

T.C.
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

ÇAĞDAŞ AZERBAYCAN YAZARLARINDAN ANAR’IN ROMANCILIĞI
ÜZERİNDE BİR İNCELEME

Nigar NAĞİYEVA

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ADANA – 2006

T.C.
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

ÇAĞDAŞ AZERBAYCAN YAZARLARINDAN ANAR’IN ROMANCILIĞI
ÜZERİNDE BİR İNCELEME

Nigar NAĞİYEVA

Danışman: Doç.Dr. Mustafa APAYDIN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ADANA – 2006

ÖZET

Çağdaş Azerbaycan Yazarlarından Anar'ın Romancılığı Üzerinde Bir İnceleme

Nigar NAĞİYEVA

Yüksek Lisans Tezi; Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. Mustafa APAYDIN

Mayıs 2006, 207 sayfa

Azerbaycan edebiyatında yeni dönem sayılan 1960-70'li yıllarda Azerbaycan şair ve yazarları insanın iç dünyasına, kişisel arzu ve isteklerine eğilimli eserler yazmaya başlarlar. Bu dönem yazarlar kuşağı yeni dil, üslup ve teknik arayışı içinde görünürler. 'Yeni edebiyat kuşağı' kendilerinden önceki edebiyat düşüncesine ve ideolojisine karşı çıkar.

Anar 60'lı, 70'li yıllarda Azerbaycan'da bireyin iç dünyasını anlatan öncü yazarlardan biridir. Yazı hayatına hikâyeyle başlamasına ve daha çok bu türde yazmasına rağmen Anar'ın romanları modern roman özelliklerine sahip olması nedeniyle Azerbaycan edebiyatının gelişmesinde önemli yeri vardır.

Anar'ın romanları birey olarak insanın iç dünyasını, ruhunu, bilinçaltını yansıtır. Anar sıradan görünen insanın iç dünya zenginliğini sergiler. Genel olarak eserlerinde sosyal yapı yerine ruhsal yapıyı, sosyal sorunlar yerine bireyin iç dünyasını ve sorunlarını ele alır. Anar'ın eserlerinde zaman, mekân kavramları farklı açıdan ele alınmıştır. Romanlarda akıl ve mantık değil, bireyin duygu ve sezgisi önemlidir. Anar kişileri iç konuşma, bilinç akımı, iç diyalog, geriye dönüş, çağrışım gibi modern roman tekniklerini kullanarak sunar. 60'lı yıllarda Azerbaycan edebiyatında yeni olan bireyin yalnızlaşması ve yabancılaşması Anar'ın eserlerinin en önemli temasıdır.

Anahtar kelimeler: Anar, Azerbaycan romanı, modern roman, Anar'ın romanları, Azerbaycan edebiyatı

ABSTRACT**Detailed Analysis of Anar's- a Contemporary Azerbaijanian Writer's Novels****Nigar NAGİYEVA****Master Thesis, Turkish Language and Literature Department****Supervisor: Assc. Prof. Dr Mustafa APAYDİN****May 2006, 207 papes**

Azerbaijan poets and writers started to create works reflecting human's inner world, as well as individual wishes and desires in 1960–1970, being a new period in the Azerbaijan literature. Generation of writers of this period looked for new language, style and technics. "New literature generation" were against thought and ideology of the literature of previous years.

Anar is one of the famous writers describing individual's inner world which was an innovation in the literature of 60th and 70th. Though he began his literary activities with stories and mostly wrote in this style, Anar's novels take a special place in the development of Azerbaijan literature since they possess modern novel characteristics.

Novels reflect individual's morality, spirit and subconscious. Anar demonstrates beauty of the inner world of the ordinary individual. Generally, he shows spiritual creation instead of social one, individual's inner world instead of social challenges and problems in his works. The concepts of "time" and "place" are reflected differently in Anar's works. Not mind and logic, but individual's sense and intuition are important in his novels. Anar presents the individuals through using technics like inner dialogue, conscience, back to the past and invitation. An innovation in the literature of the 60th, i.e. loneliness and estrangement of the individual are the most common feature of Anar's novels.

Key words: Anar, Azerbaijan novel, modern novel, Azerbaijan literature, Anar's novels

ÖNSÖZ

Azerbaycan’da yeni dönem edebiyatının önemli isimlerinden olan Anar (1938) yazı hayatına hikâyeyle başlamıştır ve daha çok bu türde yazmıştır. Anar hikâyenin yanı sıra roman, tiyatro, eleştiri türlerinde de başarılı eserler yazmıştır. Anar’ın romanlarının modern roman özelliklerine sahip olması nedeniyle Azerbaycan edebiyatının gelişmesinde önemli yeri vardır. Azerbaycan’da Anar’ın hayatı, düşünceleri, sanat anlayışı, eserlerinin kahramanları, dili, üzerine birçok kitaplar yazılmış ve incelemeler yapılmıştır. Yazarın romanları içeriği ve biçimi açısından tüm özellikleriyle incelenmemiştir. Yeni Azerbaycan edebiyatında önemli yeri olan Anar’ın eserleri Türkiye’de çevrilerek basılmıştır. Ancak yazarın eserleri üzerine Türkiye’de akademik çalışmalar yapılmamıştır. Çalışmamızda Anar’ın hayatı, sanatçı kimliği hakkında bilgi vermeyi, romanlarını içerik ve biçim bakımından incelemeyi amaçladık.

“Çağdaş Azerbaycan Yazarlarından Anar’ın Romancılığı Üzerinde Bir İnceleme” başlıklı çalışmamız Giriş, Sonuç ve Bibliyografya dışında üç bölümden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde yirminci yüzyıl Azerbaycan edebiyatında romanın gelişim süreci ve Anar’ın Azerbaycan romanında yeri hakkında genel bilgi verilmiştir.

Birinci bölüm Azerbaycan edebiyatının ‘60’lı yıllar yazarlar kuşağı’na ait olan Anar’ın hayatını, yetiştiği ortamın sanatçı kimliğine etkisini, Azerbaycan’ın sosyal ve kültürel hayatında yerini içermektedir. Birinci bölümde yazarın romanlarına değinilmeden diğer türlerde yazdığı eserleri hakkında bilgi verilmiştir.

İkinci bölümde Anar’ın altı romanının tanıtımı ve özetine yer verilmiştir, romanların içeriği üzerinde durulmuştur.

Üçüncü bölümde romanlar biçimsel olarak incelenmiştir. Bu bölümde yazarın romanları altı alt bölüm altında değerlendirilmiştir. Birinci alt bölümde olay örgüsü ve kurgulama tekniği incelenmiştir.

İkinci alt bölümde romanlarda anlatıcının kimliği, konumu, tutumu ve bakış açısı ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Üçüncü alt bölümde mekân unsurları dış mekân, iç mekân ve düşsel mekân bakımından ayrı ayrı incelenmiştir. Dış mekân olarak yurtiçi ve yurtdışı mekân unsurları da ayrı başlıklar altında tahlil edilmiştir. Bu bölümde özellikle mekân unsurları içinde önemli yeri olan deniz ve kumsal imgesi üzerinde durulmuştur.

Dördüncü alt bölümde Anar'ın eserlerinde en önemli öğelerden olan zaman sorunu incelenmiştir. Azerbaycan edebiyatına zamana farklı açıdan yaklaşım getiren yazarın ilk olarak zaman kavramıyla ilgili düşüncelerine yer verilmiştir. Yazarın Rusça yazdığı “Zaman ve Roman” yazısından da yararlanılmıştır. Anar'ın görüşlerinden sonra romanları anlatı, hikâye ve düşsel zaman açısından incelenmiştir.

Beşinci alt bölümde kişi kadrosu zengin olmayan romanların başkışilerinin birey olarak psikolojik çözümlenmesi yapılmaya çalışılmış ve yardımcı kişiler alt başlıklarda değerlendirilmiştir.

Altıncı alt bölümde Anar'ın romanlarının dili ve üslubu ele alınmıştır. Bu bölümde yazarın kullandığı dil, bilinç akımı, iç konuşma ve iç diyalog, metinler arasılık, mektup ve rüya ayrı başlıklar altında incelenmiştir.

Yazarın romancılığı hakkında genel değerlendirmenin yapıldığı Sonuç bölümünde çalışmanın ulaştığı bulgular değerlendirilmiştir.

Bibliyografyada yazarın eserleri edebi türlerine göre tasnif edilmiştir. Anar hakkında yazılanlar ve çalışmada kullanılan diğer kaynaklar alfabetik olarak bibliyografyada yer almıştır. Çalışmada romanlardan alıntılar, daha kolay anlaşılması için Türkiye’de basılan çevirilerinden alınmıştır. “Ak Koç, Kara Koç” romanı Türkiye’de basılmadığından dolayı Bakû baskısından yararlanılmıştır. Yazar'ın roman dilinin incelendiği bölümde eserlerin Azerbaycan baskıları kullanılmıştır.

Bu çalışmamızda Anar'ın romanları içerik ve biçimsel açıdan incelenmiştir. Çalışmamızda yazarın hayatı, Azerbaycan'ın sosyal ve kültürel hayatındaki önemi ve yaratıcılığı üzerine genel bilgi verilmiştir. Çalışmamız öncelikle yazarın incelenen

eserlerine dayanmaktadır. Romanların yazılma tarihlerinde Azerbaycan'ın sosyal ve politik durumu da göz önünde bulundurulmuştur.

Tez çalışmasında gösterdikleri yardım ve destekten dolayı tez danışmanım Doç. Dr. Mustafa Apaydın'a, Anar'ın kendisine ve aileme teşekkürlerimi sunuyorum.

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	
ANAR’IN HAYATI VE ESERLERİ	5
1.1. Hayatı.....	5
1.2. Yetiştği Sosyal Ortam, Azerbaycan’ın Sosyal ve Kültürel Hayatında Yeri.....	7
1.3. Eserleri.....	10
İKİNCİ BÖLÜM	
ANAR’IN ROMANLARININ İÇERİĞİ	12
2.1. Romanların Tanıtımı.....	12
2.1.1. Ak Liman.....	12
2.1.2. Beş Katlı Binanın Altıncı Katı.....	14
2.1.3. Dante’nin Jübilesi.....	17
2.1.4. Macal.....	19
2.1.5. İlgi Bağı.....	21
2.1.6. Ak Koç, Kara Koç.....	25
2.2. Temalar.....	27
2.2.1. Yalnızlık ve Yabancılaşma.....	27
2.2.2. İletişimsizlik.....	30
2.2.3. Aşk.....	31
2.2.4. Cinsellik.....	33
2.2.5. Ölüm.....	36
2.2.6. Dil Sorunu.....	37
2.2.7. Politik Temalar.....	39
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
ROMANLARIN BİÇİMSEL ÖZELLİKLERİ	42
3.1. Olay Örgüsü.....	42
3.2. Bakış Açısı ve Anlatıcı.....	47
3.3. Mekân.....	56
3.3.1. Dış Mekân.....	61
3.3.1.1. Yurtiçi.....	61
3.3.1.2. Yurtdışı.....	71
3.3.2. İç Mekân.....	74
3.3.3. Düşsel Mekân.....	83

3.4. Zaman	85
3.5. Kişiler	100
3.5.1. Yalnız Bireyler.....	103
3.5.2. Yardımcı Kişiler.....	131
3.5.3. Figüratif Tipler.....	163
3.5.4. Hayali Kişiler.....	166
3.6. Dil ve Üslup	168
3.6.1. Anar'ın Romanlarının Dili.....	168
3.6.1.1. Anlatıcının Dili.....	170
3.6.1.2. Kişilerin Dili.....	173
3.6.1.3. Argo ve Küfürler.....	177
3.6.1.4. Yabancı Kelimeler.....	178
3.6.1.5. Terimler.....	181
3.6.2. Anlatım Teknikleri.....	183
3.6.2.2. Bilinç Akımı.....	183
3.6.2.3. İç Konuşma ve İç Diyalog.....	187
3.6.2.4. Mektup.....	191
3.6.2.5. Rüya.....	193
3.6.2.6. Metinler Arasılık.....	195
SONUÇ	199
KAYNAKLAR	204
ÖZGEÇMİŞ	207

GİRİŞ

Yirminci yüzyılda Azerbaycan'ın sosyal ve politik hayatındaki önemli değişikliklerin edebiyata yansması, roman türünün gelişiminde de kendini göstermektedir. Sovyet dönemine kadar sadece birkaç örneği yazılan ve kısa da olsa gelişim süreci geçiren roman 20'li yılların sonlarından itibaren Azerbaycan edebiyatında en önemli ve tercih edilen türlerden birine dönüşmüştür. Eleştirmenlerin düşüncesine göre, 30'lı yıllarda roman Azerbaycan'da yeniden doğmuştur. Bu dönemde yazarlar daha çok Azerbaycan'da yaşanan gerçek olayları ortaya koyma çabasındadırlar.

Ebülhesen'in "Yokuşlar" romanı Azerbaycan edebiyatının ilk romanlarından sayılır. İlk bölümü 1930 yılında basılan bu romanda Sovyet yönetiminin ilk yıllarında Azerbaycan köyünde geçen siyasi olaylar, köylülerin düşünce açısından ikiye bölünerek girdiği çatışmalar anlatılmıştır. Bu romandan kısa süre sonra Süleyman Rehimov'un (1900–1983) "Şamo"(1931), Methi Hüseyin'in (1909–1965) "Taşkın"(1934), "Terlan"(1938), Mir Celal'in "Dirilen Adam", "Bir Gencin Manifestosu", Ebülhesen'in "Dünya Kopur" romanları yazıldı. Memmed Sait Ordubadi (1872–1950) tarihi anlatan romanlarıyla ün kazandı. Azerbaycan tarihini konu edinen ilk romanlardan olan Ordubadi'nin "Dumanlı Tebriz" ve Yusuf Vezir Çemenzemini'nin (1887–1943) "İki Od Arasında"(1935) romanları okuyucular tarafından büyük ilgiyle karşılandı.

1934 yılında Sovyet Cumhuriyetleri yazarlarının 1.Kurultayı'nda Maksim Gorki 'Sovyet edebiyatı' kavramını ortaya koydu. Bu dönem Azerbaycan edebiyatı Sovyet edebiyatı prensiplerine dayanmaktadır. Romanlarda daha çok eski ile yeninin çatışması, köylerde Kolhoz hayatı ve kentlerde emekçilerin başarıları anlatılır.

İkinci Dünya Savaşından sonra edebiyattaki antifaşist düşüncesi romanlara da yansıdı. Süleyman Rehimov'un "Medalyon" ve Mehdi Hüseyin'in "Feryad" romanları bu konuda yazılmış en önemli eserlerdendir. Savaş 60'lı yıllara kadar yazarların sık kullandıkları konu olmuştur. İsmayıl Şıhlı "Kerç Sularında", Memmed Aranlı "Morava Sahilinde", İmran Gasimov ve Hasan Seyidbeyli ile beraber "Uzak Sahillerde" ve Ebülhesen "Dostluk Kalesi" romanını bu dönemde yazmıştır. Romanlarda tarihin

önemli dönemlerinden olan İkinci Dünya Savaşı gerçekçi üslupla anlatılmıştır. Dört ciltten oluşan “Dostluk Kalesi” romanında Ebülhesen, savaş yıllarında farklı mekânlarda bulunan ve bir birinden çok farklı kişiliklere sahip olan insanların psikolojik durumlarını gerçekçi bir anlatımla ortaya koymaktadır.

40’lı ve 50’li yılların romanları sadece savaşı anlatmaz. Bu yıllarda devletin edebiyatı ideolojik denetim ve baskı amacıyla çıkarmış olduğu yasaları başarılı yazarların bile kalıp konularda cansız eserler yazmasına neden olmuştur. Süleyman Rehimov, Mir Celal ve Ebülhesen gibi roman yazarları gerçekçilik ve eleştirel yaklaşımı edebiyata yeniden getirme çabaları nedeniyle eleştirildiler. Bu yıllarda romanlarda iyi, mükemmel insanların kötülerle mücadelesi anlatılmıştır. Aynı karaktere farklı adlarla dönemin birçok romanlarında rastlamak mümkündür. Bu dönem başarısız romanların yanı sıra konu ve kişiler bakımından yeni olan romanlar da yazılmaya başladı. Süleyman Rehimov “Mehman”(1944) romanında iyi ve kötü çatışmasını farklı bir üslupla anlatmayı başarmıştır. Mehdi Hüseyin’in petrol işçilerinin hayatını anlatan “Abşeron” (1946) romanı diğer Sovyet Cumhuriyetlerinde de ilgiyle karşılandı.

Azerbaycan romanının gelişmesinde 60-70’li yıllar çok önemli bir dönemdir. Bu yıllarda romanın konusu ve üslubu değişti ve insana farklı bakış açısı getirildi. Bu yıllarda Sovyet toplumunun sosyal hayatındaki değişiklikler edebiyatı da etkilemiştir. Komünist Partisinin kurultaylarında da daha önce yapılmış baskılar eleştirildi ve Yazarlar Birliğinin 2. Kurultayında toplumun hayatında, psikolojik gerçekliğinde ‘glasnost’ ve yazarların kendini ifade etme özgürlüklerinin olması gerektiği tartışıldı. Romanlarda toplumun acı gerçekleri ele alındı ve baskı yıllarının mağdurları anlatıldı.

Savaşın sonra Azerbaycan’da tarihi konuda başarılı romanlar yazılmıştır. M. İbrahimov’un Güney Azerilerinin mücadelesini anlatan “Gelecek Gün” romanı Azerbaycan edebiyatında yeni bir olay olarak değerlendirildi. Bu roman Ordubadi’nin “Dumanlı Tebriz” romanından sonra İran’da yaşayan Azerilerin hayatını anlatan en büyük eserdir.

60’lı yıllarda ‘yeni yazarlar kuşağı’ diye nitelendirilen yazarların ortaya çıkması roman türünün de gelişmesine neden olmuştur. Bu kuşak yazarları kendilerinden önceki edebiyata karşı çıkarlar ve edebiyatın görevinin insanın iş başarılarından daha çok iç

dünyasını yansıtmaması gerektiği görüşünü savunurlar. Bu dönemde yazılan romanlarda sosyal eleştiri yapılır ve bireyin sorunları anlatılır. İnsan toplumun sadece bir üyesi olmaktan çıkarak bireye dönüşür. Roman kişileri Sovyet edebiyatının geleneksel kahramanlarından farklı kişilerdir. Yazarlardan İsa Hüseyinov (1928) ilk olarak yeni kuşağı ilgilendiren roman karakterini bulmuştur. İsa Hüseyinov'un "Yanar Yürek", "Telegram", "Kâbus", "Saz" gibi romanları ile Azerbaycan edebiyatında yeni nesre ilk adımlar atılır. Bu yüzden 60'lı yılların yazarlar kuşağı onu kendi selefleri olarak görmüşlerdir.

İsmayıl Şıhlı'nın (1919–1995) Deli Kür (1957–1967) romanı sadece 60'lı yılların değil, Azerbaycan romancılığının en başarılı örneklerinden biridir. Romanın konusu on dokuzuncu yüzyılın sonlarında Azerbaycan aydınlarının milli intibah ve gerçekliğin yenilenmesi yolunda verdikleri mücadeledir. Yazar on yıla kadar bir zaman içinde yazmış olduğu romanda her karakterin anlatımına, ruh hallerinin yansımasına, olayların gerçekçiliğine özen göstermiştir. İsmayıl Şıhlı "Deli Kür" romanında bir köydeki yaşamı ele alarak on dokuzuncu yüzyılın sonlarında Azerbaycan'ın ve Kafkasların sosyal hayatını başarıyla yansıtmıştır.

Yeni dönem Azerbaycan romanının gelişiminde Mehdi Hüseyin'in (1909–1965) önemli katkısı vardır. Yazarın "Kara Taşlar" (1959) romanındaki Mollayev, Azerbaycan edebiyatında Parti başkanının ciddi şekilde eleştirildiği ilk karakterdir. Yazarın sosyal eleştiri içeren ikinci romanı "Yeraltı Çaylar Denize Akar" (1966) romanıdır.

70'li yılların sonlarında ve 80'li yıllarında başlarında edebiyatla ilgili görüşlerde değişiklikler ve romanda yeni üslup arayışları fark edilmektedir. Sovyet edebiyatında Cengiz Aytmatov'un "Gün Uzar Yüzyıl Olur" (1980) romanı büyük ilgiyle karşılandı ve Azerbaycan yazarları da aynı çizgide eserler yazmaya başladılar. Birçok romanda tarihin insanın hayatındaki yeri ve önemi anlatılmıştır. Ferman Kerimzade'nin "Hudaferin Köprüsü", Bergüşad'ın "Sıyrılmış Kılıç", Elçin'in "Mahmut ve Meryem" Ceferzade'nin "Bakı–1500" romanlarında tarihi olaylar ve kişiler, tarihi hatırlatmak için değil, çağdaş hayatı anlamak için vardır.

80’li ve 90’lı yıllarda sosyal hayattaki önemli değişiklikler Azerbaycan romanını da etkiledi. 1985 yılında Sovyet Komünist Partisi eski Sovyet toplumunda yaşamı ve düşünceyi değiştirecek önemli yasalar çıkardı. Bu yenilikler “Yeniden kurma” olarak adlandırıldı. “Yeniden kurma veya Aşikârlık seneleri” olarak tarihe geçen bu dönemde romanda da yeni eğilimler fark edildi.

Seksenli yılların sonlarından itibaren Azerbaycan’da Karabağ sorunu, Ermenistan’la savaş, şehitlerin trajedisi ve mültecilerin hayatı romanları en çok etkileyen konulardı. Bu dönem Azerbaycan edebiyatında ‘çağdaş yazarlar kuşağının’ yetiştiği dönemdir. Yusuf Semedoğlu’nun (1935) “Katıl Günü” (1984) romanı çağdaş dönemin ilk romanlarından sayılır. 60’lı yıllarda edebiyata gelen Yusuf Semedoğlu bir yazar olarak kendini bu romanıyla kanıtladı. “Katıl Günü” Azerbaycan edebiyatında bir yenilik olarak değerlendirilir. “Stalinizm” dönemini eleştiren roman, bu konuda birçok eser yazılmasına rağmen okurlar tarafından farklı bir ilgi görmüştür. Romanda olaylar hem otuz yedi senesinde, hem de belirsiz, hayalî bir zamanda geçer. “Katıl Günü”nde yazar tüm insanlığın trajedisini anlatmaya çalışır.

60’lı yıllar yazarlar kuşağının ön sıralarında yer alan ve daha çok hikâye türünde yazan Anar’ın romanlarının Azerbaycan romanının gelişmesinde ve yurt dışında tanınmasında önemli yeri vardır. Anar, romanda yeni karakter, tema, dil ve üslup arayışlarında bulunur ve Azerbaycan edebiyatına modern roman özelliklerine sahip eserler getirir. Anar’ın romanları Anar’ın Türkiye, Rusya, Almanya, Fransa, Kanada, ABD, Japonya, Kazakistan, İran, Özbekistan, Polonya, Bulgaristan gibi ülkelerin dillerine çevrilerek basılmıştır. Anar’la ilgili Azerbaycan’da beş kitap; Sabir Beşirov’un “Anar” (1994), Nurlane Aliyeva’nın “Anar- Şahsiyat ve Sanatçı” (1999), Servaz Hüseyinoğlu’nun “Pencereden Taş Gelir”, Sona Heyal’in “Anlanılmamak Derdi” (2003) ve Sevinç Asgerova’nın “Anar’ın Dili”(2002) kitapları basılmıştır. Ayrıca “Anar” foto albümü yayınlanmış ve “Anar’la Yüz-yüze” adında belgesel yapılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ANAR'IN HAYATI VE ESERLERİ

1.1 Hayatı

Anar 14 Mart 1938 yılında Azerbaycan'ın başkenti Bakû'de doğdu. Babası sadece Azerbaycan'da değil, tüm Sovyetler Birliği'nde ve yurt dışında bilinen şair Resul Rza, annesi Azerbaycan'ın ünlü kadın şairlerinden Nigar Refibeyli'dir. Anar'ın baba taraftan kökeni Memmedhanlı'lara dayanmaktadır. Büyük dedesi Memmedhan 19. yüzyılın ortalarında Rus askerlerine karşı savaşmış ve hapiste katledilmiş Azerbaycan kahramanıdır. Anar'ın annesi Nigar Refibeyli 1918 senesinde Azerbaycan Cumhuriyetinin ilk bakanı Hudat Refibeyli'nin torunudur.

Resul Rza 20. yüzyıl Azerbaycan edebiyatının en önemli ve yenilikçi şairlerindendir. O, şiire dönemi için kabullenilmesi zor olan yenilikler getirmiş ve bu yüzden SSCB'nin Yazarlar Birliği kurultaylarında modernizme eğilimli şiirler yazmakla eleştirilmiştir.

Aydın bir ailede doğan, yazar ve şairler ortamında büyüyen Anar'ın edebiyata ilgisi doğal olarak çocukluk yıllarından başlar. 1945 senesinde on yıllık müzik okulunu kazanır ve 1955 senesinde okuldan gümüş madalyayla mezun olur.

Müzik okulundan sonra sıra üniversite seçimine gelince Anar, edebiyata olan ilgisi dolayısıyla filoloji bölümünü tercih eder. Bu sıralar Resul Rza Rusya'da bulunduğu için eğitime çok önem verdiği oğluna yazdığı mektuplarla önerilerde bulunur. Anar çok sonralar anne ve babasının anısına yazdığı "Sizsiz" anı romanında bu mektuplara yer verir. Resul Rza üniversite sınavından önce gönderdiği mektupta Anar'a Moskova'daki Yazarlar Birliği Enstitüsü hakkında bilgi verir, bu eğitim ocağının öğrencilerinin aşırı alkol kullanmasını ve basit aşk destanları yazmasını eleştirerek oğlunun bu seçimden vazgeçmesini ister. Babası Anar'ın sözel değil sayısal ağırlıklı bölümlerden birini tercih etmesini ister ve düşüncesini açıklar: "Sözel bölümler de insana formalite meslek edindirir ama sayısal kıyasla daha az şey verir. Bir düşün, özel eğitim görmeden gazeteci, yazar, çevirmen, tarihçi ve filozof bile olan çok sayıda

kişi vardır, ama eğitimini görmeden mühendis, doktor ve bu gibi mesleklerle uğraşmak imkânsız...”¹

Resul Rza oğluna onun iyi bir yazar olacağına dair kuşkusu olmadığını ama tıp veya fiziği seçmesi halinde bunun Anar’ın yazarlığına değerli katkılar sunacağını anlatır. Buna rağmen Anar 1955 yılında Azerbaycan Devlet Üniversitesi filoloji bölümünü kazanır.

1960 senesinde bölümden mezun olan Anar aynı yıl Nizami Müzesinde bilimsel araştırmacı, 1961–62 yıllarında Devlet Radyo ve Televizyon Kurumunda editör olarak çalışır. 1962 senesinde Ocak ayının 27’sinde on sene boyunca müzik okulunda sınıf arkadaşı olmuş Zemfira Seferova’yla evlenir. Aynı yıl Moskova’ya yüksek sinema eğitimi görmeye gider. 1962 senesinin sonbaharından 1964 senesinin baharına kadar Moskova’da Yüksek Senaryo kurslarında okur. Bakû’ye döndükten sonra Radyo ve Televizyon Kurumu’nun başına geçer. 1964’ten itibaren Yazarlar Birliği’nin, bunun yanı sıra Sinemacılar, Gazeteciler, Tiyatrocular Birliklerinin üyesidir. Anar 1970’te yine eğitim amacıyla Moskova’ya gider. Yapımcılık Kursunda okur. 1968–87 yıllarında “Gobustan” sanat dergisinde başyazarlık yapar. 1991 yılında Yazarların 9. Kurultayında Yazarlar Birliği’nin başkanlık görevi için yapılan seçimleri oybirliğiyle kazanır.

Anar, Azerbaycan’da çok tanınan bir soyadına sahip olmasına rağmen, soyadını kullanmaz ve eserlerine imza olarak sadece adını yazmayı tercih eder. Anar’ın adının anlamıyla ilgili çok farklı fikirler vardır. İki şairin evladı olunca ismine de anlam yüklenmeye çalışılır. Bu konuyla ilgili Anar “Sizsiz” anı romanında şöyle yazar:

“An- saniye

Anmak- hatırlamak, anım...

Okurlarımla buluştuğumda onlardan biri sordu:

—Adınızın anlamı ne?

—Anar- anmak fiilindendir, anmak, hatırlamak, hatırlar. Anar- hatırlayan.

—Bazıları adınızı – Anam Nigar, Atam Resul olarak açıklıyor.

¹ Anar (2004), *Eserler*, 3.cilt, Bakû: Nurlan s16

—Bu uydurma, hem de ilginç bir uydurma. Ama doğru değil, bu tarz bir şey annemle babamın aklına gelmemiş.²

Anar'ın hayatında, yaratıcılığında eskinin, anılarının etkisi çok büyüktür. Anı romanı olan “Sizsiz” ve diğer eserlerinde hep eskiye yönelik bir özlem, ölüm ve ayrılıkların getirdiği üzüntü, yalnızlık, iç dünyaya verilen önem hissedilir. “Sizsiz”de tüm sevdiklerini ve sevdiği insanların ölümlerini anlatan Anar'ı en çok etkisinde bırakan olay anne ve babasını yüz gün aralıkla kaybediştir. Onların anısına yazdığı anı romanında Anar hayatını üç döneme ayırır: “Onların ömürleriyle geçen ömrüm, onların ölümleriyle geçen ömrüm, onlarsız geçen ömrüm.” Tanıştıkları günden itibaren birbirlerini seven ve bu sevgiyi hayatları boyunca yaşatan Resul Rza ve Nigar Refibeyli 1981 yılında üç ay aralıkla vefat etmişlerdir.

“Sizsiz”de Anar “hafızam yaşayacağı kadar hafızamda yaşayacak yüz gün- benim yüz günüm hakkında yazılmış bu yazım. Yüz gün ve iki ölüm hakkında” der. 1981 yılı 1 Nisanında Resul Rza'nın ölümünden sonra Anar ve kardeşleri kanser yüzünden hastahane yatan annelerinden bu haberi saklarlar ve 10 Temmuzda Nigar Refibeyli'yi de kaybederler. Acıyla geçen bu günleri, çocukluk anılarını ve gençlik yıllarını Anar, “Sizsiz” de kendine has bir dil ve üslupla anlatır. Anılarında sadece anne ve babasının değil, erken yaşta kaybettiği akrabalarının ölümlerine de yer verir. Sevgiye, akrabalık bağlarına önem veren yazar kaybettiği yakınlarını unutamaz. Anı romanında sadece ölüm ve ayrılıkları anlatmaz, yaşadığı dönemlerde şahit olduğu sosyal haksızlıklara da değinir. Anar Sovyetler Birliği'nin ünlü şairlerinden olan ve Azerbaycan Yazarlar Birliği'nin başkanlığını yapmış babasının ve aydın arkadaşlarının Azerbaycan dili ve edebiyatı için verdikleri uğraşlar ve karşılarındaki büyük engeller, Stalin döneminde Sibirya'ya sürülen veya katledilen akrabalarını, Azerbaycan aydınlarını anlatır. Anar, Tural ve Günel adında iki evlat babasıdır.

1.2. Yazarın Yetiştği Sosyal Ortam ile Azerbaycan'ın Sosyal ve Kültürel Hayatında Yeri

Stalin'in ölümünden sonra 60'lı yıllardan itibaren Sovyet toplumunda değişiklikler görülür, farklı sistemlerle yönetilen devletlerle ilişkiler kısmen de olsa

² age. 4

iyiye doğru gider. Bu değişiklikler edebiyata da yansır ve edebiyat yeni anlam ve ideoloji yönünde ilerler.

Sovyet Yazarlar Birliği'nin 1954 senesindeki kurultayında ilk defa ideoloji ve sosyal gerçeklerin bazı hatalarına değinilir. Sonraki senelerde “Stalin Şahsına Tapınma” düşüncesinin Sovyet toplumuna verdiği zararlar eleştirilir. Eserlerde toplumdaki haksızlıklar yansıtılır. Bu dönem edebiyatının en önemli özelliği insana, insanın iç güzelliğine ve gücüne inancın olmasıdır. Yazarlar insanın iç dünyasına, kişisel arzu ve isteklerine hitap eden eserler yazmaya başlarlar. Anar'ın babası Resul Rza Azerbaycan edebiyatı için yeni sayılan felsefi anlam taşıyan şiirler yazmaya başlar. İlk başlarda modernizm etkisinde olmasından dolayı eleştirilen şairle aynı çizgide yazan şair ve yazarların sayısı zamanla çoğalmaya başlar. Anar'ın annesi Nigar Refibeyli “Men Seni Sevirem İnsan” şiirini yazarak insanı şiirin merkezine koyar. Anar'ın gençlik yılları ve ilk denemelerini yazdığı dönem Azerbaycan'ın sosyal hayatında bu tarz değişikliklerin olduğu döneme denk gelir ve bu doğal olarak onun yaratıcılığını etkiler.

70'li yılların sonlarından itibaren toplumda köklü değişiklikler hissedilir. Bu değişiklikler kendini hem politikada, hem de kültür ve edebiyatta gösterir. Eserlerde yeni üslup denemelerine başvurulur.

80'li yıllarda önceki dönemlerden daha ciddi ve önemli olaylar yaşanır. 1985 baharından itibaren eski Sovyet toplumunun ekonomi ve sosyal gelişimini sağlamak amacıyla düzenlemeler yapılır. Bu dönem Sovyet tarihine “Yeniden Kurma” seneleri olarak geçmiştir. Toplumda değişmez tek görüş yerine bir anlamda özgür düşünce tercih edilir. Toplumun sosyal ve politik hayatındaki gelişmeler, demokrasi, “Aşıkârlık” ve yeni düşünce tarzı eski Sovyet toplumunun tarihinin yasaklanmış karanlık sayfalarını açıklığa kavuşturur. “Yeniden Kurma” döneminde Sovyetler Birliği'ne ait cumhuriyetlerde milli özgürlük için halk ayaklanmaları ve harekâtları başlatılır. Sonuç olarak Sovyetler birliği'nin dağılmasıyla cumhuriyetler bağımsızlıklarını ilan ederler. Toplumdaki bu önemli değişiklikler kültür, sanat ve edebiyatı etkiler ve sosyal gerçeklikler yazarların eserlerine de yansır.

80'lı yılların sonlarına doğru Ermenistan'la çıkan Karabağ sorunu, 20 Ocak 1990 yılında Rus ordusunun Bakû'yü işgali ve silahsız insanları katletmesi, daha sonraki Karabağ savaşı, politik ve sosyal olaylar Anar'ın hem sosyal hem de edebi kişiliğini çok etkiler. Azerbaycan edebiyatına ve tarihine “Yeni Dönem” olarak geçen yıllarda sadece Anar'ın değil, İlyas Efendiyev, Nabi Hazri, Bahtiyar Vahabzade, Sabir Rüstemhanlı, Ramiz Rövşen gibi Azerbaycan yazar ve şairlerinin eserlerine dönemin sorunları, sosyal gerçeklikler yansır. Azerbaycan aydınları kalemleriyle bağımsızlık uğruna mücadele ederler.

Yaşadığı dönemin politik olaylarını ne kadar önemseydiğini Anar “Şehitler Dağı” eserinde ortaya koymaktadır: “Ergenlik dönemim 1956'da Sovyet ordusu Macaristan'a girdiğinde bitti, gençliğim 1968 senesinin Ağustos'unda Sovyet ordusu “Prag Baharı”nı boğduğu zaman bitti. 1990 senesinin “Bakû Ocağı”nda sanki tüm hayatım bitti.”

Anar, Azerbaycan için sadece bir yazar olarak hizmette bulunmakla yetinmez ve sosyal, politik hayatta da önemli yer tutar. 1987 yılında Anar o dönem parlamento görevini yapmakta olan Azerbaycan Ali Soveti'nin üyesi, 1989 senesinde Sovyetler Birliği'nin Ali Sovet (*Sovyetler Birliği döneminde ulusal meclis*) üyesi seçilir. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Milli Meclisi'nin ilk toplantısını sunan Anar 1995 ve 2000 yıllarında Meclis'e üye seçilir ve Milli Meclis'in Kültür Komisyonu'nun başkanlığını yapar. Anar Azerbaycan Türkiye Dostluk Cemiyeti başkanıdır ve Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası komisyonu üyesidir. 1975 yılında kültürdeki hizmetlerinden dolayı “Devlet Sanatçısı” adına, 1980 yılındaysa “Devlet” ödülüne layık görülen yazar 1998 yılında Azerbaycan edebiyatının gelişmesinde hizmetlerinden dolayı “İstiklal” madalyasıyla ödüllendirilir.

2003 yılında Türkiye'de Anar'ın 65'inci doğum yıldönümü törenle kutlanır. İstanbul Büyük Şehir Belediyesi Tiyatrosu'nda “Beş Katlı Evin Altıncı Katı” eseri sahnelenir, Anar'ın senaryosunu yazdığı ve yönetmenliğini yaptığı filmler gösterilir. Mayıs ayında Ankara'da Anar'a ithaf edilmiş uluslararası sempozyumda yazarın yaratıcılığı üzerine konuşmalar yapılır.

Anar'ın Azerbaycan gerçekliklerini yansıtan eserleri Türkiye, Rusya, Almanya, Fransa, Kanada, ABD, Japonya, Kazakistan, İran, Özbekistan, Polonya, Bulgaristan gibi ülkelerin dillerine çevrilerek basılmıştır.

1.3. Eserleri

Anar ilk yazılarını 1952 yılında 14 yaşındayken yazmıştır. İlk eserleri “Senin Nağmen İyidir” tiyatro eseri ve “İki Deniz” yazısıdır. İlk tiyatro denemesinde yazar Amerika’da maddi olarak gelir kazanamadığı için gerçek sanattan popüler müzik türüne geçen yetenekli bir bestecinin trajedisini anlatmıştır. Anar ilk eserleriyle ilgili düşüncelerini “Eserler” kitabında belirtmiştir:

“Bu sorunu yazdığım zaman benim Amerikan hayatıyla ilgili düşüncelerim ve bilgilerim sadece Sovyet basınından okuduğum yazıların etkisindeydi. “İki Deniz” yazısında Büyük Denizden- büyük özgür dünyadan ayrılmış, Küçük Denizin- Azerbaycan’ın yalnızlığının sembolünü oluşturmaya çalışmışım”³

Anar 1958 yılında yazdığı üç hikâyesini; “Nisbet Nezeriyesi”, “İztırabın Vicdanı” ve “Yüreyim Ağrıyor”u otuz yıl sonra yayınlattır. Yazıldığı dönem farklı nedenlerle yayınlanmayan bu hikâyelere yazarın kendi deyimiyle ‘sandık hikâyeleri’ denir. “İztırabın Vicdanı” ‘represiya’ kurbanlarını (*Stalin’in 1937–38 yıllarında uyguladığı baskı politikası kurbanları*) anlatması açısından önemlidir. Hikâyede ‘represiya yılları’nda devlete çalışarak çok sayıda kişinin ağır şekilde cezalandırılmasına ve öldürülmesine yardım eden, sonradan kendisi de bu kurbanlardan birine dönüşen bir kişinin yıllar sonra itirafları anlatılmıştır. Anar’ın hikâyeyi yazmış olduğu 1958 yılında bu konuyla ilgili çok az sayıda eser yazılmıştır.

1960 yılına kadar Anar babası Resul Rza’nın önerisiyle hiçbir eserini yayınlamamıştır. Mayıs ayında on hikâyesini daktiloda yazarak kitap halinde hazırlayan yazar “Eserler” kitabında bu konuyla ilgili yazıyor: “Bu benim tek bir nusheden oluşan ilk ‘kitabım’ idi”. 1960 yılında Resul Rza oğlunun iki hikâyesini dergiye götürme isteyini onayladı ve Anar’ın “Geçen Yılın Son Gecesi” ve “Bayram

³ Anar (2004), *Eserler*, 1.cilt, Bakû: Nurlan s 42

Hasretinde” hikâyeleri 1960 yılında “Azerbaycan” dergisinin Aralık sayısında yayınlandı. Daha sonralar “Vestiyerde Çalışan Kadının Sohbeti” ve “Taksi ve Zaman” hikâyeleri de aynı dergide yayınlanır. “Geçen Yılın Son Gecesi” ve “Vestiyerde Çalışan Kadının Sohbeti” 1961 yılında “Drujba Narodov” (*halkların dostluğu [N]*) dergisinde yayınlanır. Yazarın “Taksi ve Zaman” hikâyesi karakterin psikolojik durumunun, zaman ve duygularla ilgili garip düşüncelerinin yansıtılması açısından önemlidir.

Anar’ın ilk hikâyelerinden olan “Yağışlı Gece”, “İki Deniz”, “Gönlümüzün Gecesi”, “Sabah Biz Ayık Olacayık” ve “Hekaye” uzun süre yayınlanmaz. Yazar bu hikâyelerini ilk defa 2003 yılında “Eserler” kitabında okurlara sunmuştur.

Anar’ın ilk kitabı 1963 yılında basılan “Bayram Hasretinde” hikâyeler kitabıdır. 60’lı yıllarda yazmış olduğu hikâyelerin yazarın yaratıcılığında önemli yeri vardır. 1967 yılında kaleme aldığı “Ben, Sen, O ve Telefon” ve “Gürcü Soyadı” hikâyelerinde yazar karışık duygu ve düşüncelerle dolu iç dünyaya sahip insanları anlatır.

1970 yılında Anar “İyi Padişahın Masalı” hikâyesini yazmıştır. “İyi Padişahın Masalı” yazarın en önemli hikâyelerinden biridir. Bu eserde Anar diktatörlük rejimini mizah dilini kullanarak eleştirir. Anar mizah üslubunda çok sayıda eser yazmıştır. Onun 1970 yılında basılan “Molla Nasrettin-66” ve 1977 yılında basılan “Adamın Adamı” kitapları bu tarz hikâye ve tiyatro eserlerinden ibarettir. Anar tiyatro denemelerinde de başarılı olmuştur. “Geçen Yılın Son Gecesi”, “Adamın Adamı”, “Sizi Deyip Gelmişem”, “Sahra Rüyaları”, “Evleri Köndelen Yar”, “Tehmine ve Zaur”, “Şehrin Yaz Günleri”, “Yeşil Araba”, “Garavelli” Azerbaycan tiyatro severleri tarafından ilgiyle karşılanmıştır. Tiyatro eserleri yazarın sosyal sorunları ele alması açısından önemlidir. Özellikle, 1977 yılında yazdığı “Şehrin Yaz Günleri”nde Anar döneminin en önemli sorunlarından olan rüşvet temasını ele almıştır. “Sahra Rüyaları” yazarın ilginç eserlerinden biridir. Eserde diktatörlük rejimi ve bu rejime karşı halkın mücadelesi anlatılır.

Anar hikâye, roman ve tiyatro eserlerinin yanı sıra çok sayıda anı yazıları, eleştiri türünde makaleler, sanat, edebiyat ve politikayla ilgili yazılar yazmıştır. Anar “Sizsiz” anı romanında babası, annesi ve kaybettiği yakınlarıyla ilgili anılarını yazmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

ANAR'IN ROMANLARININ İÇERİĞİ

2.1. Romanların Tanıtımı

2.1.1. Ak Liman

Anar “Ak Liman” romanını 1956 senesinde yazmıştır. Eser ilk olarak 1970 senesinde Bakû’de Azərneşr yayınevinde kitap halinde basılmıştır. 2001 senesinde İlideniz Kurtulan tarafından Türkiye Türkçesine çevirilerek “Beş Katlı Binanın Altıncı Katı” romanıyla beraber “Beş Katlı BinanınAltıncı Katı” adında kitap halinde İstanbul’da basılır. Bu romanın Azerbaycan’da yeni edebiyatın oluşumunda ve gelişmesinde önemli yeri vardır. “Ak Liman” 60’lı yıllarda yeni nesrin tam anlamıyla kendini kanıtladığı birkaç örnekten biridir.

Romanda dönemin küçük burjuva aydınının sıradan hayatı ve bireyin yaşadığı topluma yabancılaşması, sıradan bir hayatın içinde sıradan olmayan amaçlar için yaşama isteği ele alınmıştır. Anar 60’lı yıllarda Azerbaycan edebiyatında alışılmışın dışında bir eser yazmıştır. Azerbaycan eleştirmenlerinden Salmanov’a göre bu eser Anar’ın yaratıcılığının doruk noktasıdır.⁴ “Ak Liman”ın Anar’ın nesrinin doruk noktası olduğu düşüncesini kabullenmeyen Nurlane Aliyeva, bu romanın Azerbaycan edebiyatına yeni insan karakterini getirmek açısından önemli olduğunu savunur.⁵

Roman “Günlerden Bir Gün” bölümüyle başlar. İlk bölümde Nemet’in rüyası anlatılır. Rüyada Kislovodsk şehrinden Bakû’ye tren bileti almak için uzun bir kuyrukta beklediğini, ama giydiği pijamanın diğer insanların giydiklerinden farklı olduğundan dolayı bilet alamadığını görür. Bu sahneden itibaren Nemet’in çoğunluk içinde yaşadığı yalnızlığı, garipliği ve faklı düşünceleri anlatılır. “Neşriyat” denilen Devlet Basımevi’nde çalışan Nemet’in rüyasıyla başlayan roman onun sıradan bir gününün ve bu gün içinde sıradan olmayan düşüncelerinin anlatımıyla devam eder. “Neşriyat”ta çalışan kişilerin ömürlerinden iki günlük bir kesiti anlatan eserde geçmiş anma yoluyla bu kişilerin eski hayatlarıyla ilgili bilgiler verilir. Birinci bölümde Nemet’in anılarından

⁴ Salmanov 1997, “Kamillik”, Azerbaycan dergisi, s161

⁵ Aliyeva, Nurlane (1998) *Anar Şahsiyat ve Sanatçı*, Bakû: Tahsil

onun Süreyya'nın ikinci kocası ve iki kızının da Süreyya'nın birinci evliliğinden olduğu anlaşılır. Nemet öğrenciyken Süreyya ve onun kendinden yirmi iki yaş büyük olan eşi Esed'in Karmen ve Cilda adında kızlarına özel ders verdiği sırada Süreyya'ya âşık olduğu, ama kendine bile itiraf etmekten korktuğu günleri hatırlar. Esed'in ölümünden sonra da kızlara ders vermeye devam eden Nemet'le Süreyya arasında yakınlaşma olur. Gençler Süreyya'nın annesi Bike Hala'nın karşı çıkmasına rağmen evlenirler. Bu evlilikten Nergiz adında kızları doğar. Bunları anımsayan Nemet bugün onun için önemsiz ve sıradan olan; Süreyya'nın onu uykudan uyandırması, beraber kahvaltı yapmaları, şekerliği bir birlerine uzatmaları gibi olayların bir zamanlar ulaşılmaz hayalleri olduğunu düşünür. Belki de bugün içine gömdüğü arzularının on yıl sonra gerçek olmasının mümkün olabilme ihtimali Nemet'i sevindirmez. Arzulananların yaşanırken basit, sıradan ve alışılmış olması onu üzer. Nemet'in garip düşünceleri bununla bitmez, sokakta yürürken otobüs ve tramvay gibi araçlar bile onun garip şeyler düşünmesine neden olur. Nemet'in “Neşriyat”ta çalışan diğer elemanlarla ilgili düşünceleri okuyucunun bu kişiler hakkında da bilgi edinmesine neden olur.

“Dü Ba Yek” başlıklı ikinci bölümde basımevinde çalışan kahramanların ilişkileri ve konuşmaları anlatılır. Üçüncü bölümde Zaur ve Tehmine'nin deniz kaçamağının anlatımı vardır. Çapkın ve yakışıklı bekâr bir genç olan Zaur, işyerinde herkesin ilgi odağında olan güzel ve evli bir kadın Tehmine'yi elde etmek ister ve onu beraber denize gitmek için ikna etmeyi başarır. Bu bölümde yazar Tehmine'nin anılarına, psikolojisine, garip düşüncelerine, hayat felsefesine, Zaur'un kadınlara bakış açısına yer verir. Zaur ilk başlarda sadece gönül eğlendirmek istediğini düşündüğü Tehmine'yi gerçekten sevdiğini bu deniz kaçamağından sonra anlar. Üçüncü bölüm Zaur'un Tehmine'ye yazarak tüm duygularını açıkladığı ama göndermeden yırttığı mektubuyla biter.

“Yalnızlık Tılsımı” bölümünde basımevinin saymanı Sefder Dayı'nın sıradan bir günü, yalnızlığı ve bu yalnızlığın neden olduğu garip düşünceleri anlatılır. Mesleğinden dolayı sayılara çok önem veren Sefder Dayı'nın sıradan olaylar sırasında düşündükleri onun romanın diğer kahramanlarıyla ortak özelliğe sahip olduğunu gösterir. Sayılar Sefder Dayı'nın sadece işini değil, günlük yaşamını, düşüncelerini de etkiler. O, gördüğü her şeyi sayılara bağlar. İhtiyar bir zamanında yalnızlığı tam anlamıyla

yaşayan Sefder Dayı bu yalnızlıktan biraz kurtulmak için ev telefonu ile birilerini aramak ve konuşmak ister. Bu isteğini bile hayata geçiremez.

“Bir Daha Aldığını Görürsem” başlıklı son bölümde yazar ilk bölümde olduğu gibi yine Nemet’in yaşamını ve düşüncelerini sunar. Kızlarının isteğiyle onlara teyp alan ve seslerini kaydeden Nemet, evine gelen misafirlere ses kaydını dinlettiğinde canı sıkılır. Hayatının da teyp kayıtları gibi sıradan, anlamsız ve hep aynı olduğunu düşünür. Ses kaydında bir tek söz ve harf dahi değişemez olduğu gibi hayatında da hiçbir şeyin değişmeyeceği kararına varır. Her dinleyişinde teypte en son duyduğu cümle kızını “bir daha aldığını görürsem...” diye azarlaması olur.

Düşüncelerden uykusu bozulan Nemet sıra dışı bir şeyler yapmak ister. Hayatın, toplumun sıradan akışını bozmak ister. Bu arada iş arkadaşı Tehmine’yi hatırlar, onun gözlerini merak eder. Gece saat üçte müdürü Dadaş’ı arayıp Tehmine’nin gözlerinin rengini sormak cesaretinde bulunur. Roman Nemet’in Tehmine’yi arayarak hayat hakkındaki garip düşüncelerini paylaşması ve Tehmine’nin önerisiyle teypteki ses kaydını silmesi ve kırmızı gemilerin demir attığı ak limanlı rüyasıyla biter.

2.1.2. Beş Katlı Binanın Altıncı Katı

“Beş Katlı Binanın Altıncı Katı” romanı “Ak Liman”ın devamı sayılır. Anar bu romanı 1974–78 yıllarında yazar. Roman kitap halinde ilk defa 1981 senesinde Bakû’de Yazıcı Yayınevinde basılır. “Ak Liman”ın bir bölümünde deniz kaçamakları anlatılan Zaur ve Tehmine bu romanın başkişileridir. “Ak Liman” romanında sadece adı geçen, sözü edilen bazı kişileri “Beş Katlı Binanın Altıncı Katı”nda yazar okuyucuya daha yakından tanıtır.

Roman on sekiz bölüm ve epilogdan ibarettir. Birinci bölümde Afrika’nın Dakar Kentinde bir otelde gece yarısı uyanan Zaur’un düşünceleri anlatılır. Balayı için eşi Firengiz’le Afrika’ya gelen Zaur geçmişini anımsar, gelecekle ilgili düşünür. Artık hayatındaki her şeyi anlamsız görerek sadece masum, saf ve çocuksu bulduğu Firengiz’i ve gelecekte doğacak çocuklarını mutlu etmekle yetineceğini düşünür. Birinci bölüm Zaur’un Bakû’den çok uzaklarda okyanus kıyısında narin, ıslak kumlara dokununca hatırladığı mutluluk anısını yaşamayıyla biter.

İkinci bölümden itibaren geçmişini anma yöntemiyle geçmişte olanlar anlatılır. Deniz kıyısı gezintisinden dönüşte Tehmine Zaur'a bir daha görüşmeyecekleriyle ilgili verdiği kararı açıklar. Ayrılımlarına bir gün ikisinden birinin diğerine sıırıslıkam aşık olacağından korkmasının neden olduğunu söyler. Zaur Tehmine'nin bu kararını sessiz karşılar ve üzülmeyiğinin farkına varır. O, Tehmine'ye olan duygularını sevgi değil, sadece cinsel istek, ihtirastan başka bir şey olmadığını düşünür. Romanın bu bölümünde "Ak Liman" romanında anlatılan bir olaya gönderme yapılmıştır. Zaur ilk deniz kaçamağından sonra Tehmine'ye yazdığı ve göndermeden yırttığı aşk mektubunu hatırlar. Bu bölümde Tehmine'yle Zaur arasında "Ak Liman" romanının kahramanlarından Nemet'in baldızının ailesi hakkında konuşma geçer. Tehmine Zaur'a Murtuzov'ların kızı Firengiz'i sorar. Komşuları olan bu aileyi, özellikle parayı ve güzel kadınları, eğlenmeyi çok seven oğulları Spartak'ı hiç sevmeyen Zaur Firengiz'den nefret etmediğinin farkına varır.

Romanın ilerleyen bölümlerinde yazar Zaur'un aile yapısı, ait olduğu sosyal sınıf, yaşam tarzı hakkında geniş bilgi verir. Zaur'un anne ve babası aile yapısına, sosyal statülerine göre komşuları olan Murtuzov'ların kızı Firengiz'i oğullarına layık görürler. Annesi Ziver Hanım oğlunun Tehmine'yle ilişkisini duyunca hakkında bir sürü dedi kodu dolaşan bir kadınla oğlunun aşk yaşamasına şiddetle karşı çıkar. Bu bölümden itibaren Ziver Hanım ve başkaları Zaur'u Tehmine'den uzaklaştırmak için uğraşırlar. Zaur zaman zaman psikolojik baskıya dayanamaz ve söylentilere inanır, kafasında sorular, kuşklar oluşur. Bu arada Tehmine Zaur'dan uzak durmak için basımevindeki işinden ayrılarak Televizyon Kurumunda çalışmaya başlar. Moskova'da devlet kanalında Azerbaycan'la ilgili program sunmak için oraya gider. Havaalanından arayıp doğum gününü kutlayan Tehmine Moskova'dan canlı sunduğı programda "Bugün doğmuş olan izleyicilerin doğum gününü kutlarım" diyerek Zaur'un kafasının karışmasına neden olur. Doğum günü nedeniyle verilen partide biraz içki içen Zaur "o an Tehmine'yi sevdiğini ve hiçbir zaman, hiç kimseyi sevmediğı ve sevmeyeceğı kadar sevdiğini" anlar. Zaur bir gün sonra Tehmine'nin yanına Moskova'ya gider. Sonraki bölümlerde Zaur ve Tehmine'nin Moskova'da beraber geçirdikleri zaman anlatılır. Bakû'ye dönüşlerinden sonra Zaur Tehmine'nin ondan uzak durma nedenini anlayamaz. On gün boyunca Zaur'u aramayan Tehmine bu süre içinde kocası Manaf'tan boşanma işlemleriyle uğraşır. Annesinin yetiştirdiğı söylentilerden üzülen Zaur belirsizliğe ve ayrılığa tahammül edemeyerek Tehmine'nin evine gider ve

gerçekleri öğrenir. Daha sonra bu konuyla ilgili anne ve babasıyla tartışan Zaur evini terk ederek Tehmine'nin evinde onunla beraber yaşamaya başlar.

Birkaç ay süren beraberliklerine rağmen Tehmine hep bir gün ayrılacaklarına inanır. Zaur'un annesinin her gün arayıp küfür etmesine ve toplumun baskısına dayanamayan Tehmine Zaur'un istikbalinden, ailesinden, işinden ve çevresinden vazgeçerek onunla mutlu olamayacağını anlar. Zamanla Zaur'u kendinden uzaklaştırmaya başlar. Aralarında geçen tartışmalardan sıkılan, sevdiği kadının rahat hayat tarzını kabullenemeyen ve ailesini özleyen Zaur bir tartışma sırasında Tehmine'ye tokat atarak evi terk eder. Evine döndükten sonra Tehmine'nin geceler uyumadan içki içtiğini ve çok üzüldüğünü duyan Zaur Tehmine'yi çok sevmesine rağmen, kıskanmaktan, dedikodulardan sıkıldığından onu sevmenin gereksiz olduğunu düşünür. Birgün sonra arayıp Tehmine'ye duygusal bir şeyler hissetmeden gizli bir ilişki yürütebileceklerini söylemeye karar verir. Bu onun üzülmemesine neden olacaktır. Bir gün sonra şehir kenarındaki yazlıkların bulunduğu semtte İspartak'ın arabasında Tehmine'yi görmesi her şeyi değiştirir. Zaur Tehmine'nin ahlaksız ve yalancı olduğuna inanır. Bu olaydan sonra Zaur Tehmine'ye acı çektirmek için annesine Firengiz'le evlenmek istediğini belirtir. Bu haberden mutlu olan ailesi düğün hazırlıklarına başlar. Düğünden önce Tehmine'nin arkadaşı Medine'ye rastlayan Zaur sevdiği kadının hasta olduğunu ve doktorların yasaklamalarını aldırmadan her gece içki içtiğini öğrenir. Bir gün sabah altıda Tehmine onu arayıp türkü dinletir. Zaur arayanın Tehmine olduğunu anlamasına rağmen susar. Zaur son türküyü dinlerken sessiz sessiz ağlar. Bu son türküyle Tehmine'nin onun yaşamından çekilip gittiğini anlar. Balayından dönüşünde İspartak'tan Tehmine'nin ölüm haberini alınca içinde duyduğu acıyla Medine'nin evine gider. Medine ona Tehmine'nin ölüm nedenini anlatır. Tehmine ölmeden önce hep kullandığı parfüm karışımı formülünü Zaur'a vermesi için Medine'ye bırakmıştır.

“Zaur bir daha dönüp Tehmine'nin kapısına baktı, kapı yarı açıktı. Merdivenleri indi. Kesinlikle bir daha bu merdivenlerden çıkmayacağını sanıyordu. Oysa bilmiyordu ki...”⁶ cümleleriyle biten on sekizinci bölümden sonra epilogda romanın kahramanlarının sonraki hayatları hakkında kısa bilgi verilmiştir. İlk olarak Zaur'un

⁶ Anar (2001), *Beş Katlı Binanın Altıncı Katı*, İstanbul: Everest, s 371

oğlunun doğması, Firengiz'in babasının İspartak'ın yasal olmayan işlerden dolayı tutuklanmasından sonra enfarktüsten ölmesi, Zaur'un Bakanlıkta işe girmesinin anlatımından sonra yazar kahramanların bazılarının otuz yıl sonraki yaşamlarını hayal eder. Bir doğum günü kutlamasında bir araya gelenler Tehmine'yi anarlar ve İspartak sokakta Tehmine'nin tıpkı aynısı olan genç bir kadına rastladığını söyler. Bir süre sonra yağmurlu bir akşam Zaur da Tehmine'yi görür ve peşinden koşar. Tehmine bir asansörle altıncı kata çıkar. Onun peşinden gitmek isteyen Zaur binanın beş katlı olduğunu fark eder. Romanın sonunda bu garip olayı Zaur'dan dinleyen Memmed Nesir “Ne olurdu insanlar beş katlı bir yapıda altıncı katın olabileceğine inansalardı, ne olurdu sanki?” der.

2.1.3. Dante'nin Jübilesi

“Dante'nin Jübilesi” eserinde Anar diğer eserlerinde olduğu gibi sorunları, kaygıları, küçük sevinçleri olan sıradan insanları anlatmıştır. Anar “Dantenin Jübilesi”ni 1968 yılında yazmıştır. Eser 2002 senesinde İldeniz Kurtulan tarafından Türkiye Türkçesine çevrilerek basılmıştır.⁷ Anar bu kitaba yazdığı önsözde “Bizim kuşağın şansı, edebiyata Sovyetler Birliği'nin yumuşama devrinde girmek oldu. Edebiyat karşısında önceleri olduğu gibi pozitif kahramanlar, proletarya öncüleri yaratmak veya Sovyet sistemini övmek zorunluluğu bulunmuyordu. Bizler, 60 kuşağı da bu durumdan yararlandık. Edebiyata olağanüstü güçlere sahip süper kahramanlar değil, gerçek hayattan sıradan insanlar getirdik. Onların umutlarını, sevinçlerini, acılarını, dertlerini yazdık.”

Anar'ın anlattığı bu insanlardan biri oyunculuk becerisi olmamasına rağmen hayatının kırk senesini tiyatrodan oyuncu olarak harcamış Feyzullah Kebirlinski'dir. Roman tiyatro salonunda oyun provasında Feyzullah'ın üç kelimelik rolünü bile iyi yapamaması yüzünden yönetmen tarafından azarlanmasıyla başlar. Provanın sonrasınestüdyoya dublaj için giden Feyzullah dublajın ertelendiğini öğrenir. Feyzullah Kebirlinski'yle dublaj yönetmeni de alay eder. Moskova'dan gelen oyuncu kıza kısık sesle söylediklerini Feyzullah duyar, ancak aldırmaz: “Siz bir tip arıyordunuz. İşte size istediğiniz gibi aptal görünümlü bir tip.” (age.20)

⁷ Anar (2002), *Dante'nin Jübilesi*, İstanbul: DA Yayıncılık

Daha sonra Feyzullah her hafta aynı gün çocuk tiyatrosunun tilkisini seslendirdiği radyoya gider. Eserin bu kısmında da Feyzullah insanlar alaya alınır. Radyoda Feyzullah yıllardır seslendirdiği tilki rolünü bugünlük seslendirmeyeceğini öğrenince üzüldür. Bu tiyatroda genç ve yetenekli bir oyuncu olan Cevad Cabbarov çocuk oyununun başkişisi Mestan kediye seslendirmektedir. Cevad yaşlı adamın bu kadar yolu boşuna gelmesine dayanamaz ve onun için senaryoya ekleme yapar.

Feyzullah'la aynı radyoda çalışan oğlu Eldar, babasının yüzünden alay konusu olmaktan korktuğu için içine kapanmış, asık suratlı, yaşına yakışmayan ciddiliğe sahip gençtir. Eldar'ın bu hassasiyetini, korkusunu bilenler hep üstüne giderler. Babasıyla ilgili espiriler yaparlar. Feyzullah radyodan sonra evine gider. Karısı Hacer yine komşusu Anahanım'ın yönlendirmesiyle kocasını azarlamaya başlar. Tüm günü bir işten diğerine koşuşturan, dargelirli ve insanların alay konusu olan yaşlı adam evinde bile huzur bulamaz. Hacer kocasına Eldar'ın onun yüzünden utandığını, üzüldüğünü anlatır. Bu konu üzerine Feyzullah eşine gerçeği Eldar'a açıklamayı teklif eder. Bu teklife Hacer hemen itiraz eder ve üzüldür. Yazar kahramanlarının bahsettiği gerçeği anlatmayarak okuru merakta bırakır. Romanın ilerleyen kısmında Eldar eve içkili ve dertli geldiği gece Feyzullah yine eşine gerçeği anlatmaları gerektiğini söyler ama Hacer eliyle ağzını kapatır. Feyzullah Eldar'ın aslında onların değil Hacer'in kız kardeşi Kamer'le birlikte ülkenin beş sayılır kişisinden biri olan İskender Maradaliyev'in oğlu olduğunu öğrenirse daha mutlu olacağını düşünür. Eldar yedi aylıkken anne babasını trafik kazasında kaybedince kendi çocukları olmayan Hacer'le Feyzullah onu nüfuslarına geçirmiş ve gerçeği ondan saklamışlardır.

Romanın sonlarında eşinin ısrarı üzerine kendi oynadığı oyuna bilet aramasına rağmen bir tane bile bulamayan Feyzullah üzüldür; derdini iş arkadaşı ve hep Eldar'la babası yüzünden alay eden Mecid'e anlatır. Mecid ona sözde iyilik yaparak iki davetiye bulur. Mecid bu davetiyelerin ünlü İtalyan şairi Dante'nin yıldönümüyle ilgili İlimler Akademisi'nde düzenlenen kutlama törenine ait olduğunu söyler. Mecid bu törenin tiyatro oyunlarından bile önemli olduğunu ve bu nedenle üst başına özen göstermesi gerektiğini de ekler. Bu iyilikten duygulanan Feyzullah evine, eşinin yanına mutlu ve gururlu döner. Tören yerine vardıklarında Mecid'in onlarla kötü bir şaka yaptığını, aslında kutlamanın bir hafta önce olduğunu anlar. Feyzullah Hacer'den yine azar işiteceğini düşünse de Hacer eşinin uzun zamandır alışık olmadığı yumuşak,

sevecen ve içten bir sesle konuşur ve metroyu gezmeyi teklif eder. Feyzullah eşinin metronun içini hiç görmediğini düşünerek onu gezdirmekten mutluluk duyar ve her ikisi sorunlarını, kederlerini unutup, akşamın tadını çıkarmaya çalışırlar. Yazar romanı “Bırakın Feyzullah eşinin tam iki aydan beri her gün metroyla pazara gidip geldiğini bilmesin, ne var bunda” cümlesiyle bitirir.

2.1.4 Macal

Anar, “Macal” adlı romanını 1977 yılında Yurmula şehrinde yazmıştır. Roman 2002 senesinde Türkiye’de basılmıştır. On iki bölümden oluşan bu romanda yazar yine yaşadığı çağın Azerbaycan aydınlarını ve hayat tarzlarını anlatmıştır. Yazar kahramanının arzu ve isteklerini, düşüncelerini sadece bir günün anlatımıyla yansıtmayı başarmıştır. ‘Macal’ Azerbaycan Türkçesinde bir şeyi yapmak için zaman veya fırsat anlamında kullanılır. Bu nedenle Anar’ın eserlerini Türkiye Türkçesine aktaran İldeniz Kurtulan romanın adını “Bir Fırsat Bulsam” olarak çevirmiştir.⁸ Macal’ın tümüyle psikolojik eser olduğunun altını çizen Nurlane Aliyeva bu romanıyla Anar’ın yaratıcılığında yeni dönem başladığının altını çizer.⁹

Anar romanını Moskova’da basılan “Bilim” dergisinde Y. Zavadskaya’nın yazdığı “Batıda Doğu” makalesindeki Zen felsefesiyle ilgili düşünceleriyle başlar.¹⁰ Daha sonra yazar “Ak Liman” romanının kişilerinden olan Memmed Nesir’in “ A Sefder... İnan mecalim yok, bir fırsat bulsam gidip kendimi öldüreceğim.” cümlesiyle romanın birinci bölümüne giriş yapar. Birinci bölümde Fuat ve Rumiyye adında iki gencin düğünlerinden önceki akşamları anlatılıyor. Yirmi beş yaşında genç mimar Fuat bir gün sonra düğün yapıp evleneceği nişanlısı Rumiyyeyle, kızın evinde sohbet eder. Bu bölümden Fuat’ın maddi durumu iyi olmayan genç bir mimar, Rumiyye’nin zengin, iyi bir sosyal mevkiye sahip mimar Şövgü Şefizade’nin kızı olduğu anlaşılıyor.

Sessiz sokakta yürürken Fuat birinin imdat isteğini duyar. İki kişinin birini zorla arabaya sokmaya uğraştığını görür. Fuat olayın tek tanığıdır ve yardıma koşması gerektiğini anlar. Yardıma koşarsa neler olabileceğini düşünür. Onu da öldürebilirler. Rumiyye dul kalır, çünkü artık resmen karısıdır, biraz ağlar avunur ve sonra evlenir.

⁸ Anar (2002), *Bir Fırsat Bulsam*, İstanbul: Da Yayıncılık,

⁹ Aliyeva, Nurlane (1998) *Anar Şahsiyat ve Sanatçı*, Bakû: Tahsil s 33

¹⁰ Zavadskaya, Y 1970, Vostok na Zapade, Moskva, Nauka

Bölümün sonunda yazar Fuat'ın tanımadığı adamın yardımına koşmasını, öldürüldüğünü, defnini ve Rumiyye'nin tam on üç ay sonra evlenmesini anlatır.

İkinci bölüm Fuat'la Rumiyye'nin yıllar sonra evlilik hayatının anlatımıyla başlar. Bununla da birinci bölümün sonunda olanların sadece Fuat'ın hayal ürünü olduğu anlaşılıyor. İkinci bölümde Fuat'ın evindeki bir sabah, çocukluk anıları ve şoförü Kasım'la ilgili sıradan düşünceleri anlatılıyor. Fuat'ın hayatında çocukluk ve gençlik anıları çok önemlidir. Fuat hep çocukluğunu anımsar. Bazen çevresinde olanlar, ona çok küçük ayrıntıları bile hatırlatır.

Üçüncü bölüm Fuat'ın çocukluk anılarından biriyle başlar. Daha sonra roman Fuat'ın işyerindeki bir sabahı, insanlarla ilişkileri, yoğun bir işgününün anlatımıyla devam eder. Romanın kahramanının en büyük sorunu zamandır. Yazar romanın adına da simgesel anlam yüklemiştir. Fuat toplumda daha iyi konuma gelmek için yoğun bir tempoyla çalıştığından kendine, ailesine, anne babasına, eski arkadaşlarına ayıracak zamanı yoktur.

Sonraki bölümlerde gençlik anılarından Fuat'ın zamanla çok değiştiği, gençlik düşüncelerinden vazgeçtiği, çok sevdiği hocasından, arkadaşlarından uzaklaştığı anlaşılıyor. Fuat bir zamanlar üniversitede hocası olan Fuat Salahlı'nın mimarlıkla ilgili düşüncelerini savunup, Şövgü Şefizadenin eserlerini eleştirdiği halde sonradan Şövgü Şefizade'nin savunucusuna dönüşür ve hocasından, arkadaşlarından uzaklaşır.

Sekizinci bölümde geriye dönüş tekniğiyle Fuat'ın Şövgü'nün kızı Rumiyye'ye âşık olması ve onun kalbini kazanmak için yaptıkları, nelerden vazgeçtiği, neleri kazandığı anlatılıyor.

Dokuzuncu bölümde havalimanına giden Fuat yine çocukluğunu anımsar. Onuncu bölümde Fuat Salahlı'nın cenaze töreninde öğrencisi Fuat konuşma yapar. Daha sonra rektörün “şimdi merhumun dost ve meslektaşı büyük usta mimar Şövgü Şefizade konuşacak” cümlesiyle sanki yer ayağının altından kayar. Fuat Şövgü'nün Fuat Salahlı'nın bir zamanlar üniversiteden uzaklaştırılmasına neden olduğunu hatırlar. Fuat Salahlı sekiz aylık mücadeleden sonra kendi işyerine dönmeyi başarmıştı. Şimdi Şövgü'nün Fuat Salahlı'nın cenaze töreninde konuşma yapmasına, anısına güzel şeyler

söylemesine hayret eder. Konuşmaların sonunda Fuat Salahlı'nın öğrencilerinden ve Fuat'ın gençlik arkadaşı Oktay konuşur: “bugün biz Fuat Salahlı'yı gömmüyoruz, mimarlığımızın namusunu gömüyoruz” der. Oktay hocasının projelerine engel olanları, hayatı boyunca haksız yere onu ezmek isteyenleri eleştirir. Oktay'ın açık şekilde onu eleştirmesine rağmen Şövgü bunu önemsemez. Fuat Şövgü'nün Oktay'ı umursamamasına şaşar.

On birinci bölümde Fuat sadece yirmi beş dakikalık bir zaman bulup bir aydan beri uğramadığı anne ve babasını görmeye gider. Annesi ondan akvaryumun suyunu değiştirmek için yardım ister. Fuat zamanı olmadığını söyler ve annesinin yemeğinden bile yemeden toplantıya gider. Toplantı bir saat ertelendiğinden Fuat bir börekçide yemek yer. Börekçiden çıktığında gideceği caddeye değil, bir sonrakine gider ve tanıdık bahçeyi köşeyi, sokakları görünce on dokuz yıl önce, düğününden bir önceki gece olanları, yani birinci bölümde anlatılan olayı hatırlar. O gece birinin ölümüne tanık olurken yardım etmesi gerektiğini düşünmesine rağmen yerinden kıınıldamamış, yardıma koşarsa başına gelebilecek kötü şeyleri düşünmüş, üzüntülü geleceğini apaçık görmüştü. “Belki böyle bir gelecek vardı zaten ama Fuat kaderini şaşırtıp başka bir geleceğin içine sokmuş, şimdi içinde bulunduğu geleceğe ulaştırmıştı kendini.” (s164)

Romanın sonunda Fuat toplantıya gitmekten vazgeçerek babasının evine döner ve annesine balıkların suyunu değiştirmek için geldiğini söyler.

2.1.5. İlgi Bağı

“İlgi Bağı” romanı yazarın diğer romanlarından daha kısadır, bu esere uzun öykü de denilebilir. Yazarın 1976 yılında kaleme aldığı eser İlideniz Kurtulan tarafından çevirilerek “Dante'nin Jübilesi”yle aynı kitapta basılmıştır. “İlgi Bağı” modernizmin etkisinde yazılmış ve yazarın kendisinin de belirttiği gibi romanda sürrealist unsurlar kullanılmıştır. “İlgi Bağı” fantastik bir eserdir. Fantastik roman, içinde yaşadığımız gerçek dünyanın özelliklerinden, şartlarından, kişilerinden, ilişki ve yaşama biçimlerinden, zaman ve mekân anlayışlarından farklı bir dünyaya sahiptir. Romancı, fizik ve mantık kurallarını, sebep-sonuç ilişkilerini, insanın yapabilirlik kapasitesini, imkân ve kabiliyetlerini hesaba katmaz. Fantestik romanda düş mantığı geçerlidir. Bu roman, realitenin sınırlı, somut, kurallı dünyasından sıkılıp bunalan insanın fantastik gerçeklerle örülü düş dünyasında sonsuz özgürlük arayışına cevap verir.

“İlgi Bağı” romanında zaman, mekân gibi kavramlar gerçek anlamlarını kaybetmiştir. Düşle gerçek iç içe ve karmaşıktır. Romanda baştan sona olayların bir rüya mı, karabasan mı, gerçek mi olduğu anlaşılmıyor. Garip mekânlar, insanlar, akıl almayan olaylar okuru şaşırtıyor. Romanda her şeyin akılla, bilimle izah edilemeyeceği, bazı şeylerin fizik ötesi olgu durum ve unsurlarla açıklanabileceği savunulur. Nurullah Çetin’e göre bu tarz yaklaşım savunmacı yaklaşımdır.¹¹

Nurlane Aliyeva’ya göre, “İlgi Bağı” Anarın sürrealist düşünceye ve usluba yakınlığının göstergesidir ve eser baştan sona gerçeküstü tasvirler, karabasanlar, rüya ve gerçek arasındaki garip sahneler, insanı korkutan dönüşümlerden ibarettir.¹²

Anar kahramanına isim vermemiş, ‘Üniversiteli’ demekle yetinmiştir. Üniversiteli roman boyunca kendini tuhaf, anlaşılmaz olaylar içinde bulur. Hayatta yaşanan her olayın mantıklı bir nedeninin olduğuna inanan, olağanüstü, açıklanamayacak olayları kabullenmeyen genç yaşadıkları sonucunda mantığını, aklını kaybetmekten korkar, her şeyde bir neden arar, kendini sakinleştirir. Ancak her mantıklı bir neden bulduğunu düşündüğü andan sonra sıradaki başka bir olay onu delirmek durumuna getirir.

Roman bir kentin sıcak bir ağustos ayının anlatımıyla başlar. Sıcak havanın kent insanlarının yaşamındaki etkisinin anlatımından sonra yazar kahramanının tanıtımına geçer.

Üniversiteli öğrenci yurdunda kalmak istemeyip kendine kiralık ev arar. Kendine kiralık ev arayan üniversiteli yedi gün boyunca uğradığı ilan panosunda bir gün tuhaf bir ilan görür. Romanda tuhaf, gizemli olaylar bu ilanın okunmasıyla başlar. Üniversiteli ilanın cazip olduğu kadar garip olduğunu düşünmesine rağmen ilandaki adrese gider. Ama adresteki evi yirmi katlı apartmanda değil, tek katlı evlerin bulunduğu sokakta bulur. Üniversiteli bu evde tuhaf bir yaşlı kadınla tanışır. Yazar bu kadının da ismini belirtmemiş koca karı (*Azerbaycan Türkçesinde koca karı ihtiyar kadın demektir*) demekle yetinmiştir. İhtiyar kadın kentin öteki ucunda, deniz kıyısında

¹¹ Çetin, Nurullah (2004), *Roman Çözümleme Yöntemi*, Ankara: Öncü, s 244

¹² Aliyeva, Nurlane (1998), *Anar Şahsiyat ve Sanatçı*, Bakû: Tahsil, s 75

yirmi katlı bir apartmanda bulunan odayı kira verdiğini söyler. Odanın oğlunun olduğunu ve artık ona gerekmeyeceğini anlatır. Üniversiteli evdeki eşyaların, aynaların ve televizyonun üzerindeki örtülerden, duvardaki siyah çerçeveli büyük resimden, kadının hüznünlü konuşmasından oğlunun öldüğünü düşünür.

Üniversiteli her zaman tüm tuhaf şeyler için bir açıklama bulmasına rağmen bu evde cereyan eden bazı olayların nedenini anlayamaz. Üniversiteli kadından adresi alır ve kentin tam kıyısında bulunan yirmi katlı apartmanı bulur. Bu apartmanda ve 20. katta bulunan dairede de tuhaf bir şeyler, gariplikler vardır. Dairenin temiz, rahat, her türlü konforu olmasına rağmen balkon kapısı çivilenmiş, telefonun kablosu kesilmiştir. Kadın bu daireyi kiralayacaksa, iki koşulla bunu yapabileceğini hiçbir zaman balkon kapısına yaklaşmaması ve banyonun ışığını gece boyu açık tutması gerektiğini söyler. Üniversiteli pek anlam veremediği şartları kabullenir. Kadın gittikten sonra üniversiteli odadaki bir şeylerin yer değiştirdiğinin farkına varır. Duvardaki resimlerin hem sayıca azalması, hem de sanki değiştirilmesi onu şaşırtır. Sigarasının bittiğini düşünmesine rağmen banyodan çıktığında küllükten dumanı çıkan sigarayı alır.

Üniversiteliyi bu evde korkutan, şaşırtan gerginlikte tutan olaylar böyle başlar ve bir türlü bitmez. Üniversiteli her şeye kendisi için bir açıklama bulma huyundan vazgeçmeyerek sigarayı kendisinin yaktığını ve unuttuğunu düşünür. Zamanla her şey korkulu bir rüyaya dönüşür. Üniversiteli bazen olanlara hayret eder, gerçek mi, rüya mı anlayamaz, sonra kendisi için küçük bir açıklama bulur ve bundan mutlu olur.

Akşam yürüyüşe çıktığında dönüp apartmanın penceresine bakan ve ansızın pencereden ışık geldiğini gören üniversiteli yaşadığı korkulu anlardan sonra apartman önündeki kaldırımın ışıklanmasıyla, sokak lambalarının yanmasıyla kendine çok basit bir açıklama bulur ve korkularını unuttur. Üniversiteli her garipliğe bir açıklama buldukça yeni bir garip olayla karşılaşır. Korkular, karabasanlar, sorular onu bırakmaz.

Garip olaylar sürer ve korktuğu her olay için üniversiteli yeni nedenler bulur. Her defasında sebep-sonuç anlayışı anlamını kaybeder. Yirmi katlı apartmanın bir taraftan kimsesiz, diğer taraftan hayat dolu görünümü, asansörün zemin kattan yukarıya değil aşağıya hareket etmesi ve yan duvarında da kapının olması üniversiteliyi korkutur. “Anlaşılan hastayım” diye düşünür. Dairedeki eşyalar, olanlar, her küçük

ayrıntı bile Üniversiteliyi korkutmaya başlar. Duvardaki resimlerdeki insanların zaman zaman değişmesi, odada ışığın gece mor renge dönüşmesi, duvar saatinin ters yönde çalışması sonucunda Üniversiteli, onu çıldırmak isteyen düşmanlarının varolduğunu düşünür. Üniversiteli kendisi için bundan daha mantıklı neden bulamaz.

Gün boyunca süren gariplikler gece bile devam eder ve gece uykusundan zil sesine uyandığında duvarda bulunan resimdeki gencin yüzünde yavaş yavaş sakal çıktığını görünce bayılır. Kendine geldiğinde çivilenmiş balkon kapısının arkasından tuhaf sesler duyar, kapının çivilerini söküp açar. Kapının arkasındaki koridordan geçerek başka bir odaya varır. Eserde zaman kadar mekân kavramı da farklıdır. Mekânlar çok sık değişir ve mantıksal değildir.

Gittiği odada tanıştığı gencin yardımıyla Üniversiteli kafasındaki soruların büyük kısmına cevap bulur. Yaşlı kadının oğlu olduğu anlaşılan genç psikiyatr kiraya verilen odanın ona ait olduğunu, sevdiği kadınla komşu dairelerde yaşadıklarından duvarı söküp kapı açtıklarını ve o kadın bir gün kaybolunca sevgilisinin evine yerleşip kendi evini kiraya vermek istediğini anlatır.

Aslında daireler iki değişik toprak düzeyinde yapılmış komşu olan ayrı yapılardadır. Bu yüzden üniversitelinin kiraladığı daire yeni yapının yirminci katında olmasına rağmen diğer daire eski yapının üçüncü katındadır. Eski yapı bir tepe üzerinde yenisi bir çukurda bulunduğundan daireler aynı düzeyi tutturmuşlar. Üniversiteli kafasına takılan soruları sorar ve psikiyatr hepsini cevaplar. Üniversiteli yirmi katlı apartmanın bazı deneysel buluşlar içerdiğini ve bir takım özellikleri olduğunu öğrenir. Asansörün iki kapısı varmış ve daireler hareket ettiğinden bazen kapalı kapı diğer dairenin odasına değil, boşluğa açıldığından çivilenmiş. Apartmanın bir takım kuralları olduğundan sessizlik zamanında ışığın morlaştığını, geriye çalışan saatin de gencin zamanı geriye çevirmek gibi felsefi, metafizik düşünceleri olan ve bir ay önce ölen saatçi ağabeyi tarafından yapıldığını öğrenince Üniversiteli her şeyin bilimsel, mantıklı bir açıklamasının olduğuna sevinir. Psikiyatr olan genç Üniversiteliye yorgunluk, gerginlik, stres sonucunda bazı psikolojik sorunlar yaşadığını ve bu nedenle duvardaki resimlerin değiştiğini farz ettiğini söyler. Eserin bu yerinde yazar okuru da her şeyin mantıklı bir açıklamasının olduğuna inandırır. Ama psikiyatrin duş alma bahanesiyle banyoya girmesiyle her şey yeniden başlar. Üniversiteli banyodan gencin yerine ılık

çalan kasetçalar bulur ve öfkeyle her yeri arar. Koridorda kendi dairesine giden kapının iki kalasla çivilendiğini görüp şaşar.

Üniversiteli kendi odasında psikiyatrı biraz yaşlanmış ve bıyıklı bulunca çılgına döner. Psikiyatrı onu tanımadığını ve annesinin dairesini kira verdiğinden habersiz olduğundan tıraş olmak için evine geldiğini söyler. Üstelik genç psikiyatrı değil astrofizikçiymiş. Üniversiteli odasında normal olmayan hiçbir şey bulamaz, duvar saatinin bile çalıştığının farkına varır. Daha sonra ev sahibi genç “Uzak Dünyalarla İletişim Sorunu”yla ilgili büyük bir kongreden geldiğini, “Zamanın Felsefi ve Fiziksel Nitelikleri” üzerine başka bir kongreye gittiğini söyler. Romanın sonunda genç, Üniversiteliyle uzak dünyalarla ilişkiler ve zaman hakkında felsefi, metafizik düşüncelerini paylaşır. Yazar fantastik romana has neden-sonuç ilişkisinin, alışılmış hayat kurallarının önemsizliğini gencin düşüncelerine de yansıtmıştır.

2.1.6. Ak Koç, Kara Koç

“Ak Koç, Kara Koç” Anar’ın Azerbaycan Cumhuriyeti’nin kurulmasından sonra yazdığı eserlerden biridir. 2003 senesinde yazdığı bu roman aynı yıl Bakû’de basılmıştır. Cumhuriyet döneminde yazmış olduğu romanın konusu ve yazılma amacı yazarın incelediğimiz diğer romanlarından farklıdır. “Ak Koç, Kara Koç” ütopya romanıdır.

“Ütopya, masallara özgü hayali bir cennet ülke tasarımıdır. İçinde yaşanılan somut, reel toplum ve devlet düzeninden hoşnut olmama, eksikliklerin ve yanlışların eleştirilmesi ve bunun ötesinde her türlü mutlulukların, güzelliklerin, iyiliklerin, eşitliğin hâkim olduğu hayali, düşsel bir mekân, toplum ve devlet modeli tasavvurudur.”¹³

Anar günümüz dünya siyasetini ve özellikle Azerbaycan toplumundaki sorunları masallara özgü bir hayali ülke tasarlayarak eleştirir. Yazar “Ak Koç, Kara Koç”u ‘ütopya ve anti ütopya masalları’ diye nitelendirmiştir.

¹³ Çetin, Nurullah (2004), *Roman Çözümleme Yöntemi*, Ankara: Öncü s 246

İki bölümden oluşan romanın sadece birinci bölümünde ütopyik ülke anlayışı vardır. İkinci bölümde bu ütopyik ülkeye alternatif kötü durumda olan bir ülkedeki yaşam anlatılmıştır. Yazarın masal diye adlandırdığı her iki bölümde anlatılan olaylar aynı zaman ve mekânda geçer. Burada paralel zaman anlayışı kullanılmıştır. Belirsiz bir gelecekte Azerbaycan'ın başkenti Bakû'de bir Nevruz gününü kişiler ütopyik ve anti ütopyik mekanda farklı geçirirler. Romanın kahramanları aynı kişilerdir. Romanın adına simgesel anlam yüklenmiştir. “Ak Koç, Kara Koç” romanı dönüştürülmüş metindir. Azerbaycan halk masalı olan “Melikmemmed’in Nağılı”ndan esinlenerek yazılmıştır. Romanın adı da masaldan alınmıştır. Masalda beyaz koç ışıklı dünyanın, siyah koça karanlık dünyanın simgesidir. Masalın kahramanı Melikmemmed beyaz koçun üzerine binmeyi başarır ise ışıklı dünyaya çıkacak, kara koça binerse karanlık dünyaya düşecektir. Melikmemmed ak koça binmeyi başarmasına rağmen üzerinde tutunamaz ve beyaz koç onu siyah koça atar. Anar romanının kahramanının adını da masaldan almıştır. Birinci bölüm Melik Memmedli'nin Nevruz günü sabah Devlet Marşının sesiyle uyanmasıyla başlar. Melik Memmedli'nin oğlu Beyrek Karabağ'da mühendis, kızı Burla Kerkük'te Fuzuli Üniversitesinde Azerbaycan dili ve edebiyatı öğretmeni ve eşi Ayperi ise Tebriz'e “Koroğlu” operasının ressamı olarak gider. Anar'ın kurduğu hayali Azerbaycan'da tüm toprak sorunları çözülmüş, toprak bütünlüğü kazanılmış ve çatışmalar dinmiş durumdadır. Sağlık hizmetleri, eğitim, sosyal hizmetler, şehir toplu taşıma araçları ve ekmek bedavadır. Yazar, hayalî Bakû'nün tasarımında ayrıntılara kadar önemsemiş ve birçok semtin, sokakların, yapıların uzun tasvirlerine yer vermiştir.

İkinci bölüm “Melikmemmed” masalından kara koçla ilgili cümlelerden seçilmiş epigrafla başlar. Romanın ikinci bölümünde birinci bölümdeki hayalî Bakû'nün yerine, yine gerçekçi olmayan ancak arzu edilmeyen ‘anti ütopyik’ Bakû'nün anlatımı vardır. Melik Memmedli'nin yıllar sonra ailesini görmek için geldiği Bakû'de ezan sesiyle uyanmasıyla başlayan bölümde geçmişte olanlarla ilgili bilgiler verilir. Yazarın ikinci bölüme eklediği notta bu bölümde geçen olayların zaman itibarıyla birinci bölümdekilerin devamı olmadığı, birbirine alternatif olan olayların aynı zaman kesiminde hayata geçtiği belirtilir. Ermenistan'da Atom Santralindeki patlama sonucu Ermenistan ve Karabağ toprakları kullanışsız durumdadır. Karabağ sorunu bu şekilde çözülür. Azerbaycan'ın şehirlerinden olan Mingeçevirde barajın teröristler tarafından patlatılmasından sonra batı bölgeleri su altında kalır. İç savaşlar sonucunda Bakû farklı güçler tarafından yönetilen üç bölgeye ayrılır. Bu olayların hayata geçtiği sıralar

Türkiye'ye iş gezisine giden Melik Memmedli geri dönemez ve uzun bir süre memleketinden ve ailesinden haber alamaz.

Yıllar sonra bir tanıdığının yardımıyla Bakû'ye dönen Melik'in memleketinde karşılaştığı manzaralardan dolayı hissettiği üzüntü anlatılır. Özlemini çektiği Bakû'ye dönmesi ve ailesini bulması onu daha da mutsuz eder. Melik, Bakû gibi ailesini de üç yere ayrılmış ve biri birinden kopmuş olarak bulur. Eşi Ayperi dincilerin yönetiminde olan Behiştî Badi Kübe'de yaşadığından ismi değişerek Mahruh olmuş ve kapanmıştır. Ressamlığın günah olduğunun düşünüldüğü bir ortamda mesleğinden vazgeçerek hattatlık yapar. Kocasıyla imam nikâhı kıyılmadığından dolayı yıllar sonra onu görmesine rağmen yabancı gibi davranmaya mecbur kalır. Bu duruma üzülen Melik komünistlerin yönetimindeki bölgeye gider ve oğlu Beyrek'i bulur. Beyrek Bakû Komünü'nde komiserlikte çalışır ve ismi değişerek Boris Memmedov'a dönüştürülmüştür. Melik siyah gözlük takan oğlunun onunla soğuk davranmasına üzüldür. Yalnız kaldıklarında Beyrek olanlardan babasını sorumlu tutar ve Azerbaycan'ın önemli gazetecilerinden biri olarak çatışmaları durdurmak yerine Türkiye'ye iş gezisine gitmesini eleştirir. Gezdiği her iki bölgede korku, sefalet ve açlık gören Melik kızı Burla'yı görmek için demokratların yönetiminde olan Bakû Siti'ye gider. Kızının ismi değişerek Bura olmuştur ve ünlü bir göbek dansçısıdır. Bu bölgede kültür yozlaşmış ve milli değerler kaybedilmiştir. İngilizce konuşmaya özenen gençler Azerbaycan kültürüne de yabancılaşmışlar. Memleketinde gördüğü manzaralardan ve ailesinin birbirinden kopması nedeniyle kötümserliğe kapılan Melik deniz kıyısına gider ve intihar etmeyi düşündüğü an Erhan'ı aniden yanında görür. Erhan eskiden onun yanında çalışmış ve şimdi de onun buraya gelmesine yardımcı olan kişidir. Gizli servisten olduğunu düşündüğü Erhan, Melik'e her şeyin bitmediğini ve beyaz koça binerek üzerinde iyice tutunmayı başarırsa ışıklı dünyaya çıkabileceğini söyler. Yazar bununla ışıklı ve karanlık yaşamlar arasında seçimin halkın elinde olduğuna ve ışıklı dünyayı kazanmak için mücadele etmesi gerektiğine gönderme yapar.

2.2 Temalar

2.2.1 Yalnızlık ve Yabancılaşma

60lı yıllarda Azerbaycan edebiyatında yeni olan bireyin yalnızlaşması ve yabancılaşması Anar'ın eserlerinin en önemli temasıdır. Romanlarındaki aşk,

iletişimsizlik, politik ve toplumsal temalar, yalnızlık ve yabancılaşmayla iç içe ele alınmıştır. Anar'ın romanlarında anlatılan sorunlar ya kişiyi yalnızlığa götürür, ya da yalnızlık sonucunda ortaya çıkar. Çağdaş dünyada insan ortak değerlerden uzaklaşır, topluma yabancılaşır ve kendi iç dünyasına döner. Bireyi yabancılaşmaya götüren nedenler farklıdır. Buna neden, kentleşme veya eski zihniyet, kişinin psikolojisi veya sosyal, politik olaylar olabilir. Anar'ın kahramanları yabancılaşma ve yalnızlaşma sonucu ortaya çıkan bireylerdir. Çağdaş toplumda sosyal ilişkiler kopmuş, davranışlar sahteleşmiş ve samimiyet ortadan kalmış durumdadır. Doğal olarak kişilerin yalnızlaşması, bireye dönüşmesi söz konusu olur. Anar'ın ana kahramanlarının ortak özellikleri yalnızlıktır; ama onlar yalnızlığı farklı açılardan yaşarlar. Tehmine, Nemet gibi bireyler iletişimlerinin iyi olmasına ve çevreleri olmalarına rağmen ruhen yalnızdırlar, Memmed Nesir'in anlaşılma sorunu vardır. Sefder Dayı eşinin ölümünden sonra yalnızlığın acısını gerçek anlamıyla yaşar, Melik politik olayların 'kurban'ıdır, Üniversitelinin yalnızlığının nedeni iletişimsizliktir. Zaur toplumsal nedenlerden sevdiğini kaybeder ve yalnızlaşır. Tehmine'nin yalnızlığı onu ölüme götürür.

Anar'ın eserlerinde geceyle yalnızlık arasında karmaşık bir ilişki vardır. Gece rüyasında sevdiklerine kavuşan Sefder Dayı için yalnızlıktan kurtuluş, uykusuzluk sorunu yaşayan Tehmine için ise yalnızlığın en ağırını yaşadığı zamandır. Sefder Dayı gecenin çabuk gelmesini isterken, Tehmine sabahı sabırsızlıkla bekler.

“Tehmine'yle birlikte olduktan sonra Zaur, uzun gecelerin daha önce Tehmine için ne kadar kederli ve çekilmez olduğunu öğrendi. Tehmine'nin gözüne uyku girmez, uykusuzluk illetine tutulmuş, geceyi tüketip sabahı aydın görmek yaşamının en ağır işkencelerindenmiş. Tehmine bundan pek söz etmek istemezdi; sadece en korkunç yalnızlık gece yalnızlığıdır, demişti. Kocasıyla yaşadığı dönemde, o bu korkunç gece yalnızlığını daha da ağır duymuş...”¹⁴

Tehmine bu gece yalnızlığından sadece Zaur'la beraber yaşadığı günlerde kurtulmayı başarır. Ayrılıklarında yaşadığı geceler durmadan içki içmesi ölümüne

¹⁴ Anar (2001) *Beş Katlı Binanın Altıncı Katı*, İstanbul: Everest s 276

neden olur. Tehmine'nin toplumun kurallarıyla yaşamaması yüzünden yabancılaşması. Hakkında gezen dedikoduları önemsemediğini, insan kendi temizliğine inanmasının önemli olduğunu savunan Tehmine, bu düşünceleriyle toplumda tutunamayacağını da farkındadır. Toplumun 'çirkefte yaşayıp, sadece adları lekesiz olanları'ndan olmaktansa kendinin doğru bulduğu kurallarıyla yaşamayı tercih eder ve yabancılaşır. Nemet de Tehmine gibi yazılmayan kurallara, görünmeyen bağlarla insanların özgürlüğünü kısıtlayan kültür değerlerine karşıdır, ama Nemet bu düşüncelerini içinde tutmayı tercih eder, garip davranışlarını saklar. Yabancılaştığı toplumda tutunmaya çalışır. Nemet'in iç dünyasının en büyük isyanı gece yarısı müdürünü arayıp Tehmine'nin gözlerinin rengini sormasıdır. Memmed Nesir kurtuluşu içkide bulur, hep sarhoş gezdiğinden yaptığı garip davranışlara ve sözlere insanlar sadece gülüp geçer. Yazar, topluma yabancılaşmış bireylerin birbirlerine olan yakınlığını, anlayışını Tehmine ve Nemet'in düşüncelerini paylaşımları, Tehmine'nin Memmed Nesir'le ilgili Zaur'un anlattıklarına gülmemesi ve "Beş Katlı Binanın Altıncı Katı" romanının sonunda Zaur'un bir zamanlar güldüğü Memmed Nesir'le beraber içki içerek Tehmine'nin hayalini gördüğünü anlatmasıyla ortaya koyar. Zaur yalnızlık hakkında Tehmine'yi sevdikten sonra düşünmeye başlar. Tehmine'nin yalnızlığı ve farklılığı zamanla Zaur'a da bulaşır. Tehmine ölümüyle yalnızlığını Zaur'a bırakır.

"İlgi Bağı"nda Üniversitelinin yalnızlık sorunu, onun insanlara güvenmemesinden, kuşkucu ve bencil olmasından dolayı ortaya çıkar. O, yalnızlığı kendisi tercih eder ve tercihi sonucunda garip olaylar yaşar. Üniversiteli Sefder Dayı gibi yalnızlıktan kurtulmaya çalışmaz, kalabalıktan yalnızlığa gider. Üniversiteli için yalnızlık Anar'ın diğer yalnız kahramanları gibi işkence değil, huzur ve rahatlık anlamına gelir. Bu seçim onu delirmeye kadar götürür.

"Bir Fırsat Bulsam"da yabancılaşma farklı yönleriyle ortaya çıkar. Fuat topluma yabancılaşmaması, tutunması sonucunda ailesine, eski dostlarına ve kendine yabancılaşır. Fuat tüm kazandıklarının bedelini kendine yabancılaşmayla ödemesine rağmen kendi benliğini kaybetmediğinden yalnızdır. Hayatta çok başarı kazanmak için yoğun çalışması sonucunda kendine ve ailesine ayıracak zamanı yoktur. Gençliğinde savunduğu düşüncelerden uzaklaşarak eleştirdiği birinin yaşam tarzını örnek alması gençlik arkadaşlarına ve hocasına yabancılaşmasıyla sonuçlanır. Fuat hayat felsefesini kabullenemediği babasından da uzaklaşır. Kendine yabancılaşması onun iç

tartışmalarında ve iç konuşmalarında yansıtılır. Fuat kendine yabancılaşmayı topluma yabancılaşmaya tercih eder ve bu onun yalnızlığına neden olur.

“Dante’nin Jübilesi”nde Feyzullah, ailesinin ve iş arkadaşlarının olmasına ve sıradan biri olmasına rağmen yalnızdır. Herkesin alay ettiği ihtiyar adamın saflığı ve sadeliği onun toplumda seçilmesine, yabancı kalmasına neden olur.

“Ak Koç, Kara Koç” romanın ütopya bölümünde yalnızlık hissetmeyen kahraman, anti ütopya bölümünde yalnızdır ve kendi halkına, ailesine yabancısıdır. Bununla yazar politik olayların insanın iç dünyasına kaçınılmaz etkisini ortaya koyar.

2.2.2. İletişimsizlik

Anar’ın romanlarından “İlgi Bağı”nda iletişimsizlik teması önemlidir. diğer romanlarda bu tema çok belirgin değildir. İletişimsizlik “İlgi Bağı”nda Üniversiteliyi yalnızlığa götüren nedendir. İletişimsizliği nedeniyle yurtda diğer öğrencilerle aynı odayı paylaşmak üniversiteli için işkenceye dönüşür. İletişimsiz ve geçimsizliği yüzünden başkalarının birbiriyle iletişim kurmalarını da görmek istemez. Romanın adı ilişkiye girmek, alakası olmak, iletişim kurmak anlamına gelse de Üniversiteli insanlarla ilişkiye girememesi sorunu yaşar. Romanda uzak dünyalarla ve yaşamın farklı boyutlarıyla ilişki konusu üzerinde durulur. Romanın sonunda Astrofizikçinin bu konuda anlattıkları iletişimsiz Üniversitelinin farklı tür iletişimler kurduğu düşüncesini oluşturur.

Anar’ın romanlarında iletişimsizlik babalar ve oğullar arasında gözlenir. Geleneksel aile yapısına göre baba ile oğul arasında bir mesafe vardır. “Beş Katlı Binanın Altıncı Katı” romanında Zaur’la babası arasında aracı annesidir. Babasıyla arasında bir mesafe olduğundan isteklerini genellikle annesi aracılığıyla bildirir. Bu yüzden babasının onunla evlilikle ilgili konuşmasına Zaur hayret eder:

“Babası daha önce onunla bu şekilde konuşmamıştı. Genelde az konuşurlardı. Babası kendini bilime adanmış, kitaplarına gömülmüş sessiz

bir adamdı. Karısıyla bile seyrek hallerde konuşur. Oğluyla denebilir ki hiç konuşmazdı. Böyle açık seçik bir söyleşiye Zaur ilk kez tanık oldu.”¹⁵

Baba oğul arasında iletişimsizlik “Bir Fırsat Bulsam” romanında da ele alınmıştır. Fuat çocukluğunda ve gençliğinde babasıyla fazla diyaloga girmez, olgunlaşma dönemindeyse buna artık fırsatı yoktur: “ Eskiden de, Fuat’ın çocukluğunda da bu asık surat, suskun adamla pek diyalogu yoktu.”¹⁶

Kurban ve Fuat, Çerkez’in aracılığıyla irtibat kurarlar. Çerkez evde olmadığı zaman baba ve oğul saatlerce konuşmadan oturur. Fuat ailesinden uzaklaştıktan sonra babasıyla iletişime girmez veya girdiği zamanlar ise tartışır.

2.2.3. Aşk

Anar’ın romanlarında aşk kendini iki şekilde yansıtır: 1) Kişilerin duygularının kendileri veya anlatıcı tarafından tasviri ile 2) olaylar sırasında kişilerin davranış ve konuşmalarıyla ortaya çıkan sevgi. Aşk “Beş Katlı Binanın Altıncı Katı” romanında belirleyici temadır. “Ak Liman”da bireyin iç dünyası ve yalnızlığının yanı sıra aşk da önemlidir. Nemet’in anılarında Süreyya’ya olan duygularının anlatımı romantik bir üsluptadır. Anar’ın kahramanlarında bazı duygular gibi aşkın da ansızın kabullenilmesi vardır. Nemet Süreyya’ya âşık olduğunu yaşadığı tuhaf duyguların sonucunda ansızın fark eder. Yazar Nemet’in bunu anlamadan önceki ve anladıktan sonraki duygularını, heyecanını ve duyduğu sıcaklığı okuyucuya hissettirmeyi başarır. Süreyya’nın evli olması aşkı umutsuz kılar ve ulaşılmazlık Nemet’in duyduğu heyecanı artırır.

“Ak Liman”da Zaur Tehmine’ye sadece cinsel açıdan yakınlaşır. Romanda anlatılan deniz kaçamağı sırasında Zaur amacına ulaşır. Bu bölümde Zaur iç konuşmaları ve davranışlarıyla duygusuz, çapkın, sadece cinselliği düşünen bir genç gibi görünür. Bölümün sonuna eklenen mektupta okuyucu Zaur’un gerçek kimliği ve duygularına şahit olur. Zaur duygularını açık şekilde sözlerle ifade etmeyen biridir. Eski gelenekleri yaşatan toplumda erkekler “Erkek ağlamaz ve erkek sevdiğini belli etmez” şeklinde terbiye alırlardı. Zaur bu terbiyenin örneklerinden sadece biridir. Kadın erkek ilişkilerinin sadece oyun olduğunu kendine ilke edinen Zaur için, âşık olduğunu

¹⁵ Anar (2001) *Beş Katlı Binanın Altıncı Katı*, İstanbul: Everest, s 176

¹⁶ Anar (2002), *Bir Fırsat Bulsam*, İstanbul: Da Yayıncılık, s 151

itiraf etmek kolay değildir. Deniz kaçamağından sonra ansızın Tehmine'ye ciddi duygular beslediğini hisseder ve yaşadığı yoğun duygularını mektubunda anlatır. Mektubu göndermeden yırtması Zaur'un içindeki duyguların çatışması, hayatı boyunca benimsediği ilkelerle duygularının çatışmasının göstergesidir.

“Beş Katlı Binanın Altıncı Katı” romanının ana teması Tehmine ve Zaur'un aşkıdır. Çağdaş bir dünyada yaşamalarına rağmen bu iki gencin aşkı “Leyla ve Mecnun” aşkı kadar imkânsızdır. Her bölümün başına Fuzuli'den dizeler ekleyerek yazar farklı zamanların aşkı arasında benzerliğe gönderme yapar. Zaman değişmiştir ama yine âşıklar toplumun engelleri yüzünden kavuşamazlar. Tehmine duygularında daha emin ve cesaretlidir. Genç kadın ne istediğini bilir ve toplumu umursamadan mutluluğu yakalamaya çalışır. Tehmine aşkında bencil değildir. O, baskılara, tepkilere dayanabilir ama Zaur'un bu şartlar içinde mutlu olmayacağını bilir. En mutlu anlarında bile o, kaçınılmaz ayrılıklarının acısını yaşar. Sonunda Tehmine geri çekilir, Zaur'u kendisinden uzaklaştırır ve onun geri dönmesi için bir şey yapmaz. Tehmine'nin aşk için çektiği üzüntünün neden olduğu ölüm eski aşk efsanelerini anımsatır. Aşk yirminci yüzyılda Sovyet sisteminde yaşayan bir toplumun engelleri karşısında yenilir. Bu yenilgi sadece görünen taraftır. Oysa yüzyıllar boyunca kuşaktan kuşağa unutulmayan tüm imkânsız aşklar gibi Tehmine'nin sevgisi de manen kazanır. Tehmine ölümüyle aşkının gerçekliğini ve temizliğini ortaya koyar. Romanda Tehmine ve Zaur'un telefonda sessiz vedalaşmaları romanın en etkili sahnelerindendir. Tehmine'nin ona hep ağlayarak dinlediği halk ezgisini telefonda dinlettiğinde Zaur'un hayatında ilk defa ağlamasına neden olur. Zaur Tehmine'ye demek istediklerini içinden söyler. Romanda sevgilileri ayıran sadece dış etkenler değil. Zaur'un aşkı kuşku, gurur ve kıskançlıkla iç içedir.

“Bir Fırsat Bulsam”da aşk Fuat'ın Rumiye'ye ve Asya'nın Fuat'a olan duygularında kendini gösterir. Bu eserde aşk belirleyici tema değildir.

Hacimce kısa olan “Dante'nin Jübilesi”nde aşk önemli temalardan değilse de, kendini hissettirir. Eldar'ın kendini herkese kanıtlamak amacıyla Moskova'ya gidip tiyatro eğitimini sürdürerek “önemli biri olmak” gibi planları vardır. Sevdği kızın başka biriyle evlenmeye razı olduğunu duyar. On dokuz yaşındaki genç üzülse de aşkı için mücadele vermez ve telefonda kızın açıklamalarını dinlediğinde tepkisini sadece

telefonu kapatmakla gösterir. Eldar'ın üzüntüsü bu haberi duyduğu gece içip sarhoş olmasıyla ortaya çıkar. Zengin bir ailenin kızı olan Hacer'in köye tiyatro getiren oyuncu Feyzullah'a âşık olur ve onunla beraber kaçar.

2.2.4. Cinsellik

Anar'ın romanlarında cinsellik erkek bakış açısından değerlendirilir. Erkek kahramanların kadınlarla ilgili bilinçlerinde saklı hayallerinin anlatımı vardır. Azerbaycan geleneklerine göre cinsellik açık konuşulan konu değildir. Evlilik dışı cinsel ilişki toplum geleneklerine yabancıdır, ancak bu daha fazla kadınlar için geçerlidir.

“Beş Katlı Binanın Altıncı Katı” romanında kızının namusu ve oğlunun çapkınlığıyla övünen aile ile karşılaşırız. Erkeğin evlilik dışı ilişkileri kabul görür ama evlilik dışı ilişkiye giren bir kadınla gönül ilişkisine girilmesi dışlanır. Anar'ın incelediğimiz eserlerinde erkek kahramanların cinsellikle ilgili hayalleri veya düşünceleri evlilik dışı ilişkiye girdikleri veya ulaşılmaz olan kadınlarla ilgilidir. “Ak Liman”da ve “Beş Katlı Binanın Altıncı Katı” romanında Tehmine tüm erkeklerin elde etmek istediği, hayallerini kurduğu kadındır. Güzel ve çekici olduğundan herkesin cinsellik objesidir denilebilir. Rahat davranışları onun kolay elde edilen biri olduğu düşüncesini oluşturduğundan erkeklerin ona yaklaşımı genel olarak cinsellikle ilgilidir. “Ak Liman” romanında Nemet'in Tehmine hakkındaki düşünceleri eşini seven bir erkeğin güzel yabancı bir kadınla ilgili gizli hayallerini açıklar:

“Nemet'e göre, çoğu kadınlar yatay hayal edilir. Oysa keman kızı yatay değil, dikey düşünmeli, çekül gibi. Gözlerini yum, onu düşün; yatakta değil, dimdik ayakta durduğunu görürsün. Uzun bacaklarıyla büyük adımlar atar, gelir. Bir de kuş gibi telaş eder, ama ayakta ve gergin. O ancak ayakta, yüz yüze öpüşsün, sarsın kollarını boynuna. Kollarını boynuna dolasın. Uzun kollarını dolasın, bir atkı gibi.”¹⁷

Tehmine'nin elbisesinin açık yakasından mavi iç çamaşırını görmesi Nemet'te farklı çağrışımlar oluşturur:

¹⁷ Anar (2001) *Beş Katlı Binanın Altıncı Katı*, İstanbul: Everest, s 8

“İki düğmesi açıktı, mavi çamaşırı gözükiyordu. Bu mavi alan gizemli dünyalarda olmalı. Giysilerin içindeki Tehmine, elbiselerden arınmış Tehmine... Ona yasaklanmış bir mavi alan. Dadaş’ın o alana girme vizesi vardır belki. Zaur’un da var mı? Bilmiyorum. Ama benim asla. Yaşamım boyu ben asla bu alana giremem. Yalnız onun bir karışını, iki açık düğmelik maviliğini görebilirim.”¹⁸

Yazar Nemet’in kurduğu hayali geniş olarak anlatmaz ama daha sonra Nemet’in konuşma sırasında ‘vize’ sözcüğünü aklından geçirdiklerini yeniden yaşamak için kasten kullandığını belirtir. Bununla da Nemet’in Tehmine’yle ilgili cinsel hayaller kurduğu anlaşılır. Dadaş’ın Tehmine’yle ilgili cinsel istekleri başka kişilerin ağzından aktarılır.

Anar’ın eserlerinde ister cinsel ilişkinin, isterse de cinsellikle ilgili düşüncelerin anlatımında kaba ifadeler yoktur. Cinsellik daha çok kişilerin romantik veya gizli duygularını, ulaşılmaz mutluluğunu veya doğal isteklerini ifade eder. Romanlardaki kadınlar için cinsellik temiz duygulara, sevgiye bağlıdır. Tehmine sevmediği erkeğin ona dokunmasına izin veremeyecek kişiliğe sahiptir, ama çok sevdiği Zaur’la kimseyi umursamadan beraber olur, hatta aynı evi paylaşmak gibi Azerbaycan toplumunda kabullenilmeyen davranışta bulunur.

Zaur’un cinsellik ve aşkla ilgili duyguları farklıdır. Zaur’a göre aşk diye bir şey yoktur ve insanlar doğal ihtiyaçlarına göre beraber olurlar, kadın-erkek ilişkileri oyundur. O, kadınlarla ilişkilerinde âşık olmamayı, sadece amacına ulaşmak için akıllıca oyunlar oynamayı doğru bulur. Yirmi üç yaşında olmasına rağmen ‘sayısız kadınla’ ilişki kurmayı başarmış Zaur için de Tehmine de ilk başta cinsel açıdan beraber olmak istediği bir kadından başka anlam taşımaz. “Ak Liman”da deniz kaçamağında Zaur’un düşünceleri sadece amacına ulaşmak doğrultusundadır:

“Tehmine’yi düşündü. Onun sıcak güzelliğini, boyalı dudaklarını, sürmeli kirpiklerini, uzun bacaklarını... Gülüşünde, sesinde, kokusundaki dişi

¹⁸ age.28

çekiciliği. Kişiliğindeki gariplik, dağınıklık... Konuşmalarındaki karmaşa, mantıksızlık... Bir de elde ettiği başka kadınları anımsadı. Hiçbirinin kendisini bu kadar cezp etmemiş olduğunu itiraf etti. Tehmine'nin kendisinden hoşlandığını kesin bir güvenle, içgüdüleriyle hissediyordu.”¹⁹

Zaur kimsenin olmadığı yerde gelenek ve görenekler yüzünden sınırlı davranmayı kabullenemez. Onun tüm davranışları sadece amacına doğru giden uzun bir yoldur. Tehmine'yi elde etmeye giden yolun zor olması onu sinirlendirir.

Tehmine ve Zaur arasında geçen konuşmada bir çocuğun cinselliğe bakış açısı vardır. Tehmine çocukken bir arkadaşının ona ‘karı koca arasındaki ilişkiler’ ve ‘bebeklerin nasıl doğduklarıyla’ ilgili verdiği bilgilerden sonra bir süre anne ve babasına soğuk davrandığını, onlardan iğrendiğini anlatır. “Ak Liman” ve “Beş Katlı Evin Altıncı Katı” romanlarında Tehmine ve Zaur’un cinsel ilişkileri açık ve kaba sözlerle değil, duygusal anlatımla verilir. Cinselliğe farklı bakış açısı vardır:

“İkisi de içten artık bu çıldırıcı isteğin, bu bekleyişin, bu sızının, kesinlikle dinmesi gerektiğine inanıyorlardı, yeni bir insana, yeni bir varlığa dönüşmesine. Yani bu ikili, nihayet bir üçüncü yaratmalıydılar ki, üçüncü de her ikisinin yaşamını, acılarını, sevinçlerini... ve tüm istasyonlarda, havaalanlarında, odalarda, telefon kulübelerinde, ofiste ve evdeki kaygılarını, yalnız kendilerinin değil, kendilerinden önce gelen atalarının da olup biten her şeyi, örneğin Zaur’un anasının saçlarının rengini ya da Tehmine’nin babasının gözlerinin rengini kendinde toplamalı, devşirmeli, yansıtmalı, temsil etmelidir.”²⁰

Anar’ın romanlarında gizli ilişkileri olan evli erkekler on altı yaşındayken Tehmine’yi kandıran ve ünlü biri olduğu söylenen ama ismi belirtilmeyen kişi, Fuat ve Manaf’tır. Nadir adında figüratif bir tip evli olmasına rağmen Zaur’la Muhtar’a ilişkiye girdiği kadınları anlatarak övünür.

¹⁹ age. 75

²⁰ age.87

“Bir Fırsat Bulsam” romanında Fuat yeni boşanmış Reyhan’ın gönlünü kazanarak onunla gizli beraberlik yaşar. Romanda Fuat’ın kendinden on yaş büyük Asya’yla ilişkisi de anlatılır. Asya’nın anlatımında cinsellik bakış açısı vardır:

“Asya 28 yaşında akça pakça, gergin, etine dolgun, sarı (yanardöner) saçlı bir kadındı. Vücudunu sıkı sıkıya saran dar giysiler giyerek güzelliğinin tüm girintili çıkıntılı ayrıntılarını gözler önüne sererdi. Daktilosu önünde ayağa kalktıktan sonra eğilip kâğıtlarını toplarken birçok öğrencinin düşüne haram sokmuştu. Ama aralarında en açık saçık söyleşilerde bulunan bire on katarak anlatan çaylak yeniyetmelerin hiç biri kendini Asya’ya yaklaşma övücü içinde bulamazdı.”²¹

Fuat gençliğinde kendinden büyük kadınlara eğilimli olduğu halde yaşlandıkça genç kızlarla ilgilenir. Fuat’ın on dokuz yaşındaki sekreteri Nelli’yle ilgili düşüncelerinde bir çelişki vardır. Nelli’den hoşlanmasına rağmen astı olan kadınlara cinsellikle yaklaşmamayı ilke edinen Fuat yapmaması gerektiğini anlar ama hayal kurmaktan kendini tutamaz.

2.2.5. Ölüm

Ölüm, yalnız insanları en çok düşündüren konulardandır. Anar romanlarında yalnız bireyleri anlattığından ölümü de temalaştırır. Yalnızlık, toplumdan uzaklaşma ve içine kapanma kişilerin bir şeylerin sonu veya başlangıcı olarak gördükleri ölümü düşüncelerine neden olur. Ölüm Sefder Dayı için varmak üzere olduğu son konut; Tehmine’yi ‘altıncı kata’ çıkaran merdiven; Melik Memmedli için kurtuluş; Fuat için insanların gerçek değerini ortaya çıkaran kavramdır. “Ak Liman”da eşinin ölümünden sonra yalnız kalan Sefder Dayı’nın hayatından birkaç saatlik kesitte ölümü sık hatırladığını, ‘vaktinin tamam olduğu’ düşüncesine kapıldığını görmek mümkündür. Mezarlığa eşinin mezarını ziyaret etmeye giden Sefder Dayı taksi şoförünün gülümsemesini kötümserlikle yorumlar ve ölüm hakkında düşünür:

“Anlaşılan, görünüşüm, mezarlığa değil, doğrudan doğruya mezarın içine taşınmam gerektiğini çağırıştırıyor. Aslında yalnız ben değil, bütün insanlar,

²¹ Anar (2002), *Bir Fırsat Bulsam*, İstanbul: Da Yayıncılık, s 113

doğduktan sonra adım adım kendi mezarlarına doğru gitmiyorlar mı? Yolları ne kadar uzak düşse de, ne kadar dolambaçlı, inişli çıkışlı olsa da, sonunda gelip son konuta erişirler. Nasrettin Hoca'nın dediği gibi, nereye giderlerse gitsinler, sonunda varacakları yer burasıdır.”²²

Sefder Dayı mezarlıkta isimleri ve sayıları okuyarak mezar taşına insanın kendisiyle ilgili özel yazıların değil kendisinin seçmediği isim, doğum ve ölüm tarihlerinin yazılma nedenini düşünür. Sayılardan kişilerin kaç yaşında öldüğünü hesaplar. Genç birinin ölüm nedeni üzerinde düşünen Sefder Dayı, yine ölüm hakkında garip düşüncelerine devam eder. Sefder Dayı'nın anımsadığı bir efsanenin felsefesi de yaşam ve ölümle ilgilidir.

“Beş Katlı Evin Altıncı Katı” romanında içinde yalnızlık yaşayan Tehmine de ölüm hakkında konuşur. Eğitimli ve aydın biri olarak yaşlı falcının onun erken gelecek ölümünü görmesine inanması gariptir. Ölümle ilgili karamsar düşüncelerinin birkaç nedeni var. Anar'ın kahramanlarında bazı önemli olayları önceden hissetme gibi garip duygular vardır. Tehmine gerçekten seven kimsesi olmadığını ve yalnız olduğunu bilir. Unutulmak onu ölümden daha çok korkutur:

Tehmine'nin ölümü, romanın trajik sonunu getirir de yazarın okuyucuya iletmek istediği ana düşünceyi etkili kılar. Tehmine ölümüyle onun yaşam tarzını kabullenmeyen toplumdan üst kata, ‘altıncı kata’ yükselir. Tehmine eski aşk hikâyelerinde olduğu gibi üzüntünün neden olduğu bir ölümle hayattan ayrılır. Yazar bu ölümün inandırıcı olması için siroz hastalığını kullanmıştır. Tehmine doktorların yasaklamalarına aldırmaksızın derdini içkiyle unutmak ister.

“Ak Koç, Kara Koç” romanının her iki bölümünde de ölümle ilgili düşünceler vardır.

2.2.6. Dil Sorunu

Azerbaycan'ın önde giden aydınlarından olarak her zaman dil sorunuyla yakından ilgilenen Anar, bu sorunu romanlarında da yansıtmıştır. Sovyet döneminde yazmış

²² Anar (2001) *Beş Katlı Binanın Altıncı Katı*, İstanbul: Everest, s 97

olduğu eserlerinde kendi dilini beğenmeyenleri eleştirir. “Ak Liman”da Nemet’in kızları, “Bir Fırsat Bulsam”da Fuat’ın oğulları ana dillerinde değil Rusça konuşmayı tercih ederler. Fuat’ın gençlik anılarında anlatılan Rumiyye’nin doğum günü kutlamasındaki gençler Rusça konuşurlar. Burada Fuat’ın düşünceleri dönemin gençlerinin düşünce tarzını yansıtır. Rusça bilmemenin ayıplandığı, Azerice konuşmanın geri kalmışlık sayıldığı ortamda Fuat Rusçayı bildiği hâlde konuşamaz.

“Belki de onun Rusçası olmadığını sanıyorlardı. Oysa Fuat Rusçayı da burada konuşup gülenlerden daha az bilmiyordu. İçinden Allah’a yalvarıyordu ki kimse ona bir şey sormasın, o da yanıtlamak zorunda kalmasın, dili sürçer yanlış bir şey söyler rezil olur.”²³

Rusça eğitilen ve ailede de Rusça konuşan kuşak büyüyünce kendi dilini küçümsemeye başlar. Buna neden sadece sistem ve eğitim değildir, toplum ve aile terbiyesi de önemli etkenlerdendi. Nitekim Azerbaycan’da yıllardır sistemin değişmesine rağmen halen kendi dilinde konuşmayan Azerbaycanlıların sayısı çoktur. Anar bu sorunu açık şekilde “Ak Koç, Kara Koç” romanında ele alır. Romanın yazılma dönemin farklı olmasından dolayı dilin yeni sorunları da söz konusudur. Romanın birinci ütopik bölümünde temiz ana dilinin kullanıldığı Bakû’de anti ütopya bölümünde üç farklı dil eğilimi Azericenin bozulmasına neden olmuştur. Bu yöntemle yazar aslında günümüzde var olan sorunları dile getirir. Anti ütopya bölümündeki Bakû’deki konuşmalar tümüyle uydurma değildir. Dincilerin yönettiği “Behiştî Badi Kube”de okullarda Farsça ve Azericenin öğretilmesi, üniversitede Azerbaycan dilinde eğitimin olmaması, halkın Arap ve Fars dillerinden kelimeleri ağırlıklı kullanmalarıyla yazar aşırı dinci düşünceyi savunan kesimin kullanmaya çalıştığı dilin yanı sıra İran’daki Azerilerin de dil sorununa gönderme yapar. Komünistlerin yönettiği “Bakû Kommunası”nda konuşulan dil Azerbaycan’nın yakın geçmişini hatırlatır. Demokratların yönettiği “Bakû Siti”de zorunlu olmamasına karşın gençler İngilizce eğitimi ve konuşmayı tercih ederler. Bununla yazar Batıyla ilişkilerin geliştiği çağdaş Azerbaycan’da da var olan batı kültürüne ve diline eğilimli gençleri eleştirir. Dil bir milletin en önemli kültür koruyucusudur. Romanda anlatılan Bakû’nün dilini değiştiren her üç bölgesinde milli kültür de yok olmuştur. Bakû’de halkının durumuna üzülen

²³ Anar (2002) *Bir Fırsat Bulsam*, İstanbul: Da Yayıncılık, s 111

ütopik kahraman Melik Memmedli'nin sözleriyle yazar dil sorunlarıyla ilgili düşüncelerini dile getirir.

1)“ Melik haçansa (*bir zamanlar*) klasik edebiyattan bildiyi, amma az kala unuttuğu fars-arap sözlerini İmamgulu'nun dilinden ölçüsüz-biçisiz eşitdikce: -fağır (*gariban*) dilimiz-deye düşünürdü- gör ne güne kalıp ki, bu Azərbaycan balası (*evladı*) iki cümleli temiz ana dilinde deye bilmir.”²⁴

Ayne eserin başka bir yerinde, Melik'le kızı arasında ilginç bir konuşma geçer:

2)“Melik:

Bu niye İngilizce danışır (*konusuyor*) ?- diye soruştu.

-İngiliz dilinde okuyup.

-Azerbaycanca heç bilmir?

-Niye bilmir?-Onda de, benimle öz dilinde danışsın.”²⁵

Anar'ın romanlarında ele aldığı dil sorunu yazarın kültürel yozlaşmaya karşı düşüncelerini yansıtır.

2.2.7. Politik Temalar

Anar'ın romanlarında bireysel ve toplumsal temalar kadar olmasa da politik temalar da önemlidir. Yazarın incelediğimiz romanları arasında “Ak Koç, Kara Koç”, politik temaların ele alınması açısından önemlidir. “Ak Koç; Kara Koç” romanında Anar ütopik ve anti ütopik ülke modelleri çizerek varolan sorunları eleştirir ve kendi görüşünü ortaya koyar. Anar mekân anlatımını bile politik sorunları ele almak için kullanır. Yazarın değindiği en önemli politik tema Azerbaycan'ın Karabağ sorunudur. Eserin birinci bölümünde hayalî Azerbaycan, Ermenistan tarafından işgal edilen topraklarını geri almayı başarmış ve Karabağ sorunu çözülmüştür: “Uzun yılların kanlı Karabağ hadiseleri, ülkenin o zamanki ağır iktisadi durumu indi yalnız hatıralar âleminde kalmıştı.”²⁶

²⁴ Anar (2003), *Ak Koç, Kara Koç*, Bakû: Azərneşr, s59

²⁵ age.88

²⁶ age. 9

Ermenistan’la sorunun olmadığını anlatarak yazar aslında bu soruna gönderme yapar. Romanın anti ütopya bölümünde yazar Ermenilerin soykırım iddiasına da değinir:

“Melik: -Onu da Türklerin boynuna koydular- dedi. Ermeni diasporası dünyada bir vay-şiven kaldırdı ki, 20. asırda bir soykırım olup, bu da ikinci genosid. Türkiye’yi bütün beynelhalk (*uluslar arası*) teşkilatlardan tecrid ettiler, iktisadi ve nakliyat blokadasına aldılar.”²⁷

Anar anti ütopya bölümünde terörle ilgili görüşünü de ortaya koyar. Terör Azerbaycan’ın bölünmesinin ve genel olarak dünya coğrafyasının değişmesinin en önemli nedenlerindendir:

“Ceyhan borusunun partladılması... Orda yazırdılar ki, bunu ASALA ya da PKK edip. ASALA ya PKK, ne fark eder? Herhalde üç gün sonra Ermenistan Atom stansiyasında partlayış oldu. Ermenistan arazisi de, Karabağ da indi azı üç yüz yıl insanlar için yaşanılmaz hale geldi.- Beyrek acı acı güldü. —Karabağ sorunu da bir defelik hell olundu (*çözüldü*).”³¹

Anar Azerbaycan’da iç çatışmalar sorununa da değinir. Birinci bölümde Melik iç çatışmaların sona erdiğini hatırlar. Ütopik ülkede sağ ve sol görüşlü partilerin arasındaki sorunlar geçmişte kalmış ve artık ‘siyaset hoş bir meşguliyete dönüşmüştür’. Anar hayalini kurduğu ülke modelinin iki sağ görüşlü, iki sol görüşlü ve bir Merkezci partiden oluşan Millet Meclisini anlatır. Anti ütopya bölümünde Anar iç çatışmaların aslında Azerbaycan’ı parçalanmaya götürdüğünü anlatmaya çalışır. Yazar ütopik Azerbaycan’ın ekonomik durumunun anlatımıyla gerçekte mevcut olan sorunlara gönderme yapar.

Birçok eserinde Stalin döneminin ve ‘repressiya’ yıllarının kurbanlarını (1937–38 yıllarında Stalin’in yönetiminde uygulanan baskı ve cezalandırma politikası mağdurları [N]) anlatan Anar “Ak Koç, Kara Koç”ta da bu temayı ele alır. Birinci bölümde mekân anlatımını kullanarak yazar ‘repressiya kurbanları’na gönderme yapar.

²⁷ age.81

Eski KGB binası Repressiya Kurbanları müzesine dönüştürülmüştür. Anti ütopya bölümünde Bakû'nün komünistlerin yönetimindeki bölgesinin anlatımı ile Anar, Stalin dönemindeki Azerbaycan'ın durumuna gönderme yapar.

Repressiya dönemine gönderme “Ak Liman”da da vardır. Nemet Süreyya'ya ‘repressiya’ yıllarında çok önemli görevlerde çalışan ve halk tarafından sevilen babasının tutuklandığını ve bu olaydan sonra yaşadıklarını anlatır: “Çocuk ne dese beyenirsiniz? “Fazla konuşma, siz halk düşmanısınız.” Ondan sonra kimi zaman anam acı acı güler, “Napalım yavrum, biz halk düşmanınız, işte” derdi”²⁸

Romalarında diğer türlerde yazdığı eserlerinden farklı olarak yazar politik sorunlara fazla değinmemiştir.

²⁸ Anar (2001), *Beş Katlı Binanın Altıncı Katı* İstanbul: Everest, s18

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ROMANLARIN BİÇİMSEL ÖZELLİKLERİ

3.1. Olay Örgüsü

Anar'ın romanları olaylar zincirinden oluşan vak'ası açısından birbirinden farklı özellikler taşıyan eserlerdir. Romanların olay örgüsünün ortak özellikleri de vardır. Bireyin içine dönük eserler olduklarından romanları oluşturan olaylar iç çatışmaya dayalı gelişmiş ve geriye dönüş tekniği sık kullanılmıştır. Olay unsuru klasik romanda olduğu kadar önemli değildir. Kurgusal yapı modern roman yapısının özelliklerini taşımaktadır. Olayların gerçek hayattaki akış düzeni bozulur. Anar'ın romanlarında genellikle çok sayıda olay ve kişi yoktur. Anar romanlarında neden sonuç bağlantısını başarıyla kurmuştur. Olaylar kişilerin ruhsal değişimine, hayat yollarını seçmelerine neden olur.

“Ak Liman” romanında olaylar Nemet'in bir sabah gördüğü rüyanın etkisinde uyanmasıyla başlar. Zaman açısından diğer olaylar bu olayın sonrasında gelişir. Yazar bu romanında paralel anlatıyı kullanmıştır. Birbirinden kopuk, biri diğerinin sebebi olmayan olaylar anlatılmıştır. Bütünlüklü bir olay örgüsü yoktur. Olaylar arasındaki tek ilişki olayların merkezindeki kişilerin aynı basımevinde çalışmalarıdır. İlk bölümde Nemet'in sabah uyanması, işe gitmesi, düşünceleri, sonraki bölümlerde sırasıyla Memmed Nesir, Sefder Dayı, Tehmine ve Zaur'un birbirinden bağımsız hikâyeleri ve bu kişilerin duygu ve düşünceleri anlatılır. Son bölüm yine Nemet'in yaşamı ve sorunları üzerine yazılmıştır. Yazar geriye dönüş tekniğini sık kullanmıştır ve kahramanlarının geçmişleri, bugünleriyle ilgili bazen önemli, bazen de sadece karakterin çözülmesinde yardımcı olan bilgiler vermiştir. Yazar romanı beş bölüme ayırarak üçüncü bölümün dışında her bölüm için bir alt başlık koymuştur. Romanın olay örgüsü Nemet'i, geçmişi, düşünceleri ve iki günlük yaşamını içeren ana olay ve onu oluşturan parçalardan ve yan olaylardan, Nemet'in tanıdığı diğer kişileri anlatan paralel olaylar ve onlara bir şekilde bağlı olan olaylar zincirinden ibarettir. Entrik unsuru olarak iç çatışma önemlidir. Kişilerin yalnızlıktan kurtulma çabaları anlatılır. Okuyucu Nemet'in onu rahatsız eden düşüncelerden sıyrılıp sıyrılamayacağını, Tehmine'yle Zaur'un ilişkisinin nereye varacağını veya Sefder Dayı'nın yalnızlıktan

kurtulmayı geçici de olsa başarıp başarmayacağını merak eder. Roman trajik veya şaşırtıcı sonla bitmez. Tehmine’yi arayıp düşüncelerini onunla paylaşan, onu huzursuz eden duygularını açıklayan Nemet bu konuşmadan sonra huzur bulur ve Tehmine’nin onunla “paylaştığı rüyayı” görür. Roman insana huzur veren, yaşamın sorunlarından uzaklaştıran rüyanın anlatımıyla biter. Nemet onu rahatsız eden düşüncelerinden kurtulur ama bu geçicidir. Ana düğüm çözülmez ve Nemet’in iç savaşı sona ermez. Her yönüyle tamamlanmış bir son yoktur. Nemet’in psikolojik durumunun geleceği belirsizdir. Paralel anlatılan olayların da sonu, ucu açıktır. Tehmine’yle Zaur’un deniz kaçamağını anlatan bölümün sonuna eklenen Zaur’un duygularını anlattığı ama sonunda yakacağını belirttiği mektubun gerçekten yakılıp yakılmadığı açıklanmaz ve okuyucu merakta bırakılır. Roman birkaç kişinin sadece iki günlük yaşamından alınmış kesitleri sunar ve bu insanların yalnızlık sorununu anlatır, romanın sonunda bu sorun çözülemez.

“Beş Katlı Evin Altıncı Katı” romanı ortadan başlar. Bir otel odasında gece yarısı Zaur’un karmaşık duygularla uyanması anlatılır. Zaur’un düşüncelerinden Afrika’da Dakar kentine balayı için geldiği anlaşılır. Zaur’un bilincindeki çağrışımlar, düşüncelerin anlatımı ve geriye dönüş tekniğinin kullanılmasıyla hayatından kısa parçalar ve roman kişileri hakkında kısa bilgiler sunulur. İkinci bölümden itibaren geriye dönüş tekniği kullanılarak geçmişte olmuş olaylar sırasıyla aktarılır. “Beş Katlı Binanın Altıncı Katı” romanı “Ak Liman” romanının devamıdır. Geriye dönüş tekniğiyle ikinci bölümden itibaren aktarılan olaylar zinciri “Ak Liman”da Zaur ve Tehmine’nin deniz kaçamağından sonraki zamana aittir. “Ak Liman”dan farklı olarak bu romanın ana düğümü, romanın omurgası daha belirgindir. Olay unsuru daha önemlidir. Romanın çıkış noktasını, ana olayını Zaur ve Tehmine’nin ilişkisi teşkil eder. Bu olaya her hangi bir şekilde bağlı olan yan olaylar bu ilişkinin yürümesini, sonucunu etkiler. Roman on sekiz bölümden ve sonuç işlevini taşıyan epilog kısmından ibarettir. On yedinci bölümden itibaren ilk bölümdeki olayın sonrası anlatılır ve balayından dönen Zaur Tehmine’nin ölüm haberini alır. Roman trajik sonla biter. Yazar, çevresindekilerin etkisi ve kendisinin yanlış yorumlarının sonucunda sevdiği kadını bırakarak başkasıyla evlenen Zaur’un, sevgilisinin ölüm haberinden sonra Tehmine’yi bir daha göremeyeceği düşüncesinin üzüntüsünün anlatımı ile on sekizinci bölüme son verir. Epilogda Zaur’un ve romandaki olaylarda önemi olan tüm kişilerin sonraki yaşamı ve Zaur’un beş katlı bir yapının asansörle altıncı katına çıkan

Tehmine'nin hayalini görmesi anlatılır. Romanın son “Ne olurdu insanlar beş katlı yapıda altıncı katın da olabileceğine inansalardı, ne olurdu sanki!?” cümlesi yazarın okuyucuya iletmek istediği en önemli mesajı ortaya koyar. Anar “Beş Katlı Binanın Altıncı Katı” romanını başarıyla sonlandırır. Klasik romanlardaki “sonuç” bölümünü anımsatan ama çok farklı özellikler taşıyan Epilog kısmının önemini yazar, romanı “Beş Katlı Binanın Altıncı Katı” adlandırmakla açıklar. Yazar Epilogu sadece okuyucunun kafasındaki daha sonra neler olacağı sorusunu gidermek için değil, okuyucuyu romanda anlatmak istediği konu üzerinde düşündürmek amacıyla yazmıştır. Romanda gerilim unsurları iç çatışma, geleneklerden, kurallardan kopmak isteyen bireyle toplumun çatışması ve kuşak çatışmasıdır. Romanda baştan sona Zaur'un duyguları ve düşünceleri arasında çatışma gözlenir. Zaur aynı zamanda anne ve babası, çevresindeki kişilerle duyguları yüzünden çatışma içindedir. Bu çatışmalar sonucunda Zaur hayatıyla ilgili yanlış karar vererek sevdiği kadının ölmesine, kendisinin mutsuz ve istemediği hayatı yaşamasına, yalnızlaşmasına neden olur. Tehmine farklı bir iç çatışması içindedir. Duygularından emindir ama Zaur'un çevreden gelen tepkiler karşısında onunla mutlu olmayacağını düşünerek yanında olmasını istediği erkeği kendinden uzaklaştıracak davranışlarda bulunur. Zaur'un ailesi ve çevresi Tehmine'ye karşı sert ve acımasız olan psikolojik savaş içinde görünür. Zaur ve Tehmine bu çatışmalar sonucunda birbirlerini sevmelerine rağmen karşı karşıya gelirler ve iki sevgilinin arasında tartışmalar, kavgalar ve Zaur'un Tehmine'ye vurduğu tokata neden olan çatışmalar anlatılır. Romanın okuyucuyu romanın sonuna kadar sürükleyip götüren ana düğümü “Zaur ve Tehmine'nin ayrılma nedeninin ne olduğu ve bu ilişkinin neyle sonuçlandığı” sorusudur. Romanda okuyucunun daha çok merak etmesine neden olan ve ana düğümü besleyen ara düğümler çoktur. Ara düğümlerden biri olan “Tehmine'yle İspartak'ın arasındaki ilişkinin boyutu nedir?” sorusu cevapsız kalır. Yazar yorumu okuyucuya bırakır. Romanın ilk bölümünden Zaur ve Tehmine ilişkisinin sonucu anlaşıldığından okuyucu ana karakterleri bu sonuca götüren sebepleri merak eder.

“Bir Fırsat Bulsam” romanı da modern roman özellikleriyle kurgulanmıştır. Olaylar kahramanların kişiliklerini ortaya koymaktadır. Romanda olaylar zaman sırasına göre dizilmemiş ve ana karakterin hayatının üç farklı dönemindeki olaylar iç içe anlatımla sunulmuştur. Çok sık kullanılan geriye dönüş tekniğinin amacı bazı soruların cevabını vermek, merakları gidermek, kişiler kadrosunu zenginleştirmek, kişiler hakkında verilen bilgileri tamamlamaktır. On iki bölümden oluşan romanın ilk

bölümünde Fuat'ın Rumiyye'yle düğününden önceki gece sokakta birileri tarafından öldürülmek üzere olan bir kişiye yardım etmek istemesi ve öldürülmesi, ölümünden sonra yakınlarının gelecekleri ile ilgili kısa bilgi anlatılmıştır.

İkinci bölümden itibaren Rumiyye'yle evli ve iki çocuk babası Fuat'ın yaşamının sunulmasıyla yazar okuyucuyu şaşırtmayı başarır. Okuyucu ilk bölümde anlatılan gece gerçekten neler olduğunu merak eder. Bu merak romanın son bölümünde giderilir ve Fuat'ın o gece aslında öldürülmek için kaçırılan kişiye yardım etmek için hiçbir şey yapmadığı, sadece saklanarak yardım ederse öldürüleceğini ve ölümünden sonra yakınlarının yaşadıklarını hayal ettiği açıklanır. Romanda Fuat'ın bugünü, çocukluk ve gençlik yıllarıyla iç içe anlatılarak kahramanın kişiliğiyle ilgili düşünce oluşturulur. Romanın en önemli entrik unsuru Fuat'ın iç çatışmasıdır. Fuat sürekli iç konuşma ve diyalog içindedir. Onun iç dünyasında bir birine karşı düşüncelerin çatışması vardır. Fuat'ın iç dünyasında bir zamanlar doğru olduğuna inandığı hayat felsefesi ile sonradan benimsediği yaşam tarzının çatışmasının sonucu merak edilir. Bu romanın ana düğümüdür. Fuat'ın iç çatışmasına neden olan farklı düşüncelerinin çatışması Şövgü ve Fuat Salahlı arasında sosyal açıdan gözlenir. Aslında Fuat'ın hocası Fuat Salahlı'yla kayınpederi Şövgü arasında geçen sosyal çatışma her iki kişinin de etkisinde olan Fuat'ın iç dünyasında da ortaya çıkar. Çocukluk ve gençlik yıllarındaki olaylar Fuat'ın bilincinin açıklanması açısından çok önemlidir. Romanın sonunda ana düğüm çözülür ve Fuat ruhsal gelişimi tamamlayarak seçimini yapar. Fuat'ın sonraki yaşamı hakkında bilgi yoktur; ama okuyucuyu düşündüren en önemli soru cevabını bulur, nedenler sonuca götürür.

Hacimce kısa olan “Dante'nin Jübilesi” romanı baştan başlar, yani olaylar zaman sırasına göre anlatılır. Romanda geriye dönüş tekniği çok az kullanılmıştır. Romanın başında hareket vardır. Tiyatro provası anlatılır. “Dante'nin Jübilesi” Anar'ın incelediğimiz diğer eserlerinden farklı şekilde kurgulanmıştır. Kahramanın iç dünyasını anlatmadan günlük yaşamındaki sıradan olaylar sunulur. Olay unsuru kişileri ortaya koymak açısından çok önemlidir. Roman, bireyin hayatının dramatik boyutunu sunar. Roman Feyzullah'ın iki günlük yaşamını oluşturan sıradan olaylar zincirinden ibarettir. Tüm bu kısa olaylar bir bütün halinde ana kahramanın hayat faciasını, kişiliğini ortaya koyar. Yardımcı kişilerin yaşamından da kesitler sunulur, ama bu yan olaylar da ana olaya bağlıdır. Romanda gerilim unsurunun ve çatışmanın çok önemli yeri yoktur.

Feyzullah'ın oğlu Eldar Mecid'le bir çatışma içindedir, ama bu çatışma kişiseldir. Feyzullah uyumlu ve sakin bir mizaca sahip olduğundan ona karşı olanlarla bile çatışmaya girmez, o, sadece yaşam savaşı içindedir. Her kesin alay ettiği Feyzullah eşine kendini kanıtlamakla mutlu olan biridir. Eşinin ısrarıyla Feyzullah'ın kendisinin de figüran olarak oynadığı oyuna bilet arar ama bulamaz ve bundan duyduğu üzüntüyü, duygularını onunla hep alay eden Mecid'le paylaşır. Mecid ona iki kişilik davetiye verir. Okuyucuya Feyzullah'la alay etmek için her zaman bahane arayan, oğluyla çatışma içinde olan Mecid'in bu iyiliği inandırıcı gelmediğinden sonunu merak eder. Romanın sonunda davetiyelerin eski olduğu anlaşılır, romanın başından itibaren Feyzullah'ı hep azarlayan Hacer, bu kez anlayışlı davranarak olaydan üzülen eşini mutlu etmeye çalışır ve bunu başarır. Romanın sonu hüzünlü bir mutlulukla biter. Kahraman geçici de olsa kendini mutlu hisseder.

“İlgi Bağı”nın başlangıcında dış mekân tasviri vardır. Tasvirden olaya geçilir. Zaman sırası bozulmaz. Fantastik bir roman olan “İlgi Bağı” baştan sona okuyucu merak içinde tutar. Okuyucu kahramanla beraber korku ve merakla nedenleri düşünür. Olay örgüsü ana karakteri delirecek duruma götüren olaylar zincirinden ibarettir. Her olaydan sonraki yeni olayın daha da anlaşılması güç ve korkunç olduğu görülür. Olaylar kahramanın içinde farklı düşüncelerin; mantıkla mantıksızlığın, korkuyla kuşkusuzluğun, kuşkuyla inancın çatışmasına neden olur. Okuyucu gerçekte neler olduğunu, anlatılanların sadece Üniversitelinin hayali mi veya mantıkla açıklanamayacak olağandışı olaylar mı olduğunu ve bu olaylar sonucunda Üniversitelinin yaşamındaki değişiklikleri merak eder. Bu, romanın ana düğümüdür. Romanın sonunda merak edilenler büyük ölçüde cevaplanmaz ve karar okuyucuya bırakılır. Kahraman ruhsal değişime uğrar, ama olayların gerçek mi hayal mi olduğu anlaşılmaz. Romanın sonunda Üniversitelinin evinde rastladığı Astrofizikçiyle konuşma sırasında evin içinde her şey normale dönüşür. Okuyucuda her şeyin sadece kahramanın hayali olduğu düşüncesi oluşur; ama Astrofizikçinin uzak dünyalarla iletişim sorunlarıyla ilgili söyledikleri bu düşüncenin yanlış olabileceği ihtimalini de düşündürür.

Ütopya romanı olan “Ak Koç Kara Koç” kurgulanması açısından ilginçtir. Yazar ütöpik ve anti ütöpik Baku'de aynı kişilerin yaşadıkları paralel zamanlı olayları anlatır. Birinci bölümde olay unsuru önemsizdir, hiçbir çatışma, gerilim yoktur, merak unsuru

hayalî Bakû'deki yaşamdır. İkinci bölümde gerilim, iç ve dış çatışmalarla merak da artar. Olay unsuru önem kazanır. Romanın her iki bölümü aynı zamanı anlattığından bir birinin devamı olarak düşünülemez. Romanın ucu açıktır. İntihar etmek isteyen Melik Erhan'ın sözlerinden sonra hayalî varlıklar olan beyaz ve siyah koçu görür ve masaldaki gibi beyaz koça binerek iyi dünyaya gitmek için koşar. Bu simgeyi kullanarak yazar sonun gerçekten belirlenmediğini ve seçimin halkın elinde olduğu düşüncesini ortaya koyar.

3.2. Anlatıcı ve Bakış Açısı

Anar'ın romanlarında anlatıcı üçüncü tekil kişidir, başka deyişle Anar romanlarında “o-anlatıcı” kullanmıştır. Romanlarda olimpik anlatıcıyla gözlemci anlatıcı iç içedir. Kahramanın duygu ve düşüncelerini ayrıntılarına kadar bilen anlatıcı bazen çok basit şeyleri bilmez veya sadece tahminle yetinir. Anlatıcı her zaman, her şeyi bilen değildir, ama ana kahramanların iç dünyasına girme yeteneğine sahiptir. Genel olarak konumu sadece bir kişinin iç dünyasına girmekle kısıtlanmıştır. Anar yardımcı kişilerin iç dünyasına, duygu ve düşüncelerine önem vermez. Bu kişilerin anlatımı ana kahramanın iç dünyasındaki yansımalarla ve kişiler arasındaki diyaloglarla yapılır. “Dante'nin Jübilesi” dışında diğer romanlarda anlatıcı, olayları ve kişileri kişilerden birinin bakış açısından değerlendirir. Anlatıcı ve roman kişinin düşünce ve duyguları iç içe aktarılmıştır. Yazar kahramanından daha fazlasını bilmez ama bazen bu kuralın dışına çıkar, kendi varlığını hissettirir, okura emin olduğu veya tahmin ettiği düşüncelerini belirtir. Aynı olaya veya kişiye farklı kişilerin gözünden bakış vardır. “Dante'nin Jübilesi”nde anlatıcı tanrısal anlatıcının özelliklerini taşır. Bunun yanı sıra modern romanlara has sahneleme tekniği kullanılmıştır ve anlatıcı kişilerin iç dünyasına girmez. “Ak Liman” romanının her bölümünde olayların merkezinde farklı kişi olduğundan anlatıcının konumu ve duygularını yansıttığı kişi değişir. “Dü Ba Yek” bölümü dışında diğer bölümlerde anlatıcı olayları ve kişileri merkezdeki kişinin gözüyle anlatır, kişinin bildiğinden fazlasını bilmez. Bu bölümde anlatıcı anlatılan tüm kişilere karşı aynı mesafede olmaya çalışır ve bir gözlemci gibi davranır, ama yazar “Ak Liman”ın devamı sayılan “Beş Katlı Binanın Altıncı Katı” romanının başkışisi olan Zaur'un kısa iç konuşmasını ve düşüncelerini yansıtır: “Zaur,

eninde sonunda Tehmine'yi kafesleyeceğinden emindi. Nasıl olmasın ki, ilk girişimine karşı ilk anda ters bir tepki ortaya çıkmamıştı. Öyleyse er geç muradına erecekti.”²⁹

Zaur'un düşüncelerinin anlatıcı tarafından eminlikle anlatılmasına rağmen diğer kişilerin anlatımında bir gözlemci konumundan sadece tahmin yürütülür:

“Ak Liman”da yazar sahneleme tekniğini de kullanarak bazen anlatıcıyı kısıtlamıştır. İlk ve son bölümlerde merkez kişi Nemet'tir ve anlatıcı olayları ve kişileri Nemet'in görüş açısından aktarır. Üçüncü bölümde Zaur ve Tehmine'nin deniz kaçamağının anlatımında anlatıcı Zaur'un aklında geçen her şeyi, duygu ve düşüncelerini bilir, iç dünyasını okuyucuya aktarır. Tehmine'ye Zaur'un gözleriyle bakar, bazen davranışlarının nedenini anlayamaz ve anlatıcının işlevi bilerek kısıtlanır.

“Yalnızlık Tılsımı” bölümünde sadece Sefder Dayı'nın yalnız yaşamı ve duyguları anlatılır. Anlatıcı zaman zaman yerini kişinin iç konuşmasına terk eder:

“Dişlerimi yaptırmalıyım. Bu aradaki dişi de çektirmeli. Ara ara zonklar. Kesin dişçiye gitmeliyim. Söylüyorum, ama gitmiyorum. Erteler dururum ha bire. Ne yapayım, başımı işten kaldırılabildiğim mi var? Evin damına da zift çektirmeli, yoksa yağışlar da akacak. Tavan akınca, insanın tepesi atar. Odaların hepsine leğenler, kovalar, tabaklar, tencereler, kavanozlar dizersin, her birinden de kendine özgü sesler çıkar. Bakır leğene damlarken bir ses çıkar, kovaya başka, tencereye başka, tabağa başka... Kap, kap, kap. Çap, çap, çap. Pap, pap, pap...

Dünyada üç şey var, insanı en çok çileden çıkaran; ayakkabının sıkması, dişin ağrması, damın akması.

Sefder Dayı minnet duygusuyla ayağındaki eski ayakkabılarına baktı. Ayakları bu ayakkabılar içinde öyle rahat, öyle keyifliydi ki...”³⁰

Bu alıntıda Sefder Dayı'nın iç sesinden anlatıcının anlatımına geçiş sınırı kesin değildir. İnsanı çileden çıkaran üç şey hakkında düşünce Sefder Dayı'yla anlatıcının ortak düşüncesi gibi görünür.

²⁹ Anar(2001) *Beş Katlı Binanın Altıncı Katı* İstanbul: Everest, s 41

³⁰ age.95

Son bölümde anlatıcının sesi Nemet'in sesine benzer. Mekân Nemet'in evidir. Evdeki misafirler, konuşmaları ve davranışlar Nemet'in açısından anlatılır. Anlatıcıyla kahraman özdeşleşir. Anlatıcı bazen yerini Nemet'in iç konuşmasına bırakır. Burada o-anlatıcı Nemet'in düşündüğünü söyler ve ben-anlatıcıya dönüşür. Bu Nemet'in iç konuşmasıdır. Daha sonra yine o-anlatıcı anlatımına devam eder. O-anlatıcıya geçiş cümlesi Nemet'in iç sesine çok yakındır.

“Ak Liman”ın her bölümünün sonuna mektup eklendiğinden “ben anlatıcı” da kullanılmıştır. Zaur’un Tehmine’den ayrıldıktan sonra geçirdiği duyguları ve düşündükleri onun göndermeden yaktığı mektubunda kendi diliyle anlatılır:

“Biliyor musun eğer ben yazar olsaydım, bütün bu duyguları, bu psikolojik incelikleri daha ayrıntılı betimlemeye çalışırdım. Ne gezer bende öyle bir ustalık? Bu yüzden, bu anda, duygularımı doğru dürüst anlatamıyorum bile”³¹

Bu alıntıda mektubu yazanın yazar olmadığına gönderme yaparak Anar anlatılanın kurmaca olduğunu unutturma çabasında görünür.

Anar romanlarında kendi kimliğiyle varlığını hissettirmez ama “Beş Katlı Binanın Altıncı Katı” ve “Ak Koç, Kara Koç” romanlarında aniden gerçek kimliğini hatırlatarak okuru şaşırtmayı başarır. “Ak Koç Kara Koç” ütopya romanında belirsiz bir geleceğin anlatıcısı Anar isimli yazardan söz eder. Anlatıcı romanın ana kahramanının Nergiz adasıyla ilgili hatırladıklarını anlatır. Ana kahraman Melik bir zamanlar ismi Nargin olan adanın adı değiştirildiğinde tartışmalar olduğunu ve sonunda birisinin Anar adında unutulmuş bir yazarın hikayesinde bu adayı Nergiz diye adlandırdığını hatırlaması üzerine Nergiz adının kabullenildiğini hatırlar. Dış anlatıcı parantez içinde Anar hakkında duymuş olduğu kısa bilgileri aktarır. Yazar eserinde kendisiyle ilgili mizah yapar. Anar anlatıcının kendisi olduğunu unutturma çabası içinde görünür, anlatıcı gelecekte yaşadığından, o dönem yazarlığı bırakarak otobüste kondüktör olarak çalışan yazarı şahsen tanımaz, sadece duyumlarını anlatır. Aslında bu yöntemle yazar kendi kimliğini kurmaca yoluyla okura hatırlatmış olur.

³¹ age.90

“Sonra kimse hatırladı ki, indi çoktan unutulmuş Anar adlı bir yazarın (*yazar*) hekayesinde bu ada Nergiz adlanır. (Bu Anar deyilene göre o vakit mövcud olan(*var olan*) Yazıçılar Birliyinin sedri (Yazarlar Birliği’nin başkanı) olub, sonra ömrünün ahırına dek Surahanı-Ezizbeyov avtobusunda (*otobüs*) konduktor işleyib (*çalışmış*).”³²

“Beş Katlı Evin Altıncı Katı” romanının Epilog kısmında anlatıcı yazarın gelecekle ilgili bazı gerçekleri bilmediğini itiraf eder. Yazar anlatıcı romanın Epilog bölümüne kadar olan kısmında kendi kimliğini arka planda bırakır. Anlatımlar ve tasvirler psikolojiyi yansıtmaya amacıyla kahramanın iç sesine benzer ve iç içe iki anlatıcının var olduğu düşüncesini oluşturur. “Beş Katlı Evin Altıncı Katı” romanında anlatıcı, romanın büyük kısmında Zaur’un bildiğinden fazlasını bilmez, kişileri onun görüş açısından değerlendirir, sadece Zaur’un iç dünyasını, duygularını yansıtır. Anlatıcı “Ak Liman”daki tutumunu ve konumunu devam ettirir. Romanın Manaf’la Tehmine’nin ilişkisini anlatan sekizinci bölümü dışında diğer bölümlerde anlatıcının işlevi sadece Zaur’un iç dünyasına girebilmekle kısıtlandırılmıştır. Olaylar, kişiler Zaur’un bilincinin algılama şekliyle yansıtılır. “Ak Liman”da Nemet’in gözünden anlatılan kişiler ve Nemet’in kendisi de Zaur’un bakış açısından anlatılmıştır. Bunun dışında bu kişiler kendilerini sadece diyalog ve davranışlarıyla gösterirler. Anlatıcı onların iç dünyasına giremez ve düşüncelerini okuyamaz, Zaur’un yanında olmadıkları zaman neler yaptıkları ve ne konuştuklarından habersiz gibi davranır. Anlatıcının tutumu yansızdır. Kişiler ve olaylarla ilgili yorum yapmaz. Sadece Zaur’un yorumlarını, düşüncelerini aktarmakla yetinir. Kişiler hakkında karar verme hakkını okura bırakır. Bu yüzden olacaktır ki, Azerbaycan edebiyatında yeni ve alışılmışın dışında bir kadın karakter olan Tehmine’yle ilgili Azerbaycan eleştirmenleri birbirinden farklı düşünceleri savunmuşlar. Anar’ı Tehmine’yle ilgili tutumunu kesin belirtmemesi dolayısıyla eleştirenler ve tutumunu savunanlar vardır. Anlatıcı Tehmine’nin Zaur’a olan duygularını aralarında geçen konuşmalar ve Tehmine’nin davranışlarıyla ortaya koyar, iç dünyasına girmez. Romanın sonunda Tehmine’nin ayrılık derdine dayanamayıp sağlığına zararlı olmasına rağmen içki içmesi ve sirozdan ölmesi ile Tehmine’nin Zaur’a olan gerçek duyguları kanıtlanır. Bu konuda da anlatıcı

³² Anar (2003), *Ak Koç, Kara Koç*, , Bakû: Azərneşr, s24

Zaur’a anlatılanları ve Zaur’un duygularını aktarmakla yetinir. Epilog bölümüne kadar kendi kimliğini saklayarak Zaur’un kimliğiyle özdeşleşmiş anlatıcı “Epilog”da okura bunun sadece bir edebiyat eseri olduğunu hatırlatır ve kahramanının geleceğiyle ilgili bilgi verir. “Epilog”da anlatıcı, tutumu değişmiş gibi görünür. Kahramanlarının otuz yıl sonraki geleceğini bile anlatmaya çalışan anlatıcı aslında yazarın otuz yıl sonra neler olacağını bilmediğini vurgular. Bununla da dış anlatıcı romanın bir yazar tarafından ele alındığını, kurmaca olduğunu hatırlatır. Garip olan, bu yazarın otuz yıl sonra yaşam tarzı, biçimi hakkında bilgisinin olmamasına rağmen her bir kahramanının başına neler geleceğini bilmesidir. Anlatıcı, yazarın otuz yıl sonra insanların ölümden kurtuluş yolunu bulup bulmayacaklarından, doğum günü partilerinin kutlanacağından emin olmadığını itiraf ettiği halde ölmeyip sağ kalan kahramanlarının bir şeyleri kutlamak için bir araya geldiklerini anlatır. Anlatıcının anlatımı hem kesindir, hem de belirsizlik taşır, yani bir çelişki vardır, düşünce ve zaman karmaşası yaşanır. Geçmiş zaman ve gelecek zamanı bir arada kullanılır:

“Tanıdıklarımızdan sağ kalanları, Nemet, Süreyya, Zaur, Firengiz ve İspartak bir gün bir araya geldiler, bir şeyleri kutlamaya. Diyelim Zaur’un oğlu Murtuz’un doğum gününü, belki de doğum günü olmayacak, o dönemde, yani yirminci yüzyılın sonlarında doğum günlerini kutlama alışkanlıkları olmayacak belki, kimbilir? Yazarın bilmediği kesin. Ayrıca yazar o dönemde kitap okunacak mı bilmiyor. Âşık olacaklar mı insanlar? Ölecekler mi, ya da bir yolunu bulup ölümden yakalarını sıyıracaklar mı? Ölümsüzlük kazanacaklar belki. Kazanacaklar da bu ölümsüzlüğün üstesinden nasıl geleceklerinin kaygısını taşıyacaklar.”³³

“Bir Fırsat Bulsam” romanında da anlatıcının konumu aynıdır. “O-anlatıcı” kişinin iç dünyasına girebilme yeteneğine sahiptir, ama bu yetenek başkisiyle sınırlandırılmıştır. Anar’ın romanlarında genellikle anlatıcı kişilerin hayatını, geçmişle geleceğini, iç dünyalarını sınırsız bir biçimde görüp aktaramaz. Anlatıcı her şeye vakıf olan ve her şeyi bilen biri gibi davranmaz. Hayata “yansıtıcı bilinç” olarak seçtiği roman kişinin bakış açısından bakar. “Bir Fırsat Bulsam” da Fuat olayları ve kişileri kendi öznel bakış açısından izler. Bu durumu anlatıcı kendi ağzından anlatır. Anlatıcı

³³Anar(2001) *Beş Katlı Binanın Altıncı Katı* İstanbul: Everest, s 375

roman kişinin görüş biçiminin dışına çıkmaz. Dış anlatıcı Fuat'ın hayatının en önemsiz ayrıntılarına kadar vakıftır. Onun bilinçaltında kendisine bile itiraf etmediği çocukluk ve gençlik yıllarından kalmış ukdeleri bilir. Anlatıcının anlatımı Fuat'ın bilincini yansıtır ve iç sesini hatırlatır. Anlatıcının zaman zaman ana kahramanın kimliğine bürünmesi bu romanda da vardır. Anlatıcı yansız bir tutum içindedir.

Fantastik roman olan “İlgi Bağı” romanında Anar farklı bir türü denese de kendi çizgisinden çıkmaz ve bakış açısını değiştirmez. Roman daha çok psikolojik-fantastik bir eser olduğundan, kişinin psikolojisini yansıtmayı kolaylaştıran teknikleri kullanarak ana karakterin iç dünyasına ve ruhsal durumuna daha çok önem verir. Romanın başında tasvirleri kendi ağzından anlatan anlatıcının sesi daha sonra kahramanın sesiyle iç içedir:

“Bu gidişle insanlar terleriyle birlikte eridiklerinin farkındaydılar... Galiba birkaç gün, birkaç saat daha sürecek olursa, eriyen dondurma gibi, giysilerinin içinden akıp gidecekler. Bu yalnız bedensel bir duygu değildi, bilinçli ve ruhsaldı aynı zamanda.

Üniversiteli- ki artık bir haftadan beri bu biçimde adlandırılmayı hak etmişti ve bu hakkı öğrenmek için sınav sonuç listesine bakarken neredeyse heyecandan yüreği göğüs kafesinden çarparak çıkacaktı. Sıcaklığın etkisiyle beyninin başka bir şeye, artık sıvıya mı, buhara mı dönüşmekte olduğunu hissediyordu. Bunu yapan yalnız boğucu sıcaklar mıydı?

Neden bunca önemli bir sınavı, yüksek okullara giriş sınavlarını yılın en sıcak ayına rastlatırlar.

Sıcaklığın dışında onu sınav heyecanı mı etkilemişti? Hem de tanımadığı, yabancı olduğu, güneydeki bu kentte. (Bu kente bundan bir ay önce gelmişti ve en az beş yıl burada yaşamak zorundaydı.)

Sınavların yarattığı aşırı gerginlik... Sıcak... Sıcak. Ve nihayet başarısı ve üniversiteye alınması.”³⁴

Bu alıntıda anlatıcı, önce şehrin sıcaklarından bunalan tüm insanların bilincine girme ve ruhsal durumunu yansıtmaya yeteneğine sahip tanrısal bir anlatıcıdır. Daha

³⁴ Anar(2002), *Dante'nin Jübilesi*, İstanbul: DA Yayıncılık, s76

sonra anlatıcı insanlardan birini seçer ve onun kimliğine bürünerek o kişinin öznel duygularını yansıtır. Aradaki bir cümle; sınavların en sıcak aya rastladığıyla ilgili soru üniversitelinin iç sesidir. Bu sorudan sonra anlatıcı yine üniversitelinin duygularını kendi ağzından aktarmaya devam eder.

“İlgi Bağı”nda anlatıcı olayları, mekânları, kişileri Üniversiteli’nin bilincinden yansımalarla anlatmasının yanı sıra, Üniversiteli’yi bazen dıştan biri olarak anlatır, onunla ilgili “sevimsiz ve içine kapanık” gibi yorumlar yapar. Anlatıcı zaman zaman yerini Üniversiteli’ye terk eder, onun iç dünyasına girerek olaylar karşısında psikolojik durumunu, iç çatışmasını yansıtır:

“Dante’nin Jübilesi”nde Anar diğer romanlarından farklı bir anlatıcı kullanmıştır. Anlatıcı tanrısal konumdadır ama kişilerin iç dünyasına girmez. Sahne tekniğiyle anlatım tercih edilmiştir. Bir iki cümle dışında iç dünyalara girmez. Öznel duygu ve düşüncelerin anlatımı yoktur. Kişiler kendilerini konuşmalarıyla ve davranışlarıyla ortaya koyarlar. Anlatıcı bazen sadece gözlemci konumunda görünse de konuşulmayan bazı sırlara vakıftır. Eldar’ın geçmişini anlatır ve onun derdini bilir. Anlatıcı kişilerin duygu ve düşüncelerini bilmesine rağmen bazen sadece gözlemci gibi davranmayı tercih eder. Kötü veya iyi insanları değil, sıradan kişileri anlatmayı ilke edinen yazarın bu romanda da tutumu yansızdır. Anlatıcı gerçekleri bilir ama tarafsız yaklaşımı vardır, gerçekleri olduğu gibi okura aktarır. Eldar’ın, Cevad’ın dış görünüm tasvirleri dış anlatıcının bakış açısından anlatılır ama Mecid’in görünümü onu sevmeyen Eldar’ın gözüyle tasvir edilir.

Yazar diğer romanlarından farklı olarak bireyin iç dünyasına doğrudan girmeden ele aldığı bu eserinde anlatıcıyı kısmen silikleştirmiş ve sahneleme tekniğini kullanarak kahramanının aklından geçenleri anlatmıştır:

“Hiç, ne olsun Mecid” dedi. Düşünüyorum.”

“Hayırdır, ne düşünüyorsun?”

“Benim gibi bir insanın bu dünyada yaşamasının ne anlamı var, diye düşünüyorum.”

“Neden?”

“60 yıllık hayatım süresince ne bir kapiklik (kuruş) iş yaptım, ne de hatırsaygı kazandım. Yarın çekip gidince kimsenin umurunda olmayacağım. Bir ay sonra büsbütün unutulacağım.”³⁵

Eserin sonunda kahramanları hakkında her şeyi bilen anlatıcı okura hitaben konuşur ve kendi varlığını hissettirir:

“Yarın herhalde Hacer yine söylenecek, Feyzullah’ın hayatını cehenneme çevirecek. Ama bugün baka, bugün gönlünü almak istiyor. Bırakın Feyzullah eşinin tam iki aydan beri her gün metroyla pazara gidip geldiğini bilmesin, ne var bunda”³⁶

Anlatıcının tutumu yansızdır. Kebirlinski’yle alay eden, onun saflığını kullanan Mecid’e karşı bile eleştirici tutum sergilemez, yorumu okura bırakır.

“Ak Koç, Kara Koç” romanında anlatıcı ana kahramanla özdeşleşmiş, onun kimliğine bürünmüştür. Romanın hem ütopya, hem de anti ütopya bölümlerinde anlatıcı olayları, kişileri Melik’in bakış açısından değerlendirir. Ütopya bölümünde mekân tasvirleri ağırlıklıdır ve bu tasvirleri anlatıcı, Melik’in görüş açısından sırasına göre onun duygu ve düşünceleriyle iç içe anlatır. Anlatıcı kahramanın gördüğünden ve bildiğinden fazlasını anlatmaz, bilmiyormuş gibi davranır. Anlatıcı tarafından sürmekte olan anlatıma Melik’in sesi eklenir. Kişilerin, diyalogların, olayların daha çok olduğu anti ütopya bölümünde de bakış açısı değişmez. Anlatıcı her şeyi Melik’in bilincinden yansıma şekliyle anlatır. Yardımcı kişiler düşüncelerini ve duygularını konuşma ve davranışlarıyla ortaya koyarlar. “Ak Koç, Kara Koç” romanında da anlatıcı yorum yapmadan her şeyi kahramanın bakış açısından anlatsa da yazarın halkına toplumsal bir mesaj iletme çabası hissedilir. Romanında Azerbaycan için önemli olan sorunları ele aldığından yazarın bu konudaki tutumunun yansız olduğu söylenemez.

Anar’ın romanlarında parantez içinde dış anlatıcı müdahalesi sık gözlenir. Anlatıcı açıklama yapma gereği hissettiğinde araya girer ve parantez içinde eksik kalan yerlere gereken eklemeyi yapar:

³⁵ age. 68

³⁶ age.74

“Ve bu anda bu kokudan başka, yani Tehmine’nin kokusundan başka *(ki değişik Fransız parfümlerinin belirli ölçülerindeki karışımıyla ortaya çıkmıştı)*, bu eşsiz, benzersiz kokudan başka hiçbir şey duymuyordu.”³⁷

“Tehmine, “Biliyor musun Zaur?” dedi *(Tehmine’nin, Muhtar’ın yanında Zaurik değil de Zaur demesini yadırgadı Zaur)*, “Muhtar’ın bizi yemeğe götürmek gibi bir fikri var. Bana göre müthiş, sen ne dersin?”³⁸

“Duvarlarda Tehmine’nin büyük boy fotoğrafları, baba yadigârı büyük duvar saati, renkli balon *(Tehmine Bulgaristan’dan getirmişti)* ve küçük, küçücük incir ağacı.”³⁹

“Çocuk eğitimi hakkında saatlerce konuşabilirdi Tehmine. Oğlu olsaydı onu nasıl yetiştireceğini *(küçük yaşta sporla uğraştırır, yüzmesini öğretir)*, kızı olsaydı, onu nasıl büyüteceğini *(gelin gibi giydirip süsleyeceğini, vücudu güzel olsun diye on üç yaşından itibaren bale okuluna göndereceğini)* söylerdi.”⁴⁰

“Laçın türküsü çalınırken, Tehmine ağlar. Bu türkü yüreğinin *(Zaur’ca bilinmeyen)* tellerini titretirdi.”⁴¹

“Ocak ayının onuydu. Ama Fuat o gün de Asya’ya bir şey söylemedi. *(Geceyi Asya’nın yanında geçirdiği halde.)*⁴²

“(Yasal dinlenme sözüne herkes güldü.) eleştirmen de hafiften gülümseyerek sürdürdü...”⁴³

Bu tarz açıklamalı müdahalelere “İlgi Bağı”nda daha sık rastlanır:

³⁷ Anar(2001) *Beş Katlı Binanın Altıncı Katı* İstanbul: Everest, s153

³⁸ age.228

³⁹ age.254

⁴⁰ age.278

⁴¹ age.284

⁴² Anar(2002), *Bir Fırsat Bulsam*, İstanbul: DA Yayıncılık, s118

⁴³ Anar (2002) *Dante’nin Jübilesi*, İstanbul:DA Yayıncılık, s55

“Hem de tanımadığı, yabancı olduğu, güneydeki bu kentte. (*bu kente bundan bir ay önce gelmişti ve en az beş yıl burada yaşamak zorundaydı.*)”⁴⁴

“Dönüp baktı, sokak bomboş... Panonun önünde altı kişi (*hemen saymıştı onları*) duruyor, dikkatle ilanları inceleyen...”⁴⁵

“Başını sola (*sesin geldiği yöne*) çevirdi. Odanın koyu karanlığında döşeme düzeyinde ince bir ışık çizgisi vardı.”⁴⁶

Anar’ın romanlarında aynı mekân, kişi ve olayın farklı kişilerin açısından anlatımı da vardır. “Ak Liman” romanında Nemet’in gözünden anlatılan kişilerin çoğu “Beş Katlı Evin Alıncı Katı” romanında Zaur’un bakış açısından anlatılır.

“Ak Liman” romanının sonunda Nemet’in Tehmine’yi araması “Beş Katlı Binanın Altıncı Katı”nda Tehmine’nin ağzından kısaca anlatılır. Tehmine’nin odasının hem Zaur’un, hem de Manaf’ın gözünden bir birine benzeyen iki anlatımı vardır. Aynı mekân ilk ve son kez birbirinden farklı duygularla bakan iki erkeğin bakış açısından tasvir edilir. “Bir Fırsat Bulsam”da anlatılan Fuat’ın baba evinin bulunduğu avlu “Dante’nin Jübilesi”nde de anlatılır.

3.3. Mekân

Yazarın incelediğimiz tüm eserlerinde başlıca mekân Azerbaycan’ın başkenti Bakû’dür. “İlgi Bağı” eserinde kahramanların ve şehrin adı geçmez ama anlatılan şehirle Bakû arasında benzerlik vardır. “İlgi Bağı” fantastik bir roman olduğundan burada mekân kavramı da gerçekliğini kaybetmiştir.

“Ak liman” romanında olaylar sadece Bakû’de cereyan eder, kişiler arasında yurtdışıyla ilgili konuşmalar geçer, düşsel mekân, hayalî mekân kavramları da kullanılmıştır. İç mekân olarak Nemet’in evi, lokanta, Nemet’in anılarından yola çıkarak Esed’in evi anlatılıyor. Olayların cereyan ettiği, Neşriyat denilen basımevi gibi

⁴⁴ age.76

⁴⁵ age.78

⁴⁶ age.107

diğer mekânların anlatımı yoktur. Yazar Hazar Denizi'nin, kıyısının, kumsalın tasvirlerine daha çok yer vermiştir. Eserde mekânlara simgesel anlam da yüklenmiştir. Eserde mekânın insanların psikoloji durumuna, moraline, hayallerine etkisinin anlatımı vardır. Anar'ın kahramanları zaman ve yaşamla ilgili olduğu kadar, mekân kavramıyla ilgili felsefî düşüncelere sahiptirler. Nemet'in, bulunduğu mekân ve mekândaki eşyalarla ilgili felsefî düşünceleri anlatılmıştır. Nemet eşyalara, mekânlara simgesel anlam yüklemeyi sever.

“Nemet olmayacak şeyler düşündü yine: “Trolleybüsün yolu belirgindir. Daha önce çizilmiş, yazılmış ve havai kabloları kurulmuş, bu yüzden çıkamaz, çıksa boynuzları kablodan kurtulur, devinimden düşer, kalır kaldığı yerde. Tramvay da öyle, o da sabit ve değişmez rayları üstünde yürür, yoldan çıkarsa yürüyemez, oracıkta kalır... Ama bu külüstür otobüs öyle mi? Hayır! Öyleyse neden her gün, her saat aynı yolda yürüsün. Neden her gün aynı pazarın, postanenin, bankanın, sinemanın, hamamın, berberin önünden geçsin? Oysa canı isterse, istediği yoldan geçebilir. Hangi caddeye, hangi sokağa isterse sapabilir, ama sapmaz. Sapmaz, çünkü onun da güzergâhı önceden saptanmış. Saptanmış ama arada bir fark var.”⁴⁷

Bu düşünceler, topluma yabancılaşmış, bunalmış ve tekrarlanan hayat düzeninden sıkılmış sıradan insanın toplum kurallarına, yasalara, sıradan yaşama karşı bilinçaltı itirazının göstergesidir. Nemet trolleybüs ve tramvayın yolunu değiştirememesi için nicel engelleri olmasına rağmen otobüsün nitel engeller tutsağı olduğunu ve yasaklarını içinde taşıdığını düşünür. Otobüs yazılmış kuralları, cetvelinde belirtilen yazıları bozamaz, değiştiremez. Otobüs, kuralları bozma gücüne sahip; ama özgürlüğü kısıtlanmış, yasa ve geleneklerin tutsağı olan insanı simgeler.

Eserin sonunda Nemet yine sıradan şeylerden, aynı mekânları görmekten sıkıldığını, mekânın, yazılan ve yazılmayan kuralların tutsağı olduğunu düşünür:

⁴⁷ Anar(2001) *Beş Katlı Binanın Altıncı Katı* İstanbul: Everest, s 22

“Pencereden görülen manzara ne kadar çekici olursa olsun, Nemet bu görüntülerden bıkmış olduğunu anladı. Bu görüntülerden nefret ettiğini... Çünkü bu görüntülerin tutsağıydı. Yaşam boyu sürecektir tutsaklık.

Hiçbir zaman bu pencere, bir tren penceresi gibi devinip değişmeyecekti. Bu pencereyi halı gibi, dört çiviyle onun yaşamına mıhlamışlar ve yine yaşam boyu bu pencereye bakarak, Kız Kalesi’nin tepesini, akademinin yeni binasını, Bankayı, değirmeni görecek.”⁴⁸

Nemet bu düşüncelerini belki de kendisi kadar topluma yabancılaşmış, yaşam kurallarını, gelenekleri az da olsa çiğneyen, toplumun kabullenemediği bazı davranışları sergileyen Tehmine’yle paylaşır ve Tehmine ona gördüklerini farklı açıdan değerlendirmesini tavsiye eder:

“Anlıyorum, sen pencereyi bir simge olarak ele alıyorsun, ben de o anlamda derim ki, pencereden dikkatle bakarsan, yaşamın nasıl kaynayıp biçim değiştirdiğini görürsün.”⁴⁹

Nemet mekânla insan arasında benzerlikleri bile düşünür, mekânı simgeler:

“Bir dostum vardı,” dedi. “Düş görmeyen insanlar”, derdi, “Avusturya, ya da İsviçre’ye benzerler.”

Zaur biraz sert bir edayla,”neden sırf Avusturya ve İsviçre’ymiş? Örneğin, neden Kamboçya değil?”

“Kamboçya mı?” diye yineledi Nemet. Ve hayaline bir harita canlandırdı.” Hatırlayamadım Kamboçya’yı, deniz kıyısı var mıydı? Yok muydu? Dostum Avusturya ve İsviçre, diyordu. Çünkü bu ülkelerin denize çıkışları yok. Dostuma göre düş görmekten yoksun insanlar, denizden yoksun ülkeler gibidir. Avusturya, İsviçre, başka hangi ülkeler denizsizdir?”⁵⁰

“Beş Katlı Evin Altıncı Katı” romanı “Ak Liman”ın devamı olduğundan ve aynı kişilerin hayatı anlatıldığından mekân yine Bakû’dür. Ama bu romanın bazı

⁴⁸ age.133

⁴⁹ age.141

⁵⁰ age29

bölümlerinde yurtdışı mekânlar da vardır. Bazı olaylar Dakar’da, Moskova’da, İstanbul’da cereyan eder. Burada da mekânın insan psikolojisine etkisi, mekâna bağlılık, hayalî veya düşsel mekân vardır. Mekânın kişilere eskiyi anımsatma, hayaller kurdurma gibi görevleri vardır. İç mekânlarının anlatımıyla yazar kişilerin hem kişiliklerini, hem de sosyal ve ekonomik durumunu ortaya koyar. İç mekân anlatımı çok değildir. Uzun iç mekân tasvirleri yoktur. Sadece Tehmine’nin odası, mutfuğı, Zaur’un odası ve annesinin mutfuğıyla ilgili tasvirler vardır. Tüm eserlerinde denizin, sahilin anlatımına önem veren Anar bu romanda deniz, kumsal, kıyı ve sahili sayfalarca anlatmıştır. Tasvirler olaylara sadece bir dekor oluşturmak için yapılmaz. Bunun yanı sıra kişilerin ruhsal durumunu, iç dünyasını ortaya koyar.

“Bir Fırsat Bulsam”da dış mekân Bakû’nün sokakları, caddeleridir. İç mekân Fuat’ın evi, iş odası, toplantı salonu, kayınpederinin evi, baba evi, lokanta, başkanın odası, anılarındaki mekânsa okul, fakülte, hocasının evidir. Burada da Hazar’ın ve sahilinde bulunan bulvarın tasviri geniş de olmasa vardır. Romanda mimarların yaşantısı anlatıldığından yazar kentleşme sorununa değinmiştir. Anar döneminde mevcut kentleşmeyle ilgili tartışmaları, yenilikleri, Bakû’de yapılan yeni binaları, bir kent olarak Bakû’nün yapılanmasını ve Sovyet toplumunda inşaatta, kentleşmede, mimarlıkta bile düşüncelere politikanın etkisini anlatmıştır. “Ak Liman” ve “Beş Katlı Evin Altıncı Katı”nda olaylar Bakû’de cereyan etse de tasvirler kentle değil, daha çok şehir dışı kıyılarla, dinlenme mekânlarıyla ilgilidir, ama “Bir Fırsat Bulsam”da kent tasvirleri vardır. İç mekân tasvirleri kişilerin sosyal ve ekonomik durumlarını yansıtmak amacıyla kullanılmıştır. “Bir Fırsat Bulsam” da anlatılan iç mekânlardan biri de “Dante’nin Jübilesi” eserinde anlatılan mekândır. Anar’da bir eserinde başka eserine gönderme yapma, farklı eserlerdeki kişiler arasında ilişki kurma özelliğı vardır. Bu romanda da Fuat’ın baba evinin bulunduğu eski yapının avlusunu ve bu avluya kapıları açılan aileleri anlatıyor. Dante’nin Jübilesi”nde bu ailelerden birinin yaşamı anlatılmıştır. Bu yapının tasviri “Dante’nin Jübilesi”nde de vardır.

“Dante’nin Jübilesi” incelediğimiz diğer eserlerden daha kısadır ve eserde uzun mekân tasvirleri yoktur. Olaylar yine Bakû’de cereyan eder. Sıradan yaşamı olan, başarısız bir tiyatroçunun günlük yaşamını anlatmak için onun gün içinde uğradığı tüm mekânlar anlatılmıştır. Yazar kahramanın sosyal durumunu, geçimini yansıtmak için evini tüm ayrıntılarıyla anlatmıştır. İç mekân olarak tiyatro, radyo, sinema stüdyosu,

fabrikadaki tiyatro derneğinin odası kullanılmıştır. Kişinin ruhsal durumuyla mekân arasında ilişki bu eserde de vardır. Telefonda sevgilisinin başkasıyla evleneceği haberini öğrenen Eldar mekânla ilgili mantıksız düşüncelere dalar, hayatında çok önemseddiği bir haberi dinlerken şaşkınlıktan çevresindeki önemsiz şeyleri fark eder: “Eldar yanındaki pencerenin kırık olduğunu, rezesinin yerinden oynadığını, pencere arkasındaki görünümü, kenti, evleri, dumanı, denizi gemileri ilk kez görüyordu.”⁵¹

“İlgi Bağı”nda mekân kavramı çok farklıdır. Fantastik roman özelliklerini içeriğinde barındıran “İlgi Bağı”nda mekân kişiler ve zaman kadar önemlidir. Başından sonuna kahramanını olduğu kadar okuru da heyecanlandıran, korku içinde tutan eserde mekâna işlev yüklenmiştir. Mekân kahramanı korkutan, delirmek durumuna kadar götüren bir düşmana dönüşür. Roman kahramanı mekânı bazen normal, bazen ise garip bulur. Bu eserde mekân anlatımının amacı Anar’ın diğer eserlerinden çok farklıdır. Mekân kişiliği, ruhsal durumu ortaya koymak içindir. Sosyal ve ekonomik durumun simgesi değildir. Eserde ne kişilerin, ne de mekânın adı belirtilmemiştir. Bir kentin sıcak Ağustos ayı, bu kente üniversiteyi kazanmak için gelen ve amacına ulaşan bir gencin sıkıntıyla, korkuyla geçen birkaç günü anlatılmıştır. Mekânın kişinin ruhsal durumuna etkisini anlatan yazar dış mekândan iç mekâna geçmiştir. İlk önce büyük bir şehirde dayanılmaz Ağustos sıcaklarının insanların psikolojine etkisi, büyük ve kalabalık kentte içine kapalı bir insanın yalnızlığı tercihinin anlatımı vardır. Üniversiteli gencin insanlarla ilişkilere girmeme isteği, içe kapanıklığı, onu insanların çok bulunduğu, kaynaştığı mekânları değil, yalnız kalabileceği, sadece ona ait mekânı tercih etmesine neden oluyor. Yurtta kalmak istemeyip de kendine uygun bir ev arayan üniversiteli şehrin uzak bir semtinde yalnız oturmayı kabullenir. Bununla yazar üniversitelinin kişiliğini ortaya koyar. Üniversiteli bulduğu evde aradığı huzuru bulamaz. İnsanları hep rakip, düşman olarak gören genç daha kötüsüyle, mantığının, aklının açıklayamadığı, belirsiz, gözle göremediği “düşman”larla karşılaşır. Küçücük rahat dairesi onun için uzay kadar gizemli, anlaşılmaz, korku dolu bir mekâna dönüşür. İç mekân tasvirleri, yaz sıcaklığındaki kentin, yapıların tasvirleri yazarın eserde anlatmak istediği garipliği, korkuyu, mantıksızlığı göstermesi bakımından işlevseldir. Her eserinde deniz tasvirlerine özel yer veren Anar bu eserinde de önemli mekan olarak yine kentin deniz kıyısı semtini ele almıştır.

⁵¹ Anar, *Dante’nin Jübilesi*, DA Yayıncılık, İstanbul 2002, s58

Anar'ın ütopya ve anti ütopya masalları diye nitelendirdiği “Ak Koç, Kara Koç” eserinde mekân hayal ürünüdür. İki bölümden oluşan romanın birinci bölümü ütopyadır. Ütopya Yunancadan türetilmiş , ‘iyi yer’, ‘iyi ülke’ anlamındadır ve bu bölüm tümüyle Anar'ın hayal ettiği Bakû'nün anlatımından ibarettir. Okur anti ütopya bölümünde farklı bir Bakû manzarasıyla karşılaşır. Her iki bölümde şehrin aynı olmasına rağmen manzarası tanınmayacak kadar farklıdır. Birinci bölümde adı geçen Azerbaycan, Türkiye, yabancı ülkeler; şehirler, Bakû, Bakû'nün bazı sokakları, caddeleri ve yapıları gibi gerçek mekânların yanı sıra yazarın hayal ürünü olan mekânlar da çoktur. Gelişmiş bir ülkenin başkenti olan Bakû'de yeni güzel yapılar yapılmış, şehrin manzarası değişmiştir. Olaylar iç mekândan daha çok dış mekânda geçer. Eserin başkişisi Melik Memmedli sabah uyanarak evinden ayrılır ve günün çoğunu işiyle ilgili olarak şehri gezmekle geçirir. Mekân tasvirleri Melik'in gözüyle anlatılır ve onun kişiliğini, duygu ve düşüncelerini ortaya koyar. İkinci bölümde mekân tasviri birinci bölümde olduğu kadar fazla değil. Yıllar sonra mülteci olarak bulunduğu Türkiye'den dağılmış memleketinin eski başkenti Bakû'ye dönen gazeteci Melik Memmedli şehrini tanıyamaz. Bakû yabancılar tarafından duvarlarla üç yere bölündüğünden ve farklı güçlerin yönetiminde bulunduğundan her parçası farklı kültürün etkisindedir. Eski yapılar dağıtılmış, isimleri değiştirilmiş ve şehrin korkunç manzarası vardır. Bu bölümde de yazar şehir tasvirlerini kahramanın duygularıyla iç içe anlatıyor. Melik'in duyguları da Bakû gibi paramparça, kederli ve karanlıktır. Eserde kahramanın yurtdışı ve yurtiçindeki birçok mekânlarla ilgili hayalleri ve anıları anlatılıyor. Romanın adına simgesel anlam yüklenmiştir. “Melikmemmed'in Masalı” diye bilinen halk hikâyesinde ak koç kahramanı ışıklı dünyaya, kara koç ise karanlık dünyaya götüren hayal ürünü hayvanlardır. Bu masalın çağdaş sürümü olan roman ışıklı dünya, yani gelişmiş bir Azerbaycan ve yanlış seçim olan karanlık dünya iç savaş, terör, yanlış politika sonucunda dağılmış Azerbaycan, parçalanmış Bakû'nün anlatımından başka bir şey değildir.

3.3.1. Dış Mekân

3.3.1.1. Yurt içi

Caddeler, sokaklar: Anar eserlerinde genel olarak kent hayatını anlatır. “Ak Liman”, “Beş Katlı Evin Altıncı Katı”, “Dante'nin Jübilesi”, “Bir Fırsat Bulsam”da

okur 60'lı, 70'li yılların Bakû'sünü yaşar. Yazar dönemin şehir manzaralarını, yaşamını eserlerinde yansıtmıştır. Azerbaycan'ın başkenti Bakû her zaman kalabalık, yaşam dolu, farklı sosyal sınıfları barındıran, eskinin ve yeninin karşılaştığı, savaştığı bir şehirdir. “İlgi Bağı”nda anlatılan şehrin adı geçmese de tasvirlerle Bakû'ye benzer şehir modeli çizilmiş gibidir. “Ak Koç, Kara Koç” da mekân belirsiz gelecekteki Bakû'dür. “İlgi Bağı” ve “Ak Koç, Kara Koç”ta kent tasvirleri daha çoktur. Her romanda dış mekânın, özellikle şehrin anlatımının amacı, işlevi farklıdır. “Ak Liman” ve “Beş Katlı Evin Altıncı Katı”nda caddeler, sokaklar, yollar bireyin hem bağlandığı hem de kaçmak, kurtulmak istediği mekândır. Kalabalık, sesli, yazın sıcak, boğucu sokaklardan kurtuluş şehir dışı, deniz kıyısıdır. Zaur ve Tehmine de sık sık şehirden kaçmayı, Hazar'ın kıyısına “sığınmayı” tercih ederler: “Gürültülü, kalabalık caddelerden geçip, geniş şoseye çıktılar. Şose de tıklım tıklım. Cumartesi ikindi vakti. Sanki tüm kent, otomobiller, otobüslerle deniz kıyılarına akıyor. Arabaların arka camında salatalıklar, kavunlar, domatesler.”⁵²

Şehir, yaşamın merkezi olduğu kadar insanı bazen bunaltan, özgürlüğü kısıtlayan, güvensizlik veren mekândır. Eserlerinde deniz ve kıyıların anlatımına daha çok önem veren Anar bu iki romanında bazı şehir tasvirlerini bile, Hazar'ın sahillerinin Bakû'nün yaşantısında önemini göstermek amacıyla anlatır. Sanki aynı şehirde bulunan ama bir birinden aşırı farklı iki mekân anlayışı, deniz kıyısı ve kalabalık caddeler karşı karşıya konulur.

“Şehir caddelerinin, dönemeçlerinin, geçitlerinin ağından kurtulmak ve umursamaz yayaların, acemi sürücülerin yarattıkları stresi atmak, çarçabuk kızaran trafik lambalarından, yasak işaretlerin buyruğundan yaka sıyırmak için varoşlara doğru yöneldi. Giderek arabayı kendi istemlerine bağımlı kıldığını duyumsuyordu. Tenha ve geniş şehirlerarası yola çıkınca hızını artırdı ve öteki arabaları birbiri ardınca solladı. Havaalanına giden otoyolda ilerledikçe, arabanın güvenlik ve konforu onu daha fazla sarmaktaydı. Bu yüzden kentten uzaklaştığını umursamıyordu. Abşeron'un kuzey kıyılarına doğru yol almaktaydı.”⁵³

⁵² Anar(2001) *Beş Katlı Binanın Altıncı Katı* İstanbul: Everest, s55

⁵³ age.331

Bunun yanı sıra bireyin yaşadığı mekâna, şehrine, sokaklarına bağlılığı da vardır.

“Ak Liman”daki karakterlerden biri olan Sefder Dayı için kalabalık caddeler daha farklı anlam taşımaktadır. İnsan dolu caddeler, halka açık mekânlar onun için yalnızlıktan kurtuluş demektir. Yalnız bir insan dış mekânı iç mekâna tercih eder. Sefder Dayı yalnızlığından uzaklaşmak için caddelerdeki insanları, eşyaları gözlemler; Anar’ın tüm yalnız kahramanları gibi aklından başkaları tarafından garip bulunabilen düşünceler geçirir. Yalnızlığından kurtulmak için sokaklar yetmeyince Sefder Dayı daha kalabalık bir mekâna gider:

“Hadi istasyona gidelim. İstasyon dehşet bir yer. Gelenler, gidenler. Hiçbir yerde o kadar çok konuşan, gülen ağlayan göremezsin. Havaalanı da öyle, ama orası çok uzak. İstasyonun yeni geçidinden perona çıktı. Birinci ve ikinci peron bomboştu. Üçüncü peron oldukça kalabalık. Kimsinin elinde büyükçe bir çiçek buketi vardı. Büyük tabelada trenlerin gelip gittikleri saatleri gösteren cetveller asılıydı...”⁵⁴

Yazar kalabalık, sesli Bakû’nün başka bir yüzünü de, akşamdan sonra sessiz, ışıklarla süslenmiş Bakû’yü de anlatır. Bakû’nün gece tasviri “Bir Fırsat Bulsam”da da vardır: “Sokaklar boştu, bomboş. İnsansız, arabasız... Reklâm panoları sönmüş, pencereler karanlığa boğulmuştu; yalnız sokak lambaları yanıyordu, bir de kapalı dükkânların vitrin lambaları.”⁵⁵

“Beş Katlı Evin Altıncı Katı”nda Tehmine’nin ölüm haberini öğrendikten sonra Zaur’un ruhsal durumunu göstermek için yazar mekânı kullanmıştır. Zaur Tehmine’den, anılardan kurtulmak için başkasıyla evlenip balayı için yurtdışına gider. Ama bu kaçışın nafile olduğunu anlayan Zaur bu ölüm haberini duyunca ruhen yıkılır; Tehminesiz şehir onu sıkar. Beraber gezdikleri, görüştükleri sokakların, parkın her karışığı anılarıyla doludur:

⁵⁴ age.101

⁵⁵ Anar (2002), *Bir Fırsat Bulsam*, İstanbul: DA Yayıncılık, s13

“Evlerin caddelerin, insanı bu kadar sıkacağını, hiçbir zaman düşünemezdi. Evler, caddeler, arabalar...”

Gezi parkının yanında durdu. Haziranda yeşil Moskviç’in içinde, Tehmine’yi beklediği yerde. Şimdi tam orada, aynı renkte bir Moskviç duruyor. Anılar ansızın belleğine üşüştü, allak bullak oldu. Şurada, tam şurada Tehmine’yi beklemişti.”⁵⁶

“Bir Fırsat Bulsam” eserinde başkişi Fuat ve kişiler kadrosunun büyük kısmı mimardır. Romanda Azerbaycan’da iki dönem, Fuat’ın gençliği, yani 50’li yılların sonu, 60’lı yıllarda ve 19 yıl sonra Sovyetlerde yumuşama, “yeniden kurma” dönemi mimarlık, kentleşme sorunları çerçevesinde ele alınmıştır. Fuat öğrenciyken kentin modern yapılması gerektiğini savunanlardandır. Mücadelesinden erken vazgeçmesine rağmen hayallerini içinde yaşatmaktadır. Zamanla ideallerine, sahip olduğu her şeye, ailesine, kentine bile yabancılaşan Fuat için Bakû ve onu geliştirmek ön plandadır.

“Bulvarı çevreleyen düz caddelerde, Bakû’nün her tarafında yükselen çok katlı yapılara her zaman olduğu gibi alıcı gözüyle bakıyordu. Çok katlı yapılar Bakû’nün silüetini oldukça değiştirdi. Tabii ki onları daha uygun, daha düzenli yerleştirmek mümkündü kent yüzeyinde. Sağlık olsun bu kentte yapılacak daha çok şey var. Bu kent onun, Fuat’ın kenti. Burada doğmuş, burada büyümüş, burada okumuş, burada evlenmişti...”⁵⁷

Fuat kentinde yaptıklarıyla yetinmez, yaşamı boyunca Bakû’nün yapılandırılmasında en önemli kişilerden biri olmak için mücadele verir. Tüm dış mekân anlatımları Fuat’ın kişiliğini ortaya koyar. Romanda şehir bir mimar gözüyle anlatılıyor:

“Apartman gerçekten çok süslü bir yapıydı. Cam ve beton konstrüksiyonlu, hani şu pasta gibi süslü apartman dedikleri, Şövgü’nün profesyonelliğini kanıtlayan yapılardan...”⁵⁸

⁵⁶ age.364

⁵⁷ age.32

⁵⁸ age.99

“Bakü’nün Abşeron anglomerasının kentleşme sorunuyla ilgileniyorlardı konuklar. İlk amfibi kent, “Neft Daşları”(abşeron yarımadasının 110 km açığında, deniz üzerinde taş adacıklar ve direkler üzerine 1949’da kurulan Petrol Kenti) kent görünümünün oluşumu, uydu kentlerinde çok katlı yapı sorunları, taşıma kavşaklarının ilkeleri, yerli koşullar ve iklim bakımından projelendirme, nüfus çoğalmasıyla ilgili perspektif planlama ve teşhisler...”⁵⁹

İlgi Bağı fantastik bir roman özelliklerini taşıdığından şehir manzarası, caddeleri, sokakları yapılarıyla birlikte farklı yönüyle anlatılmıştır. “Ak Liman”daki Sefder Dayı’dan farklı olarak yalnızlık eserin başkişisinin kendi seçimidir ve iç mekân kalabalık sokaklara, insanların çok bulunduğu yerlere tercih eder. Şehrin anlatımı, cadde ve yapıların tasvirleri de eserin korku, heyecan, yalnızlık, anlamsızlık dolu havasını yansıtmak amacını taşıyor. Şehirde bile bir tuhaflık, bir gariplik var. Yazar kahramanın ruhsal durumunu, kişiliğini göstermek için sokak ve yapı tasvirlerini de kullanmıştır. Mekân kahraman tarafından anlatılmasa da yazarın değil sanki eser kahramanının duygu ve düşünceleriyle anlatılmıştır. İç Mekân tasvirleri dış mekândan daha fazladır. Gariplik ve olağanüstülük iç mekânda olduğu kadar değil. Ama dış mekânda da gerçeküstü anlayış vardır. Şehirde yirmi katlı bir yapının olmadığını bilen kahraman ilandaki yirmi katlı apartmanda bir dairenin kira verildiğine hayret eder. Daha sonra gerçekten yirmi katlı apartmanı bulur. Burada da eserin tüm anlam ve içeriğinde olduğu gibi bir mantıksızlık vardır. Karanlık, kimsesiz sokaklar, üstü örtülü arabalar, kahramanın apartmanının yerinde yanmış bir yapı görmesi, daha sonra kimsesiz, sakin bıraktığı apartmanını kalabalık, insanlarla dolu başka semtte bulması eserde olayları daha garip ve anlaşılmaz yapmakla işlevseldir:

“İnanılacak gibi değil burası benim evim mi? Bir buçuk saat önce ayrıldığım apartman mı? Kuşkusuz bulunduğu kır aynıydı. İlginçtir, yanıp yakılan apartmanın önündeki kaldırımda moloz bile yok, tertemiz. Hem de

⁵⁹ age.134

burada duran birçok araba olduğu gibi duruyor.30–35 küçük araba, hepsinin de üstü örtülü.”⁶⁰

“Ak Koç Kara Koç” ütopya eserinde birinci bölüm tümüyle Bakû’nün sokaklarının, caddelerinin, bulvarlarının, yapılarının anlatımından ibarettir. Birinci bölümde en önemli unsur dış mekândır. Mekân olaylara bir dekor oluşturmak için değildir. Kişilik anlatımı ve olaylar arka plandadır. Yazar hayal ettiği Bakû’nün güzelliğini, yaşamını anlatmak için uzun tasvirlerle çok yer vermiştir. Anlatıcı işiyle ilgili sabahtan akşama kadar şehrini gezen gazeteci kahramanının kişiliğini, duygu ve düşüncelerini ortaya koymak için onun gözüyle şehrin görünümünü anlatmakla yetinmiştir. Yazar hayal ettiği Bakû’nün hemen her semtini, caddesini, bulvarını, denizdeki adalarını bile anlatmıştır. Mekânın burada iki işlevi vardır. Mekân kahramanın kişiliğini ortaya koymak ve bazı siyasi sorunları ele almakla işlevseldir. Memleketinin güzelliğiyle, gelişimiyle onurlanan Melik gördüğü mekânlarla ilgili tarihi, siyasi olayları hatırlar, eski ve yeni adları kıyaslar. Yazar mekân adlarını kullanarak dil sorununa değinmiştir. Mekân adları Türkçeleştirilmiş ve yabancı dillerden arındırılmıştır. Eserde belirsiz bir gelecek anlatıldığından mekânların çoğu hayal ürünüdür. Bunun yanı sıra gerçek mekânlar da vardır. Dış mekânlar tam olarak hayal ürünü olan, şu an bulunmayan mekânlardan, gerçekte bulunan ama adının değiştirildiği belirtilen ve adı değiştirilmeyen gerçekçi mekânlardan ibarettir:

“Hiyabani Prospektinden Çanakkale meydanına çıktı, bu meydanda yücelen Kemal Atatürk’ün muhteşem heykelinin yanından burulup Karakoyunlular Bulvarına girdi. Karakoyunlular Bulvarı Bakının yeddi en meşhur bulvarından biriydi. Kara şehir zavodları (fabrikaları) şehirden kenara Üç Tepe taraflara göçürülenden sonra Hazar Bulvarı Bayıl’dan Zığ’a kadar uzanırdı ve Ginnes’in kitabına düşmüştü- bu sahil şeridi dünyada en uzun Bulvardı. Cefer Cabbarlı meydanından Nerimanov Prospektine kadar uzanan Fuzuli Bulvarıysa şehrin en şık, en debdebeli (tantanalı) bulvarı sayılırdı, en pahalı menziller(daireler) , en şık oteller burada yerleşirdi. Haçansa (bir zamanlar) Respublika (cumhuriyet) Sarayı adlanan Fuzuli Sarayı da buradaydı. Dram teatri (tiyatrosu) da, Opera Teatrının teni binası

⁶⁰ Anar (2002) *Dante’nin Jübilesi*, İstanbul: DA Yayıncılık, s96

da. Sağ ve sol taraftan şehrin en iri sinemaları Aynur; Dalga, Cefer Cabbarlı Şehir Teatrı, sayısız hesapsız sergi salonları nazara çarpırdı.”⁶¹

Gerçekte mevcut olan mekânlar bile en mükemmel, gelişmiş, güzelleşmiş halleriyle anlatılmıştır. Romanda sadece Bakû’nün anlatımını değil, hayali bir Azerbaycan ülkesinin tüm siyasi ve coğrafi manzarasıyla ilgili bilgiler verilmiştir. Bakû’de gördüğü güzelliklerden duygulanan Melik Memmedli diğer bölgeleri de hatırlar. Yazar eserinde tüm Azerbaycanlıların hayalini yansıtmıştır. Karabağ sorunu çözülmüş ve Azerbaycan bir bütün olarak gelişmiştir.

Ütopik Bakû’nün manzarasını tam olarak yansıtmak için yazar kahramanını tüm şehri gezdirmekle yetinmemiş farklı bir yöntem kullanmıştır. Melik Memmedli televizyon kulesinin en üst katında bulunan, yerinde dönen hayal ürünü “Bulut” restoranına gider. “Bulut” döndükçe Melik şehrini seyreder. Yazar Melik’in gördüğü tüm semtleri anlatmıştır:

“Bulut” restoranı aramla herlendikçe (*döndüğü zaman*) Melik şehrin beş girişinde de yanan üçlü meşelleri (*ateş*) göre bilirdi. Balahanı ve Surahanı şosesinin kesiştiği yerde, Hırdalan şosesinde Sulu Tepe’de, Lenkeran şosesinde Karadağ’da, Sahil yolunda Türkan’da, bir de denizde, Büyük Zire ve Küçük Zire adalarının arasındaki haçansa (*bir zamanlar*) Makarov bankası adlanan kaldırımında.”⁶²

Eserde, romanın yazıldığı tarihte Respublika Sarayı adlanan büyük konser salonunun adı Fuzuli Sarayı, Respublika Stadyumunun adı Selçuk Stadyumu, Nargin Adasının adı Nergiz, Ermenikent Bulvarının adıysa Âşıklar Bulvarı olarak değiştirilmiştir. Bir zamanlar 26’lar Bağı denilen park Mart Bağı adlandırılmıştır. Yazar şuan mevcut olan yapıların çoğunun yerine eserinde daha modern, güzel yapılar anlatmıştır. Romanda şimdiki Türkan kasabasının yerine Türk Dünyasının kültür merkezi sayılan hayalî Türkan şehri vardır. Türkan şehri Türk halklarının ve dinlerin kaynaştığı bir merkezdir.

⁶¹ Anar (2003) *Ak Koç, Kara Koç*, Bakû: Azərneşr, s18

⁶² age.23

“Türkan’ın gireceğinde yol haçalanırdı (ikiye ayrılıyordu). Üst yol Dinler meydanına aparırdı (götürürdü), burada Türkiye devletinin inşa ettiği azametli Ahmet Yasevi mescidi, onun yanında Hristiyan Gagavuzlar için tiktirilmiş (yapılmış) küçük kilise- sövmiyye, karşı tarafta Yahudi Garaimlerin sinagogu, Tuva’nın hediye ettiği Buda mabedi ve Yakutların şaman otağı yerleşirdi.”⁶³

Romanın ikinci bölümünde birinci bölümdeki hayalî Bakû’nün yerine, yine gerçekçi olmayan ancak arzu edilmeyen ‘anti ütöpik’ Bakû’nün anlatımı vardır. Her iki bölümde aynı mekân anlatılmasına rağmen tasvirler arasında hiçbir benzerlik yoktur. Birinci bölümdeki Bakû ışıklı dünyanın, mutlu yaşamın, ikinci bölümdeki şehir karanlık dünyanın ve üzüntünün simgesidir.

“Zona! Melik yüreğinde nefes kesici bir sancı duydu – onun doğulduğu, boya başa çattığı, okuduğu, işlediği, sevip sevildiği, aile kurduğu, oğul-uşak (*çocuk*) babası olduğu şehir indi Zona idi. Daha doğrusu Zonalar. En dakiği –üç Zona. Üç zonaya bölünmüştü onun Bakû’sü.”⁶⁴

Kumsal, Deniz, Sahil: Anar’ın eserlerinde en önemli tasvirler Hazar deniziyle, kıyıyla, sahillerle ilgilidir. Özellikle “Ak Liman” ve “Beş Katlı Evin Altıncı Katı”nda Anar uzun deniz ve kıyı tasvirlerine yer vermiştir. Deniz ve kıyı tasvirlerinde öznel anlatım hâkimdir. Deniz bir ressam titizliğiyle, bazen ışık ve gölge yansımalarına kadar anlatılır.

Deniz, yarım bırakılmış tablo gibiydi. Sanki ressam tuvale sadece birkaç çizgi çizmiş; kıyı çizgisi, ufuk çizgisi... Leke, leke kayalar. Topu, topuna iki renk kullanılmış. Mavi, deniz için ve gökyüzü için. Sanki tuvale çizilecek çok şey var. Gökyüzüne, küme, küme bulutları; denize köpüren dalgaları, eklemeli... Gökte martıları, yerde renk renk kulübeleri, suda yelkenlileri. Ama bunların hiç biri çizilmemiş. Ne dalga var, ne yelkenli, ne martı, ne de insan.⁶⁵

⁶³ age.36

⁶⁴ age.49

⁶⁵ Anar(2001) *Beş Katlı Binanın Altıncı Katı* İstanbul: Everest, s73

Anar denizi her yönüyle anlatmıştır. Aynı eserde tüm Hazar'ı her haliyle bir ressam gibi çizmiştir. Deniz bazen korkutucu olur:

“Yüzdü uzaklaştı. Kumsal küçüldü onun için. Araba sarı zeminde lekeye dönüştü. Tehmine görünmez oldu. Deniz boyunu çoktan aşmıştı. Denizin heybeti, sınırsızlığı, dalgasız yüzeyi, dinginliği, baş döndürücü ezgisi bir an için ürpertti onu. Ama hemen kendini topladı.”⁶⁶

Bazen kalabalık, bazen de sessiz, yalnız olur:“Pırşığı, ikinci vakti, kente giden elektriklerli trenin düdük sesleri giderek uzaklaşıyor, kayboluyor. Yazın son günü, güzün ilk günü. Sessiz kumlar. İnsansızlaşmış yazlıklar. Boş ve boz kıyı... Sessizlik.”⁶⁷

Deniz Tehmine'ye anılarını yaşattıran mekândır. Deniz kıyısına gittiğinde Tehmine çocukluğunu anımsar, çocuklaşır.

Anar Hazar'ın hem dalgasız halini, hem de huysuzlaştığı zamanlarını anlatır. Deniz “Ak Liman” ve“Beş Katlı Evin Altıncı Katında” en önemli kavramlardır. Kahramanların kendilerini buldukları mekândır.

Deniz sevimli küçük körfezciklerle kıyının bağrına girip, ince kumlu sivri buruncukları kendine çeker. Kâh kabarır, sahili, kayaları, küçük kum adacıklarını altına alır, kâh çekilir, yeniden ortaya çıkan kumulları, adacıkları yumuşak dalgalarıyla sarar. Kıyının ince altın kumları, kedinin yavrusunu yalaması gibi okşar, ufak tefek taşları, çakılları, midye kabuklarını tespih taneleri gibi tek tek çevirir. Sonra ansızın huysuzlaşır dalgaları deli rüzgârlarla kamçılarmışçasına şaha kalkar, önceki okşayıştan ve sevgiden hiçbir iz kalmamıştır. Fırtına kumları havaya savurur, deniz sanki koşarak, kan ter içinde kayalara ulaşmak, taşların yalçın sertliğine çarpıp parçalanmak ister.”⁶⁸

⁶⁶ age.75

⁶⁷ age.87

⁶⁸ age.158

Deniz tasvirlerinde romantik anlatımın yanı sıra gerçekçi anlatım da vardır. Abşeron yarımadasının kıyıda bulunan coğrafi mekânların, sahillerin adları geçer.

Anar denizin günün tüm vakitlerindeki görünümünün tasvirini yapar. Deniz farklı zamanlarda, farklı saatlerde farkı benzetmelerle anlatılır. Yazar Hazar'ın tasvirlerinde gölge ve ışık yansımalarına kadar titizlik gösterir:

“Tepelerin, bulutların, kayaların gizemli ışık ve gölgeleri. Kıyı evlerinin altın parıltılı pencereleri çevreye dokunaklı bir garipseme duygusu yayar. Akşamın bu saatinde kıyıda hüzünlü bir dinginlik egemen.”⁶⁹

Zaur için deniz kıyısı şehrin kalabalığından, karmaşasından kurtulduğu, saklandığı mekândır. Anar'ın tasvirlerinde deniz mevsimine göre farklı görünümlere sahiptir, kış denizi yaz denizinden farklıdır:

“Bir Fırsat Bulsam” romanında konu olarak mimarların hayatı, kentleşme sorunu ele alındığından deniz tasvirleri çok değil, ama Anar Bakû'nün anlatımında Hazar'ın tasvirine yer verir:

İnişli çıkışlı Bayıl Burnundan Zığ tepelerine dek mavi bir halı gibi serilmiş olan Hazar Denizi ne kadar hırçınlsa, burada, limanda, ayça biçimindeki körfezin içinde sürekli dingin, düzgün ve uysal olur. Dün deniz yüzeyinden yükselen ve kentin silüetini içinde eriten sis, bu sabah tümüyle ortadan kalkmıştı. Gökyüzü açık, aydınlık ve tertemizdi. Nargin adasına dek deniz ve üstünde her ne varsa en ince ayrıntılarıyla görülüyordu. Nargin'in kendisi avuç içindeymiş gibi. Limanda birkaç gemi var ve birçok küçük motor ortalıkta dönüp dolaşıyor.⁷⁰

Hazar'da bulunan Nargin Adası “Ak Koç, Kara Koç” romanında adı Nergiz olarak değiştirilerek tasvir edilir. Ama burada Nargin adası ütöpik bir mekâna dönüşür:

⁶⁹ Anar(2001) *Beş Katlı Binanın Altıncı Katı* İstanbul: Everest, s159

⁷⁰ Anar (2002), *Bir Fırsat Bulsam*, İstanbul: DA Yayıncılık, s56

İndi (şimdi) Nergiz Adası Hazar hövzesinin (bölgesinin) en meşhur dinçerlik (dinlenme) ve eğlence yeri idi. Buna da vaktiyle itirazlar olmuştu. Bu adanın facievi (trajedili) geçmişi var, Sovyet döneminde ne kadar günahsız insanı burada gülleleyip (kurşuna dizip) denize atıblar, deyirdiler. Bu müddeaya karşı da delil getirdiler ki, hemen insanlar ele bu arzularına göre, milleti azad (özgür), hoş baht, şad görmek istediklerine göre kurban gedibler.⁷¹

3.3.1.2. Yurt Dışı

Anar'ın romanlarında olaylar genel olarak Azerbaycan'da geçer. Sadece Beş katlı Yapının Altıncı Katı" romanında birkaç bölümde kahramanların Moskova, Dakar, İstanbul'da yaşadıkları anlatılıyor. "Ak Liman"da Nemet'le diğer kişiler arasında geçen sohbetlerden sosyal ve ekonomik nedenlerden, Sovyet yönetimi zamanında çıkarılan zorluklardan dolayı gidemedikleri yurt dışına ilgi ve merak anlaşılıyor: "Benim de hiç bulunmadığım kentleri düşlerimde görmüşlüğüm olur. Ne bileyim Londra, Paris... Aslında matrak bir şey, odandasın, yatağında yatıyorsun, beleşine tüm dünyayı geziyorsun. Bilet gerekmiyor... Vize de"⁷²

Beş Katlı Evin Altıncı Katı"nda roman Afrika'da okyanus kıyısında bulunan Dakar'daki bir otelde Zaur'un duygu ve düşüncelerinin anlatımıyla başlar. Mesafe, mekân ve zaman arasında ilişki Zaur'u düşündürür: "Az buz değil, kalkmış ta öbür ucuna gelmişler dünyanın. Afrika'nın Dakar kentine. Şimdi on yedi katlı Engor otelindeler. Atlantik Okyanusu'nda elli metre tepeden bakıyorlar."⁷³

Yazar Afrika'ya özgü iklimi, doğayı, farklılığı kendine özgü bir dille anlatır. Zaur Afrika'ya hayran kalır, ama tüm farklılıklara rağmen Afrika'yla kendi memleketi, Bakû'nün bulunduğu Abşeron yarımadasının doğası arasında benzerlik bulur. Bununla yazar kahramanının memleket sevgisini, kendi toprağına bağlılığını ortaya koyar.

"Dakar'da doğa görüntüleri şaşırtıcıydı. Özellikle akşamüstü alaca karanlığın kimsesizliğinde. Ağaçlar, çalılar, yol, Abşeron manzaralarını

⁷¹ Anar, *Ak Koç, Kara Koç*, Azərneşr, Bakû 2003, s24

⁷² Anar, *Beş Katlı Binanın Altıncı Katı*, Everest, İstanbul 2001, s28

⁷³ age.150

andırır. Uzaktan duyulan dalgaların uğultusu ve cırcır böceklerinin inatçı cırlaması. Yolu dalgın dalgın adımlarken, ansızın şaşar kalırsın. Abşeron yolunda, uzun Afrika entarisi giymiş kıvrıcık saçlı zenci kadınların işi ne?”⁷⁴

Eserlerinde deniz ve kıyısının anlatımına özel yer veren yazarın okyanus kıyısında bulunan “Engor” otelinin ve plajının tasvirlerinde farklılık vardır. Yazar paylaşılmış, bölünmüş otel ve özgür okyanusun karşılaştırmasını yapar: “Otelin plajının ışıklarıyla aydınlanan kumsal ve kıyının ötesi gittikçe koyu ve korkunç bir karanlığa karışmış, zulmetin kavuştuğu ufuklarda yitip gidiyor. Ama o sonsuz öte yanın da bir kıyısı vardı, Amerika anakarası.”⁷⁵ Hazarın kıyısına benzerliğinin yanı sıra okyanus denizden farklıdır. Denizi hep bir ressam titizliği ile anlatan yazar okyanusun korkutucu yanını gösterir. Okyanus sınırsız gibi gözükür ve geceleri korkunçtur, Zaur bu sınırsızlığın ötesinde bulunan toprakların mevcudluğunu düşünerek merak eder. Kişinin aslında çok bağlandığı kendi mekânından kaçma, uzaklaşma isteği vardır, çünkü mekân insana anılarını yeniden yaşatan bir kavramdır. Sevgisinden, anılarından, kendinden kurtulmak isteyen Zaur daha uzaklara okyanusun ötesine kadar gitmek isteği duyar.

“Anlamsızdı tüm bunlar. Amerika’ya yolculuk etme isteği. Buraya, Afrika’ya gelmeleri. Burada, yabancı kıyılarda sessizlik ve dinginlik, dirlik arayışı. Her şeyi unutma isteği... Çünkü hiç bir uçak, hiç bir gemi, hiçbir taşıt aracı insanı kendisinden uzaklaştıramıyor, geçmişinden ayıramıyor.”⁷⁶

Okyanus kıyısı bile Zaur’a Hazar’ın kıyısını anımsatır. Anar kahramanının Dakar yolculuğunda geçtiği tüm şehirleri gösterir. Afrika’ya giderken ilk Moskova’ya gidip oradan on saatlik bir uçak yolculuğu yapan Zaur geri döndüğünde farklı bir yol kullanır. İstanbul’a ve İstanbul’dan gemiyle Odesa’ya varır. Odesa’dan uçakla Bakû’ye döner. Zaur’un Dakar’da eşi Firengiz’le balayı gezisi birinci bölümde anlatılır, diğer bölümlerde yazar dönüş tekniğiyle Bakû’de ve Moskova’da geçen olayları anlatır. Zaur’un Bakû’ye dönmesinin anlatımı on yedinci bölümdedir. Bu bölümde İstanbul sabahının anlatımı vardır:

⁷⁴ age.151

⁷⁵ age.150–151

⁷⁶ age.156

“İstanbul sis içinde... Kent uykudan uyanır gibi yavaş yavaş sıyrıldı sisten. Minareler, kubbeler, camiler ortaya çıktı. Giderek dağılan sis, boğazın üstünden pembe ufka doğru uzanıyordu. Zaur gece uyumamıştı. Şimdi de gemi güvertesinde durmuş ilk kez gördüğü bu kentin sabah uyanışını izliyordu. Deniz sanki ağır tunç dalgalarıyla kendi yüzeyini düzeltiyor, ütülüyor. Limandaki gemilerin silüetleri ve yapıların konturları daha doğmamış güneşin sarı pembe ışıklarıyla aydınlanmış sahne dekorlarını andırıyor. En sonunda güneş ağır ağır ufuk çizgisinin üstünden yükselip yuvarlandı.”⁷⁷

Moskova’da geçen olayların anlatımında yazar kendisinin bir zamanlar okuduğu ve yaşadığı şehrin birçok mekânlarının adlarına yer vermiştir. Kahramanlarının geçtiği sokakların, köprünün, ormanın, gittikleri iç mekânların bile adını çeker. Romanda Nokin Alanı, Moskova çayı, Frunza kıyısı, Kırım Köprüsü, Mayakovski metro istasyonu, Domodedovo ormanı, Gorki Caddesi, Rosiya Oteli, Şabalovka Stüdyosu gibi mekan adları vardır.

Bir Fırsat Bulsam, Dante’nin Jübilesi’nde olaylar tümüyle Bakû’de cereyan eder. Yurt dışıyla ilgili sadece düşünceler ve sohbetler vardır:

“Tabii ki Bakû’de değil, örneğin bir aylık yaz tatilinde, havası suyu şifalı bir yerde, Kırım, Soçi, Baltık ülkeleri... Ya da daha güvenli, genellikle hiç düşünilemeyen bir yerde... Bakû’den kimseyle karşılaşılmayacak, geniş ülkemizin seçkin köşelerinden Baykal gölü, Issık-göl kıyısı, ne bileyim Kamçatka ılıcaları...”⁷⁸

İlgi Bağı’nda mekân yoktur. Ak Koç Kara Koç da Birinci bölüm Bakû’de geçer, Bakû’nün anlatımının yanı sıra başka ülke ve şehirlerin adları geçer: “Türkiye’den, İran’dan, Rusya’dan, Gürcistan’dan, Avrupa’dan tanış jurnalist (*gazeteci*) iştaşlarından

⁷⁷ age.357

⁷⁸ Anar, *Bir Fırsat Bulsam*, Da Yayıncılık, İstanbul 2002, s48

(*meslektaşlarından*) hayli tebrik ismarışları gelmişti. Hamısına (*hepsine*) göz ucu hazar salıp Kerkük'ten gelen mektubu okumaya başladı, kızı Burla'dandı.”⁷⁹

3.3.2. İç Mekân

Anar'ın eserlerinde iç mekân anlatımının işlevsel değeri vardır. İç mekân ya sosyal ve ekonomik durumun, ya da kişiliğin simgesidir. Anar'ın romanlarında uzun iç mekân tasvirleri yoktur. Tasvirler eserde yama gibi fazlalık değildir. Anlatım genel olarak belirli bir amaç taşır. Hem nesnel, hem de öznel tasvirler vardır. Sosyal durumu yansıtmak için yazar gerçekçi anlatımı, kişinin ruhsal durumunu anlatmak için öznel anlatımı kullanmıştır. “Ak Liman”da evleriyle övünen, her yerde anlatarak sosyal durumlarını ortaya koyan kişiler vardır:

“Yeni eviniz nasıl?” diye sordu. Ev konusu gezi sohbetinden daha az sıkıcıydı ne de olsa. Cabbar , “iyidir,” dedi. “İki balkonumuz var. Yüksekliği üç metre. Eski projelere göre yapılmış, çok süper.” Süper onun çok kullandığı sözcüklerden biri. “Çok iyi oldu. Ben tuvaletle banyonun aynı yerde olacağını sanıyordum. Yeni binalarda öyle. Ama şansımız yaver gitti. Süper.” Süreyya'nın içeri girdiğini görünce, yineledi, “Banyo ayrı, tuvalet ayrı. Süper.” Eliyle garip bir hareket yaptı, galiba tuvaletin biçimini gösteriyordu. “Süper,” dedi. “Beyaz fayans, mutfakta da banyoda da... Duş birazcık...”⁸⁰

Burada yazar iç mekân tasvirini kişilerin ağzıyla da yapar.

“Ak Liman” ve “Beş Katlı Binanın Altıncı Katı”nda kişinin titizliğini ortaya koyan mekân kavramı önemlidir. Özellikle Tehmine'nin evinin anlatımında onun titizliği sezilenir. Tehmine'ye göre ev temizliği insanın yaşam tarzını, karakterini yansıtır: “Ev temizliği en gerekli işlerdendir. İnsanın ruhsal esenliği, dinginliği, huzuru buradan kaynaklanır. Evin temizliğini evdeki çocuktan büyüğe dek herkes gözetmeli.”⁸¹

⁷⁹ Anar, *Ak Koç, Kara Koç*, Azersneşr, Bakû 2003, s11

⁸⁰ Anar, *Beş Katlı Binanın Altıncı Katı*, Everest, İstanbul 2001, s120

⁸¹ age.278

Zaur Tehmine'nin evinde yaşadığı sıralar annesiyle Tehmine'nin mutfagını kıyaslar. Bu yöntemle yazar hem Tehminenin, hem de Zaur'un annesi Ziver Hanım'ın mutfagıyla, dolayısıyla titizliklerinin farkını ortaya koyar.

Anar'ın eserlerinde bireyin mekâna bağlılığı vardır. Bu iç mekân için de geçerlidir. Ne kadar kötü de olsa insan kendi mekânına bağlıdır. Sevdığı kadının evine taşınan Zaur bir süre sonra düzenli ve temiz bir evde alıştığı düzensizliği özler: “Bir gün nedense Zaur sıkılıyordu, belki de evini özlemişti. Tehmine'nin özenli güzel mutfagında akşam yemeklerini yerlerken, anasının pasaklı özensiz mutfagı geldi durdu gözlerinin önünde. Durgunlaştı, gözleri daldı.”⁸²

Olaylar daha çok iç mekânda geçse de sadece Zaur'un baba evi, Zaur'un odası, Tehmine'nin evi ve Nemet'in anılarında Esed'le Süreyya'nın evlerinin geniş, gerçekçi tasvirleri vardır. Bazı olaylar Basımevi'nde; otel odalarında, stüdyo, restoran gibi mekânlarda geçse de uzun tasvirler yoktur, yazar kısa bilgilerle yetinmiştir. Bu mekânların tasvirleri kişilerin ruhsal durumları açısından anlatılır. Genellikle kişilerin ilk bakışta gözlerine çarpan unsurların algı dünyasında yansımaları tasvir edilir. Zaur'un baba evinin anlatımıyla yazar anne ve babasının hem kişiliğini, hem de sosyal durumunu ortaya koyar:

Anne babası evi ağır, kaba, koyu kahverengi köhne mobilyalarla doldurmuşlardı. (bunlar bir süre sonra yine moda oldu, ama o yıllarda Zaur'a göre, geri kalmışlığın, bayağı zevkin simgesiydi.) ana babası büfenin üstünü ve rafları pahalı kap kacakla doldurmuş, masanın, hatta kuyruklu piyanonun üstüne büyük kristal vazolar, kül tablaları yerleştirmişlerdi.⁸³

Zaur'un ait olduğu sosyal sınıfın ev takıntısını bildiğinden Tehmine Zaur'la bu konuda alay eder: “Öyle mi? Öyleyse komşular arası çekişmeleriniz daha yüksek düzeyde. Örneğin Murtuzovgil yeni Fin malı mobilyalar almış, oysa bizimki yani Zeynalovgilinki eski Arap işi... Hadi ne olacak şimdi?”⁸⁴

⁸² Anar, *Beş Katlı Binanın Altıncı Katı*, Everest, İstanbul 2001, s286

⁸³ age.172

⁸⁴ age.164

Tehmine'nin sade, düzenli evi onun kişiliğini yansıtır. Tehmine'nin evi hem eski kocasının, hem de Zaur'un, aynı mekâna son ve ilk defa bakan iki ayrı kişinin düşüncelerinde anlatılır:

1)Yıllarca birlikte yaşadıkları bu odanın eşyalarına göz gezdirdi. Duvarlarda Tehmine'nin büyük boy fotoğrafları, baba yadigârı büyük duvar saati, renkli balon(Tehmine Bulgaristan'dan getirmişti) ve küçük, küçücük incir ağacı. Doğanın ilginç şımarıklığı, dağlarda yeşermiş bir minik ağaç. İkisinin de dostu olan bir dağcı armağan etmişti.⁸⁵

2)Zaur ilk kez Tehmine'nin evine ayak basıyordu. Burasını hep hayalinde canlandırıyordu. Şimdiyse Tehmine'nin döne döne ayrıntılarıyla betimlediklerini gözleriyle görüyordu. Romen kaynaklı mobilyalar, duvarlarda Tehmine'nin boy boy fotoğrafları, köşede renkli balon, doğanın ilginç şımarıklığı, minik incir ağacı, aksak sarkaçlı büyük duvar saati. Tüm bunlar odadaydı, ayrıca betimlenmeyen, düşünülmeyen, açıklanamayacak bir hava, özgün bir ısıltı, bir haz duyuluyordu her tarafta. Tehmine'nin beğenisi, Tehmine'nin kişiliği... Ayaklı abajurun loş aydınlığında, küçük yuvarlak masanın üstünde iki bardak çay, şeker, reçel ve üç kadeh vardı.⁸⁶

Bu ev aynı zamanda kadının yalnızlığının simgesidir. Zaur onun evine taşındığında Tehmine duvar kâğıtlarındaki çiçeklerin bile açtığını söyler. Tartışmalarının sıklaştığı ve evinden gitmeye karar verdiği gün duvar kâğıtlarındaki çiçekler Zaur'un ruhsal durumunu, aralarındaki kırılmak üzere olan ilişkilerini simgeler:

“Zaur şaşkınlığından duvar kâğıtlarına dalmıştı. Zaur'un ilk geldiği gün, Tehmine'ye göre, goncaları çiçek açmış olan kâğıtlara. Şimdi abajurun loş ışığında, duvar kâğıtlarındaki çiçekler solmuş gibiydi.”⁸⁷

⁸⁵ age.254

⁸⁶ age.259

⁸⁷ age.294

Anar'ın eserlerinde öznel mekân tasvirlerde genellikle ışık yansımaları önemlidir. Genel olarak iç mekânın ışığı loş olur. Yazar iç mekânın ışığıyla kişilerin ruhsal durumuna ipucu verir. Bazı iç mekânlar Zaur'un bilincinin algıladığı gibi, o anki duygularıyla anlatılır.

“Önce loştu oda. Sonra banyonun açık kapısından giren dikdörtgen ışık lekesi, döşemeye düştü. Banyo kapısı kapanınca, gece lambasının fersiz ışığı bir parfüm gibi çevreye yayıldı. Firengiz onu da söndürdü, işte o zaman ortalık karanlıklar içinde eridi.”⁸⁸

Restoran, kebabçı, lokanta gibi mekânların uzun tasvirleri olmasa da kısa bilgiler vardır. Zaur'un gittiği kebabçının tasvirinde duvarlardaki resimlerden dönemde toplumun hayatında gündemde olan konularla ilgili genel bilgiler çıkarılabilir:

“Tezgâhın arkasındaki duvarda Ogonyok dergisinden koparılan kupürler, Zeynep Hanlarova ve Müslüm Magomayev'in posterleri, Stalin'in Generalismus üniformasındaki ünlü tablosunun reproduksiyonu, “Neftçi” futbol takımının fotoğrafı yan yana yapıştırılmıştı. Birkaç film yıldızlarının resimleri de vardı duvarda.”⁸⁹

“Bir Fırsat Bulsam” mimarların yaşam tarzını anlatan bir eser olduğundan daha çok dış mekân Bakû'nün manzarası ve yapılarının tasvirleri iç mekândan daha çoktur. İç mekân kişilerin daha çok ekonomik ve sosyal durumunu yansıtmak amacıyla kullanılmıştır. Azerbaycan'ın baş mimarlarından olan Şövgü'yle yenilikçi mimar ve üniversite hocası Fuat Salahlı'nın ve eserin başkişisi Fuat'ın öğretmen babasının evi arasındaki fark bu kişilerin sosyal durumlarının farkını ortaya koyar.

Fuat Şövgü'nün kızıyla evlendikten sonra Bakû'nün en önemli mimarlarından olur ve babasının eski evinde değil Şövgü'nün projesiyle yapılmış apartmanda oturur:

“Fuat'ın oturduğu evin önünden geçtiler. Şövgü'nün projesiyle yapılmış, kendisi de orada oturur. Fuatlarla aynı blokta, iki kat üstlerinde. Fuatlar

⁸⁸ age.149

⁸⁹ age.302

beşte, Şövgü yedide. Önceleri Fuatlar yedide dört odalı dairede, Şövgüler de beşte, beş odalı dairedeydiler.”⁹⁰

Fuat’la Şövgü arasında iç mekânla ilgili geçen konuşma ilginçtir:

Süslü cephenin, dekoratif sütunlarının görkemli tonozların, alan genişliğinde koridorların halka gerekmediğini bilmediğimizi mi sanıyorsun? Hayır, biliyorduk, halka sade, derli toplu, elverişli konutlar gerekir. Olabildiğince fazla ve sade konutlar, uygun yerleşim alanları.

Dahi Le Corbusier’nin dediği gibi, “Ev yaşama makinesidir.” Bunu gerçekleştirmek için, içtenlikle çalışmak, her ayrıntıyı ölçüp biçmek gerekir, yoksa bu makine düzgün çalışmaz. Makinede fazla bir şey bulunmaması gerekir, ne dış süsü, ne de göz kamaştıran estetik form.”⁹¹

Eserde dönemde toplumun başta gidenlerinin ekonomik durumlarını, sosyal güçlerini göstermek için yazar mekân kavramını kullanır. Fuat’ın bir zamanlar aynı düşünceyi paylaştığı, yenilikçi, mimarlıkta eski zihniyete karşı mücadele veren hocası Fuat Salahlı’nın mimar olmasına rağmen sade olan evinin tasviri, onun kişiliğinin, yaşam tarzının, sosyal durumunun göstergesidir:

İki odalı dairelerinin bir odası Fuat Salahlı’nın çizimleri, kitapları ve resimleriyle doluydu, öbür oda da alçı, kil, tahta parçalarıyla, bitmiş ve yarım heykeller, değişik kompozisyon maketleriyle. Komşuların söylenmesine aldırmadan, daireye sığmamış olan kocaman bir ağaç kütüğü ve kil teknesi, giriş kapılarının dışında, merdiven sofasında duruyordu.”⁹²

Fuat toplumda önemli mimarlardan biri olmasına rağmen anne babasının yeni bir eve sahip olmalarına yardım etmez, baş mimar olmasına az kala bunun toplumda dedikodu çıkaracağından korkar. Yazar Fuat’ın baba evinin gerçekçi anlatımıyla Fuat’ın Şövgü’nün kızıyla evlenmeden önceki sosyal durumunu gösterir.

⁹⁰ Anar, *Bir Fırsat Bulsam*, Da Yayıncılık, İstanbul 2002, s98

⁹¹ age.85

⁹² age.78

“Kurban’la Çerkez’in evleri, (Fuat’ın da evlenmeden önce 25 yıl yaşadığı ev) köhne, kırık dökük, iki katlı bir yapının üst katındaki tek odadan oluşuyordu. Oldukça rutubetliydi. Bu da bir gerçektir ki, aşağıdan yükselen tuvaletin kokusu odayı dolduruyordu.”⁹³

Fuat’ın anne babasının evinin bulunduğu yapının ve avlusunun anlatımında komşular hakkında da bilgi verir. Komşu evlerden birinde oturan aile Anar’ın “Dante’nin Jübilesi” eserinin kahramanlarıdır. Aynı yapının ve avlusunun anlatımı her iki romanda da vardır.

Dört bir yanı iki katlı, balkonları camekânlı binalarla çevrili bu avlu, kutuya benziyordu. Camekânın camları nişastayla boyanmıştı. Menekşemsi beyaz renkteydi. Çocuklukta böyle nişastalı aynalar üstüne işaret parmağıyla resim yapardı, uçak, tank, göğsü süngülenmiş “fritsler”(alman askerler)... Bu nişastalı camların ardındaki balkonlara üç ailenin kapıları açılırdı.⁹⁴

Dante’nin Jübilesinin” kahramanları da aynı yapının ikinci katında otururlar.

Eve vardı. Köhne bir yapının ikinci katında oturuyorlardı. Avlu küçük, dar ve karanlıktı. Avluda durmadan damlayan musluğun altındaki taş, suyun etkisiyle kurbağa derisi gibi yeşilimsi, kaygandı. Avluda bir de kapısı kilitli ayakyolu, büyük çöp bidonu ve bakkalın boş karton kutuları vardı. İkinci ve üçüncü katlara demir merdivenle çıkılırdı. Basamaklarda biraz sert adımlarla yüründü mü koca bir zırhlı ordunun geçtiği sanılırdı. İkinci ve üçüncü katların pencereleri avluya açılıyordu. Feyzullahların bir odası ve bu odaya açılan bir sofaları vardı. Sofanın bir ucu mutfak görevini üstlenmişti, iki gözlü küçük maltızın yardımıyla. Bir perdeyle ikiye ayrılan sofanın perde arkasına seyyar karyola konmuştu. Eldar burada yatardı. Yatağının yanındaki duvara iki kitap rafı çakmış, üzerine tiyatro ve sinemayla ilgili kitaplarını ve dergilerini sıralamıştı. Karşı duvarın tüm yüzeyine artistlerin Polonya kaynaklı Film ve Ekran adlı dergilerden kestiği posterlerini yapıştırmıştı. Karyolasının yanında yerde kasetçalar ve yığınla kaseti vardı.

⁹³ age.30

⁹⁴ Anar, *Bir Fırsat Bulsam*, Da Yayıncılık, İstanbul 2002, s148

Burası Eldar'ın dört metrekairelik dünyası; baş döndürücü kuruntular ve mutfak kokularıyla dolu.⁹⁵

Yazar bu evi tüm ayrıntılarına kadar gerçekçi anlatarak Feyzullahların sosyal durumunu açık bir şekilde ortaya koyar. Anar odanın ölçüsünü, ışığını, içindeki eşyaları küçük ayrıntılarına kadar anlatır. Feyzullah'ın evinin anlatımı Anar'ın romanlarında en geniş anlatımlı iç mekânlardandır. Eserde olayların geçtiği tiyatro, stüdyo gibi kültürel mekânlarla ilgili bilgiler vardır. Fabrikanın tiyatro derneğinin odasının tasviriyle dönemin fabrikalarıyla ilgili gerçekçi bilgiler verilir. Anlatılan 'sanat halk içindir' düşüncesinin herkes tarafından kabullenilmesi gereğinin savunulduğu, yıllık planların mevcut olduğu, üretim öncüsü kavramının önemli olduğu bir dönemim fabrikasıdır:

Çalışmalar haftada bir gün fabrikanın "Kızıl Köşe" diye adlandırılan odasında gerçekleşiyor. Kızıl Köşenin duvarlarına değişik özdeyişler, levhalar ve posterler yapıştırılmış. Ayrıca kırmızı bir bez üzerinde "Güzel Sanatlar Halk İçindir" sözü yazılıydı. Değişik çizgi ve daireler taşıyan bir grafik de fabrikanın yıllık planını, ürünlerini ve gönderdikleri kentleri gösteriyordu. Yıldız çerçeveli başka bir levhaya kırmızı pelüş üzerine yazılmış ve aralarında sürücü Davud'un da bulunduğu yirmi üretim öncüsünün fotoğrafları asılmış. Sırayla dizilmiş olan bu fotoğrafların üstüne Kebirlinski, Cafer Cabbarlı ve Stanslavski'nin resimleri raptiyelemiş. Pencereelerde perde yerine sararmış gazeteler bulunuyor. Odanın duvarları yeni kireçle badanalanmış olduğundan kirecin kokusu hâlâ hissediliyor.⁹⁶

Anar eserlerinde mekân ve zaman ilişkisini çok kullanır. Mekândaki en küçük ayrıntı bile kişiyi yıllar öncesine götürmeye ve bazen alakasız şeyler düşünmesine yeter: "Meşin, nikelli demir, ter kokusuna belirsiz bir koku da, sırf kent içi otobüslerine özgü olan bir koku karışmıştı. Nedense bu koku savaş yıllarını anımsatıyordu Feyzullah'a."⁹⁷

⁹⁵ Anar, *Dante'nin Jübilesi*, DA Yayıncılık, İstanbul 2002, s3

⁹⁶ age.46

⁹⁷ age.17

“İlgi Bağı” eserinde iç mekân kavramı çok önemlidir. İç mekân içine dönük, kapalı bir kişiliğe sahip insanın tercihidir. Eserde sessiz, kimsesiz mekânda kalmayı tercih eden kişi için bu mekân korku ve gerilim nedeni olur. İnsanlarla ilişki kurmaktan kaçınan eserin kahramanı ilişkilerden kurtulmak için sığındığı mekânda farklı biçimde kiminle olduğunu bile anlayamadığı, açıklayamadığı ilişkiler kurar. Eserde mekân anlatımı sosyal durumu yansıtmak için değil, olayların garipliği, korkuyu artırmak, kişinin ruhsal durumunu ortaya koymak amacıyla vardır.

Yurtta başka öğrencilerle kalmamak için üniversiteye hazırlandığı zamanlarda kiralık ev tutmak için para biriktiren üniversitelinin ilan panosunda gördüğü bir ilan dikkatini çeker: “Kiralık tek oda, deniz manzaralı. Her türlü konforu mevcut. Telefon, balkon, asansör. 20. katta.”⁹⁸ Cazip olduğu kadar garip bulduğu bu ilandaki eve bakmak için yazılı adrese gider. Eserdeki garip mekân kavramı evi kira veren kadının odasının anlatımıyla başlar. Bakımsız ve eski eşyalarla dolu evde üniversiteli sıkılır. Güçsüzlük ve yaşlılık kokan bu evden kaçmak ister. Ayrıntılarıyla anlatılan evde garip bir şeyler vardır. Üniversiteli bunu anlar ve nedenini düşünür. Bunlar küçük, önemsiz şeylerdi, ama sıradan ve normal olmayan garipliklerdi.

Odadaki camlı gardirop, dolaplar, küçük ekranlı televizyon, boy aynası, hatta sarkaçlı büyük duvar saatinin üzerine örtüler serilmişti. Aslında evde cenaze olursa ya da definden sonraki 40 yas günü, aynaları, camları örtmek gelenektir. Son zamanlarda televizyonu da... Ama saatin örtülmesine ilk defa rastlıyordu. Ha, saat genellikle cenazenin ölüm saatinde durdurulur. Ama buradaki örtülen saat çalışıyordu.⁹⁹

Yaşlı kadınla ilandaki eve gittiğinde de üniversiteli aynı garipliği duyar. Eserde mekânlar ilk bakışta sıradan görünür ve yazar gerçekçi anlatımı kullanır. Üniversiteli rahat ve en önemlisi sessiz bir ev bulduğuna sevinir. Kahraman için yalnızlık ve sessizlik huzur demektir. Mekân hakkında düşüncelerinin anlatımıyla yazar kahramanının iç dünyasını açıklar: “Ayrıca kuytu bir yerdesin, tümüyle tek başına kalabilirsin. Kimse rahatını bozamaz. Ne bir ses, ne bir zırlı. Oku, çalış, dinlen yat...”

⁹⁸ Anar, *Dante'nin Jübilesi*, DA Yayıncılık, İstanbul 2002, s81

⁹⁹ age.85

Otur istediğin gibi denize bak, sigaranı keyifle tütür.”¹⁰⁰ Kiraladığı evde yalnız kaldığı ilk andan itibaren gariplikler başlar. Kül tablasında dumanı çıkan ve kendine ait olmayan sigara, değişen resimler, farklı yönde hareket eden asansör, geriye çalışan saat ve sonraki olaylar Üniversiteliye bu evde yalnız olmadığı duygusunu uyandırır:

Üniversiteli asansörün düğmesine bastı. Asansör yukarılardan indi, durdu, kapısı açıldı. Üniversiteli girdi kabine, kapı kapandı ve ışık söndü. Kabin zifiri karanlık. Kibrit çekti, yirminci katın düğmesini bulup bastı. Asansörün yukarıya değil aşağıya doğru hareket ettiğini hissetti. Oysa zemin katta girmişti kabine. Bu durumda asansörün bozuk olduğu; bodruma, yerin derinliklerine, dibe doğru düşmekte olduğu düşüncesi onu korkuttu.¹⁰¹

Küçük mekânda birkaç saat içinde açıklanması zor olan birçok olay geçer. Odanın ışığının rengi değişir, çivilenmiş balkon kapısının arkasından sesler duyulur:

Evet, bir de bu kapı kalaslarla çapraz çivilenen kapı... Ne olacak? Bunun nesi korkunç? Boş ver Allah aşkına... Ne bu? Aman Allah'ım, ne oluyor böyle? Odanın ışığı değişiyordu. Üniversiteli başını kaldırıp tavandaki yalın ampule baktı. Ampul yavaş yavaş alışılmış ışıktan mora(sağaltımda kullanılan morötesi ışığına) döndü.¹⁰²

İlk başta rahat, konforlu görünen ev Üniversitelinin huzurunu kaçıır. Yazar fantastik mekân kavramını kullanarak mantıksızlığı artırır. Balkon kapısının arkasında bulunduğu odada tanıştığı bir ruh doktoru ona olanların mantıklı açıklamasını yapar. Eserin bu yerinde kahraman her şeyin normal olduğuna inanır ve rahat olur. Doktor ona evde olan garipliklerin, teknolojik deneyler sonucunda olduğunu söyler. Daha sonra ruh doktorunun da kaybolmasıyla korku, anlaşılmazlık yeniden başlar, kahraman sanki kendi mekânıyla, gözle göremediği düşmanlarıyla psikolojik savaş durumuna gelir.

Öfkeyle kalasları kopardı, kapıyı itip içeri girdi, kendi odasıındaydı. Artık onu hiçbir şey şaşırtamayacaktı. (Eğer fotoğraftakilerin bir birleriyle

¹⁰⁰ age.92

¹⁰¹ age.98

¹⁰² age.104

söyleştiklerini görse ya da ayna, televizyon ekranı gibi film gösterse ya da duştan telefon ahizesinin sesleri gelse şaşırmayacaktı.) oysa her şey normaldi, hatta yatağı bile bırakıp gittiği gibi buruş buruştu.¹⁰³

“Ak Koç Kara Koç” ütöpik romanında dış mekân iç mekândan önemlidir. Bazı olaylar, konuşmalar ev, otel, ofis gibi iç mekânlarda geçse de yazar iç anlatımına fazla yer vermemiştir. Birinci bölümde “Bulut” restoranı dışında iç mekân tasviri yoktur. Burada da iç mekân dış mekânın anlatımı için kullanılmıştır. İkinci bölümde kahramanın kaldığı otel hakkında kısa, nesnel bilgi vardır.

3.3.3. Düşsel Mekân

Anar’ın eserlerinde kişilerin ruhsal durumunu, kişiliklerini ortaya koymakta düşlerin ve hayallerin önemi çoktur. Kahramanlar sık sık hayal eder, düş görürler Anar’ın “Ak Liman” ve “Beş Katlı Binanın Altıncı Katı” eserlerinin adları da hayal ve düşle bağlıdır. “Ak Liman” Tehmine’nin Nemet’e anlattığı ve Nemet’in de eserin sonunda rüyada gördüğü düşsel mekândır. İnsanın huzur, temizlik, paklık arayışının simgesidir. Tehmine hayattan bunalmış Nemet’e sık gördüğü rüyasını anlatır. Bu rüya yaşamdan yorulan, sıkılan kişinin huzuru bulduğu mekândır:

“Ben bu düşü sık görürüm. Aynı düşü. Demin sen telefon ettiğinde, onu görüyordum. Deniz kıyısındayım. Parlak aydınlık bir gündür. Kıyı bomboş, tek başınayım, yapayalnız. Deniz masmavi, uzakta, çok uzaklarda, ufuk çizgisi hizasında ak bir liman görünüyor ve bu ak limanda kıpkırmızı gemiler demir atmış.”¹⁰⁴

Beş Katlı Evin Altı“ncı Katı” romanının epilog bölümüne geleceğe yönelik anlatılan olayda Zaur yıllar önce ölmüş Tehminenin genç haliyle sokaklardan gezdiğini ve bir beş katlı apartmanın altıncı katına çıktığını görür:

“Koşacak peşinden, Tehmine’nin asansöre bindiğini görecektir. Zaur asansörün kapısına doğru atılacak, yetişemeyecek. Asansörün kapısı kapanacak. Zaur ışık panosundan asansörün tırmanışını gözetleyecek. Kat

¹⁰³ age.123

¹⁰⁴ Anar(2001) *Beş Katlı Binanın Altıncı Katı* İstanbul: Everest, s146

rakamları bir birini izleyecek, 2–3–4–5–6. asansör 6. kata varınca duracak. Zaur çağırma düğmesine basacak ve asansör yeniden zemine dönecek. Tabut gibi ağır ve heybetle gelip Zaur’un önünde kapıları açılacak. Zaur asansörün içine girecek, 6. katın düğmesine basmak isteyecek ve o anda 6.katın düğmesi olmadığını görecek. Çünkü 6. katın kendisi de yok, yapı beş katlı.”¹⁰⁵

Beş katlı yapının olmayan, gözükmeyen altıncı katına çıkan Tehmine toplumda kurallarla, geleneklerle yaşayan ve geri düşünceli insanların kabullenmediği bir kadındır. Bu toplumda onun gibileri tutunamaz. Altıncı kat burada toplumun, çoğunluğun anlamadığı, göremediği ama aslında var olan gerçeklerin simgesidir. Bir zamanlar Tehmine altıncı katta penceresinde uzun saplı, beyaz, kırmızı ve pembe glayöller olan huzurlu, rahat bir evi düşlerdi: Onun gibi bir kişilik gerçek hayatta mutluluğu, huzuru bulamaz. Eserin sonunda toplumsal mesaj vardır: “Ne olurdu insanlar beş katı yapıda altıncı katın da olabileceğine inansalardı, ne olurdu sanki?”¹⁰⁶

“Ak Liman” romanında hayali mekân da vardır:

“Sen çok yaşa emi? Bu yol geçilince, varılır şişenin dibine, düşülür cennete. Gelsin huriler, gitsin kılmanlar, melekler... Ha, halt etmesin kimse, cennette öyle sert kurallar falan yoktur. Çünkü buraya kadar,” elini gırtlığı üzerinde gezdirdi. ”Evet, iki saat, üç saat kalırsın Cennetgrad’da, yanında da senin gibi can alan canan.”¹⁰⁷

“Beş Katlı Yapının Altıncı Katında” Zaur’un rüyasında düşsel mekân vardır.

“İlgi Bağı” da üniversitelinin rüyasında gördüğü mekân kahramanın korkusunun, huzursuzluğunun yansımasıdır:

“Menekşemsi ayın aldaticı aydınlığı altında adamın biri ağır ağır kırdı yürüyordu... Ay aydınlığında harabe yapının duvarları uzun garip gölgeler

¹⁰⁵ age.378

¹⁰⁶ age.379

¹⁰⁷ age.45

salınıyordu. Göçen kırımlardan kurtulan sütunlar şimdi boşluğa taşıyorlar. Birkaç yıl önceki korkunç yangında bu yapının hemen hemen tüm sakinleri öldü. Kimisi diri diri yanarak kimisi dumandan boğularak, birçoğu da yıkılan duvarların altında kalarak can verdi. Onlardan yalnız bu duvarlara sinen çığlıklar kaldı. Ayın aydınlık olduğu gecelerde bu hıçkırıklı, iniltili çığlıklar yüksekten seslenmeye başlar.”¹⁰⁸

Anar’ın kahramanları bazen göremedikleri mekânları hayal ederler ve eserde hayali mekân kavramı ortaya çıkar.

3.4. Zaman

Zaman Anar’ın romanlarında en önemli öğelerden biridir. Eserlerinde modernist roman özelliği olan zaman karmaşası dikkat çekmektedir. Anar zaman hakkında “Roman ve Zaman” yazısında kendi görüşlerini ortaya koymuştur. 1986 senesinde Rusça yazdığı bu makalesinde Anar zaman hakkında metafizik, felsefi düşüncelerini dile getirmiş, zamanın insan hayatında, romanda, sanatta önemini farklı açıdan değerlendirmiştir.

Zaman nedir? Hem tarihsel kategori olarak hem de metafizik açıdan zaman nedir? Belki de zaman sadece onun hakkında düşüncelerimizden başka bir şey değildir. Zamanı takvim yaprakları ve saat akrepleri dışında nasıl saptarız? Gezegenimiz gündüz ve gece döngüsünü tamamlar ve yılın mevsimleri gerçekleşir. Güneş ve güneş sistemi Galaksi’de yer değiştirir, yarımaya dolunay olur. Toprakta sonradan otlara, çiçeklere ve ekmeğe dönüşen tohumlar yeşerir, çocuk büyür, yetişkin yaşlanır. Her şey Zaman’da cereyan eder. Ama tüm bunlar ölçülen değil ölçendir. Belki de biz gerçekte olmayan bir şeyi ölçüyoruz... Belki de aynı zamanda geçmiş, şimdiki ve gelecek zaman vardır. Ve tüm canlı varlıklar, gezegenler, yıldızlar zamanda bir alandan başkasına, odadan odaya, şehirden şehre geçiyormuş gibi hareket ederler.¹⁰⁹

¹⁰⁸ Anar, *Dante’nin Jübilesi*, Da Yayıncılık, İstanbul 2002, s05

¹⁰⁹ Anar, *Noçniye Mıslı*, Azərneşr, Bakû 1998, s64

Anar bu makalede zamanın belki de hareketsiz bir kavram olduğu düşüncesini ortaya koyar. Anar’a göre eğer bilincimiz zamanın bu farklı özelliğini algılamayı bilse ve sanat aracılığıyla yansıtabilse filmlerdeki gibi geçmiş, gelecek ve şimdiki zamandan montaj kesitleri olan olağanüstü zaman kavramlı romanlar gerçeklik gibi kabullenilebilir.

Anar’ın romanlarının çoğunda anlatı zamanı birkaç günü kapsar, ama çocukluk ve gençlik anılarıyla, geriye sıçramalarla genişler. Bazı eserlerindeki olaylar zaman açısından diğerlerinin devamıdır. Hatta bazen romanlarında kahramanların anılarında diğer romanlarındaki veya hikâyelerdeki olaylara göndermeler yapılmıştır. Zaman kavramının önemi Anar’ın hemen her eserinde kendini gösterir. Anlatı zamanının süresi kısa olmasına rağmen, hikâye zamanı daha geniştir. “İlgi Bağı” eserinde yaşanmış gibi aktarılanların yaşanıp yaşanmadığı anlaşılmıyor. “Macal”ın birinci bölümünde düşsel zaman kullanılmıştır. Fuat kendi ölümünü ve daha sonra olacakları hayal eder ama okur ilk başta bunu anlayamaz. İkinci bölümden itibaren Fuat’ın on dokuz yıl sonraki hayatı anlatılır. Son bölümde Fuat ilk bölümdeki geceyi ve o gece kendi kurduğu üzüntülü geleceğini hatırlar.

Zamana Anar’ın bazı romanlarında simgesel anlam yüklenmiştir. Zaman bazen romanın bir başkışisi kadar önemli oluyor. Yazarın birçok romanında zaman konusunda düşüncelerinde Zen felsefesinin etkisi hissedilir. “Macal” romanında yazar Zen felsefesiyle ilgili bilgi verir. Yazarın zaman hakkında felsefi düşüncelerini romanlarının kahramanları da düşünür. Zaman kaybı, zamanın önemi, zaman kazanma, zamanı iyi harcama gibi sorunlar romandaki kişileri hep düşündürmektedir. Genel olarak anlatı zamanının tarihi kesin olarak belirtilir. Zaman geriye doğru sıçramalarla genişlemektedir. Zamanın darlığı “Macal” romanının her yerinde kendini göstermektedir. Yazar romanın adına da simgesel anlam yüklemiştir. “Macal” Azerbaycan dilinde; bir şey yapmak için fırsat veya zaman bulmak, anlamında kullanılıyor. Roman boyunca hayatını hep planlı şekilde sürdüren Fuat zaman darlığından şikâyet eder, anne babasına, ailesine, kendine bile zaman ayıramaz.

Anar, incelediğimiz eserlerinde kendi yaşadığı dönemi anlatır. Sadece “Ak Koç, Kara Koç” eserinde gelecek zaman anlatılmıştır. Romanda yazar Azerbaycan’ın hem kötü hem iyi geleceğini anlatır. Birbirinin tersi olan olayları aynı mekânda aynı kişiler

yaşar. Tüm olanlar aynı zaman içinde cereyan eder. Yazar her iki geleceğin olabileceğine ve bu seçimin halkın elinde olduğuna işaret eder.

Anar'ın romanlarında anlatı zamanı kısa bir süreyi kapsar. Nemet'in rüyasının anlatımıyla başlayan "Ak Liman"da yazar yine zamanı kesin olarak belirtmiştir. Anlatı zamanı Nemet'in eşinin onu uyandırması ve saati sormasıyla başlar. Romanda anlatı zamanı cumartesi sabahtan Pazar gecesine kadar sürer. Bir rüyayla başlayan roman başka bir rüyanın anlatımıyla da biter. Yazar anlatı zamanının kesin tarihini bile göstermiştir. Nemet'in anılarından anlatılan olayların bugünkü tarihi belli oluyor: "On yıl önce o Mart gecesi Nemet'e yaşamının bugünkü gününü, 5 Haziran 1965 gününü anlatsalardı, inanır mıydı? Hayır, kesinlikle hayır."¹¹⁰

Anar'ın kahramanlarının çoğu hayat, yaşam, zaman hakkında garip, felsefi düşüncelere kapılırlar. Nemet de sık sık bu tarz şeyler düşünür ve bazen bunu başkalarıyla paylaşır:

"Belleğimden kovduklarım, içime gömdüklerim, üzerinde düşünmek bile istemediklerim, hepsi, bir gün, beş yıl sonrası, on yıl sonrası, yaşanabilir. Sevinmedi nedense. Belki de arzulananlar yaşanırken, bugün olduğu gibi, basit, sıradan ve alışılmış bir düzeye düşmekte olduklarından."¹¹¹

"Bu pencere hiçbir zaman bir tren penceresi gibi devinmeyecek. Onu sanki bir halı gibi dört tane çiviyle yaşamına mıhlamışlar. On yıldır, ben bu pencereden bakıp Kız Kalesi'nin tepesini, akademinin yeni binasını, bankayı, değirmeni görüyorum ölünceye dek de göreceğim."¹¹²

Tehmine de romanın zaman ve hayat hakkında farklı düşüncelere kapılan karakterlerinden biridir:

"Bak sana ne diyeceğim. Saat var ya. Saniye göstergesi hızla döner. Ya akrep? Akrebin hareketini göremezsin. Çek gözünü, iki üç saat sonra bak,

¹¹⁰ Anar, *Beş Katlı Binanın Altıncı Katı*, Everest, İstanbul 2001, s.14

¹¹¹ age.5

¹¹² age.141

ancak o zaman, buradan, şuraya gittiğini görürsün. Tıpkı insan yaşamı. çocukken saniye göstergesi misali hızla değişiriz. Büyüyünce ağır ağır. Saatler günler geçer. Yaş ilerler. Günlük değişimi duyumsamayız, oysa her dakika, her saat değişmişizdir.”¹¹³

Anılar Anar’ın kahramanları için çok önemlidir ve tüm yaşamlarını etkiler. En eski anılarda bile her şey çok berraktır. Bu özellikle “Ak Liman” ve “Beş Katlı Binanın Altıncı Katı” romanları için geçerlidir. Ak Liman”da Tehmine Zaur’a geçmişinin önemli olan kısmını ayrıntılarıyla anlatır. Yazar “Beş Katlı Binanın Altıncı Katı”nda da Tehmine’nin anılarına yer vermiştir: “Tehmine çocukluğundan terk edilmiş bir ülke gibi söz ediyor, bu ülkeden baskı altında göçürülmüştü sanki.”¹¹⁴ Romanda geçmişe dönüşte bile eskiyi anma vardır. Nemet anılarında hatırladığı Esed’in de anılarını hatırlar.

Eski bir anısına daldı Esed. 1922’de on yedi yaşındayken ilk kez Bakü’ye geldiğini ehlikeyf amcasıyla birlikte içki âlemine düştüğünü, (şimdiki Subayevi var ya, işte onun yerinde bir meyhane varmış o zaman,)yaşamında ilk kez ağzına içki sürdüğünü, sonra da çarpıldığını, rezil kepaze olduğunu anlattı. Sustu, sonra ekledi,”Canım, azıcık konyaktan ne çıkar? Tatlıyla iyi gider konyak.”¹¹⁵

Nemet’in anılarının içinde bile daha eskiye dayalı anıları vardır.

Beş Katlı Binanın Altıncı Katı romanı zaman açısından Ak Liman romanının devamıdır. Anlatı zamanı kısa bir süreyi kapsamasına rağmen romandaki olaylar daha uzun bir zaman içinde geçer. Zaman kişilerin anılarıyla, geriye dönüşlerle genişlemektedir. Anlatım Zaur’un Afrika’da bir otelde gece yarısı uyanmasıyla başlar. Daha sonra Zaur okyanus kıyısında eskiyi anımsar. Anar bu romanında da zamanı ayrıntılarıyla anlatmıştır.

¹¹³ age.61

¹¹⁴ age.218

¹¹⁵ age.13

Gece yarıyı geçti, takvimin bir başka günündeyiz. Ne takvimi? Ne günü? Moskova'dan Afrika'ya on saatlik bir uçuş süresinde, Avrupa'nın, Akdeniz'in Sahra'nın üstünden geçmiş tüm zaman kavramını karıştırmış ve Zaur'ların yaşamına üç saat eklenmişti. Bakü'yle Moskova arasındaki bir saatlik fark da eklenirse, dört saatlik bir beleş. Aslında, bunu dönüşte olduğu gibi vereceklerdi, ama olsun. Yeryuvarlığı zaman dilimlerine bölünmüş ya, batıdan doğuya yol aldıkça, dilim başı bir saat ilerleriz. Moskova'da saatler on biri gösterirken Bakü'de saat on iki. Durmadan batıya, saatte bir dilim aşabilen bir hızla gidilse, her dilimde, diyelim saatler on biri gösteriyorlarsa... Zamanı böyle kandırmak olası.¹¹⁶

Birinci bölümde de geçmişe dönüş yöntemiyle eskiye göndermeler yapılmıştır. İkinci bölümden itibaren eski zaman anlatılır. Zaur hayatının kısa olmasına rağmen en önemli parçasını anımsar. Olaylar “Ak Liman” romanında anlatılan Zaur ve Tehmine'nin plaj sefasından sonra hayata geçer. Hikâye zamanı daha geniş bir süreyi kapsar. Zaur'un anılarında bile yine eskiye göndermeler yapılıyor. Romanın en duygusal karakteri olan Tehmine için tarihler özellikle önemlidir. Bugünkü günün yarın anıya dönüşeceği düşüncesiyle yaşar.

“Makbuzda çavuş Trofimov'un imzası, çevrildiklerinin nedeni ve ödedikleri tutardan başka bir de günün tarihi vardı:25 Eylül. Zaur makbuzu yırtıp atmak istedi, Tehmine bırakmadı, dikkatle büküp çantasına yerleştirdi.”Nasıl yırtarsın bunu?”dedi “Bu bizim mutlu günümüzün belgesidir. Çavuş Trofimov'un imzalı onayıyla bir anı olarak kalsın”¹¹⁷

“Beş Katlı Evin Altıncı Katı” romanında eskiyi anmanın yanı sıra geleceğe de göndermeler yapılmıştır. Anlatıcı kahramanının gelecek zamanda yaşayacaklarını ya kesin bilir ya da tahmin eder:

“Çok yıllar sonra, Zaur, yaşlılığında kimi zaman yaşamın acı ve tatlı anılarını anımsarken eğer yaşam boyu mutlu geçen anları olmuşsa o mutlu anların en gözdesi işte bu andı diye düşünürdü. Tehmine'yi gördüğü ona

¹¹⁶ Anar, *Beş Katlı Bina'nın Altıncı Katı*, Everest, İstanbul 2001, s150

¹¹⁷ age215

doğru koştığı, Tehmine'yi kolları arasına aldığı an. Ve Tehmine'nin ona "Zaurik, ne iyi ettin de geldin." dediği an."¹¹⁸

Yazar romanın sonunda kendinin bildiği ama kahramanının bilmediği geleceği anlatarak eserini farklı bir sonla bitiriyor. On dokuzuncu bölümün sonu "oysa bilmiyordu..." cümlesiyle biter. Eserin epilogunda Zaur'un neyi bilmediği anlatılır. Zaur Tehmine'yi bir daha göreceğini bilmez. Romanda bazen gelecek, geçmiş şimdiki zaman kavramları birbirine karışır. Epilog kısmına kadar olan anlatı zamanının tarihi anlaşılrsa da epilogda zaman karışmıştır. Yazar önce geleceği anlatır, sonra gelecekte geçmişe dönüş yapar. Gelecek için geçmiş olan olaylar aslında romanın anlatı zamanı için de gelecek zamandır. Daha sonra yazar daha uzak geleceğin anlatımıyla devam eder. Anlatıcı bu tarihte nelerin olacağını kesin bilmez, sadece tahmin eder.

Aradan otuz yıl geçti çevrelerindeki kilerden Dadaş, Sefder dayı, Tahire, Cabbar artık yaşamıyorlardı. Muhtar da yoktu. Tehmine'nin öldüğü yıl stüdyoda kavga mı etmiş ne bir süre gidip Moskova'da yaşamış... Tanıdıklarımızdan sağ kalanları, Nemet, Süreyya, Zaur, Firengiz ve İspartak birgün bir araya geldiler, bir şeyleri kutlamaya. Diyelim, Zaur'un oğlu Murtuz'un doğum gününü, belki de doğum günü olmayacak, o dönemde, yani yirminci yüzyılın sonlarında doğum günü alışkanlığı olmayacak belki, kim bilir? Yazarın bilmediği kesin. Ayrıca yazar o dönemde kitap okunacak mı bilmiyor. Âşık olacak mı insanlar? Ölecekler mi, ya da bir yolunu bulup ölümden yakalarını sıyracaklar mı? Ölümsüzlük kazanacaklar belki. Kazanacaklar da bu ölümsüzlüğün üstesinden nasıl geleceklerinin kaygısını taşıyacaklar.¹¹⁹

Geçmiş ve gelecek zamanlı cümleler beraber kullanılmış. Yazar geleceğin geleceğini anlatmakla yetinmeyerek bu uzak gelecekte bile kahramanının bilmediği geleceğe gönderme yapmıştır:

"Bilmiyordu ki bir süre sonra bir akşam, yağmurlu bir akşam, yağmurlu bir güz akşamlarının birinde; beli bükük yaşlı bir adam otobüsten inecek,

¹¹⁸ age.211

¹¹⁹ age.375

koltuğunun altında eski bir çanta olacak bu adamın çantasının içinde kâğıtlar, ekmek, salam, peynir, bir de günlük kaygıları...”¹²⁰

“Beş Katlı Evin Altıncı Katı” romanında olaylar 1965 senesinde cereyan eder. Anlatı zamanı sadece birkaç aydır. Hikâye zamanıysa çok eskilerle uzak gelecek arasında uzun bir süreyi kapsar. Roman “Ak Liman” romanının devamı olduğundan ve birinci romanda olayların 1965 senesinde cereyan ettiği belirtildiğinden ikinci romanın sonunda Tehmine’nin mezar taşındaki ölüm tarihinden olayların sadece bir sene içinde hayata geçtiği anlaşılıyor. Yazar ayrı ayrı kahramanlarının geçmişlerini ve otuz yıl sonraki hayatlarını anlatmakla hikâye zamanını çok genişletmiştir. Romanda düşsel zaman da kullanılmıştır:

Hala uykuda mı Zaur? Uykudayken mi düşünüyor?

Nereden yayılıyor bu koku? Ta Dakar’a otelin on yedinci katına? Uykusunda dona kaldı. Düşüncelerinden bir türlü sıyrılıp uyanamıyor, tersine daha da gevşiyordu...

Düşsüz uykusu içinde yayını bitmiş televizyon ekranı önündeymiş gibi bekliyordu Zaur.

Zaur, bekle şimdi ekran aydınlanacak, uygun renkleriyle boyanacak...

Seslerle donanacak ve Tehmine de canlanacak...

Uyku sersemliğinin karmaşık mantığına dayanarak,” hangi uçuşla ta buralara gelebildi? Moskova’dan buraya haftada yalnız tek uçuş var...”dedi içinden. Bunu uykusunda bile anımsıyor.¹²¹

Anar eserlerinde zamanı, tarihi, günü, saati, bazen dakikayı bile kesin belirtmeyi sever. Zaman Anar için çok önemlidir. Zaman kahramanlarının hayatını iyi veya kötü etkileyen en önemli kavramdır. Bazı kişiler zamanın yetersizliğinden, bazıları boşuna akıp geçtiğinden şikâyet eder, bazıları zamanı geçirmek için farklı yöntemler kullanır. Eserlerde genel olarak zaman bir başkişi kadar önemli olur ve kendini gösterir. Zamanın, saatin, mevsimlerin insanların hayatına, doğaya etkisini yazar güzel yansıtır. Anarın eserlerinde zamanın yaşama yansıyan tasvirlerine sık sık rastlanır.

¹²⁰ age.376

¹²¹ Anar(2001) *Beş Katlı Binanın Altıncı Katı* İstanbul: Everest, s153–154

Havada bahar soluğu var. Bahar gecesinin soluğu. Boşuna değil. İçinde bir duygu beklenmedik fırtınaya dönüştü.¹²²

Akşam olunca güneş Zuğulba tepelerinin ardında batar. Ama güneş tepelerin ardında gözden yittikten sonra bile yöre ışıkları, projektör aydınlığı gibi gökyüzüne saçılır ve deniz yüzeyinde altın yaldız gibi yansır... Işıklar giderek kısalır, hava giderek kararır ve denizin yüzünde tuhaf ışık ve gölgeler dolaşır: Yakamoz.¹²³

Mayıs ortalarıydı. Nisan rüzgârlarının iniltisi, önündeki boğucu yaz sıcaklığının soluğuyla çarpışıyordu. Bir gün serin, ertesi gün güneşli oluyor; sıcak ve güneş insanın beynini deliyordu... Hatta bir günde hava birkaç kez değişiyordu.¹²⁴

Bu gibi tasvirler “İlgi Bağı”nda çok kullanılmıştır.

Bu ağustos, başka bir ağustostu. Son dört hafta boyunca termometrenin cıvası 39–40 çizgisinden bir türlü inemedi. Hava saydamsa da biraz bulaşık bulamaç gibi, içinde bir cam üfleyici garip biçimler yaratmış... Evler, ağaçlar, arabalar, insanlar arasında sıkışan sokaklar, alanlar, değişik boşluklar... Öyle garip cam bulamaç hava... Şimdi gök kubbenin altında sıcaktan bunalan kent yapılarının damları, kuleleri sanki o oyuncağın içindeki tanecikler gibi cam küresine yapışmış¹²⁵.

Gece bastırınca kent ışıkları sigara gözlerine benziyor... Sonsuz burgaçlardan gelen yıldızların ışığıysa boş fezadan gelmiyormuş gibi, katı kalın bir maddeyi delip geçiyor. Otuz gündür bir esinti yok... Neden bunca önemli bir sınavı, yüksek okullara giriş sınavlarını yılın en sıcak ayına rastlatırlar?¹²⁶

¹²² age.14

¹²³ age.159

¹²⁴ Anar, *Bir Fırsat Bulsam*, Da Yayıncılık, İstanbul 2002, s

¹²⁵ Anar, *Dante'nin Jübilesi*, Da Yayıncılık, İstanbul 2002, s75

¹²⁶ age.76

Akşamın eli kulağında, yok değil daha kulağına varmamış... Hava kararmak üzere, alaca karanlığın ilk evresi.¹²⁷

“Macal” romanında zaman kavramı diğer eserlerinde olduğundan daha önemlidir. Tüm roman boyunca roman kişileriyle zaman arasında bir ilişki vardır. Zaman başkışı Fuat için her şey demektir. Yazar Fuat’ın sadece bir günlük hayatının anlatımıyla kahramanın kişiliği, yaşamı, düşünceleri, geçmişi hakkında okuru yeterince bilgilendirmeyi başarmıştır. Birinci bölüm dışında anlatı zamanı sabah sekizde Fuat’ın uyanmasıyla başlar ve akşam sekize beş kalaya kadar bir zamanı kapsar. Birinci bölümde Fuat’ın gençliğinden bir gün anlatılır. Düğünden önceki gece nişanlısının evinden döndüğünde birinin öldürülmek için kaçırılmasına tanık olması ve yardım etmek isterken öldürülmesi, hatta ölümünden sonra yakınlarının yaşamı kısaca anlatılmıştır. İkinci bölümde Fuat’ın yıllar sonraki hayatının anlatımıyla yazar okuru şaşırtmayı başarmıştır. Romanın son bölümünde Fuat yine o geceyi hatırlar ve olanların sadece hayal olduğu ve yazarın düşsel zaman kullandığı anlaşılır. Romanda anlatı zamanı sadece bir günlük süreyi kapsar ve yazar Fuat’ın bu bir günlük yaşamından anlattığı her anın tarihini kesin belirtir. Romanda hikâye zamanı Fuat’ın çocukluğuna kadar uzar. Ara sıra daha yaşlı kahramanların da anılarıyla bu zaman daha da genişler. Anar anlatı zamanının kesin tarihlerini belirtir. Fuat’ın bir günlük yaşamında yaptığı her işin saati verilmiştir. Aşağıdaki örnekler Fuat için zamanın öneminin göstergesidir.

“Saat yedide Rumiyye çocuklarını yedirir, öğle yemeklerini çantalarına yerleştirir, sekize çeyrek kala Kasım onları okula götürür, Fuat’ı götürmek için geri dönerdi. Fuat sekizde kalkıp kahvaltısı yapıp tıraş olduktan sonra saat dokuza çeyrek kala aşağı iner, Kasım tam on iki dakikada onu da işine yetiştirirdi.”¹²⁸

“Peki, öyleyse gel konuşalım. Bir saat sonra daireye telefon et. Numarası var sende değil mi? Bakalım nereye sıkıştırırım, belki arada bir vakit bulurum. İnan ki çok meşgulüm, hiç fırsatım yok...”¹²⁹

¹²⁷ age.94

¹²⁸ Anar, *Bir Fırsat Bulsam*, Da Yayıncılık, İstanbul 2002, s23

¹²⁹ age.34

“Büyük duvar saati tam 09.00’ı gösteriyordu. Sekreter Nelli işe 09.00’dan önce gelir; 08.50, 08.55 gibi. Fuat tam 09.00’da başkansa 09.15’te. Fuat ilke edinmişti, öbür odaya geçmesinden sonra da bu düzeni bozmayacaktı. Her sabah 09.00’da işbaşı yapacak ve atanacak olan yardımcısından da aynı titizliği bekleyecekti.”¹³⁰

“09.20’de hukuk danışmanı Mihail Moiseyeviç odaya girdi. Selamlaştılar.”¹³¹

“Telefon çaldı. Saat 09.25’ti. Fuat başladı diye düşünerek ahizeyi eline aldı...”¹³²

“Gel şöyle yapalım Oktay, ben oturumumu beş dakika erken kapatırım, havalimanına da beş dakika geç giderim. Kasım, şoförümü diyorum; adı Kasım’dır. Basar gaza, uçarak yetiştirir beni. O zaman görüşmek için on dakikamız olur. Ama 11.55’te gel. Dakik olmalısın! Biz zavallılar saat bağımlısıyız; Saniye atlayamayız.”¹³³

“Macal” romanının kahramanı da yazarın diğer romanlarındaki kişiler gibi zaman hakkında felsefi fikirlere sahiptir:

“Zaman onu haklı çıkardı. Fuat’a göre tuhaf bir kavramdı zaman. Haksız yere akıp gittiğini sanırız; geçmiş geçmiştir, gelecek gelecektir diye. Hayır, zaman donup kalmıştır. Hareketsiz, durağan. Zaman değişmez. Değişen biziz, biz insanlar. Geçmişten şimdiye, şimdiden geleceğe geçerek. Geçmiş her zaman var, yerinde durur, gelecek de var, o da tüm olaylarıyla kendisine ulaşmamızı bekler. Yani gelecekte, Rumiyye’yle Avcı’nın ayrılmaları, Fuat’la Rumiyye’nin evlenmeleri, Bilgeyis Hanımın ölmesi, Perviz’le Ceyhun’un doğmaları; her şey, her şey gelecekte mevcuttu, bir yerlerde

¹³⁰ age.46

¹³¹ age.50

¹³² age.51

¹³³ age.55

durup onları bekliyordu. Bekliyordu ki belirli aylar, yıllar geçtikten sonra tüm bu olaylar şimdileşsin...”¹³⁴

Her anının değerini bilen ailesine, anne babasına, dostlarına zaman ayıramayan Fuat kendisine bile zaman ayıramaz. Gençlik arkadaşı Oktay ona ilginç bir tavsiyede bulunur:

“Oktay ,”oraya bir görüşme daha kaydet: Kendinle” dedi. Fuat güldü, kalemini alıp sayfanın altındaki boş yere,”kendimle görüşmeliyim” diye yazdı, Oktay’a gösterdi, gülüştiler. İlginçtir, o günden sonra ajandasına, yapacağı işlerin arasına, “Kendimle görüşmeliyim” yazısını her gün yazdı ve buna alıştı.”¹³⁵

Romanda geçmiş anmada da olayların tarihleri, bazen saat ve dakikalar bile kesin belirtilmiştir. “Macal” romanından aldığımız örneklerde bunu görmek mümkündür:

“Bir gece Şövgülerde normalde kaldığından fazla oturdu, çalıştılar birlikte. Saat yarımdaydı, yani 12.30.”¹³⁶

“Aynı gün saat 11’de Rumiyye derse gidecekti. Fuat çiçekçide büyük bir demet yaptırdı... 9.30’da Şövgülerin evinin yakınındaki telefon kulübesinden telefon etti.”¹³⁷

“Aralık ayında bir gündü, çok iyi anımsıyor, 17 Aralık. İnsanın gözlerini yakan acı rüzgâr, rengi solmuş, boz soğuk bir gündü.”¹³⁸

Bir günlük anlatı zamanı olan romanda hikâye zamanı otuz yıl önceye kadar uzar. Otuz yıl geçmesine rağmen Fuat çocukluğunun anılarının etkisinden kurtulamaz: “Otuz

¹³⁴ age.108

¹³⁵ age.59

¹³⁶ age.107

¹³⁷ age.109

¹³⁸ age.129

yıl geçmiş o günden, otuzdan da fazla ama belleğinden silinmemişti bir türlü. Zaman zaman gözlerinin önünde canlanıp hayatını altüst ederdi.”¹³⁹

Romanda sanki Fuat’ın hayatının üç zamanı bir birine karışmış durumda. Şimdiki zamanın yanı sıra Fuat’ın çocukluk ve gençlik anıları anlatılmıştır. Fuat şimdiki zamanında bile tanıdığı, rastladığı insanları otuz yıl önce tanıdığı insanlarla kıyaslar, benzetmeler yapar, bazen kişilerin yüzleri önemini kaybeder, farklı insanlar bir birlerinin simgesine dönüşür, aynı yüzde hayat bulur.

Neydi adı? Bilgeyis Hanım, tabii ki kadının da adı Bilgeyis değildi. Bilgeyis, Fuat’ın rahmetli kaynanasının adı, gözbebeği, tek evladı Rumiyye, Fuat’ın eşi Rumiyye, Rima, Rimiçka. Rumiyye de başka bir okulda okumuş... ama, ama neden Fuat’ın tanıdığı daha sonra akrabası olduğu Bilgeyis hanımı bunca yıl sonra tekrar hatırlasın? Bilinmiyor. Belki dış görünüşteki benzerlik neden oluyor buna. Bilgeyis hanım da dudaklarını öyle al kırmızıya boyarmış, onun da kara tüllü şapkası varmış...¹⁴⁰

“Dante’nin Jübilesi” eserinde anlatı zamanı üç günlük bir süreyi kapsar. Bu eserde zamanın önemi Anar’ın diğer eserlerinden daha azdır. Geçmiş anma fazla değildir. Yazarın romanlarına has zamanın, günün saatlerinin kesin belirtilmesi özelliği bu eserde de vardır. Geçmiş kişilerin anılarıyla değil ya diyaloglarında ya da yazarın eskiyle ilgili verdiği kısa bilgilerde kendini gösterir:

İskender Muradaliyev, eşi Kamer’i ve yedi aylık oğlunu Şuşa’ya tatile götürmekteydi. Haziran’ın aşırı sıcak günlerinden bir gün... Akşamüstü yola çıkmışlardı, serindi diye. Hırdalan’da, hemzemin geçitte yol bekçisinin savsaklaması yüzünden yolu kapayan parmaklıklar tren geldiği halde indirilmemişti. Ortalık karanlık, yaklaşan tren görülmemiş, şoför rayları geçerken vites küçültmeye kalkmış motor stop etmiş ve araba ray üzerinde kalmıştı...¹⁴¹

¹³⁹ age.129

¹⁴⁰ age49

¹⁴¹ Anar, *Dante’nin Jübilesi*, Da Yayıncılık, İstanbul 2002, s65

“İlgi Bağı” eserinde zaman kavramı farklı ele alınmıştır. Bu roman tarzına göre de Azerbaycan edebiyatında bir yeniliktir. “İlgi Bağı”nda gerçek zaman, düşsel zaman karmaşası yaşanır. Düşle gerçek iç içe ve karmakarışıktır. Okur bile neyin gerçek neyin hayal olduğunu anlayamaz. “İlgi Bağı”nı Anar fantezi türünde yazmıştır. Fantezi romanda zaman anlayışı da farklıdır. Zamansal mantık kaldırılmıştır. Romanda zaman, mekân gibi kavramlar gerçek anlamlarını kaybetmiştir. Kişiler arası ilişki biçimleri, olaylar gerçekçi zaman kavramına aykırıdır. Eserde anlatı zamanı bir günlük bir zamanı kapsar, hikâye zamanı da uzun değildir. Romanın başında sadece bir haftalık geçmişle ilgili bilgi verilir. Romanda zaman kavramı karmaşık olduğu kadar önemlidir. Saat her zaman dikkat merkezinde olan bir eşyadır. İleriye değil, geriye çalışan saat, üzerine siyah örtü örtülmüş saat, bazen geçen zamanın belirsizliği romanda zaman kavramının önemini, farklılığını göstermek için yazarın kullandığı yöntemlerdir. Bazen üniversiteli de, okur da zamanın nereye kaybolduğunu, nereye harcandığını anlayamaz.

Bir dakika, yarım saat, bir saat?

Üniversiteli, koca karının evinden ayrıldıktan sonra hep bunu düşündü. Ne kadar belleğini zorladıysa saptayamadı. Kocakarının saate doğru gidip dönmesi, koltuğuna oturması, uyuklaması arasında ne kadar zaman geçtiğini saptayamadı. Saatin on ikiyi vurmasını olduğu gibi hatırlıyor. Evden çıkarken saatine bakmıştı, biri çeyrek geçiyordu. İşte bu iki zaman arasındaki süreyi hiçbir şekilde değerlendiremiyordu. Ne olmuştu bu sürede?¹⁴²

Üniversiteli duvar saatinin örtüsünü çekip aldı, beşi yirmi geçiyordu.” Saatleri de keçileri kaçırmış” dedi içinden. Ne çok geri kalmış, şimdi yedi buçuk falan olmalı.”¹⁴³

Saat kaç acaba? Kol saatinde onu yirmi beş geçiyor. Bir de duvar saatine bakmak istedi, örtüsünü kaldırdı. Burada ikiyi yirmi beş geçiyor. Çalışıyor, sarkacı sekmiyor. Gözlerini saatin yelkovanına dikti, öylece baktı, baktı. Saate baktığı halde zamanın ne kadar geçtiğini saptayamadı. İlginç, bir süre daha durunca apaçık gördü yelkovanın azıcık geri gittiğini. Çarçabuk bir

¹⁴² Anar, *Dante'nin Jübilesi*, DA Yayıncılık, İstanbul 2002, s86

¹⁴³ age.93

hesap yaptı, tam düşündüğü gibi her iki saat dakik çalışıyordu, yalnız duvardaki ters yönde hareket ediyor.¹⁴⁴

Romanda zaman karmaşası yaşanmasının yanı sıra yazar zaman hakkında ilginç düşüncelere de yer vermiştir. Kahramanın sonda “Zamanın Felsefi ve Fiziksel Nitelikleri Üzerine” kongreye giden ev sahibi ile bilimsel sohbeti ve ev sahibinin zaman hakkındaki felsefi düşünceleri romanın en önemli kısmıdır. Ev sahibinin düşünceleriyle yazarın “Roman ve Zaman”¹⁴⁵ makalesindeki düşünceleri arasında benzerlik vardır:

“Vakit bir yana, ileri ne? Geri ne? Peki, vakti belirten nedir?

Peki, bu alet (duvar saatini gösterdi), bu kurgulu mekanizma neye dayanıyor? Gündönümü diyebilirsiniz... Gündüz gece, yaz kış... Ama güneşe bağımlı bu hesaplar yalnız bizim gezegenler sisteminde geçerli olabilir. Güneşin kendisinde zaman nasıl ölçülür?”¹⁴⁶

Ev sahibi “kısa zaman içinde uzun zaman” anlayışına bile değinir: “Zil çalıyor, sesin geldiği ilk an uyanılıyor. Buraya kadar bir sorun yok ama o ilk an öyle geniş bir zamanı kapsıyor ki, içinde uzun bir düş görülüyor ve yine zil sesinin ilk duyuluşuyla uyanılıyor...”¹⁴⁷

Anar en son romanlarından olan “ Ak Koç, Kara Koç”u ütöpik roman türünde yazdığından eserde ütöpik zaman kullanmıştır. Romanın her iki bölümünde aynı kahramanların aynı mekân ve zamanda başlarına gelen ama bir birinin tam tersi olan olaylar anlatılmıştır. Zaman anlayışı bu romanda farklıdır. Yazar paralel zaman kavramını kullanmıştır. Henüz idrak olunmamış, belirsiz, yaşanmamış, geleceğe ait zaman söz konusudur. Bu zaman iki şekilde yaşanabilir. Yazar bir birine alternatif iki yaşamı ele almıştır. Her iki romanda da aynı gün anlatıldığından anlatı zamanı bu romanda da bir gündür. Birinci bölüm Melik Memmedli’nin Devlet Marşının sesine uyanmasıyla başlar ve Nevruz akşamı Tanrı’ya milletine verdiği güzel günler için ettiği duasıyla biter.

¹⁴⁴ age.102

¹⁴⁵ Anar, *Noçniye Mıslı*, Azərneşr, Bakû 1998

¹⁴⁶ Anar, *Dante’nin Jübilesi*, Da Yayıncılık, İstanbul 2002, s132

¹⁴⁷ age.133

“Şimdi yatmasına hayli vakit vardı, ama içinden gelen istekle bak şurada şu aylı geceler parkında “Bakü Geceleri” restoranının Hazara bakan açık balkonunda, her yıl tekrarlanan bu eşsiz günün ılık akşamında duasını yüreğinde kelime kelime virt ederdi.”¹⁴⁸

İkinci bölüm yine aynı Nevruz sabahı Melik Memmedli’nin ezan sesine uyanmasıyla başlar. İkinci bölümde geçmişii anma daha fazladır. Yıllar sonra Bakü’ye dönen Melik Memmedli eski yaşamıyla ilgili anıları, politik olayları, karmaşayı anımsar:

Kaç yıl önce bir televizyon muhabiri olarak Bakü’den İstanbul’a on günlüğüne iş gezisine gittiğinde Melik hiç aklına getirmezdi bu gezini böyle uzun kaç yıllar çekeceğini, onun da, başka ülkelerde kalmış milyonlarca Azerbaycanlının da vatanlarına yollarının kapanacağını. Burada öyle dehşetli olaylar olacak ki, her bir gerçek Azerbaycanlı gibi Melik’in de daha hiçbir zaman yüzü gülmeyecek. Şimdi kaç yıl sonra buraya dönüşün ne kadar üzücü olduğunu tahmin etse de, dün geçirdiği acılar tahminlerinden daha ağır oldu.¹⁴⁹

Birinci bölümde Azerbaycan’ın çağdaş tarihine göndermeler vardır. Kahraman seneler önce olan karmaşayı hatırlar, her şeyin iyilikle sonlandığına sevinir.

İkinci bölümdeyse aynı karmaşanın sonucunda Azerbaycan Cumhuriyeti dağılır. Patlamalar, terör, çatışmalar sonucu Azerbaycan dağılmış, Mingeçevir barajının patlatılmasıyla toprakların büyük kısmını su basmış, sonuç olarak, Bakü yabancı güçlerin yönetimine geçmişti.

Sanki gelecek bu olaylardan itibaren paralel zamanlardadır ve yazar her iki zamanı okuruna sunmuştur. Yazar gelecekle ilgili seçimin halkın elinde olduğunu anlatmak istemiştir. Bu eserde de yazar zamanı kesin bir şekilde belirtme huyundan vazgeçmemiştir.

¹⁴⁸ Anar, *Ak Koç, Kara Koç*, Azərneşr, Bakü 2003, s42

¹⁴⁹ age.46

Anar romanlarına zaman hakkındaki felsefi düşüncesini yansıtmıştır. Eserlerinde geçmiş, şimdiki zaman ve gelecek arasında sıçramalar vardır. Anar alışılmış zaman kavramını bırakarak zamana farklı açıdan bakan eserleri Azerbaycan edebiyatına getirmiştir.

3.5. Kişiler

Anar 60'lı 70'li yıllarda Azerbaycan edebiyatında yenilik olan bireyin iç dünyasını anlatan öncü yazarlardandır. Anar'ın romanları modern roman özelliklerini taşıdığından kişi kadrosu kalabalık değildir. Romanlar birey olarak insanın iç dünyasına, ruhuna, bilinçaltına eğilir. Anar sıradan gözüken insanın iç dünya zenginliğini sergiler. Genel olarak eserlerinde sosyal yapı yerine ruhsal yapıyı, sosyal sorunlar yerine bireyin iç dünyasını, sorunlarını ele alır. Anar "Dante'nin Jübilesi" kitabına yazdığı önsözde bu durumu şöyle belirtir:

Bizim kuşağın şansı, edebiyata Sovyetler Birliği'nin yumuşama devrinde girmek oldu. Edebiyat karşısında önceleri olduğu gibi pozitif kahramanlar, proletarya öncüleri yaratmak veya sistemi övmek zorunluluğu bulunmuyordu. Bizler 60 kuşağı da bu durumdan yararlandık. Edebiyata olağanüstü güçlere sahip süper kahramanlar değil, gerçek hayattan sıradan insanlar getirdik eserlerimizde onların günlük hayatını, işini aksettirdik. Onların umutlarını, sevinçlerini, acılarını, dertlerini yazdık...¹⁵⁰

Azerbaycan eleştirmenlerinden Hasan Kuliye, Anar'ın edebiyat prensipleri dışına çıkmayarak insanları gerçek hayatta gördüğü gibi anlattığı düşüncesindedir.¹⁵¹

Anar'ın romanlarında kişiler toplumsal yapıya, geleneklere karşı çıkarlar. Bilincin bir birinden kopuk çağrışımları vardır. İnsanın yeni ve farklı bir boyutu vardır. Karmaşık ve derin ruhsal zenginlikler yansıtılır. Romanlarda akıl ve mantık ölçüt değildir; bireyin duygu ve sezgisi önem kazanır. Kişi unsuru hikâye unsurundan daha önemlidir. Anar'ın romanlarının başlıca amacı zamanda, mekânda, günlük yaşamında insanı ruhsal durumu, düşünce ve duygularıyla açıklamaktır; zaman, mekân, düzen kavramları da insana göre sunulmuştur. Bu kavramlar insan hayaliyle, bilinciyle soyutlaştırılır. Romanlarda tek ve değişmez bir gerçek yoktur. Kişilere göre farklı

¹⁵⁰ Anar (2002), *Dante'nin Jübilesi*, İstanbul: Da Yayıncılık, s11

¹⁵¹ Hasan Kuliye 1977, *Yaradıcılık Aktarımları*, Genclik, Bakû, s45

yorumlanabilecek birden fazla gerçek vardır. Eserdeki her kişinin ve hatta okurun bile kendi iç dünyasına göre yorumlayabileceği sınırları belirsizleştirilmiş bir gerçeklik söz konusudur. Anar'ın kahramanları yabancılaşma ve yalnızlaşma sonucu ortaya çıkan bireylerdir. Modern dünyanın insanları, toplumsal yapılara, ortak değerlere karşı yabancılaşır ve kendi iç dünyasına döner. Kişilerin dış görünüşleriyle ilgili tasvir ve tahliller fazla uzun değildir; bunlar kişilikleri ve olayları canlı bir biçimde yansıtmak için kullanılır. Anar kişileri iç konuşma, bilinç akımı, iç diyalog, geriye dönüş, çağrışım gibi modern roman tekniklerini kullanarak sunar. Romanlarda eylemlerden daha çok, kişilerin iç dünyaları, bilinçaltıları, psikolojik sorunları ön plandadır. Aynı kişiye birkaç cepheden bakış açısı vardır. Kişiler ortak gerçekliğe bağlı tek bir dünyada değil, kendi öznel dünyalarında yaşar. Anar'ın romanlarında tipleştirmeye bağlı kötü kişi anlayışı yoktur. İnsan tüm iyi ve kötü özellikleriyle yansıtılır. Yazarın herhangi kişiyi okura sevdirmek gibi çabası da gözükmez. Psikolojik romanlara has karamsarlık, melankoli, bunalım, imkânsız aşk, içe dönük yalnız kişiler daha ağırlıklıdır. Kişilerin olaylar karşısında tepkileri, düşünceleri, duyguları, korkuları, heyecanları, ya da olaylar sonucunda kendi ruhları üzerinde meydana gelen bazı etkiler sergilenir. “Anar Şahsiyat ve Sanatçı” kitabının yazarı Nurlane Aliyeva'ya göre kahramanların psikolojik durumunun anlatımı onun iç yaşantılarını önemseme yazarın eserlerinde zamanla daha da gelişmiş ve her yeni eserinde bir öncekinden daha açık şekilde ifadesini bulmuştur.¹⁵²

Anar bireyin olaylar karşısında ilk tepkisini ve onun ruh dünyasındaki değişiklikleri başarıyla yansıtır. Sosyal ilişkilerin koptuğu, sıcak iletişim biçimlerinin ve samimiliğin ortadan kalktığı toplumda kişilerin yalnızlığı, tecrit edilmişliği vardır. Anar'ın yalnız kahramanları sürekli kendi kendine konuşma, sorunlarını kendi kendisiyle tartışma içindedirler. Bu kişiler dışa vuramadıkları duygularını iç dünyalarında yalnız yaşarlar ve topluma yabancılaşırlar. Onlar için hayattaki her küçük ayrıntının, zaman, mekân kavramlarının farklı anlamı vardır.

Anar'ın anlattığı kişilerin çoğu onun kuşağındandır. Kahramanları genel olarak Azerbaycan aydınları, basımevi çalışanları, mimarlar, tiyatrocular, öğrenci ve gazetecilerdir. Birey ve bireyleşme daha çok kent kültürünün ürünü olduğundan yazar

¹⁵² Nurlane Aliyeva (1998), *Anar Şahsiyat ve Sanatçı*, Bakû: Tahsil, s32

kent insanlarının hayatını anlatır. Anar'ın romanlarında anlatıcının erkek karakterlerin bakış açısından anlatmasına rağmen kadın karakterlerin önemini belirtmek gerekir. "Eleştirmenler Anar'ın yaratıcılığında kadın karakterlerin kendine özgü oluşu ve Azerbaycan nesrindeki benzersizliği düşüncesindeler."¹⁵³

Anar'ın kahramanlarından Nemet, topluma ayak uydurmak için gösterdiği çabalara rağmen toplumun yazılmamış kurallarını, geleneklerini kabullenemeyen ve daha çok yalnızlaşan bir gençtir. Tehmine içi aşk, sevgi ve hayat dolu olmasına rağmen farklı davranışları yüzünden toplumun kabullenmediği, topluma yabancılaşan bir kadın, Zaur da bu kadını sevdikten sonra sıradan isteklerini, eğlenceli yaşam tarzını bırakıp ruhsal gelişime uğrayan ve onun gibi yalnızlaşan biridir. Toplumda iyi bir yere gelmek, sosyal mevkiye ulaşmak için kendine yabancılaşan Fuat, sıradan yaşam tarzı ve saflığıyla toplumda alay konusu olan Kebirlinski, kimsesi olmayan, yalnızlıktan kendi kendisiyle konuşan, yalnızlıktan kurtulma çabaları gösteren Sefter Dayı da Anar'ın romanlarının yalnız kişileridir. Fantastik roman olan "İlgi Bağı"nda üniversiteli yalnızlığı kendisi tercih ederek tercihi sonucu korku ve dehşet dolu anlar yaşar. Tüm bu kişilerin ortak yönü yalnızlık ve yabancılaşmadır. Ütopik roman "Ak Koç, Kara koç"ta yalnızlık kavramı farklıdır. Aynı kişi birinci bölümde ütopik bir dünyada huzurlu ve mutlu ele alınır. İkinci bölümde anti ütopik bir dünyada sosyal, toplumsal olaylar sonucunda her şeyini kaybetmiş, yalnız kalmış, ailesine bile yabancılaşmıştır. Anar bu eserinde sosyal ve politik sorun içinde bireyi anlatır. Bireyin çözümlemesini iç dünyasının anlatımından fazla dış dünyayı onun gözleriyle anlatarak yapar.

"Ak Koç, Kara Koç"ta yazar isim simgelenmesini de kullanmıştır. Modern hayatta yaşayan bir kişi masal kahramanının adıyla adlandırılmıştır. Bu yöntemle kişi halkını ve kendini kurtarmak için seçim hakkı ve gücü olan kişileri simgeler. Bunun dışında yaşadığı ortama göre kişilerin isim değiştirerek kendi diline, milletine yabancılaşması da söz konusudur. "İlgi Bağı"nda kişilerin ismi yoktur. Yazar onları mesleklerine, yaşlarına göre ayırmakla yetinir. "Ak Liman"da sadece bir kişinin adı yerine baş harfinin verilmesi yöntemi kullanılmıştır. Yardımcı kişiler topluma ayak uydurmaya çaba gösteren, daha iyi hayat arzulayan ev hanımları, dedikodu yapmayı seven kişiler, dürüst ve temiz çalıştıkları için Sovyet toplumunda tutunamayan aydınlar

¹⁵³ age.44

veya tutunmak için her yöntemi kullanan insanlardır. Bu kişilerde tiplleme vardır. Kendinde herhangi tipe has özellikleri toplamayan, sadece kişilerin ve olayların anlatımında yardımcı olan, gerçek yaşamın içinden alınmış sıradan kişilere de rastlanır. “Anar”ın kahramanlarını nitelendiren önemli özelliklerden biri de onların gerçeklerle ilişkileri ve gerçeğe varma gücüne sahip olduklarını göstermeleridir”¹⁵⁴

3.5.1. Yalnız Bireyler

Nemet: “Ak Liman” romanı Nemet’in rüyasıyla başlar. Rüya kişilik çözümlemesine yardımcı unsurdur. Herkesten farklılık, iç dünyada saklı olanlar önemsiz, sıradan olaylar içinde, toplumun sıradan bireyinin olağanüstü düşünceleriyle sunulur. Ak Liman” romanındaki tüm kahramanlar, “Beş Katlı Evin Altıncı Katı” romanındaki esas kişiler de dâhil, ilk olarak Nemet’in bakış açısından anlatılır. Yazar Nemet’in anılarını, geçmişini anımsarken yaşadığı duygu ve düşüncelerini anlatır. Nemet yıllar önce âşık olduğunu, mutlu, heyecanlı anlarında yaşadığı yoğun duygularını ayrıntılarına kadar anımsar. Bu anılardan Nemet, arzulananların yaşandığı zaman basitleştiği, sıradan, alışılmış olduğu sonucuna varır. Nemet yaşamın garipliklerini düşünür ve kederlenir. Nemet karamsar bir kişiliğe sahiptir. Onda ulaşılmazlığın tutkuya dönüştüğü, hayallerle yaşadığı zamanın özlemi vardır. Bu günkü hayaller ona mutluluk vermez. Çünkü gerçeğe dönüşürse anlamını kaybedeceği düşüncesindedir. Nemet çevresinde gördüğü her şeyi, olayları ayrıntılarına kadar önemser. Bu ayrıntılar onu çok farklı, garip şeyler düşünmeye kadar götürür. Yolda gördüğü otobüs ve trolleybüs hakkında düşünceleri bile onun iç dünyasını yansıtmaya yeter.

Yazar iç konuşma, iç diyalog yöntemleriyle Nemet’in içinde sakladığı gerçek dünyasını sergiler. Nemet’in iç konuşmaları bazen gözükmeyen biriyle konuşuyormuş gibi uzundur. Toplumun yasaklarını kırma isteği onun içinde saklıdır. Bazen konuşma ve davranışları içinde saklı olanların dışa yansımasıdır. Nemet insanların söyledikleriyle hemfikir olmadığı zamanlar uyumlu huyu nedeniyle gerçekte tartışmaz, iç diyalogla karşısındakinin cevabını verir.

Nemet’in hayal dünyası zengindir. En küçük ayrıntı, herhangi bir söz karmaşık çağrışımları ortaya çıkarır. Hiçbir yerden, kimseden mektup almadığı, başka bir kentten veya Bakû’den mektup yazacak kimsesi olmadığı halde her gün postaneye

¹⁵⁴ Musayeva, Fidane, *Anar’ın Bedii Nesrinde Karakter Problemi*, Çaşıoğlu, Bakû 2003, s149

uğrar. Her defasında adına gelen mektup olmayacağını bildiği halde heyecanla bekler. Bu küçük heyecan onun sıradan hayatına tat katar. Nemet bunun bir gariplik olduğunu anlar ama bu huyundan vazgeçmez. Bu onun sadece kendisinin bildiği, her ketsen sakladığı garipliğidir.

Nemet basımevine kitabının yayınlanması için gelen bir gençle konuşma sırasında aniden hayalinde gencin hayat kavgasının yanında yer alır, hayatın acı gerçeklerini bildiğinden gence acır. Gerçekleri söylemek ister ama yapamaz. Nemet'in insanları kıramayan bir kişiliği vardır. Onun düşüncesine göre yaşam dersi acıklı, kederli ama gerekli sözlerden ibarettir; ama kendisi ayıkken, sarhoş olmadan bu dersi kimseye veremez. Bunları düşünen Nemet hayalinde daha ileri gider. Yaşam dersini anlatmak için iş arkadaşı ve alkol bağımlısı Memmed Nesir'le beraber genci meyhaneye götürür. Nemet ayıkken insanın söyleyemediklerinin, içinde tuttuklarının zamanla içinde çürüdüğünü, yüreğini, ömrünü de çürüttüğünü düşünür. Hayal dünyasında Nemet içince gence gerçekleri anlatır, ona bu kavgadan dönmesini, geç olmadan, gençliğini kaybetmeden kendine bir meslek edinmesini, yazarlık hevesinden vazgeçmesini tavsiye eder. Nemet küçük yaşlarındayken şiir yazmayı denediğinde dayısının ona dediği ve bilinçaltına yerleşmiş “Eğer İlyas Nizami değilsen bu işten vazgeç” tavsiyesini de gence söyler. Nemet iç konuşmasının bu yerinde kendi düşüncelerine karşı çıkar, içinde iyimserlik ve karamsarlık karşılaşır. “ha o zaman iş değişir, eğer İlyas Nizami'ysen? Kim bilir...” diye düşünür. Gerçek hayata dönerek gence sorduğu odayı gösterir.

Sokakta çocukların futbol oynamasını izlediği sırada da yazar Nemet'in iç konuşmalarına yer verir. İşini gücünü bırakıp ilgiyle çocukları izlemesinin nedeni Nemet'i düşündürür. İzlediğinin futbol mu, çocuklar mı, yoksa kendi çocukluğu mu olduğunu kendine sorar. Son zamanlar ortaya çıkan futbol merakını ve iş arkadaşı Gurban'ın taraftar olmalarıyla ilgili söylediklerini hatırlar. Gurban'ın haklı olma ihtimali Nemet'i korkutur. Futbol merakından daha kötü bir duygu, yani içindeki boşluğu dolduramadığından taraftar gibi görünmeye çalıştığı düşüncesi onu sıkır. Bu sıkıntı, kalbindeki boşluk, değersizlik fikri ve amaçsızlık Nemet'i korkutur. Nemet her küçük olayda bile anlam, amaç arayan bir kişidir. Onun için taraftar olmanın ve futbol merakının nedenleri düşünölmeye değerdir. Nemet taraftar oluşun nedenini, insanların bir biriyle yakınlaşma, bir birini tanıma ve kenetlenme arzusu olarak görür.

Nemet yalnız bir insandır ama bu yalnızlıktan uzaklaşmak için çaba gösterir. Bu çaba onu yine yalnızlığa götürür. Kendi ruhsal yapısını değiştiremez. Nemet insanlarla iyi iletişim içindedir, futbola ilgisiz olmasına rağmen sonradan iş ortamında zamanla koyu taraftara dönüşür, ama her şeye rağmen yine yalnızdır. Sıradan hayat, anlamsız olaylar, amaçsız yaşam, tekrarlanan her şey onu sıkar. Kimselerle paylaşamadığı felsefi düşünceleri vardır. Nemet'in sakin görünümü altında isyankârlığı, asiliği saklıdır. Ama söylemek istediklerini ve bazen haykırmak istediklerini içinde tutmayı becerir. İçinden isyan eder ama gerçek hayatındaki düzeni bozmaz. Nemet aslında hiç tahammül edemediği, komik olmayan esprilerine dayanamadığı komşusu Mürşüt'le bile iyi geçinir. Çevresindeki insanların yaşam tarzını onaylamaz ama karşı da çıkmaz. Onun isyanı, itirazı sadece iç konuşmalarında, düşüncelerinde ortaya çıkar. Nemet dış dünyayla değil, iç dünyasıyla savaşıyor. Sevmediği durumlar karşısında hayatını kolaylaştırmak için farklı yöntemler bulur. Baldızı Tahire'yle eşi Cabbar'ın dünya gezileriyle ilgili sıkıcı sohbetlerinden kurtulmak için daha az sıkıcı olan taşındıkları evle ilgili konuyu ortaya atar. Defalarca dinlediği teypteki ses kaydından sıkılmasına, her defasında içinden "Allah, sen sabır ver" diye geçirmesine rağmen yakınlarının isteği üzerine "Hemen" diyerek düğmeye basar. Darılgan bir kişiliği olan büyük bacanağının darılmaya neden bulmaması için her şey yapar.

Nemet yaşam tarzını, düşüncelerini beğenmediği insanları kırmamak için kafa yorar. O, topluma ayak uydurma çabasıdadır. Murtuz'un teyp kaydında ona Murzik denilmesini duyabilme ihtimali ve ya ilk kadehi kimin şerefine kaldırması gerektiği gibi küçük şeyler onu heyecanlandırmaya, düşündürmeye yeter. Ailede iyi bir baba, sevecen eş, uyumlu bir damattır. Yazar Nemet'in, Dadaş'ı, baldızlarının ailelerini ve komşusu Mürşit'le eşini davet ettiği yemekte bu insanlara bakış açısını, düşüncelerini ortaya koyar. Nemet bu insanlara zaman zaman içinden güldüğü halde kendini tutar. Duygularını ve bilinçaltındaki düşüncelerini saklamaya sabrı yetmediği zaman değişik yöntemler kullanarak kendini sakinleştirir. Nemet'in amacı dışarıdan görünen kişiliğini korumak, toplumun normları dışına çıkmamaktır. Anar Nemet'in kişiliğindeki bu özelliği bir iç konuşmasıyla yansıtmayı başarır. Nemet ziyafette Dadaş'ın şerefine kadeh kaldıran ve onun hep Dadaş'ı anlattığı, çok sevdiği ve saydığıyla ilgili uzun uzun konuşan Mürşit'e kızar. İnsanlara olduğundan fazla itibar göstermek, Nemet için insana yakışmayan çirkin davranıştır. Onun kızgınlığı sadece iç konuşmasında ortaya

çıkar ve davranışına yansımaz. Masadaki kristal sürahinin fiyatını düşünür ve aynısını bulup alacağına dair eşi Süreyya'ya söz verdikten sonra, sürahiyi Mürşit'in kafasına indirip indiremeyeceğini kendine sorar.

Hayatın mantık kuralları ve toplumun şartlarından dolayı bunu yapamayacağını bilen Nemet kendine yapmamak için farklı küçük ve önemsiz neden uydurur. Sürahinin içindeki şarap beyaz sofraya dökülürse lekesi çıkmaz ve bundan kıyamet kopar. İç konuşmanın bu yerinde bilinç akışıyla Nemet şarap lekesini neyin çıkarabileceğini bile düşünür. Tüm bu düşüncelerin, iç konuşmalarının nedeni kendini sakinleştirmek, sinirlerini yatıştırmaktır.

Hayatından iki günlük bir kesiti yansıtmakla yazar Nemet'in yaşam tarzını, gerçek duygu ve düşüncelerini sergilemeyi başarır. Nemet'in birbirine zıt, birbiriyle savaş halinde iki dünyası var: ailesinden, işinden, yakınlarından ibaret dış gerçek dünya ve bu dünyadan bakınca garip görünen, karmaşık düşünce ve çağrışımlarla dolu iç dünyası. Birey bu savaşta dış dünyada yer almaya çalışır, iç sesini susturur, düşüncelerini saklar. Düşüncelerini sadece kendisiyle paylaşır ve garip davranışlarını yalnızken yapar. Nemet istediği yere gidebilmesine rağmen hep aynı yollardan geçen otobüs gibidir. Diğer insanlar gibi yazılmayan kuralların, toplumsal engellerin tutsağıdır. Romanın sonunda gece uyanan ve kafasında üşüşen düşüncelerden uykusu kaçan Nemet'in ruh dünyası geçici bir zaman için de olsa bu engelleri aşar. Burada küçük ve önemsiz görünse de bireyin toplumun kuralları ve gelenekleri karşısında zaferi vardır. Nemet gecenin bir vakti müdürü Dadaş'ı arayıp Tehmine'nin gözlerin rengini sormak ister. O, içindeki ikinci beniyile tartışır. Kendine kuralları bozmamasının gerektiğini ve müdürü arayıp da başka bir memurun gözlerinin rengini sormanın yanlış davranış olduğunu söyler. Asi ruhuysa bir geceliğine de olsa alışılmışın dışında garip bir şey yapmak ister. Nemet Dadaş'ı arar ama mantıklı tarafı yine bastırır ve kişiliğinde bir acizlik hisseder, soruyu sormaz. Başka bir bahaneyle işin içinden sıyrılıp telefonu kapatınca yine isyankâr ruhu kendini gösterir:

“İşte bu kadar! Nemet Hoca, bu da senin düzene karşı ayaklanmam, bu da senin meydan okuman. Bu meydan okumak olmadı, meydan süpürmek oldu.

Ayaklanma olmadı, boyun eğmenin onaylanması oldu. Aldın boyunun ölçüsünü. Hadi şimdi git kuzu kuzu yat uyu.”¹⁵⁵

Bu küçük sorun onun için yaşam kavgası kadar önemli olur, kendi kişiliğini kanıtlama amacına dönüşür. Dadaş’ı yeniden arar ve Tehmine’nin gözlerinin rengini sorar. Tutsağı olduğu her şeye karşı içindeki savaşıma isteğini Dadaş’a yöneltir. Dadaş onun için kuralların, boyun eğmenin, geleneklerin simgesidir. Dadaş’a yaptığı alışılmadık davranışla onu çileden çıkarmak, sinirlendirmek, tartışmak ister.

Nemet tüm yaşamını simgeleyen bir günü boyunca sıradan olmak isteği, uyumluluğu, kuralların dışına çıkmama çabası sonucunda pencereden gördüğü manzaranın bile aynılığından nefret ettiğinin farkına varır. Pencerenin değişmeyen görüntüleri onun yaşamından koparamadığı ve sıkıldığı bir parçasıdır. Pencere Nemet’in yaşamının simgesidir. Bununla Anar bireyin istemediği, seçmediği yaşam tarzından bıkkınlığını ele alır. Bu görüntüleri yaşamı boyunca seyretmenin kaçınılmazlığı Nemet’e, içinde heyecan, beklenti, aldanma, umut olan önemli olayların olmayacağı bir hayat yaşayacağını düşündürür. Nemet yaşamını donuk, değişmez sözler ve gülüşlerden ibaret teyp kaydına benzetir.

Nemet somut anlamda yalnız değil, onun yalnızlığı soyuttur. Ama bu yalnızlık çekilmezdir. O, yalnızlığını kendinden daha yoğun yaşayan Tehmine’yle paylaşmak ihtiyacı hisseder. Nemet toplumun, halkının, dünyanın sorunlarını anladığını ve somut çareler aradığını, ama hayatının anlamını, kendi özelliğinin, öneminin ne olduğunu anlayamadığını söyler. Bununla yazar bireyin toplumun bir parçası olma isteğinden daha fazla, birey olarak önemli olma isteğini yansıtmıştır. Nemet kendini yaşamın akışının atalardan alt kuşağa, evlatlara ulaşılmasında bir araç, köprü olarak görür. Bunun dışında geniş kavramda önemli görevi, amacı yoktur. Yani sıradan biridir. Sıradan olması Nemet’i korkutur. Eşinin ilk kocasından olan kızlarını da hep kendi evladı gibi gören Nemet ilk kez birine sadece bir kızı olduğunu söylediğini fark eder. Tehmine’ye gerçek kişiliğini gösterir, iç dünyasını paylaşır. İş arkadaşı olmaları dışında hiçbir ilişkisi olmayan bu kadına içini dökme nedeni aynı yalnızlığı, aynı yabancılaşmayı, felsefi düşünceleri farklı şekilde yaşamalarıdır. Tehmine Nemet’e teyp

¹⁵⁵ Anar, *Beş Katlı Binanın Altıncı Katı*, Everest, İstanbul 2001, s137

kaydını silmesini tavsiye eder ve düşünde sık gördüğü ak limanı anlatır. Kırmızı gemilerin demir attığı masmavi denizin kıyısındaki ak liman iki yalnız insanın ortak rüyası olur. Roman Nemet'in bu rüyasının anlatımıyla biter. Bu rüya yorgun bir ruhun huzur arayışıdır.

“Beş Katlı Evin Altıncı Katı”nda Nemet olayların merkezinde olmasa da yine aynı kişiliğini korumaktadır. O, insanların birbirlerine yalan söylediği, dalkavukluk ettiği toplantılarda konuşmayan, Zaur'un Tehmine'yi sevdiği halde başkasıyla evlendiğinde, onun derdini anlayan tek kişi olarak anlatılır.

Tehmine: Tehmine 60'lı yıllarda Azerbaycan edebiyatının yeni, alışılmışın dışında kadın karakteridir. Anar'ın “Ak Liman” romanında ilk Nemet'in düşünceleriyle sunduğu, “Beş Katlı Evin Altıncı Katı”nda tüm trajedisini, duygu ve düşüncelerini anlattığı Tehmine modern dünyanın yalnız insanlarından biridir. Tehmine'nin, Anar'ın tüm kahramanları arasında farklı bir yeri vardır. Tehmine topluma yabancılaşmış ve toplumun kabullenemediği davranışları olan, yalnızlığı içinde yaşayan bir Azerbaycan kadınıdır. Anar Tehmine'yle Azerbaycan edebiyatında kadına farklı bir bakış getirdi. Anar bir kadının sevmeye ve feda etme gücünün, iç dünyasının, topluma gizli isyanının, kederinin, yalnızlığının, toplum kuralları yüzünden yaşadığı sorunlarının romanını yazmıştır. “Ak Liman”da Tehmine romanın merkezinde görünmez ama başkişilerden biridir. “Beş Katlı Evin Altıncı Katı”nda Zaur'la beraber olayların merkezindedir; ama Zaur'un düşünce, duygu ve anılarıyla sunulur. Her iki romanın adını yazarın Tehmine'nin düşünce, hayaline bağlaması Tehmine'nin her iki eserdeki olaylarda, kişilerin düşünce ve duygularında öneminin göstergesidir. ‘Ak Liman’ Tehmine'nin yalnızlığının, huzur ve mutluluk arayışının rüyası, ‘beş katlı evin altıncı katı’ gerçeğin herkes tarafından görünmeyen, kabullenmeyen tarafının, Tehmine'nin ruhsal olarak ulaştığı doruğun simgesidir.

“Ak Liman”da Tehmine'nin ismi ilk olarak Nemet'e rastlamasıyla geçer. İç konuşmalarında Tehmine'yi ‘keman kızı’ adlandıran Nemet'in gözüyle yazar Tehmine'nin dış görünümüyle, fiziğiyle ilgili kısa, dağınık bilgiler verir. Nemet iş arkadaşı bu kızın, her ikisinin müdürü olan Dadaş'la ilişkileri olduğuna dair ortalarda gezen sohbetleri de düşünür. Okur Tehmine'yi ilk olarak hakkında dedikodu yapılan güzel bir kadın olarak tanır. Tehmine'nin dış görünümünü yazar, kendi anlatımında

vermez, hep kişilerin dilinden sunar. Tehmine Nemet'e göre ince, uzun boylu, uzun bacaklı, bembeyaz, mısır taneleri gibi aynı boyda zarif dişleri olan güzel bir kadındır. Nemet sabah sabah 'dünya güzeline' yani Tehmine'ye rastlamasını bir ikramiye olarak değerlendirir. "Ak Liman" romanının bir bölümü tümüyle Tehmine'yle Zaur'un ilişkisine ayrılmıştır. Bu bölümde yazar Tehmine'nin i konuşmalarına yer vermese de Zaur'la ilk deniz kaamaklarında felsefi, bazen karışık, dağınık gibi görünen konuşmaları, anıları, alışılmadık davranışlarıyla kişinin i dünyasının bir parçasını sergilemeyi başarmıştır. Tehmine'nin yalnızlıktan yorgun düşmüş ruhu gerçek aşkını bulduğuna inanır. Zaur bunun farkında olmamasına rağmen Tehmine için sıradan olmaktan ık mış ve özel birine dönüşmüştür. Tehmine Zaur'un anlamamasına rağmen kısa bir sürede ona tüm i dünyasını, hayatını, sırlarını anlatmaya çalışır. Tehmine için sevdiği tek bir kişinin onu anlaması ve ona güvenmesi yeterlidir. Tehmine Zaur'la konuşmasında karı koca ilişkisiyle, insan yaşamı ve arkadaşlıklarla ilgili düşüncelerini ortaya koyar. Tehmine için iyi insan, kötü insan kavramı yoktur; yaşam uzun olduğundan, kimse kötü veya iyi kalamaz. İyi ve kötü olmamalarına rağmen o, çevresindeki insanlardan farklılığını anlar. Ama önceleri ortak konu bile bulamadığı insanlarla zamanla arkadaş olduğuna, eğilimlerine, zentilerine, sözlerine, şakalarına alıştığına hayret eder.

Tehmine rüyalarını çok önemser. Rüya ve dş içine dönük insanlar için önemli kavramlardır. Bu insanların düşüncelerini, bilinçaltındaki duygularını yansıtır. Anar'ın eserlerinde Nemet, Tehmine gibi yalnız kişilerin çözümlenmesinde rüyaların önemli yeri vardır. Tehmine Zaur'a önceleri rüyalarında gördüğü uzayıp giden yolları, son zamanlardaysa bu yolları kesen demir yolu parmaklıklarını anlatır.

Yalnız insanlar yalnızlıktan kurtulmak için hep uzaklara kaçmak isterler. Uzun yollar Tehmine'nin bu gizli isteğinin, demir parmaklıklar arzu ve isteklerinde onun nn kesen toplumsal engellerin simgesidir. Tehmine genç olmasına rağmen bazen yaşlı bir insan gibi konuşur, bazen de ocuk gibi hayat dolu olur. Herkesin süslenip gezen, erkeklerle arkadaşlık eden, hayatta hiçbir şeyi umursamayan, değerlere sahip olmayan biri olarak gördüğü Tehmine'nin içinde yaşattığı, dertli, olgun bir insan vardır. "Ak Liman"da kocası Manaf'ın başka kadınlarla ilişkisini gülerek, umursamadan anlatmaya çalıştığında Zaur Tehmine'nin gözlerinin içinde sakladığı bir kuyu görür. Bu kuyu yalnızlığını, güçsüzlüğünü, kederini saklamak isteyen onurlu bir kadının gerçek

karanlık dünyasıdır. Tehmine'nin Zaur'la sohbetleri bir iç konuşmasını, bilinç akışını hatırlatır.

Tehmine kimseye anlatmadığı sırlarını, arzularını, isteklerini, anılarını Zaur'a anlatır. Bu sohbetlerde bazen bir konudan başka bir konuya geçer; felsefi konulara girer, hayatın anlamını bulmaya çalışır. Tehmine çocukluğunu hüzünlü bir özlemle anımsar. Zaur'a çok genç yaşlarında onu kandırmış evli birini 'o benim ilk ve son aşkımdı' diye anlatır. Yazar onun bu adamdan hamile kaldığını, evli olduğunu bilince kürtaj olduğunu da Tehmine'yle Zaur'un diyaloglarında verir. Manaf'a önceden biriyle beraber olduğunu söylemesine rağmen Manaf onunla evlenmek istemiş ve evlenmişler. Hayatta en çok yalandan nefret eden Tehmine Zaur'a düğün günü Manaf'ı mutlu etmek adına ona kaybettiği nişanlısıyla beraber olduğunu söylediğini itiraf eder. Tehmine'nin başkasının manevi ıstıraplarına son vermek için söylediği yalan, yazarın okura sunmak istediği kişiliğe zarar vermez.

Tehmine hep saklamaya çalışsa da bilinçaltında hep bir çocuk arzusunu yaşatır. Kürtajdan sonra bir daha anne olamayacağını öğrenen genç kadın zamanla bu isteğini bilinçaltında saklar. Gerçekten sevdiği Zaur'la her zaman aralarında sahip olamayacakları çocuğun konusu geçer. İlk görüşlerinde önce çocukla ilgili felsefi düşüncelerini anlatır. Tehmine'nin karmaşık davranış ve konuşmalarıyla yazar bir kadının arzu ve istekleriyle, hayatın acı gerçeklerini karşılaştırır. Tehmine'nin davranışlarında hayattan beklentilerini alamayan, hayatın farklı yüzüyle karşılaşmış, kandırılmış bir kadının topluma meydan okuması vardır. Tehmine için önemli olan kendi kalbinin temizliğine inanması, hayatı ve aşkı dolu dolu yaşamasıdır. Güzel ve bakımlı olduğundan erkeklerin hep ilgi odağındadır. Dadaş, Spartak gibileri onu elde edemezler; ama ilişkileri var gibi yaparlar. Tehmine gibi kadınlar hakkında dedikodu çıkarmak kolaydır. Rahat davranışlı, çok samimi biri olduğundan herkes çabuk inanır. Tehmine için yalanı besleyen, büyüten bir toplumun düşüncesi önemsizdir. Tehmine Zaur'a iç ahlakının önemli olduğunu, insan kendi iç ahlakına inanırsa dış düşüncelerin önemsiz olduğunu söyler. O, dedikoduları engellemek için hiçbir şey yapmaz ve bununla kendi trajedisini, üzüntülü sonunu hazırlar.

Tehmine için düşüncesine önem verdiği tek kişi Zaur'dur. Zaur'un ona güvenmesini ister ama bunun için de fazla bir şey yapmaz. Tehmine yalan, dedikodu,

sahte dünyanın insanlarından uzakta yalnız olmayı tercih eder. Tehmine'yi düşünde sık sık gördüğü kırmızı gemilerin demir attığı mavi denizin kıyısındaki ak liman onun gerçekte arayıp da bulamadığı huzur ve sevgi dolu hayal mekânıdır.

Tehmine'nin başkasını anlama becerisi “Ak Liman”ın son bölümünde Nemet'le konuşmasında da ortaya çıkar. Gecenin bir vakti onu arayıp içini döken Nemet'i sabırla dinler, anlamaya çalışır, tavsiyelerde bulunur. Tehmine Nemet'in kimsenin fark etmediği yönünü de hisseder. Sorunları ve kaygıları olan bir insan olduğunu anlar. Tehmine aslında yalnızlığını sevmeyen biridir. Tehmine yalnızlığı hem somut, hem soyut yaşayan bir insandır. Ona ihanet eden ve onun da ihanet etmesini görmezlikten gelip sahip çıkmayan bir kocası var. İçi sevgi dolu olan kadının yalnızlığı için sadece bu yeterli neden olabilir. Ama Tehmine'nin yalnızlığa sürükleyen nedenler çoktur. Toplumun yazılmayan kurallarını önemsememesi, olduğu gibi görünmesi, hakkında çıkan dedikoduları bile dikkate almaması sonucunda topluma yabancılaşır. Umursamadığını düşündüğü toplum onun sevgisine ve hayatta tutunmasına engel olur. Topluma karşı çıkmasıyla kendi sonunu kendisi hazırlar. Nemet'in hep içinde karşı çıktığı engelleri Tehmine gerçek hayatta aşmaya çalışır. Yaşam savaşında kendini toplumun, çoğunluğun karşısında bulur. Tehmine sevgisinden güç alır ama Zaur'u bu savaşta yanında görmeyince yenilir.

Yazar Tehmine'yle ilgili kendi bakış açısından düşüncelere yer vermez. Tehmine'nin dış görünümünü diğer kişilerin sohbet ve düşüncelerinde ortaya koyar. Geçmişinin anlatımı Tehmine'nin Zaur'la sohbetlerindedir. Romanda gerçeğin çok yüzü var. Bazı gerçekleri yazarın da bilmediği düşüncesi ortaya çıkar. Zaur'la aynı zamanda Tehmine'yle ilgili okurun da içinde sorular, kuşkular oluşabilir.

Anar Tehmine'nin iç dünyasını iç konuşmasız da sunmayı başarmıştır. Tehmine kişiliğini davranışlarıyla, Zaur'la ve başkalarıyla samimi, içten konuşmalarıyla ortaya koyar. Yazar Tehmine'yle ilgili okurun da aklına takılan bazı sorulara cevap vermese de kişiliğini sevdirmeyi, sorunlarını düşündürmeyi, samimiyetine inandırmayı başarır. Tehmine'nin kişiliği, kadının başkalarıyla sohbetleri, Zaur'a anlattıkları ve başka kişilerin onun hakkında söylediklerinden ipuçları bulunarak çözümlenebilir. Yazar okuru etkilemez, okur Tehmine'nin dürüstlüğüne inanmayabilir veya Tehmine'nin manen herkesten üst katta; beş katlı yapının görünmeyen altıncı katında olması

gerçekliğini kabullenebilir. Anar Tehmine'yle ve romanda anlatmak istediği gerçeklerle ilgili karar verme hakkını okura bırakır.

Tehmine intihara benzer ölümüyle kendi gerçekliğini, Zaur'a olan gerçek sevgisini, umursamaz biri olmadığını kanıtlar. Tehmine Zaur'un onu anlamayanlardan biri olmasına dayanamaz, ruhsal çöküşe uğrar. Ruhsal bunalımın neden olduğu fiziksel ölümüyle aslında manevi savaşını kazanır. Kendinden sonra topluma onun gibi yalnızlaşan, gerçekliğin farklı katını; 'altıncı katını' anlayan Zaur'u bırakır. Tehmine'nin ölümü topluma, kalıplanmış düşünce tarzına itirazdır.

Tehmine'nin trajedisi doğu kültürüyle yaşayan bir toplumun ürünüdür. Yazar ahlak kavramına farklı bir bakış getirir. Ahlak kavramıyla ilgili toplumun yazılmamış ve yüzyıllar boyunca değişmeyen kuralları vardır. Bu kurallar genel olarak kadınlar için geçerlidir. Toplumda Manaf'ın Tehmine'ye ihanet etmesiyle ilgili dedikodular gezmez, tam tersi Tehmine'nin ahlak kurallarına ters gelen davranışları yüzünden herkes Manaf'a acır. Toplumun yazılmayan kurallarına uymayan bir kadına toplumda yer yoktur. Toplum için samimiyetin, dürüstlüğün, kalp temizliğinin bu kurallar kadar değeri yoktur. Tehmine'nin bazen abartılı görünen rahat davranışları aslında dış dünyanın tutsaklığından kurtulma çabasıdır, kadının öznel isyanıdır. "Tehmine'nin trajedisi, manevi olarak toplumdan üst katta olanların, onun sahte oyun kurallarına uymayanların, isyan edenlerin trajedisir."¹⁵⁶

Zaur: Zaur "Ak Liman"da anlatılan önemli kişilerden biridir. "Beş Katlı Evin Altıncı Katı" romanının başkişisidir. Roman Zaur'un manen gelişim sürecinin, onu toplumun bir unsuru olmaktan çıkarıp yalnızlığa götüren olayların, değerini geç anladığı aşkının anlatımıdır. Zaur, 60'lı yıllar Sovyet toplumunda sosyal mevkii olan bir ailenin okumuş evladıdır. Babasının sayesinde maddi olarak hiç sıkıntı yaşamaz, her isteği olur. Jeoloji bölümünü bitirmesine rağmen ailesinin isteği üzerine basımevinde çalışmaktadır. Hayatta lükse alışmış, zorluk yaşamamış bir gençtir. Zaur'un kişiliği ailesinin ve dolayısıyla toplumun etkisindedir. Anne ve babasının yaşam biçimlerine, anlayış ve zevklerine sırt çevirmesine rağmen beğenmediği yaşam biçiminin ona sunduğu nimetlere itiraz etmez. Çalışmaya başladıktan sonra aldığı maaş

¹⁵⁶ Nurlane Aliyeva, *Anar Şahsiyat ve Sanatçı*, Tahsil, Bakû 1998, s61

onun rahat yaşam tarzına yetmediğinden baba parasıyla yaşamaya devam eder. Yazar son yıllarda Zaur'un ailesinden para almasından dolayı utandığının da altını çizer. Zaur'un bu konuda sıkıntısı vardır. Tehmine'yle konuşmalarında hep para kazanma konusu geçince sıkılır.

Zaur Tehmine'yle ilişkiye başladıktan sonra kişiliğinde farklı bir dönem başlar. O, farkında olmadan ruhsal değişime uğrar. Romanın sonunda anlatılan Zaur'la "Ak Liman"da ve "Beş Katlı Binanın Altıncı Katı" romanının başlarında anlatılan Zaur'un düşünce ve duygularındaki fark ortadadır. Zaur gelişimini kolay yaşamaz. Hayatının en anlamlı varlığını, sevdiği kadını kaybeder. Yazar Zaur'un ruhsal gelişiminde geçtiği üç aşamayı sergiler. Tehmine'yi sevdiğini anlayan; ama toplumun etkisinden kurtulamayıp hem sevdiği insanı hem de kendini üzen Zaur, çok sayıda olan ilişkileriyle gururlanan, aşka, sevgiye inanmayan, Tehmine'yi zevk almak için elde etmesi gerektiğine inanan Zaur'la, toplumda çok az kişinin anladığı 'altıncı kat gerçeğini' anlayan, yalnız bireye dönüşen Zaur arasında bir aşamadır.

"Ak Liman"da Zaur geçici ilişki yaşamak için uygun gördüğü Tehmine'yi elde etmek isteyen ve onunla deniz kıyısına gittiklerinde genç kadının davranışlarını ve konuşmalarını garip bulan, anlamayan bir genç olarak sunulur. Zaur'un iç dünyasında ortaya çıkacak değişimlerle ilgili ipuçları Zaur'un Tehmine'ye yazdığı ama göndermeden yaktığı mektubundadır. Zaur'un mektubunda yazdıklarıyla deniz kıyısındaki konuşmaları, davranışları zıttır. Zaur yoğun, karmaşık duygular yaşadığı bir anda yazdığı mektubunda aslında bilinçaltındaki kimliğini ortaya koyar. Onun toplum kurallarının tutsağı olmasında, duygusuz ve amaçsız yaşamasında en önemli etken ailesidir. Maddi ve sosyal durumu iyi olan, oğlunun geçici maceralarını destekleyen ama ciddi duygularına karşı çıkan ailesi, Zaur'un yerine tüm hayatının planını yapar. Zaur'a ev ve araba alırlar. Sevmediği bir meslekle uğraşmasını sağlarlar. Evleneceği kızı bile seçerler.

Zaur'un yaşam tarzı onun kendi seçimi değildir. Onun içinde saklı duygusal, dürüst bir erkek var. Ama Zaur topluma, ailesine karşı güçsüz ve iradesizdir. Tehmine onun içinde sakladığı duyguları, gerçek hayallerini, kendi kişiliğini özgür bırakmasına neden olur. Romanda kişinin bireye dönüşmesi, kendini arayışı, gerçek benliğiyle karşılaşınca tereddütleri, kuşkuları, karışık duyguları, sonunda ulaştığı yalnızlığı vardır.

Zaur “Beş Katlı Evin Altıncı Katı”nda olaylar sonucunda kavradığı gerçeği “Ak Liman” da ilk görüştükleri akşam ayrıldıktan sonra bir an içinde bulur ama kaybeder. İlk görüşün ve duygu yoğunluğunun etkisinde Zaur bir an içinde hayatı boyunca görmediği gerçekleri görür, aklına gelmeyen şeyleri düşünür, çılgınlıklar yapmak ister. İçgüdüsel olarak Tehmine’nin onun gerçek aşkı olduğunu Zaur o gece anlar. Bir gecede varlığının, düşüncelerinin alt üst olduğunu, gözlerinin açıldığını, gerçekleri gördüğünü belirttiği bu mektubunda Zaur gerçek benliğini bulmuş gözükür.

“Beş Katlı Evin Altıncı Katı” romanının birinci bölümünde Zaur’un yeni evlendiği Firengiz’le çıktığı Afrika gezisi sırası kaldıkları otel odasında ve okyanus kıyısında yaşadığı garip duygular, düşünceler anlatılır. Bu bölümde “Ak Liman”da anlatılan Zaur’un kişiliğiyle alakası olmayan felsefi düşüncelere sahip, yalnız, olağanüstü duygular yaşayan birey anlatılır. Mantık ve kurallara boyun eğmesi sonucunda sevdiğinden uzaklaşmasına ve başkasıyla evlenmesine rağmen Zaur artık önceki gibi olamaz. Zaur için evliliğinin ve Afrika gezisinin bile değeri yoktur: “Oysa eskiden yolculuklar, hoş gün geçirmek, yaşamın nimetlerinden yararlanmak, Zaur’un sürekli isteklerindendi. Şimdiyse bu konuda düşünmek istemiyor... Genellikle hiçbir konuda.”¹⁵⁷

Zaur artık hayatındaki her şeye karşı ilgisizdir. Artık hiçbir şekilde Tehmine’yle beraber yaşadığı mutluluğu yakalamayacağını anlar. Zaur toplumun etkisiyle kendi mutluluğundan ve sevdiği kadının mutluluğundan vazgeçer. Sonuç olarak topluma yabancılaşır, yalnız bireye dönüşür. Zaur için mutluluk artık yakınlarını, eşini, gelecekte doğacak çocuklarını mutlu edebilmektir. Kendi mutluluğunu kaçırmış biri olarak başkalarından ona mutluluk bulaşacağını umar. Yazar Zaur’ın bilinçaltında sakladığı özlemi, sevgiyi ve acıyı iç konuşmaları, bilinç akışı, düşleriyle sunar. Zaur Tehmine’yi düşünmemek, acı çekmemek için çaba gösterir. Doğa, deniz, zaman, mekân kavramı, ev eşyaları gibi farklı şeyler düşünür. Amacı ona mantığını kaybettiren, acı çektiren duygularını hatırlamamaktır. Uyurken Tehmine’nin kokusunu duyar. Zaur kokuyu duymamak için uyanmak ister. Zaur’un sınırların ötesinde bir otel odasında Tehmine’nin kokusunu hissetmesinin ve hissetmemek için gösterdiği çabanın anlatımıyla yazar kahramanının bilinçaltındaki istekleriyle mantığının savaşını

¹⁵⁷ Anar, *Beş Katlı Binaın Altıncı Katı*, Everest, İstanbul 2001, s151

yansıtmayı başarmıştır. Sevdiği kadından, kendi duygularından uzaklaşan Zaur kendi düşlerinden bile korkar. Çünkü düş bilinçaltındakilerin, insanın kendine bile itiraf edemediği duygularının yansımasıdır. Zaur duygularından uzaklaşmak için okyanusun kıyısında gezer, karşı kıyıları merak eder. Zaur kendisinden kaçma isteğiyle uzaklara gitmenin yanlış olduğunu anlar. Hiçbir şey insanı kendisinden ve geçmişinden ayıramaz, mutluluğu uzaklarda değil içinde araması gerektiğini anlar. Kaçmak istediği anıları aslında Zaur’un içinde taşıdığı mutluluk yüküdür.

Yazar geçmişe dönüş tekniğiyle Zaur’un ruhsal gelişim sürecini sergiler. “Ak Liman”da anlatılan deniz kaçamaklarından sonra yazdığı duygu dolu mektubu göndermeden yaktığına sevinen Zaur bunu bir akılsızlık olarak değerlendirir. O Tehmine’yi sevdiğinin bilincinde olmadığından Tehmine’nin farklı bir kişiliğe sahip güzel, çekici bir kadın olmaktan başka bir şey ifade etmediğini zanneder. Onu Tehmine’ye bağlayan duyguların, güçlü ama geçici tutkudan, fiziksel yakınlık isteğinden başka bir şey olmadığını düşünür. Tehmine’nin ayrılmaları gerektiğini söylemesini bile ilk başta önemsemez.

“Aslında Tehmine’nin bu kararı Zaur’u pek sarsmadı. Hatta belirgin bir yabancılaşmayla karşıladı sözlerini. Belki de bu doğal tepkiydi. Az önceki kıyasıyla sevişmeden sonra, Zaur’da kayıtsızlık, boşluk, tokluk duyumları ağır basmaktaydı.”¹⁵⁸

Zaur annesinin Tehmine’yi kötölemesine kızdığında, Tehmine’yle Spartak arasında ilişki olduğunu duyduğu zaman kıskançlıktan ne yapacağını şaşırdığında ve günler geçtikçe Tehmine’yi gerçekten özlemeye başladığında bile âşık olduğu gerçekliğini kabullenemez. İş yerinde müdürü olan Dadaş’ın Tehmine’yi hiçbir kurala, düzene uymamakla, gönlünün istediği gibi yaşamakla, istediği her erkekle yakınlık kurmakla suçlayarak ondan uzak durmasını tavsiye etmesine kızar. Zaur ‘geçen üç ayın tatlı anısı’ndan başka bir şey olmadığını düşündüğü bir kadın için onu müdürüyle karşı karşıya koyan duygunun gücünü ilk başta anlayamaz. Gerçekler zamanla Zaur’u düşündürmeye başlar. Kafası karışan genç gerçek arayışında görülür: “İki tane Tehmine vardı sanki. Biri Zaur’la buluşan ki, Zaur onun her dediğine inanmaya hazır. Öteki,

¹⁵⁸ age. 161

başka, Zaur'a yabancı, Zaur'un tanımadığı, ama birçok kimsenin fikrinde ve zikrinde bulunan Tehmine..."¹⁵⁹

Tehmine Zaur'a çocukluktan beri yaşamadığı temiz duyguları, bekleyişi, heyecanı yaşatır. Tehmine'nin kutlamak için arayacağı ihtimali onun kendi doğum gününü çocukluktan beri duymadığı tatlı bir heyecanla, umutla beklemesine neden olur. Sevgilisi onu Moskova'ya çağırdığında ailesinin onayını almadan Moskova'ya gider. Moskova'da Zaur'un yaşadığı mutluluk duygusunu Anar kıskançlığın anlatımı kadar geniş vermese de sunmayı başarır. Zaur'un mutluluğunda olağanüstülük, farklılık vardır, herkesin yaşayamadığı duyguları yaşadığına inanır. Moskova'da Zaur gerçek Tehmine'yi tanır ve kendi içindeki benliğini özgür bırakır. Zaur mutluluktan hayattaki her şeye iyimser bakar, sevgisinden aldığı güçle tüm engelleri aşabileceğine, herkesin bu aşkı kabulleneceğine inanır. Zaur bu mutluluğun onların ilişkilerine karşı olan herkese bulaşacağını düşünür. Romanın bu yerinde Zaur'un iç dünyası dış engelleri yıkar, özgürlüğüne kavuşur. Gençlerin mutlu olabilme nedeni yaşadıkları toplumda, dedikodulardan, acı gerçeklerden uzakta bulunmalarındır. Bakû'de hayatın acı gerçekleri onları bekler. Zaman zaman Zaur'un kafasında kuşkular olur, güvensizlik hisseder.

Zaur rahat yaşayış tarzına düşkün olmasına rağmen Tehmine için bundan vazgeçer. Babasının Tehmine'den ayrılması için teklif ettiği araba onun evinden ayrılmasına neden olur. Babasının sevdiği kadını bırakması için ona rüşvet teklif etmesine kızar ve hiçbir şey almadan evini terk eder. Tehmine Zaur'un kendini bulma nedenidir. Zaur sevgisinin gücüyle kuralların dışına çıkar, toplumdan uzaklaşır. Ama iradesizliği yüzünden Zaur savaşını sonuna kadar sürdüremez, Tehmine'yi yalnız bırakır. Gerçek sevgi acıdır, ama rahata alışmış Zaur acıya dayanamaz, mutluluğu ve onu kaybetme korkusunu aynı anda yaşaması onu sıkar. O, acıdan kurtulmanın yolunu Tehmine'den uzaklaşmakta görür. Zamanla içindeki kızgınlığın yerini üzüntü alır. Yazar Zaur'un Firengiz'le nişan gününün anlatımında okura yalnız, üzüntülü kahramanını sunar. Zaur insanların içinde sadece iç dünyasında yalnızlığı yaşayan ve önceleri garip bulduğu Nemet'in onu anladığını düşünür:

¹⁵⁹ age. 188

“Bir ara gözleri bir birine değdi ve Zaur, buradakilerden yalnız Nemet’in her şeyi, yani Zaur’un ne durumda olduğunu anladığını sezinledi. Her şeyi her şeyi... Zaur’un gerçek durumunu, Zaur’un kararını, bu karara onu zorlayan nedenleri ve gelecekte Zaur’u bekleyen sonuçları.”¹⁶⁰

Zaur özünde duygusal biridir; ama yazılmayan erkeklik kuralları, gelenekler yüzünden duygularını kendine bile itiraf etmekten korkar. Tehmine’nin son kez onu arayıp türkü dinletmesine sessizce ağlar. Balayı gezisinden döndüğünde Tehmine’nin ölüm haberini alan Zaur manen yıkılır ve sevdiği kadını kaybetme pahasına yaşamın anlamını, gerçeği kavrar. Tehmine fiziksel ölümüyle yalnızlığını Zaur’a bırakır. Zaur manen onun katına yükselemez; ama bu katın gerçekliğini anlayan insanlardan birine dönüşür. Romanın epilog kısmında Zaur’un sıradan, heyecansız, içinde mutluluk olmayan sonraki yaşamının anlatımı vardır. Otuz yıl sonra Tehmine’nin hayalini sokakta gören Zaur onun peşinden koşar. Tehmine’nin asansörle beş katlı bir apartmanın altıncı katına çıktığını görür. Bu gerçekliğin hayale yansımasıdır.

Fuat: “Bir Fırsat Bulsam” romanının kahramanı Fuat başarılı bir mimardır. Romanda olaylar ve kişiler Fuat’ın bakış açısından, algılayış tarzının yansıtılmasıyla anlatılır. Yazar iç konuşmalar, iç diyalog, psikolojik çözümlemelerle Fuat’ın hayatını, yaşam tarzını, iç dünyasını tümüyle yansıtmayı başarmıştır.”Bir Fırsat Bulsam” bireyin psikolojik açıdan çözümlenmesinden ibaret eserdir. Romanda olay unsuru önemsiz olduğundan, kişi, iç dünyası, psikolojisi ön plandadır. Kahraman sürekli kendisi, geçmişi ve geleceğiyle ilgili düşünceler içindedir. Fuat Anar’ın diğer eserlerindeki yalnız ve topluma yabancılaşmış kahramanlarından farklıdır. O, toplum tarafından kabullenmiş, sosyal statü kazanmış, mesleğinde başarılı biridir.

Romanda insanların farklı algıladığı hayat gerçekliği kavramı vardır. Kimileri hayatın gerçek anlamını bazı somut başarılar elde etmekte, kimisi de kendi iç dünyasını zenginleştirmekte, soyut değerlere sahip olmakta görür. Fuat bu ikilemin ortasındadır. Hiçbir tarafa ait olmayı başaramadığından mutlu olamaz. Kişilik itibarıyla iç dünyaya eğilimli biridir; ama toplumun kurallarını benimser, yaşadığı ortama ayak uydurur. Fuat tüm kazandıklarının bedelini kendine yabancılaşmayla ödemesine rağmen kendi

¹⁶⁰ age. 352

benliğini kaybetmediğinden yalnızdır. Hayatta daha çok başarı kazanmak için yoğun çalışma sonucunda kendine ve ailesine ayıracak zamanı yoktur. Fuat kendi seçimiyle yaşadığı yaşam tarzından memnun değildir ve hiç bir şeye fırsat bulamamaktan şikâyetçidir. Bu onun kendi kişiliğini henüz kaybetmediğinin göstergesidir. Eserde üç farklı yaşam dönemindeki Fuat sunulur. Bunlardan biri Fuat'ın anılarında sunulan çocukluğudur. Ona yalnızlık, üzüntü, öfke ve kaygı duygularını bir arada yaşatan çocukluk anılarından nefret etmesine rağmen Fuat, hep bu anıların etkisindedir. Bazen en küçük ayrıntıları bile anımsar. Ülkenin en başarılı mimarlarından olan kırk dört yaşındaki Fuat içinde farkında olmadan hem üzüntülü çocukluğunu, hem de hayaller ve ideallerle yaşadığı gençliğini korur. Çocukken bazı arkadaşlarının acımasızlığına olan kızgınlığı, şaşkınlığı, onun için erişilmez olan BMW'ye binme isteği, ortaokul aşkını kışkandığı Oktay'a soğukluğu bilinçaltında saklıdır. Yazar Fuat'ın kişilik sunumunda bilinçaltının derinliğinde saklı ayrıntılara, ukdelere kadar gider. Uzun yıllar geçmesine rağmen bir sınıf arkadaşının hiçbir suçu olmadan onun BMW'lerine binmesini istememesinin nedeni Fuat'ı yine düşündürür, bu çocuğa onurunu kırarak yalvarmasını üzüntüyle anımsar, ona babasının takma adını duvara yazmaya mecbur eden çocuklardan öç almayı düşünür. Fuat bu çocuklardan biri olan ve şimdi havaalanında hamal olarak çalışan Zeydulla'ya rastlayınca, düşündükleri çocukluk anılarının etkisinden kurtulamadığını ortaya koyar:

“Sana ne yaparız biliyor musun?” demişlerdi o zaman. Belki de hemen şimdi, bugün, bu saat öç alma zamanıdır. 30 yıl sonra Fuat o cümleyi karşısındaki adama iade edebilir. “Sana ne yaparız biliyor musun?” Şimdi, “ne yaparım” değil, “ne yaparız” çünkü o yalnız değil görevi, mevkii onu teklikten çoğulluğa yükseltmiş.”¹⁶¹

Fuat kendini hayatta kazancının teklikten çoğulluğa dönüşmek olduğuna inandırır. “Teklikten çoğulluğa yükselmek”, Fuat'ın kendi iç dünyasından koparak, çoğulu içinde barındıran dış dünyanın bir parçasına dönüşmesi sonucunda hayata geçer. Anar Fuat'ın çözümlemesinde psikologların “kişinin çocukluğuna inme” yöntemini kullanır. İnsanın çocukluğu onun kişiliğinin oluşumunda önemli etkidir. Fuat'ın toplumda iyi mevki kazanma, güçlü, yetkili biri olma isteğinin, daha fazla başarı için

¹⁶¹ Anar, *Bir Fırsat Bulsam*, Da Yayıncılık, İstanbul 2002, s133

çabalarının temelinde çocuklukta yaşadıkları vardır. Bunun yanı sıra yazar Fuat'ın kişiliğine, iç dünyasının gerçekliğine bu duyguların yabancı olduğunu da ortaya koyar. Fuat kazandığı başarıların, çocukluktan içinde yaşattığı öç alma isteğini tatmin edebilecek gücünün olmasının onu mutlu etmediğinin bilincindedir. Fuat başkalarının kalbini kıramayacak bir kişiliğe sahiptir. Uzun yıllar içinde yaşattığı intikam duygusu bile onun kişiliğini değiştiremez.

Fuat sürekli bir iç tartışması içindedir. İç diyaloglarında içindeki ikinci 'ben' ile tartışır. Bazen bu ikinci ben başkalarına, çoğu zaman gençlik arkadaşı, sonradan yolları ayrılan Oktay'a dönüşür. Fuat içinde Oktay'la hep coşkuyla, heyecanla tartışır, ona karşı kendini kanıtlamaya çalışır. Oktay'ın ona okuması için verdiği Zen Budizmi'yle ilgili kitabı saçmalık diye nitelendirmesine rağmen bazı iç konuşmalarında bu yaşam felsefesinin bilinçaltında yansımaları görülür. Fuat öğrenciyken aynı hayat felsefesini, meslekleriyle ilgili yenilikçi düşünceleri, eleştirel bakış açısını paylaştığı Oktay'ın başarısızlığını, hayallerle yaşamasını, hayatın acımasız kurallarını benimsememesini eleştirir. Fuat aslında Oktay'ın hayatından daha memnun, güvenli, dinç, olduğunu anlar. Bu iç tartışmalarla o, aslında kendine yaşam tarzı seçiminin yanlış olmadığını kanıtlama çabasındadır. Hep zaman kıtlığından, saat bağımlısı olmasından şikâyetçi olan Fuat yaşam felsefesinin yanlış olduğunu düşündüğü Oktay'ın tavsiyesi üzerine günlük çalışma listesine 'kendimle görüşmeliyim' gibi garip yazıyı yazar.

Fuat'ın anılarında üniversite yıllarının, onun mimar olarak gelişmesinde, algılarının biçimlenmesinde belirgin etkisi olan hocası Fuat Salahlı'nın önemli yeri vardır. Sovyet döneminin hayatın her alanında yenilikçi düşüncelere baskı uygulandığı yıllarında Fuat Oktay'la beraber mimarlıkta yenilikçi düşüncüyü savunur ve bir öğrenci toplantısında Şövgü Şefizade'nin birkaç eserini de eleştirir. Bu nedenle onu üniversiteden atmak isterler. Bu olay onun hayatında, düşüncelerinde değişim noktası olur. Fuat hayatı boyunca bu olayı hayat dersi diye nitelendirir. Daha sonraları Fuat onun üniversiteden uzaklaştırılmasına engel olan ve evine davet eden Şövgü'yle yakınlaşmaya başlar. Şövgü'nün kızıyla evlendikten sonra tümüyle Şövgü'nün yaşam tarzının, düşüncelerinin etkisinde kalır. Sonuç olarak hocası Fuat Salahlı'dan, Oktay'dan ve kendi ideallerinden uzaklaşır. Zamanla Fuat Şövgü'ye benzediğini fark eder. O, dürüst ve onurlu babasından, ona gerçek mimarlığı öğreten hocasından uzaklaşsa da, Oktay'ın yaşam tarzını beğenmediğini düşünse de hayatında hep bir

şeylerin eksikliğini hisseder. İçinde Şövgü'nün etkisinde olan, onun kurallarıyla yaşayan, iş hayatındaki rekabette acımasız olmaya çalışan Fuat'la, Fuat Salahlı'nın bir zamanlar 'adaşım' veya 'küçük Fuat' dediği dürüst, hayallere inanan, babasının ve hocasının yaşam felsefesini savunan gencin çatışması vardır. Bu çatışma kendini bazen mantık ve istek karşılaşması şeklinde de ortaya koyar. Fuat iç tartışmalarında mantığının yanında yer almaya, duygularını, isteklerini kesip atmaya çalışır. Her şeye rağmen Fuat Şövgü'yle yakınlaşmasından sonra bir süre için yenilikçi düşüncelerinden dolayı üniversiteden uzaklaştırılan hocası Fuat Salahlı'yla ilişkisini kesmesi ve görüşmemesinin pişmanlığını, üzüntüsünü yaşar. Fuat Salahlı'nın defin töreninde Fuat'ın düşüncelerinde kendisiyle ilgili 'o zamanki Fuat' kavramı vardır. Fuat'ın iç dünyasında tutunduğu hayata yabancı ama eski yakınlarına da yabancılaşmış yalnız bir insan vardır. Bu insan geçmiş hayatını özler ve içinde eskiye, insanlara karşı kırgınlık vardır. Oktay'a gazetede başsağlığı ilanında Fuat Salahlı'nın diğer öğrencileriyle beraber adının yazılması istediğini söyler. Bu konuşmada Fuat aslında küçük olan bir meseleye büyük önem verir. Bu yazıda adının geçmesiyle o kendine ve Oktay'a halen eski Fuat olduğunu kanıtlayacaktır:

“Ne o Oktay? İsteğim seni rahatsız mı etti? Galiba beni kendi grubunuza yakıştırmıyorsun... Şimdi beni dışlamak iyi olmaz, ama adımlı safınızda görmek de hoşunuza gitmez... Kimse bilmeseydi de, siz bileceksiniz Fuat'ın hangi Fuat olduğunu?”¹⁶²

Fuat yerine geçeceği başkanı Ahmet Nezer'in eksik yanlarını eleştirir; ama kendisinin de yönetici olarak zayıf yanının duygusallık olduğu görülür. Acımasız düşüncelerinden sonra Ahmet Nezer'in oğluyla ilgilenmesi için ettiği ricası ona babasını hatırlatır. Fuat Salahlı'nın defin merasiminde Oktay'ın konuşması sırasında Fuat yine iç çatışması içinde görünür. Oktay'ın eleştirilerine kızar, ama Oktay'ın heyecanlandığını görünce ona yardım eder. Oktay'ı kayınpederine ve dolayısıyla ona saldıran biri olarak görür; ama ihtiyacı olduğu zaman eski dostu gibi yardım eder. Yazar anlatıcı Oktay'ın bu konuşmasından sonra Fuat'ın karışık düşüncelerini aktarır. Oktay'ın görüşleri, anlattığı anılar Fuat'ın 'yeni hayat biçiminin basamaklarını yükselme yolunun sevincini' kaçırmaz. Bu Fuat'ın hayatını yeniden gözden geçirmesine

¹⁶² Anar, *Bir Fırsat Bulsam*, Da Yayıncılık, İstanbul 2002, s91

ve önemli bir karara varmasına neden olur. Fuat Şövgü'nün hayat felsefesi, kurallarıyla yaşamaktan vazgeçer. Fuat, son günler yaşadığı yoğun duygular ve anıları sonucunda iç dünyası mantığını yener. Gençliğinde bir kişinin katledilmesine tanık olduğu halde saklanması, onun hayatın, yaşamak ve ayakta kalmak için acımasız kurallarını benimsediğini gösterir. Romanın sonunda Fuat'ın bu olayı da hatırlaması üzerine bu kuralların tutsaklığından kurtulması anlatılır. Kariyerine bunca zaman adadıktan sonra iç dünyasının bir anlık zaferi ve içinde saklamaya çalıştığı benliğini özgür bırakması sonucunda kariyeri için çok önemli bir toplantının yerine babasının evine akvaryumun suyunu değiştirmeye gider. Anne ve babasını mutlu etmek, onu mutlu etmeye yetmeyen kariyerdan daha önemli olur.

Feyzullah Kebirlinski: “Dante’nin Jübilesi” eserinde anlatılan Feyzullah Kebirlinski sıradan bir insandır. Kebirlinski tiyatro konusunda hiç bir yeteneği olmamasına rağmen hayatının kırk yılını tiyatro oyunculuğuna harcamış biridir. Yeteneksizliği, saflığı nedeniyle hep insanların alay konusudur. Anar eserinin Türkiye baskısının önsözünde Kebirlinski’yle ilgili “edebiyata olağanüstü güçlere sahip süper kahramanlar değil, gerçek hayattan sıradan insanlar getirdik. Eserimizde onların günlük hayatını, işini aksettirdik. Onların umutlarını, sevinçlerini, acılarını, dertlerini yazdık. “Dante’nin Jübilesi” adlı eserimdeki Feyzullah Kebirlinski de böyle kişilerdendir; sorunları, büyük kaygıları, küçük sevinçleri olan sıradan insan.”¹⁶³ diye yazar. Diğer eserlerinde Anar genellikle başkışilerini iç konuşma, anı, iç diyalog, felsefi sohbetlerin anlatımıyla sunar. Feyzullah’ın kişiliğiyle ilgili görüşe okur sadece olayların gidişatında sahip olur. İç dünyanın sunumu, uzun anılar, garip davranış ve düşünceler, uzun iç konuşmalar, bilinç akışı yoktur. Nurlane Aliyeva’ya göre Anar “Dante’nin Jübilesi” eserinde çağdaş Azerbaycan nesrinde ‘vatandaşlık hakkı’ kazanmış ‘ilgi çekmeyen’ sıradan bir insanı sunar.¹⁶⁴

Feyzullah hayatta tutunmak için, ailesini ve kendini geçindirmek için yaşam kavgasında olan sıradan, sade bir insandır. Onun farklı özelliği saflığı, tüm insanları iyi niyetiyle kabullenmesidir. Feyzullah’ın yalan söyleyecek kadar bile fantezisi yoktur. Feyzullah çoğu zaman insanların onunla alay ettiğini anlamaz, kendi hakkını savunamaz. Sovyetler Birliği’nin kurulduğu ilk yıllarda tiyatronun engellerle

¹⁶³ Anar, *Dante’nin Jübilesi*, Da Yayıncılık, İstanbul 2002, s11

¹⁶⁴ Nurlane Aliyeva, *Anar Şahsiyat ve Sanatçı*, Tahsil, Bakû 1998, s23

karşılaştığı, eski ve yeni zihniyetin karşılaştığı, tiyatronun henüz gelişmediği dönemlerde Feyzullah dinci bir aileden çıkmasına rağmen kendini tiyatroya adar. Ama zaman geçtikçe ve tiyatro sanatı geliştikçe Feyzullah'ın oyunculuğu yetersiz kalır. Genç ve yetenekli oyuncular, yönetmenler, tiyatro eleştirmenleri, Kebirlinski gibi yeteneksiz, yaşlı tiyatroculara karşı çıkarlar.

Yazar Feyzullah'taki meslek sevgisini yansıtmayı başarır. Yeteneksiz de olsa o, tiyatroya bağlıdır. Hatta kendi gerçek soyadını değil ünlü oyunculara benzemek için 'Kebirlinski' takma adını kullanır. Feyzullah'ın eleştirilere karşı korkusu, tepkisizliği onu acındırır. Müftü oğlu olan ve zamanında onu molla olarak görmek isteyen babasına karşı çıkarak tiyatrocusu olan Feyzullah'ı bu sözler üzer. Feyzullah sadece eleştirilere değil hatta insanların onunla açık şekilde alay etmesine karşı bile tepkisizdir. Yazar Feyzullah'ın kendisiyle ilgili sinema stüdyosunda yönetmen Ağa Mehdi'nin Moskova'dan gelen aktris kıza "Siz bir tip arıyordunuz. İşte size aradığınız gibi aptal görünümlü bir tip" demesini duyduğu zaman geçirdiği duyguları anlatmaz. Bunun yerine Feyzullah'ın akşam yemeğiyle ilgili hayalleri anlatılır. Feyzullah'ın Mecid'in onunla dalga geçtiğini bile anlamaz, alaylı sorularına ciddi cevaplar verir. Bu davranışları onu insanların içinde aptal durumuna düşürür, oğlunun bile utanmasına neden olur:

"Feyzullah şaşkınlıkla oğluna baktı: "Ne oluyorsun oğlum? Neyin var? Niye delendin, ne dedi ki?" "Ahu, sen de neden anlamıyorsun? Aydan mı geldin? Marstan mı? Neler söylediğinin farkında değil misin?" "Hayır."olmasan daha iyi" dedi, dönüp gitti." ¹⁶⁵

Tüm günü ekmek parası için insanların hakaretlerine tahammül ederek geçiren, bir işten başkasına koşuşturan Feyzullah evinde de huzur bulamaz. Komşusundan etkilenen karısı Hacer onu durmadan azarlar. Karısından bile saygı görmeyen yaşlı adam evinde de dışarıdaki gibi sessiz ve sakindir. Feyzullah'ın tepkisi sadece sabrı tükendiğinde görünür ve çok da etkili olmaz.

¹⁶⁵ Anar, *Dante'nin Jübilesi*, Da Yayıncılık, İstanbul 2002, s32

Yazar bu sıradan insanı ailesi için her fedakârlığa hazır biri olarak sunar. Bebekliğinde anne ve babasını kaybettiğinden evlatlığa aldıkları Eldar'ın, onun oğlu olmaktan utandığını duyduğunda karısına gerçeği açıklamayı teklif eder. Eldar, ünlü bir kişinin oğlu olduğunu, Feyzullah'ın aslında onun öz babası değil, teyzesinin kocası olduğunu duyarsa mutlu olacağını düşünen Kebirlnski zor da olsa bunu yapmaya hazırdır.

Tüm eleştirilere umursamaz görünen Feyzullah'ın, toplumda babası sayesinde bir yerlere gelmiş genç eleştirmene söylediği samimi ve sade sözlerinde aslında onun kişiliğinin düştüğü duruma itirazı, yaşam kavgası vardır. Feyzullah içinde bulunduğu durumda kimseyi suçlu görmez, ama kendisinin de suçu olmadığı kanaatindedir.

Eserde Feyzullah'ın kendisini yetenekli hissettiği, mutlu olduğu tek bir mekân anlatılır. Bir fabrikanın dram derneğini yöneten Feyzullah'la burada alay etmezler, onu dinlerler. Burada Feyzullah'ın kişiliğine farklı açıdan bakış vardır. Feyzullah korkak, sessiz, saf biri olarak görünmez. Dernekte Feyzullah kendinin topluma gerekli olduğunu hisseder, kendine güvenir, işçilere tiyatro anılarını anlatır, sanatın önemini açıklar, oyunculuk öğretir. Bu mekânda dışarıdaki ve evindeki hayatının anlamı yoktur. Oynadığı oyunların çoğu zaman sadece bir cümleden veya konuşmasız olmasının, başkalarının onunla alay etmesinin önemi yoktur. Feyzullah dernektekilere onu her gün bir oyuna çağırdıklarını anlatmakla, ünlü oyuncu Cevat'ın arabasına bindiğini duyurmakla, hayatı boyunca kırılan onurunu düzeltmeye çalışır.

Feyzullah yalnızlık sorunuyla yeteneksizliği sonucunda değil, saflığı nedeniyle karşılaşır. Yeteneksiz olmasına rağmen hayatta tutunan, toplumda saygı gören kişiler çoktur. Hayatın, insanların acımasızlığını anlamaması, insanlara güvenmesi, hakkını aramaması, tepkisiz kalması sonucunda insanlar onu 'farklı âlemin insanı' diye nitelendirirler.

Feyzullah küçük şeylerden mutlu olan bir insandır. O karısına kendini kanıtlamaya çalışır. Hacer'in isteğiyle kendi oynadığı oyuna bilet bulmak için herkese ağız açar, ama kimse yardım etmez. Bu Feyzullah'ı kendi hayatının anlamıyla ilgili düşündürür. Üzgün Feyzullah düşüncelerini onunla hep alay eden, oğlunu kızdıran Mecid'le paylaşır. Saflığı nedeniyle herkese inanan Feyzullah Mecid'in ona Akademi

binasında gerçekleştirilecek olan ünlü İtalyan şairi Dante'nin jübilesine ait iki kişilik davetiye bulup getirmesinden duygulanır. Bu davetiyeler ona eşinin yanında gururlanması için bir fırsattır. Akademi binasına vardıklarında kandırıldığını anlayan Feyzullah utancından bir şey söyleyemez, başını kaldırıp eşinin yüzüne bakamaz. Yazar bu sahneyle sıradan bir kişinin başkaları için önemsiz görünen faciasını düşündürmeyi başarır. Eser boyunca Feyzullah'ı gerçek anlamda mutlu eden tek şey metroyu daha önce görmediğini sandığı eşini metro istasyonunda gezdirmek olur. Feyzullah eşini mutlu etmekten duygulanarak her şeyi, hayatı boyunca yaşadığı terslikleri, gördüğü saygısızlıkları geçici de olsa unuttur.

Üniversiteli: Anar fantastik roman tarzında yazdığı “İlgi Bağı”nda anlattığı kahramanına isim vermeden onun hakkında sadece ‘Üniversiteli’ diye söz eder. Roman fantastik olmasının yanı sıra psikolojik bir romandır. Yazar kahramanının içine düştüğü durumun nedenlerini ve sonuçlarını onun psikolojisinde arar. Üniversiteli roman boyunca kendini tuhaf, anlaşılmaz olaylar içinde bulur. Romanın merkezinde bu tuhaf olaylar değil, olayların kahramanın bilinci tarafından algılanması, kişiliğinde bıraktığı iz ve değişimlerdir. Hayatta yaşanan her olayın mantıklı bir nedeninin olduğuna inanan, olağanüstü, açıklanamayacak olayları kabullenmeyen genç yaşadıkları sonucunda mantığını, aklını kaybetmekten korkar, her şeyde bir neden arar, kendini sakinleştirir. Ancak her mantıklı bir neden bulduğunu düşündüğü andan sonra sıradaki başka bir olay onu delirmek durumuna getirir. Üniversitelinin yalnızlık sorunu onun insanlara güvenmemesinden, kuşkucu ve bencil olmasından ortaya çıkar. O, yalnızlığı kendisi tercih eder ve tercihi sonucunda olağanüstü olaylar yaşar. Yazarın ‘sevimsiz ve içine kapanık’ diye nitelendirdiği kahramanı insanlarla ilişkiye giremediğinden ve arkadaşlıklar kuramadığından öğrenci yurdunda kalmak istemeyip kiralık ev arar. Romanda bireyin toplumdan kaçışı vardır. Üniversiteli yalnızlığı sevdiğini düşünür. Kira tuttuğu evde düşündükleri bunun kanıtıdır. Üniversiteli için mutluluk ve huzur herkesten uzakta kendisiyle baş başa kalabileceği bir mekândadır.

Anar'ın diğer eserlerindeki yalnız kahramanlar farklı iç dünyalarına rağmen dış dünyayla ilişkiyi koparmazlar, yalnızlıklarını içlerinde yaşarlar. Üniversiteliye insanlardan uzak kalmayı tercih eder. Bunun başlıca nedeni onun kişiliğinin güvensiz ve kuşkucu oluşudur. Gariplik diğer yalnız kişiler gibi üniversitelinin başlıca özelliğidir. Üniversiteli her şeyin mantıklı açıklaması olduğuna, sebep sonuç ilişkisine

inanır. Garip olayların, olağanüstülüğün, farklı sistemlerin, uzay ilişkilerinin onu ilgilendirdiğinin farkında değil. Farkında olduğu zaman bu onu sıkır. Yazar romanda anlatılan olaylardan önce de üniversitelinin gariplikler yaşadığını açıklar. Üniversiteli nedenini açıklayamadığı olaylar yaşadığında garipliklerin onu düşündürmesine kızar. Birilerini düşününce o kişiye rastlaması, daha önce tatmadığı herhangi yemeğin tadı veya kesinlikle hiç görmediği görüntü ona bildik gibi geldiğinde bunun nedenlerini düşünmek üniversiteliyi sıkır: “Nedenini çözemiyordu. Sıkılıyordu. Nedenini bulamadığından değil, olayın garipliğinin zihnini meşgul etmesinden.”¹⁶⁶

Romanda Üniversitelinin bir türlü anlayamadığı, mantıklı açıklamasını bulamadığı, karabasan mı gerçek mi olduğu belli olmayan olaylar cereyan eder. Kahramanın psikolojik sunumu onun iç konuşmaları ve olayların bilincinde ortaya çıkardığı çağrışım ve algıların anlatımı ve iç çözümlemelerle yapılır. İnsanlardan uzak kalmayı, yalnızlığı seven Üniversiteli aslında iyi bir gözlemcidir. Kuşkuculuğu ve gözlemciliği bir araya gelince o, çevresinde çoğu insanın dikkat etmediği farklı ve garip olanları sezer. Üniversiteli aynı zamanda zeki biridir. Zor olan üniversite sınavlarını kazanır. O, yurttan onun gibi sınava gelen diğer gençleri kendine rakip olarak görür ve onun kazanmasına rağmen diğerlerinin iyi davranmalarını, hatta bu olayı kutlamak gerektiğini söylemelerini anlayamaz. Üniversiteliye göre onlar birer rakipler ve bir birlerine yakınlık duymalarına gerek yoktur. Üniversitelinin yalnız kalmayı tercih etmesinin nedeni aslında onun yalnızlığı sevmesi değildir. O, çoğunluk arasında kendi sevimsizliğini ve geçimsizliğini daha çok hisseder. Üniversitelideki güvensizlik ve kuşkucu olması da yalnızlığının nedenlerindendir. Yazar romanın başında garip olayların başlayacağına gönderme yapar. Okur olayların Üniversitelinin sıcaklardan ve sınav heyecanından gerilen sınırları yüzünden gördüğü bir karabasan mı olduğunu veya romanda konusu geçen farklı ölçüt sistemleriyle, uzayla ilişki sonucunda ortaya çıktığını anlayamaz. Romanda Üniversitelinin savunduğu neden sonuç ilişkisi ve her şeyin mantıklı açıklaması olduğu düşüncesi yıkılır.

Romanın başında yazar Üniversitelinin psikolojik durumunu açıklar ve bununla okurda olağanüstü ve garip olayların onun kendi psikolojik durumu sonucunda ortaya çıkmasıyla ilgili kuşkular oluşur. Üniversiteli çevresinde kimsenin farketmediği

¹⁶⁶ Anar, *Dante'nin Jübilesi*, Da Yayıncılık, İstanbul 2002, s80

ayrıntılara dikkat eder ve garip şeyler düşünür. Bazen farklı mekânlarda açıklayamadığı nedenlerden içi daralır, garip duygular yaşar. İlandaki adrese gittiğinde yaşlı kadının gözlerinin derinliğindeki kederde onun bedenini terk etmiş eski güzelliğini fark etmesi Üniversitelinin sıradan düşüncelere sahip olmadığının gösterir. Sadece mantığına ve aklına güvendiğini düşünen Üniversiteli aslında kendi içgüdülerinin etkisindedir ve bazen mantıkla açıklanamayacak şeyler düşünür. Yaşlı kadının evinde gördüğü resimlerdeki insanların artık yaşamadıklarını düşünür. Daha sonra onu bekleyen korku dolu anlarda mantığıyla yaşadıklarının çatışması sonucunda Üniversiteli delirmek durumuna gelir. Delirmemek için o, karşılaştığı her garip olayın mantıklı açıklamasını arar. Ama açıklamasını bulduğunu düşündüğü an yeni bir gariplik onu daha çok korkutur. Onu delirtecek kadar korkunç olan evden kaçmak yerine Üniversiteli bu ‘büyülü’ evde daha neler olacağını merak ederek kalır. Aslında her şeyin bilimsel açıklaması olduğunu kabullenen Üniversiteliyi, açıklaması imkânsız durumlar ilgilendirir. Evrenin açıklanmamış sırları onu heyecanlandırır. Üniversitelinin kafası birbirine ters düşüncelerle dolar. Gariplikleri gören ve hisseden Üniversiteli mantığıyla nedenleri arar. Korkudan aklını kaybedeceğini düşündüğü zaman hiç bir şeyi umursamamaya karar verir. Her tür gariplikleri aslında normal kabul etmesi gerektiğini düşünür.

Üniversiteli insanlara karşı kuşkucudur. Başına gelen garipliklerin belirsiz düşmanları tarafından düzenlendiğini, birilerinin onu delirtmek için kurdukları tuzaklardan başka bir şey olmadığını düşünmek onu rahatlatır. Bilimsel açıklaması olmayan gariplik ve belirsizliktense insan düşmanlarının olmasını tercih eder. Bu düşünce onun korkularını azaltır. Düşmanlarının kim olduğunu düşündüğü zaman bilinç akışıyla vardığı sonuç üniversitelinin kişiliğindeki güvensizliği, aslında anlamsız olan kuşkularını ortaya koyar. Onun düşüncesine göre düşman edinmek kolaydır. İnsanlar farkında olmadan da birilerine zarar dokundurarak düşman edinebilirler:

Nereden bileceksin? Kimi zaman öyle düşmanlarımız ortaya çıkar ki düşte bile görülemez. Üstelik bu düşmanlara hiçbir zaman bir zararımız dokunmamış, çünkü düşmanlık çoğunlukla kişisel ilişkilerden doğmaz. Kendisini örnek alalım, o da istemeden ya da farkında olmadan birilerinin çıkarını zedelemiş ya da kendisine zarar dokunmuş olabilir.(Üniversiteli

sınavlarını kazanarak başka birisin üniversiteye girmesini önlemiş olduğu söylenebilir.) Yurttaki oda komşuları örneğin.¹⁶⁷

“Koskoca adamsın, materyalist, rasyonalistsin hem de öğrenci. Böyle ilkel bir korkuya kapılmaya utanmıyor musun?” diye düşünen üniversiteli korkudan bilincini kaybedeceği bir anda birilerinin onun dayanıklılığını ve iradesini denediğini düşünerek psikolojik savaşta yenilmemek için korkuyu kendinden uzaklaştırmayı başarır. Mantıkla açıklanamayacak olayların devamında üniversiteli garipliklere alışır ve artık hiç bir şeyin onu korkutmayacağını, şaşırtmayacağını düşünür. Hatta bazı şeylerin normal olduğunu gördüğünde hayret eder.

Üniversiteli bir birine ters karmaşık düşüncelere sahip olması sonucunda farklı benlikleriyle karşılaşır. Çivilenmiş balkon kapısını açarak kendi evine benzeyen ama eşyaları farklı dizilen başka bir eve geçer. Odadaki kişi arka taraftan Üniversiteliye kendisini hatırlatır ama yüzü üniversitelinin yaşlı kadının evinde gördüğü resimdeki gence benzer. İlk gördüğünde Üniversitelinin ‘ikinci ben’i olduğunu düşündüğü kişi yaşlı kadının psikiyatr oğlu olarak onun tüm sorularını yanıtlar. Aslında onun odasına benzer odadaki sadece yüzü farklı olan ve tüm garipliklerin mantıklı açıklamasını söyleyen Psikiyatr Üniversitelinin yorgun bilincindeki ‘ikinci ben’idir. İkinci beni yaşlı kadının psikiyatr oğlu olarak onun cevabını bulamadığı soruları yanıtlar. Aslında gencin mantıklı bulduğu cevaplar gerçeklere uymaz. Ama bunun onun için önemi yoktur. Önemli olan birilerinin ona durumu açıklamasıdır. Bu açıklamalardan sonra Üniversiteli için her şey daha kolay ve bulunduğu ev de korkusuz olur. Üniversitelinin, Psikiyatrin açıklamadığı durumlara bile kendisinin mantıklı nedenler uydurması aslında onun istediği cevapları duyduğunu gösterir.

Eserin sonunda evinde karşılaştığı psikiyatra benzeyen astrofizikçi üniversitelinin sebep sonuç ilişkisine karşı çıkan, mantık dışı olaylarla ilgilenen, bilinçaltında sakladığı başka bir benidir. Astrofizikçi üniversitelinin kafasında mantıklı cevabı olmayan sorular oluşturur. Astrofizikçi evrenin mantıkla kavranamayacağı düşüncesini savunur. Bilimsel açıklamalara karşı çıkar. Astrofizikçinin değindiği konular aslında Üniversiteliyi düşündüren ama mantıklı tarafının kabullenmediği konulardır.

¹⁶⁷ age.101

Astrofizikçi insanların evreni kavrayamama, uzak dünyaların sakinleriyle ilişkiye girememe nedeninin her şeyi mantıkla, bilimle açıklama isteği olduğunu söyler. Yazar Astrofizik iyi dinleyen ama anlamadığını düşünen Üniversitelinin ruhunda ve bilincindeki değişimi anlatır. Kişi artık sorulara mantıklı neden aramaktan veya mantıkla açıklanamayan soruları düşünmekten yorulmuş durumdadır. Artık mantık dışı olan hiçbir şey onu şaşırtamaz.

Korku ve karmaşık düşüncelerle yaşadığı bir günün sonunda Üniversitelinin vardığı sonuç yine onun korumak istediği, bir türlü vazgeçmediği kişiliğini yansıtır. Üniversiteli olup bitenler karşısında kendisini ezdirmediğini, ne yaşlı kadının, ne de onun oğullarının kendisini delirtemediklerini düşünür. Her şeye rağmen  niversiteli düşmanları olduğu ve birilerinin onu delirtmek istediği düşüncesinden vazgeçmemiş gibi görünür. Ama bilinci dumanlandığında, uykulu haliyle bilinçaltında sakladığı düşüncesini ortaya koyar. Kütüphaneden uzay çalışmaları üzerine yazılan eserleri alıp okuması gerektiğini düşünür.

Melik Memmedli: Melik Memmedli Anar'ın son eserlerinden olan, Azerbaycan'ın sosyal ve siyasi sorunlarına değindiği “Ak Koç, Kara Koç”  topya romanında başkişidir. Anar kahramanının adını Azerbaycan'ın halk arasında en çok bilinen ve sevilen “Melikmemmed” masalından almıştır. Melikmemmed'in adını  ağdaş yaşamla bağdaşlaştırıp Melik Memmedli olarak değiştirir. Masalda Melikmemmed hayatı için önemli olan bir seçim karşısında kalır. Onu ışıklı dünyaya götürecek beyaz ve karanlık dünyaya götürecek siyah renkli iki ko tan birine binmesi gerekir. Yazar  topik ve anti ütopik masallar diye nitelendirdiği romanının kahramanına bu adı seçmesinin simgesel anlamı vardır. Melik Memmedli ışıklı ve karanlık dünya arasında kalan Azerbaycan halkını simgeler. Azerbaycan'ın vatanını seven aydınlarından biri olarak Melik Memmedli'nin ülkenin geleceği için yapması gerektiği görevleri vardır. Melik Memmedli Anar'ın yalnız bireylerinden farklıdır. Eser sosyal ve siyasi konuyu ele aldığından, yazılma amacı da farklıdır. Yazar Azerbaycan'ın sorunlarını yansıtır ve toplumsal mesaj verir. Doğal olarak roman kahramanı da bu amaca hizmet eder. Melik Memmedli'nin birey olarak özel duyguları, i  dünyası aktarılmaz. Onun kişiliğiyle ilgili düşünce Azerbaycan'ın tarihi, bugünü ve geleceğiyle ilgili düşündükleri ve gördükleri, yaşadıkları sonucunda hissettikleriyle ortaya çıkar.

Romanda aynı mekânda, yani Bakû'de ve aynı belirsiz bir zamanda Melik Memmedli'nin bir birine paralel iki farklı yaşamı anlatılır. Ütopya olan birinci bölümde kahramanın gelişmiş bir ülkenin vatandaşı olmaktan duyduğu gurur ve mutluluğu, anti ütopya olan ikinci bölümdeyse bölünmüş memleketine yıllar sonra dönüp ailesini de bölünmüş gördüğünde yaşadığı keder anlatılır.

Birinci bölümde kişi yalnız değildir ve ütöpik bir toplumun bir parçası olmaktan mutludur. Melik Memmedli'nin bu ilk dünyasında sadece gördüğü manzaralardan memnurluk, yaptığı işlerden duyduğu gurur ve Nevruz bayramının verdiği sevinç vardır. İkinci bölümde aynı kişi, aynı zaman ve mekânda ama farklı siyasî şartlar altında çok mutsuz ve yalnızdır. Anar birinci bölümde kişiyle ilgili bilgilerden fazla kişinin Azerbaycan'ın tarihi hakkında hatırladıkları, siyasî, sosyal, kültürel durumuyla ilgili düşüncelerinin anlatımına yer verir. Melik Memmedli ve ailesiyle ilgili bilgiler kısadır. O, Azerbaycan'ın önde giden gazetecilerinden biridir ve bir televizyon kanalında çalışır. Melik Memmedli vatanının her sorununu düşünür, geçmişteki acı olaylara üzülür, kazandıkları başarılarından mutlu olur. Genel olarak tüm kahramanlarının iç dünyasındaki kötümserliği ve içindeki en küçük acıyı bile yansıtan Anar, "Ak Koç, Kara Koç"un birinci bölümünde baştan sona mutlu yaşamını anlattığı Melik Memmedli'nin nedensiz bir kederine de değinir. Melik çok sevdiği Nevruz bayramı günü gördüğü memleket manzaralarından sevinmesine, bayram müziği eşliğinde her tarafta gördüğü gülümseyen mutlu insanlara rağmen ansızın kederlenir. Yazar bu kederin nedenini Melik'in dünyanın faniliğiyle ilgili düşünceleriyle açıklar. 'Kaygısız bir ülkede, kaygısız bir zamanda yaşayan kaygısız insan' olduğunu düşünen Melik 'kaygısızlık' kavramıyla ilgili düşünür. Gerçekten de yaşamının kaygısız olup olmadığı sorusuna cevap arar. Burada kısa da olsa Anar, tüm eserlerinde anlatmak istediği konuya, kişinin toplumun sadece bir unsuru olmadığı, öznel duygulara, keder ve sevince sahip olduğu konusuna değinir. Melik sosyal sorunlardan, iş, ev, maddi kaygılarından kurtulmanın, gelişmiş bir ülkenin vatandaşı olmanın kaygısızlık anlamına gelmediğini anlar: "Heç bir kuruluş, en adil cemiyet, en fırvan (*mutlu*) şerait bele insanı tenhalık saatlarından, garşılıksız mehebbetin (*karşılıksız aşkın*), kıskancılığı,

hayal kırıklığının acılarından, yakınlarının itkilerinden hilas ede bilmir (*kurtaramaz*).”¹⁶⁸

Halkının atlattığı tehlikeleri, sorunları, kaybettiklerini anımsayan Melik Azerbaycan’ın mutsuz vatandaşı olmadığı ama bunun da herkesin mutlu olduğunu kanıtlamadığı sonucuna varır. Melik’e göre halkın genel durumu kötüyse herkes mutsuzdur ama sosyal durum çok iyiye bile bu herkesin mutlu olması anlamına gelmez. Ülkesinden dolayı mutlu, rahat olan kişiyi bile öznel sorunlar; ölüm, ayrılık, yalnızlık mutsuz eder. Birinci bölümde kahraman bu düşünceleri ve kaybettiği yakınlarını, Azerbaycan’ın acı geçmişini anması dışında genel olarak mutludur ve iyimserdir. Kötümser düşünceleri kendinden uzaklaştırır ve güzel Bakû’yü görüp ‘insan gibi yaşayıp’, gerekli bir şeyler yaptıktan sonra ‘insan gibi gitmenin’ korkusuz olduğunu düşünür.

İkinci bölümde Melik Memmedli üzgün ve mutsuzdur. Azerbaycan tehlikeli olayları atlatamaz, yanlış politika, iç çatışmalar, dış ve iç düşmanların yaptıkları sonucunda bir cumhuriyet olarak haritadan silinir, Bakû dış güçler tarafından üç bölgeye bölünür. Bu olayların hayata geçtiği sıralar Türkiye’ye iş gezisine giden Melik Memmedli geri dönemez ve uzun bir süre memleketinden ve ailesinden haber alamaz. Bölümde yıllar sonra bir tanıdığının yardımıyla Bakû’ye dönen Melik’in memleketinde karşılaştığı manzaralardan dolayı hissettiği acı anlatılır. Özlemini çektiği Bakû’ye dönmesi ve ailesini bulması onu daha da mutsuz eder. O zamana kadar bu özlemle yaşayan Melik yaşamının anlamını kaybeder. Ailesini de Bakû gibi üç yere ayrılmış ve her birini Bakû’nün farklı ülkelerin yönetiminde olan bölgelerinde kaldıklarından dolayı birbirlerinden kopmuş olarak bulur. Kişiliklerini kaybetmeseler de kendi düşüncelerini saklamaya ve ortama ayak uydurmaya mecburdurlar. Melik bu durumu kabullenemez ama yapabileceği bir şey olmadığından manen yıkılır. Sonunda şahit olduklarının acısına dayanamaz, uzun yıllar özlemini çektiği şehirden, ailesinden uzaklara kaçmak ister. Bölümün sonunda Bakû’nün hiçbir bölgeye ait olmayan kirlenmiş sahiline kaçan Melik’in kötümser düşüncelerinin anlatımı vardır:

¹⁶⁸ Anar, *Ak Koç, Kara Koç*, Azersneşr, Bakû 2003, s41

Her şey bitmişti. Ne yeri yurdu kalmıştı, ne de halkı, ne vatanı, ne ailesi. Keçmiş yoktu. Darmadağın dağıdılmış, yandırılmış, tarmar edilmişti. İndi (*şimdi*) bak beleydi. Gelecek? Gelecek de yoktu. Her hâlde onunçün. Onun Melik Memmedli'nin heç bir geleceği yoktu. Türkiye'ye gayıtmag (*dönmek*) bundan sonra, bu hatıralarla, bu teessüratlarla, bu gördükleri, eşittikleriyle bundan sonra orda nece yaşaya bilerdi. Bundan sonra yaşamağının ne manası vardı...¹⁶⁹

Yalnız kaldığını anlayan ve bunalım geçiren Melik, artık yaşamakta anlam görmez, intihar etmek ister. Yazar hayattan bunalan ve kurtuluşu intiharda gören kişinin ölümüyle ilgili mantıklı düşüncelerini anlatır. Bu sırada birinin ona “kötümserliğe kapılma” sözlerini duyar. Onun Bakû'ye dönmesine yardım eden eski arkadaşı Erhan gizemli bir şekilde yanında bulunur. Kendini Melikmemmed masalında Melikmemmed'e yardım eden sihirli Zümrüt kuşuna benzeten Erhan ona ölümün çare olmadığını ve halk masalını hatırlatır. Erhan aynı zamanda Melik'in bilincindeki son umudun yansımasıdır. O, uzakta savaşılan iki koçu göstererek masalın henüz bitmediğini, eğer ak koça binerse her şeyi değiştirmek için şansı olduğunu söyler. Roman Melik'in halkının ve kendi hayatını değiştirmek için son umuda, ‘ak koç’a doğru koşmasıyla sonlanır.

3.5.2. Yardımcı Kişiler

Mimarlar:

“Bir Fırsat Bulsam”da Fuat'ın kişiliğini etkileyen ve hayat çizgisini değiştiren kayınpederi Şövgü Şefizade Sovyet döneminde sadece bilgisiyle değil, farklı yollarla başarı kazanmış bir mimardır. Şövgü toplumda sözü geçen, istediğini yaptırabilecek kadar gücü olan biridir. O, damadı Fuat'ın geleceğinin planını yapar ve mesleğinde ilerlemesi için arkasında durur. Yazar Şövgü'nün iç dünyasını anlatmaz. Fuat'ın ve başka kişilerin düşüncelerinden Şövgü'nün kişiliği ortaya çıkar. Kızını fakir ama yetenekli mimar Fuat'la evlendirdikten sonra onun hayatta kazandığı tüm somut başarılarda ve manen kaybettiklerinde etkisi olur. Fuat'ın öğrencilik anılarında Fuat Salahlı ve Şövgü Şefizade çatışması vardır. Dönemin iki yetenekli mimarı arasında düşünce ve yaşam tarzı farkı onların arkadaşlıklarına son vermiş ve yollarını ayırmıştır.

¹⁶⁹ Anar, *Ak Koç, Kara Koç*, Azərneşr, Bakû 2003, s106

Fuat Salahlı'nın düşüncesine göre Şövgü yetenekli bir mimar olmasına, her konuyu kolay kavramasına, mimarlıkta iyi ve kötü ayrımını yapabilmesine rağmen iyiyi bırakıp kötünün peşine düşen biridir.

Şövgü Şefizade Fuat Salahlı'dan farklı olarak dönem şartlarının gerektirdiğini yapar. O, mesleğinde makam olarak ileri gitmenin kurallarını iyi bilir ve tutunmak için kötü olduğunu bildiği düşünceyi bile savunur, beğenmediği tarzda yapıların projelerine rehberlik eder. Fuat'ın öğrencilik döneminde Şövgü Şefizade eleştirilmesi imkânsız kişilerden biridir. Genç Fuat Bilimsel Öğrenci Derneği'nde hocası Fuat Salahlı'nın düşüncelerini savunan bildirisinde Şövgü'nün birkaç eserini eleştirir. Bu yüzden üniversiteden atılma tehlikesiyle karşı karşıya kalır. Dekanın Fuat'a söylediklerinden Şövgü'nün toplumda ve mimarlık çevresindeki gücü hissedilir:

Ulan hayta, o ne haltlardır karıştırdıkların? Boyundan posundan utanmadın mı? Ulan senin ne işin var Şövgü Şefizade'yle. Şimdi ben sana ne diyeyim, Şövgü Şefizade senin akranın mı? Senin haddine mi düştü Şövgü Şefizadeye laf etmek? Onun kim olduğunu aklın alıyor mu? Şimdi zorla mimar olmak istiyorsun. Varsayalım mimar oluverdin, hayat boyu Şövgü Şefizade'den köşe bucak saklanacak mısın? Bizim çevrenin nesidir Şövgü Şefizade, biliyor musun?¹⁷⁰

Şövgü Şefizade düşmanlarını dost yapabilecek, genç yetenekleri tanıyıp kullanabilecek kadar zeki biridir. Şövgü yaşam tarzı ve konuşmaları birbirine uymayan biridir. O, Fuat'ın bildirisini okuduğunda rektörüne bu öğrenciyi cezalandırmak değil, ödüllendirmek gerekir demesiyle çağdaş düşünceli biri olarak görünür. Şövgü Fuat'a kendisini eleştiriye açık, ileri görüşlü biri olarak tanıtır. Gence onu eleştirmesine hak verdiğini söyler ve yaptığı binaların çoğunun utanç kaynağı olduğunu, halka gerekmediğini ve istemeden, sadece dönemlerin talebine uygun olduğu için yaptığını itiraf eder. Gencin onun hakkındaki önyargılarını yıkmayı başarır ve zamanla onun tüm düşüncelerini etkiler, yaşam felsefesini değiştirir.

¹⁷⁰ Anar, *Bir Fırsat Bulsam*, Da Yayıncılık, İstanbul 2002, s81

Şövgü için genç ve henüz insanları tanımayan Fuat'ı etkilemek kolaydır. Fuat'a eleştiriye açık olduğunu söyleyen Şövgü Şefizade gerçekte onun yapılarını eleştiren ve onun da doğru bulduğu düşünceleri savunan gençlik arkadaşı Fuat Salahlı'yı sevmez ve onun üniversiteden uzaklaştırılmasına çalışır. Bunu genç Fuat'tan saklar ve aynı düşünceyi paylaştıklarına Fuat'ı inandırdıktan sonra aslında onu ilgilendiren konuya; gerçek amacına yaklaşır. Mimarlıkta yapacağı büyük değişiklikler için düşündüğü planlarında yardımcılar gerektiğini söyler. “senin gibi, benim gibi düşünenlerden kimleri çağırmak mümkün?” sorusuyla Fuat'tın ağzından söz almaya çalışır. Birkaç arkadaşının ve hocası Fuat Salahlı'nın ismini söyleyen Fuat, bununla hocasını ele verdiğini ve düşmanlarının eline onu fakülteden uzaklaştırmak için yol açtığını anlayamaz. Şövgü Şefizade kendini ‘dönemin nabzını tutmayı bilen’ şanslılardan biri olarak değerlendirir. O, hep ona yaltaklık eden dekan Zülfügarov gibilerinin aslında daha korkunç düşmanlar olduğu, ama onlardan daha güçlü olduğu kanaatinde dir.

Fuat farkında olmadan etkilendiği ve inandığı Şövgü'yü düşünce arkadaşı Oktay'a karşı savunur. Aralarında geçen bir tartışmanın anlatımı Şövgü'nün hayat ilkesini ve bu ilkeye iki gencin farklı bakışlarını ortaya koyar:

“Şövgü'nün hiçbir mimarlık ilkesi yok. Her zaman nabza göre şerbet verir. Havayı koklar, hangi dönemde hangi biçim, hangi form geçerliyse kendini ona göre ayarlar” diyordu Oktay. Fuat da, “İyi ya, devrin taleplerini yanıtlıyor demek ki, bu da sağlam bir ilke, bir inanç değil mi? “ deyince Oktay ona(hepsini de anımsıyor Fuat) “inançlar çeşitli olur, doğrusu da olur, yanlışı da” dedi.”¹⁷¹

Fuat'la Şövgü'nün satranç oynamalarının anlatımıyla bir oyundan yola çıkılarak kişilik çözümlemesini yapmak mümkündür. Şövgü için kurallar yoktur. Zorda kalınca kuralları bozar ve mızıkçılık yapar, kendine uygun bir durum yaratır, yendiği zaman da övünür. O, hayatını da aynı tarzda yaşar. Kurallarını ve düşüncelerini işine geldiği gibi değiştirir, önemli olan kazanmaktır, yöntemler önemsizdir. Şövgü gibi insanlar için amaca giden yolda engel yoktur.

¹⁷¹ age.104

Şövgü Fuat için her an yeni bir şeyler öğrendiği, ders aldığı bazen de davranışlarıyla onu şaşırtan biridir. Ölümünden sonra değeri bilinen Fuat Salahlı'yı sağlığında sevmemesine ve işlerinde engel olmasına rağmen onun defin merasiminde konuşma yapmasıyla Fuat'ı ve orada bulunan herkesi şaşırtır.

“Bir Fırsat Bulsam”da Fuat'ın anılarında sık hatırladığı kişilerden biri de üniversite hocası Fuat Salahlı'dır. Fuat Salahlı Şövgü Şefizade'nin deyimiyle ‘dönemin nabzını tutamayan’ yetenekli mimarlardan biridir. Mimarlıkta yenilikçi düşünceyi açık şekilde savunduğundan 50’li yıllarda mimarlığın sorunları, abartılı süsleme, seçmecilik ve sahte gelenekçiliğe karşı eleştirileri ve yeni inşaat malzemelerinden doğan yeni inşaat imkânları, konstrüktivizmin olumlu yönleri hakkında düşüncelerini öğrencileri ilgiyle karşılar. Yönetim Fuat Salahlı'yı Sovyet düşüncesine uymamakla, konstrüktivizme eğilimle suçlar. Fuat Salahlı'nın meslek hayatında yükselmesine, projelerini hayata geçirmesine engel olurlar. Fuat Salahlı fakülteden uzaklaştırılır ve sekiz ay hakkı için savaşır. Oktay'ın Fuat'la konuşmasında Fuat Salahlı'nın bu sekiz ay yaşadığı zor günlere gönderme vardır: “Oktay üzüntülü, “Hayır yanılmıyorsun,” dedi. “ama 8 ay, 240 gün, 240 gece demektir. Her saati, her dakikası bin azaba dönüşen 240 gün, 240 uzadıkça uzayan, bir türlü bitmek bilmeyen gece...”¹⁷²

Genellikle kahramanlarının dış görünümünün anlatımına fazla yer vermeyen yazar Fuat Salahlı'nın dış görünümü, özel hayatı ve meslek hayatıyla ilgili bilgi vermiştir. Fuat Salahlı sadece düşünceleri ve yaşam tarzıyla değil dış görünümüyle de herkesten farklıdır: “Fakültedeki hocaların çoğu birbirine benziyor ama Fuat Salahlı kimseye benzemiyordu. Kara saçları, arık, sinirli yüzü, sivri burnu, ince dudakları ve hep aynı hareketi yapan ince uzun parmakları...”¹⁷³

Anar'ın kişilerin tasvirinde de kendine özgü bir çizgisi vardır. Kişilerin dış görünümü hakkında kesin bilgiler vermez, başka kişilerin bakış açısından ayrı ayrı özelliklerin anlatımıyla kişi hakkında düşünce oluşturur. Tasvirler genellikle kişinin psikolojisini, hayat tarzını, duygularını yansıtmaya yardım eder. Fuat Salahlı'nın dış görünümünden, yüz çizgilerinden, davranışlarından sinirli ve öfkeli bir yapıya sahip olduğunu anlamak mümkündür. Her zaman içtiği sigarayı alışılmadık bir biçimde

¹⁷² age.93

¹⁷³ age.77

ezmesi, cebindeki tarakla derslerinde veya toplantılarda sık sık saçını taraması gibi davranışındaki ayrıntıların anlatımı da kahramanın sinirli oluşunu gösterir:

Fuat Salahlı öğrencisi Fuat’a ‘Küçük Fuat, adaşım’ demesinden dolayı Fuat anılarında hocasını Büyük Fuat diye hatırlar. Fuat Salahlı öğrencilerinden en fazla Fuat’a ve Oktay’a yakın davranır. Daha sonralar Fuat’ın ondan uzak kaçmasından, üniversiteden uzaklaştırıldığı dönem ‘kapısını bile açmamasından’ dolayı üzülür. Öğrencisiyle aralarındaki bu anlaşılabilir dargınlık Fuat Salahlı’nın ölümüne kadar çözülmez.

Oktay defin merasiminde Fuat Salahlı’yla ilgili bir anısını anlatarak onun kişilik farkını ortaya koyar. Fuat Salahlı üniversiteden uzaklaştırılıp, sekiz aylık bir mücadeleden sonra işine döndüğünde salona girer ve kürsüye geçip en son derste anlattığı konuya devam eder:

Geçen derste, yani 8 ay önce, sanki hiçbir şey olmamıştı... Sanki salondan 8 dakika önce çıkmış ve şimdi dönmüştü. Sadece bu tutum onun tüm varlığının niteliklerini açıklar. Onun için zaman ayrı ayrı dönemler, kesimlere, parçalara bölünmezdi. Fuat Salahlı için zaman tek parça, aralıksız, bölünmez, sürekli devinimde olan tam bir etik birimdi... Zaman onun için maneviyat gibi, gerçek gibi olgun...¹⁷⁴

Oktay, “Bir Fırsat Bulsam”da Fuat’ın beğenmediğini düşündüğü halde etkisinden kurtulamadığı eski arkadaşdır. Oktay yazarın olumlu bakış açısıyla ele alınmıştır. Düşünce ve yaşam tarzıyla hocası olan Fuat Salahlı’nın çizgisinden uzaklaşmaz. Romandaki Fuat Salahlı ve Şövgü Şefizade çatışması, Oktayla Fuat’ın ilişkisinde de devam eder. Fuat zamanla Şövgü Şefizade’nin bir parçasına dönüştüğünden ve hocasına yüz çevirdiğinden Oktay tarafından eleştirilir. Eleştirel yaklaşım Fuat’ta da vardır. O da Oktay’ın yaşam tarzını, hayat felsefesini kabullenmez. Fuat’ın iç konuşmalarında Oktay’la ilgili düşündükleri, Şövgü Şefizade’nin Fuat Salahlı’yla ilgili söylediklerine benzer. Gençlik anılarında Fuat Oktay’la arkadaşır ve aynı düşünceleri paylaşırlar. Oktay Fuat Salahlı’nın mimarlıkta yenilikçi düşüncesinden vazgeçmeden

¹⁷⁴ age.141

yaşar. Yazar anlatıcı Oktay'ın iç konuşmalarına, iç dünyasının açıklanmasına yer vermez. Fuat'ın Oktay hakkında düşündüklerinden ve aralarında geçen diyaloglardan onun kişiliği ortaya çıkar. Fuat'ın iç konuşmalarında Oktay'ı eleştirmesi, onunla tartışması ve anılarında ona çok yer vermesi aslında Oktay'ın onun düşüncelerindeki etkisini gösterir. Ajandasında günlük planına Oktay'ın 'kendinle görüş' tavsiyesini eklemesi de bunun kanıtıdır. Oktay Fuat'a, gençliğini, inandığı ve savunduğu düşüncelerinden, kendi benliğinden güçlü olmak adına vazgeçmesini anımsatır. Bu yüzden içinde hep Oktay'la tartışır, kendini Oktay'a kanıtlama gereği hisseder. Yazar anlatıcı Fuat'ın okuldayken âşık olduğu Esmer'le Oktay'ın sevgisine ve bunun Fuat'ın bilinçaltında yerleştiğinden Oktay'a soğukluk duyduğuna gönderme yapar. Anar farklı eserleri arasında kurduğu ilişkiyi "Bir Fırsat Bulsam" romanında da uygulamıştır. Oktay ve Esmer yazarın "Gürcü Soyadı" adlı hikâyesinin başkişileridir.

Fuat'ın düşüncesine göre Oktay'la sorunu ayrı frekanslarda yaşamalarıdır. Fuat buna 'frekans uyumsuzluğu' der. Oktay somut başarıları önemsemeyen, hocası Fuat Salahlı gibi 'dönemin nabzını tutamayanlardan biri'dir. O, yıllar sonra Fuat'ın ofisine geldiğinde, arkadaşının beklentilerinin aksine onun odasını, sekreterini, memurlarını görünce sıkılmaz, rahat davranır. Oktay düşünceleri, yaşam tarzıyla, hayat felsefesiyle toplum tarafından anlaşılmayan kişilerdendir. Yetenekli olmasına rağmen mesleğinde başarı kazanamamış bir mimardır. Oktay'ın Zen Budizm'inin felsefesiyle ilgilenmesi ve Fuat'a bu felsefenin sanki ona kendini açıkladığını hissettiğini söylemesi onun kişiliğini açıklar. Romanın başında Zen felsefesiyle ilgili yazılmış bir makaleden alıntı vardır: "Manevi olgunluğun tek belirtisi, ün ve makam açgözlülüğünün gereksiz olduğunu anlamaktır. Yalnız bu durumdadır ki insan için basit hayatının görünen yanı hayatın gözle görülmeyen yanını ortaya koyar."¹⁷⁵

Oktay ün ve makamdan vazgeçerek kendini manen olgunlaştırmayı tercih eden kişilerdendir. Onun tavsiyesiyle Fuat Zen felsefesiyle ilgili okuduğunda 'zavallı Oktay' diye düşünür. Öğrencilik hayatında kazandığı başarılarla, fakülteyi pekiyi derecelerle bitirmesine, tez savunmasının neredeyse gösteriye dönüşmesine rağmen herkesin parlak geleceğine inandığı Oktay köy hamamları projelerini çizmekle uğraşır. Fuat'a göre yaşamın güçlülerin kazandığı savaştan ibaret olduğunu anlamak istemediğinden

¹⁷⁵ age.7

Oktay'ın başarısız olması kaçınılmazdır. Tüm bu başarısızlığına rağmen Oktay'ın hayatından memnun olması, kendini Fuat'tan daha güvenli ve rahat hissetmesi Fuat'ı düşündürür. Oktay Fuat'ın hocasından uzaklaşıp Şövgü'nün bir parçasına dönüşmesini eleştirir. Onun Fuat'tan farkı, görüşlerini, düşüncelerini korkusuz, açık şekilde ortaya koyabilmesidir. Kaybedeceği somut değerleri fazla olmadığından o, düşüncelerini açıklamaktan da çekinmez. Eleştirisine rağmen Fuat Oktay'ın hocalarının defin merasiminde yaptığı konuşmadan etkilenir ve bu da onun hayatını değiştirecek bir karar vermesine neden olur. Oktay romanın başkişisinin, daha yüksek makam için uzun yıllar boyu verdiği çabalardan sonra isteğine ulaşmak üzereyken vazgeçip kendi benliğine dönmesinde ve manevi olgunluğu tercih etmesinde en önemli etkenlerden biridir.

“Bir Fırsat Bulsam” romanının kişi kadrosundaki mimarlardan biri de Kent Yapı Perspektif Prognozlaştırma Kurumu'nun başkanı Ahmet Nezer'dir. Fuat Ahmet Nezer'in yardımcısıdır ve onunla çalıştığı iki yıl içinde ondan çok şey öğrenmiştir: “Ahmet Nezer'le çalıştığı iki yıl süresince, Fuat'ın ondan öğrendiği çok şey vardı. Hepsinden önemlisi, olumsuz cevap vermeyi öğrenmişti. Herhangi başvuruya, konu ne olursa olsun, “Hayır, olamaz!” demesini. En önemsizi de şartlı olumlu cevaplama.”¹⁷⁶

Fuat Ahmet Nezer'in yanlışlarından da ders çıkarmayı öğrenir ve sevmediği başkanını makamına layık görmez. Romanda anlatı zamanı Ahmet Nezer'in başkanlıktan çıkarılacağı, yerine Fuat'ın geçmesinin beklendiği günlerdir. Ahmet Nezer'le ilgili ilk bilgiler Fuat'ın düşünceleriyle verilir. Ahmet Nezer'in düzenlediği bir toplantının anlatımında Fuat'ın yerine geçeceğinden emin olduğu Ahmet Nezer'le psikolojik savaşta olduğu ortaya çıkar. Fuat başkanını içinden eleştirir ve makamını hak etmediğini düşünür. Fuat'ın “bakanla kim görüşmeliydi?” sorusuna “siz görüşmeliydiniz yoldaş Mehdiyev” dememesi, sorumluları eleştirmemesi onun sözünü geçirmeyen amir olduğunun göstergesidir.

Fuat Ahmet Nezer'in geleceğini, onu nelerin beklediğini hayal eder. Altmış yedi yaşındaki Ahmet Nezer gençliğinden beri alışmış olduğu makamına, özel arabasına, sekreterine veda etme zamanının geldiğinin farkındadır. O, görevine kardeşi Eşref Nezerov'un sayesinde gelmiştir. Kardeşinin görevini yazar açıklamaz, ama

¹⁷⁶ age.50

anlatılanlardan yüksek bir makamda olduğu anlaşılır. Eşref Nezerov'un kendi görevinden uzaklaştırılmasıyla Ahmet Nezer'i de aynı son bekler. Makamına layık olmadığını herkes bilse de yıllarca kardeşinden dolayı görmezlikten gelmişlerdir. Anlatıcı yazar Ahmet Nezer'in geçmişi ve günlük hayatıyla ilgili kısa bilgiler verir. Aslında bu bilgiler Fuat'ın açısından değerlendirilir. İkinci Dünya Savaşı gazisi olmasına, cephede gösterdiği kahramanlıklara ve savaşın alev çemberinden geçmesine rağmen yöneticilikte başarısız olan Ahmet Nezer günlük hayatında korkak bir kişidir. O, karısından korkar ve iş yerinde çalışanlarına sözünü geçiremez. Fuat'ın düşüncelerine göre kuruma tükenmez enerjili, çağdaş, bilgili ve en önemlisi tutkulu bir yönetici gerekir. Fuat Ahmet Nezer'in başkan olarak eksik yanlarını not düşer:

“Fuat not düştü. Ahmet Nezer'in diğer eksik yanları, sabırsızlık ve dengesizliktir. Ne var şimdi ansızın Bakana telefon edecek? Önce işi iyice irdele, ne isteyeceğini belle, sonra gerekeni yap... Ama artık Bakanla tatlı tatlı konuşmaya başlamıştı. Bu da onun başka eksik yanı; hiçbir resmi işi bu şekilde sulandırmamalı, hem de aile içi söyleşiler gibi şakalaşarak ele almamalı.”¹⁷⁷

Arkasında Şövgü Şefizade gibi güçlü birinin durduğu bilgili, yetenekli ve zeki Fuat'ın yanında Ahmet Nezer başkanlık için yetersiz görünür. Ahmet Nezer aslında temiz bir insandır; ama kendinden küçük ve büyüklerle konuşmanın yolunu bilmediğinden ne yönetimi altındaki insanlara ne de yukarı makamlara sözünü geçirebilir. O, başkanlıktan uzaklaştırılacağını anlar ve koltuğunda kalmak için çaba gösterir. Ama çabalarının boşuna olduğunu fark eder. Fuat'tan yerine geçtiğinde kurumda çalışan oğlu Nicat'ı idare etmesini rica eder. Geçmişe dönüş tekniğiyle Ahmet Nezer'in daha önceler Fuat'a açıkladığı bir sırrı anlatılmıştır. Ahmet Nezer'le eşî savaştan sonra çocukları olmadığından Nicat'ı bebekken evlatlık edinmişler. Bir iki ay sonra çocuğun doğuştan sakat olduğunu, yaşamı boyu korseler içine yaşaması gerektiğini ve her an ölebilme ihtimali olduğunu öğrenirler. Çocuğun yaşadığı sürece onlara yalnız üzüntü getireceğini bilmelerine rağmen geri vermezler. Ahmet Nezer başkanlıktan uzaklaştırılınca, kendi kurumunda bir işe yerleştirdiği Nicat'ı korumasını Fuat'tan rica eder. Ahmet Nezer'in bu isteği Fuat'ı duygulandırır.

¹⁷⁷ age67

“Bir Fırsat Bulsam” romanında Kent Yapı Perspektif Prognozlaştırma Kurumu’nun şube müdürleri hakkında kısa bilgiler vardır. Bir toplantıda Fuat onları inceler ve kendisi başkan olunca onun yerine hangisinin geçerek yardımcı olabileceğini düşünür. Mir İsmail’in çalışkan olduğunu bilir ama evlenmesine rağmen çapkınlıktan vazgeçmediğinden bu göreve yakıştıramaz. Şube müdürlerinden biri de bilgili ve kültürlü Sabir’dir. Fuat onun bir memur olarak eşinin bulunmadığını düşünür ama dik başlı ve aksi biri olduğundan yardımcısı olarak anlaşılabileceklerini sanmaz. Şube müdürlerinden en çok Mürsel’in kişiliğiyle ilgili bilgi vardır. Çok sıcakkanlı ve güleç biri olan, Fuat’a karşı gelmeyen Mürsel herkesin bir açığını yakalar ve kimsenin bilmediği sırlarını öğrenir. Mürsel bildiklerini ulu orta açıklamaz ve dedikodu yapmaz ama kendisine dokunulduğunda, ona karşı çıkıldığında bildiklerini kullanır. Bu yüzden Fuat onu ‘kuyruğuna basıldığında sokağın yılan’a benzetir. Vaktiyle Fuat bir konuyla ilgili Mürsel’i eleştirdiğinde Mürsel onu şaşırtarak babası, kayınpederi, yirmi beş yıl öncesine ait gizli konularla ilgili bazı bilgileri hatırlatmıştır.

Basımevi Çalışanları:“Ak Liman” ve “Beş Katlı Binanın Altıncı Katı” romanlarının kişi kadrosunun büyük bir kısmı Azerbaycan’da “Neşriyat” denilen basımevinde çalışan aynı kişilerdir. Romanların başkişileri olan ve her iki romanda olayların merkezinde duran Nemet, Zaur ve Tehmine de “Neşriyat”ta çalışırlar. “Ak Liman”ın “Yalnızlık Tılsımı” adlı bölümünde basımevinin saymanı olan Sefder Dayı’nın günlük yaşamı, düşünceleri ve yalnızlığı anlatılmıştır. Bu bölüm tümüyle Sefder Dayı’yı anlatır. Eşi Mina’yı iki ay önce kaybetmiş Sefder Dayı Afrika’daki Sovyet hastanesinde çalışan kızı Nermine’den bu olayı saklar. “Yalnızlığın Tılsımı” bölümünde yaşlı bir insanın yaşadığı yalnızlığın acısını, çaresizliğini yazar başarıyla yansıtmıştır. Mesleği saymanlık olan Sefder Dayı’nın hayatı bir türlü kurtulamadığı sayılardan ibarettir. Çevresinde gördüğü her şeyi, günleri, saatleri, merdivenleri sayar, her şeyin hesabını tutar, arabaların plakalarına dikkat eder:

“Bilânço, 3719 manat eksik... Aman bilânçonun da canı cehenneme, eksiğinin de. Saat on beştir. On beşi beş dakika geçiyor. İş günü bitti. Bugün cumartesi, yarın Pazar, pazartesiye dek bilânço, planı, gelir gideri, tüm sayıları unut. Unut

sayman olduğunu. Pazartesi sabah dokuzda yine saymanlığa başlarsın. Şimdi yeter, tek bir sayı bile aklına getirme.”¹⁷⁸

Anar’ın eserlerindeki yalnız kişilerin hepsinde olan, gariplik, tuhaf düşünceler ve davranışlar Sefder Dayı’da da vardır. Sefder Dayı sayılardan kurtulmak istemesine rağmen sayılarla yaşamaya devam eder. Arabaların plaka numaralarının birinci yarısıyla ikinci yarısını toplar, taksi sayacında değişen sayıların geçtikleri mekânları şifrelediğini hayal eder. Mezarlıktaki mezarların üzerinde yazılı tarihlere göre kişilerin kaç yaşlarında vefat ettiklerini bulur. Sokakta gördüğü insanları sayılara benzetir. Sefder Dayı yalnızlığı sadece soyut değil somut anlamda da yaşar. Eşinin ölümünden sonra yanında onunla ilgilenen kimsesi olmadığından ve yaşlandığından dolayı yaşamının anlamını kaybettiğinden kötümserliğe kapılır, ‘vaktinin dolduğunu’, ölümüne az kaldığını düşünür. Sefder Dayı yalnızlıktan kurtuluşu toplumda, insanların arasında arar. O, kendini sadece insanların kalabalık olduğu yerlerde iyi hisseder, evinde tek başına oturup gecenin gelmesini beklemekten korkar. Sefder Dayı’nın yaşamında gecenin ve düşlerinin önemini anlatmakla yazar kişinin yalnızlığının çekilmezliğini, acısını sergiler. Sadece geceler gördüğü rüyalarında yalnızlıktan kurtulan Sefder Dayı bu yüzden geceyi sever. Yalnızlığın acısını geceler daha fazla hisseden Tehmine’den farklı olarak Sefder dayı geceleri yalnızlığını unuttur. Rüyalar tüm yalnız kişilerde olduğu gibi onun da hayatında önemli bir rol üstlenmiştir. Yazar rüyaların anlatımıyla kişinin bilinçaltındakileri sergiler.

Çalışan insanlar genellikle hafta sonunu severler. Yarım iş günü olduğundan cumartesi Sefder Dayı için yalnızlığın iki saat daha fazla yaşanmasıdır. Onu yalnızlıktan koparan gecenin iki saat geç geleceğini düşünen Sefder Dayı insanların arasında bulunmak için istasyona gider, caddelerde dolaşır ve garip şeyler düşünür. Kendi tuhaf düşüncelerine gülererek “bugün galiba iyice kafayı üşüttük, keçileri kaçırdık. En iyisi geç kalmadan, eve gitmek” diyen Sefder Dayı evinde de yalnızlığın getirdiği garip davranışlarına devam eder. Arayanı, soranı olmayan yaşlı adam evine gelen yanlış bir aramadan sonra biriyle telefonlaşmak ister. Sefder Dayı için kiminle konuşacağı önemli değildir, önemli olan biriyle konuşmak, yalnızlığını kısa süreliğine de olsa unutmaktır. O, telefon numaraları yazılı defterden isimleri okur, ama kimseyle

¹⁷⁸ Anar, *Beş Katlı Binanın Altıncı Katı*, Everest, İstanbul 2001, s94

konuşamadığından itfaiye veya polisi bile aramayı aklından geçirir ve telefonda vazgeçer. Sefder Dayı'nın en sonunda kendi numarasını çevirmesi, olgun ve yaşlı bir insanın yalnızlık duygusunu başarıyla yansıtan ayrıntılardan biridir. Bu Sefder Dayı'nın kurtulamadığı yalnızlığının doğurduğu garip bir davranıştır.

Basımevinde şube müdürü olan Dadaş ilk olarak “Ak Liman”da Nemet'in bakış açısından, daha sonra “ Beş Katlı Evin Altıncı Katı” romanında Zaur'un açısından anlatılmıştır. Dadaş'la Nemet'in de diğer elemanlar gibi işi vardır; ama başkaları gibi ona dalkavukluk yapmaz. “Ak Liman”da Nemet'in düşüncelerinin anlatımıyla Dadaş'la Tehmine ilişkisi olduğuna dair konuşulan dedikoduya gönderme yapılır. Okur da Nemet gibi işin gerçeğini anlayamaz. Nemet'in iç konuşmasından Dadaş'ın dış görünümüyle ilgili bilgi de oluşur:

Aslında Dadaş da öyle sağlam ayakkabı değil. Geçen yıl Taşkent'teki konferansa giderken çevirdiği fırladıkları unutmadım. Nemet bir de, Dadaş'la Tehmine'yi hayalinde yan yana canlandırmaktan kendini alıkoyamadı. Dadaş'ın koca göbeği, dazlak kafası, sivilceli burnuna karşı, Tehmine'nin, uzun bacakları, uzun kolları... Yüz yüze dursalar, Dadaş'ın başı Tehmine'nin omuzlarına zor ulaşır. “Sar kolların boynuma...” Kollarını Dadaş'ın kalın ensesine sarması için Tehmine'nin diz çökmesi gerekir. Ya da Dadaş'ın tabureye çıkması...¹⁷⁹

Dadaş'ın dış görünümüyle ilgili bazı ayrıntılar Zaur'un düşüncelerinde de yer alır. Zaur sevmediği müdürünün dış görünümünü de itici bulur. Zaur da Nemet gibi güzellik ve çirkinliğin bir arada olmasını imkânsız bulanlardandır. O, da Tehmine'yle Dadaş'ı beraber hayal edemez. Dadaş'ın çirkin elleri ve kısa kollarıyla Tehmine'ye sarılamayacağını düşünür. Roman kişilerinin düşüncelerinden ve konuşmalarından Dadaş'ın kendi davranışlarından Tehmine'ye ilgisinin olduğu anlaşılır. Tehmine'nin Dadaş'la ilişkisi olduğu dedikodusuna bazıları inanır, bazıları gerçek olmadığından kuşkulandır. Bu dedikoduyu Tehmine de duyar ama tepki göstermez, bu da daha çok konuşulmasına neden olur. Tehmine bu konuyla ilgili açıklamayı sadece Zaur'a yapar.

¹⁷⁹ age.10

Tehmine ‘namus anıtı’ diye alay ettiği Dadaş’ın bu dedikodulara kendisinin neden olduğunu ve bundan kendini mutlu hissettiğini anlatır:

Ya, işte böyle, sonra dedikodular aldı başını gitti. Kinayeler, sataşmalar gırla. Anasının gözü adam, yattı yâdsıma numarasına. Yadsıdıkça uyuyanları da uyandırdı. Çoğu zaman kendisi oturur konuyu hiç bilmeyenlere açar. ‘Yahu hiç yakışır mı? Benim için bakın neler söylüyorlar. Ayıptır. Kız da evladım olacak yaşta. Kocası duyacak. Tuz ekmek hakkı var aramızda,’ falan da filan.¹⁸⁰

Dadaş Tehmine ve Zaur ilişkisinde hep kötü bir etkisi olan, Zaur’a aile yakınlığı olmadığına rağmen özel hayatına karışan biridir. “Beş Katlı Binanın Altıncı Katı” romanında Tehmine basımevindeki işinden ayrıldığından ilk başta kıza iyi niyetler beslediğini ve onun haline acıdığını gösterir. Zaur’la bu konuda konuşan Dadaş Tehmine’nin ‘yanlış hayat tarzını’ eleştirir. Zaur’a Tehmine’nin birçok erkeklerle ilişkisinin olduğunu söyler ve ondan uzak durmasını tavsiye eder. Dadaş Tehmine’nin hiçbir kurala, düzene bağlılık duymamasını, gönlünün istediği gibi yaşamasını, toplumu umursamamasını sert bir şekilde eleştirir. Dadaş düşünceleri ve konuşmaları Tehmine’yi Zaur’dan kıskanmasından dolayıdır. Kendisinin kazanamadığını Zaur’un kazanmasını kabullenemez. Zaur’un ailesinin de bu ilişkiye karşı gelmesini kullanır. Romanın ilerleyen kısımlarında Dadaş yine Tehmine ve Zaur ilişkisini etkilemeye çalışmasıyla görünür. Zaur bunun farkında olur ve *Komsomol Kuruluşu’na* (Genç Komünistlerin Kurumu) çağırılarak davranışlarının ahlak kurallarına uymadığı ve *komsomolcu* (genç komünist) adına yakışmadığı nedeniyle eleştirildiğinde, “Yalnız komsomolcular değil, kurumunuzun başka saygın çalışanları da sizin davranışlarınızdan yakındılar.” cümlesini duyduğuna aklına ilk Dadaş gelir. Dadaş’ın onun işten ayrılmasına engel olmak için söylediklerinde de Zaur onun sözlerinin arkasındaki gerçek amacını arar:

Zaur Dadaş’ın konuşmasındaki her göndermeyi iyice yakalıyordu. Aşktan, sevgiden söz ederken; alaylı gülümsemesini, gençlikten, yakışıklılık ve

¹⁸⁰ age.64

güzellikten söz ederken; kıskançlığını, aralarında her şeyin bitip tükenmesinden konuşurken; duyduğu hazı, her şeyi, her şeyi kavıyordu.¹⁸¹

Her iki romanda yalnız ve topluma yabancılaşmış kişilerin Dadaş'a karşı kendilerine özgü manevi isyanları vardır. Hep sarhoş gezen Memmed Nesir'in bir gece Dadaş'ın kapısını çalması ve kapıda oynaması, Nemet'in Tehmine'nin gözlerinin rengini sormak için gece evini araması, Zaur'a Tehmine'den uzak durmasını tavsiye ettiğinde, gencin ona karşı gelmesi gibi olaylar önemsiz görünse de bireyin toplumun tutsaklığının simgesi olarak gördüğü Dadaş'a itirazıdır. "Ak Liman" romanında Dadaş'ın kişiliğini açıklayan bir mektup vardır. Sovyetler Birliği'nin insanların bir birini ihbar ettikleri döneminde Dadaş'ın 'gammazladığı' söylenen Teymur Mahmudov isimli bir profesöre yazdığı mektup Dadaş'ın kişiliğini yansıtır. Moskova'da üniversite hocası olduğu ve toplumda saygılı, sözü geçen biri olduğu anlaşılan Teymur Mahmudov'u mektubunda süslü, uzun cümlelerle övdükten sonra ona ricası olduğunu belirtir. Dadaş işiyle ilgili ricasını anlattıktan sonra mektubunun sonunda oğlu Agil'in üniversiteye hazırlandığının ve Moskova'da okumak istediğinin altını çizerek ve Teymur Mahmudov'un önerisini sorar, bununla da kapalı da olsa yardımını ister.

Memmed Nesir basımevinde farklı kişiliğiyle seçilen biridir. O, basımevinin Dadaş ve Sefder dayı gibi ilk çalışanlarındandır. Memmed Nesir'in hayatında iki önemli tutkusu vardır; içki içmek ve tavla oynamak. İçki içince bambaşka kişiliğe büründüğü anlatılır. Memmed Nesir'in anlatımında yazar kişilerin kişiliğini ortaya koyan, psikolojisini yansıtan dış görünüm ve davranış anlatımını kullanmıştır:

"Memmed Nesir içince başka bir kişiliğe bürünürdü. Yaşlıydı, beli bükük, saçı seyrek, orta boylu biri. Çekingen bir gülümsemesi vardı. İzinle gülümsüyor gibi. Hem de bu iznini zorla alabilmiş. Ayrıca yürümek, oturmak, hatta yaşamak için de gereken izni zor bela, yalvar yakar elde etmiş gibiydi. Üstelik geçici bir izin. Üstü başı pasaklı her zaman."¹⁸²

¹⁸¹ Anar, *Beş Katlı Binanın Altıncı Katı*, Everest, İstanbul 2001, s298

¹⁸² age.33

İçmediği zaman iyi bir düzeltmen olan Memmed Nesir'in ailesi yoktur ve kazandığını içkiye harcar. Otuz yıl önce çok samimi oldukları söylenen Dadaş'la arkadaşlıkları kalmamış ama Dadaş onun hep sarhoş olmasına rağmen işten atılmasını önler. Memmed Nesir Anar'ın garip, yalnız kahramanlarından biridir. O, mutluluğu ve yalnızlıktan kurtuluşu içkide bulanlardandır. İçip sarhoş olunca hayat daha farklı, daha güzel ve kolay görünür:

“Memmed Nesir, otuz beş yıldan beri bu kurumda düzeltmen olarak çalışır, ama üçüncü kadehten sonra, başyazman olur, beşinciden sonra şube müdürü, yedinciden sonra idare müdürü. Ondan sonra hesaplar kaçır elinden. Genel müdür, sonra Hindistan Padişahı, daha sonra da Allah...”¹⁸³

Memmed Nesir'in garip davranışlarıyla ilgili basımevinde herkesin gülerek anlattığı hikâyeler gezer. Önüne çıkan herkese beraber Krasnavodsk şehrine gitmeyi ve tavla oynamayı teklif eden Memmed Nesir'i hiç kimse ciddiye almaz ve diğer teklifleri gibi tavla oynama isteğini de herkes geri çevirir. Zaur Memmed Nesir'in bir akşam mesaiden sonra tek başına kendi kendisiyle tavla oynadığını görünce şaşar. O, bu olayı Memmed Nesir'le ilgili konuşmayı seven Tehmine'ye anlatarak onu güldürmek ister. Bir insanın yalnızlığını iyi anlayan Tehmine gülmez ve “Memmed Nesir, ilginç bir tiptir.” demekle yetinir. Memmed Nesir sarhoşken bazen ayık insanların söylemeye cesaret edemedikleri gerçekleri söyler. “Beş Katlı Binanın Altıncı Katı” romanında Memmed Nesir'le ilgili sadece Epilog kısmında anlatılır. Zaur otuz yıl gibi uzun bir süre sonra bir zamanlar alay ettiği, komik olaylarını anlattığı Memmed Nesir'le demiryolu garının büfesinde beraber içki içer ve ona Tehmine'yi beş katlı bir yapının altıncı katına çıktığını gördüğünü anlatır. Zaur'u iyice dinledikten sonra Memmed Nesir'in söylediği, “Ne olurdu insanlar beş katlı bir yapıda altıncı katın da olabileceğine inansalardı.” cümlesi tüm romanın anlamını, yazarın ifade etmek istediği felsefi düşünceyi ortaya koymakla işlevseldir.

Tehmine'nin kocası Manaf da basımevi çalışanlarından. “Ak Liman” romanında ilk defa Nemet'in düşüncelerinde Tehmine'nin kocası olarak anılan Manaf'ın diğerleri gibi futbol merakından bahsedilir. Manaf'ın kişiliği Tehmine'yle

¹⁸³ age.44

Zaur'un sohbetinde ortaya çıkar. Tehmine ona güvendiğini söyleyen ama kendi sözlerine inanmayan kocasıyla alay eder. Manaf âşık olduğu Tehmine'yi her şeye rağmen kabullenerek onunla evlenir. On altı yaşındayken sevdiği erkek tarafından kandırılan Tehmine Manaf'ı sevmez, sadece acır. Manaf'a daha önce başka bir erkekle beraber olduğunu itiraf eder. Manaf ilk duyduğunda şaşırıldığı haberdan manen yıkılır ama daha sonra 'kabulümsün' der. Manaf âşık olduğu kadınla evlenir ama onun kişiliğini anlamaz ve sahip çıkamaz. Onu sevmediğini bilse de Tehmine'den ayrılmak istemez. Dedikoduları önemsemez ve duymazlıktan gelir. Tehmine'ye güvendiğini söyler, ama aslında güvenmez ve kendi egosunu ona ihanet etmekle tatmin eder. Tehmine bunu bilir ve saklamaya çalışsa da üzülür. Manaf Tehmine'nin yalnızlık nedenlerinden biridir. O, evlilikten, beraberlikten beklentilerini Manaf'ta bulamaz. Tehmine Manaf'la ilişkilerini Zaur'a üzüntüsünü saklayarak anlatmaya çalışsa da Zaur bu üzüntüyü onun gözlerinden sezer. "Beş Katlı Binanın Altıncı Katı" romanında Manaf'la sonunda ayrılmak kararı alan Tehmine'nin kararıyla ilgili onunla görüşmesi anlatılır. Yazar iradesiz bir kişiliğe sahip Manaf'ın korkusunu, şaşkınlığını sergiler ve beklemediği durum karşısında psikolojisini çözümler. Manaf yaptığı hatalara, ihanet ve yalanlarına rağmen içinde evliliğini kurtarmak için bir umut arar ama bulamaz. Manaf sevdiği kadınla evlenmesine rağmen kendine ve eşine olan güvensizliği yüzünden ondan uzaklaşır, eşini yalnız bırakır ve ihanet eder. Her şeye rağmen Tehmine'den ayrılmak istemeyen Manaf ayrılacaklarını kavradığında kaybettiğinin değerini fark eder. Artık Tehmine'ye bir yabancı olacağı, beraber televizyon izleyemeyecekleri, kahvaltı yapmayacakları düşüncesi onu üzer. Yazar Manaf'ın bu düşüncelerini ve onu manen ezen duygularını anlatır. Manaf pişmanlığının yanı sıra davranışlarında kendine hak vermeye çalışır ve onu ihanete iten nedenleri düşünür:

"Tehmine'ye vurgundu, besbelli. Oysa bunca yıllık karı kocalıkta hiçbir gün, hiçbir gece, hiçbir saat Tehmine'ye sahip olmuş değildi. Belki de Tehmine'nin soğukluğu, yabancılığıydı Manaf'ı başka kadınların kucağına atan. Başka kadınların sevgisi onda kendine güven duygusunu canlandırıyordu, tehmine'yle birlikte olunca yitirdiği duyguyu. Daha doğrusu Tehmine'yle birlikte olunca o duyguyu tadamıyordu."¹⁸⁴

¹⁸⁴age.254

Manaf tüm eksik yanlarına rağmen Tehmine'yi gerçekten sever. Boşansalar da Tehmine'nin ölümünden önce, hastanedeyken ona uğrayan, ilgilenen yakınlarından biri olur ve ölümünden sonra da mezarını ziyaret eder.

“Ak Liman” ve “Beş Katlı Binanın Altıncı Katı” romanlarında Cümşüd, Yahya, Gurban gibi figüratif tipler de basımevinde çalışırlar. “Ak Liman” romanında sadece bir defa görünen İ. de Nemet'in iş arkadaşıdır. Yazar kişinin ismini vermez, sadece baş harfini belirtir. Nemet'in bu kişiyi sevmediği ve tuhaf bulduğu açıklanır.

Evli Kadınlar: Anar'ın eserlerinde aile kavramı önemli olduğundan kişiler kadrosunda evli kadınların da önemli yeri vardır. Genellikle yalnız kahramanların eşleri anlatılır. Bu kadınlar iyi bir ev hanımı, çocuklarına iyi anne olsalar da genel olarak kocalarının iç dünyasını anlamaz ve yalnızlığını, düşüncelerini paylaşmazlar. Süreyya, Rumiyye ve Hacer de böyle kadınlardandır. Süreyya Nemet'in eşidir. Yazar Süreyya'nın iç dünyasını, düşüncelerini, ruhsal durumun yansıtmaz. “Ak Liman”ın birinci bölümünde Nemet'in Süreyya'yla tanıştıkları dönemi ve Süreyya'ya olan duygularını hatırlar. Nemet'in anılarında Süreyya'nın geçmişi, ailesiyle ilgili bilgiler vardır. Süreyya iyi bir ev hanımı ve annedir. O, on dokuz yaşındayken tıp fakültesinde profesör olan dayısı oğlu Esed'le evlenir ve iki kız çocuğu doğurur. Anne olduktan sonra Süreyya eğitimini bırakır. Süreyya ve Esed Nemet'i kızlarına dersleriyle ilgilensin diye özel hoca olarak tutarlar. Nemet zamanla aileden biri gibi olur. Esed'in ölümünden sonra kızlara ders vermeye devam eder ve Süreyya'yla aralarındaki duygusal yakınlaşma sonucunda evlenirler. Süreyya ikinci evliliğini yaparken Nemet gibi fakir biriyle evlenmesine karşı çıkan annesini dinlemez. Süreyya'nın Nemet'ten bir kızı olur. Süreyya romanın son bölümünde yine kocasını destekleyen iyi bir ev hanımı ve anne olarak görünür. O, iyi bir eştir; ama kocasının iç yalnızlığını anlayan, duygularını paylaşabileceği biri değildir. O, toplumda gariplikleri olmayan, sıradan biridir. Bu yüzden Nemet garip düşüncelerini onunla değil, iş arkadaşı Tehmine'yle paylaşır.

“Bir Fırsat Bulsam” romanında başkışı Fuat'ın eşi Rumiyye'dir Birinci bölümde düşünlerinden önceki gece Fuat'la Rumiyye'nin konuşmaları anlatılır. İlk bölümde Rumiyye'nin kişiliği açıklanmaz ama paraya ihtiyacı olmadığı halde gelinliğini satmayı planlaması onun babası gibi maddiyatla ilgili konularda ‘akıllı’ olduğunu gösterir:

“Komşumuzun kızı var ya, Lala. Bir hafta sonra da o evleniyor, düğünden sonra ona satacağım gelinliğimi.” Fuat; “Ne?” dedi. Şaşkınlıktan ağzı açık kalmıştı. “Niyeymiş? Neden satıyorsun? Paraya mı ihtiyacın var?”Rumiyye burnunu çekti; “O gün prova yapılıyordu. Gördü, çok sevdi, bunu önerdi. Ben de, düğünden sonra ne işime yarayacak ki? Diye düşündüm. Uzun beyaz bir giysiyle dolaşamazsın ki... Kabul ettim.”¹⁸⁵

Yazar kahramanlarının dış görünümü, davranışlarıyla ilgili onların psikolojisinin çözümlemesine yardımcı olan anlatımı burada da kullanmıştır:

“Uzunca bir süreden beri tanışmalarına karşın, Fuat Rumiyye’nin şakalarına alışamamıştı. Yani ne zaman ciddi olduğunu, ne zaman gırgır geçtiğini anlayamıyordu. Alay ettiği zaman bile Rumiyye’nin mimikleri ciddiydi. Yalnız, gözlerinin dibinde şeytanlar oynasırdı. Fuat da kıvılcımlarını görmeye, seçmeye yavaş yavaş alıştı... Alıştı ve sevdi bu kıvılcımları. Rumiyye’nin gözlerini, bakışını, sesini, tüm varlığını sevdiği gibi bu şeytani kıvılcımlarına da mahremleşti. İşte şimdi o gözler çakmak çakmaktı.”¹⁸⁶

Rumiyye Fuat’ın baba ve annesine karşı saygısızdır, onları beğenmez. Bu beğenmezlik ve ilgisizlik çocuklarını da etkiler. Fuat çocuklarının davranışlarına üzüldür ve bu davranışların nedeninin Rumiyye’ye bağlı olduğunu anlar. Rumiyye annesinin ölümünden sonra kayınvalidesini görmek istemez ve annesinin defninde onu avutmak isteyen Fuat’ın annesi Çerkez’e herkesin içinde kaba davranır. Çerkez gelininin “Bu Allah’ın da hiç insafı yokmuş benim hanım hanımcık anamı elimden aldı, Çerkez karı, yalı kazığı gibi sapasağlam yaşıyor” dediğini duyar ve kırılır.

Rumiye dönemin modasına uygun davranır ve çocuklarıyla kendi dilinde değil Rusça konuşur. Fuat çocuklarını okula şoförün götürmesinin doğru olmadığını düşünür ama kendisinin zamanı olmadığından kendisi götüremez. İç konuşmasında içindeki ses ona çocukları okula Rumiyye’nin götürebileceğini söyler. Fuat onun buna karşı çıkacağını bilir ve Rumiyye’nin yanıtının aynısını anne ve babasının da söyleyeceğini

¹⁸⁵ Anar, *Bir Fırsat Bulsam*, Da Yayıncılık, İstanbul 2002, s11

¹⁸⁶ age.12

düşünür. Bununla da Rumiyye'nin görüşleri ve hayata bakış açısıyla anne ve babasından pek farkı olmadığı ortaya çıkar:

“Rumiyye için herkesin her fiili, her sözü bir ricayı, bir isteği sonuçlandıracak anlamı taşır. Çünkü Rumiyye babasının kızıydı. “İnsan ilişkileri yalnız belirli isteklere bağımlı düzeyde kurulmuştur”, kuralı Şövgü'nün vazgeçilmez ilkelerindendir.”¹⁸⁷

Rumiyye'nin iç dünyası, düşünceleri anlatılmaz ama babasına benzediğinin altı çizilir. Rumiyye babası Şövgü Şefizade'nin terbiyesini görür ve onun hayat kurallarını benimser.

“Dante'nin Jübilesi”nde Feyzullah Kebirlinski'nin eşi Hacer kişiliğiyle gerçekçi bir eş ve anne tipidir. Gerçek hayatta sık rastlanan hayat tarzından, maddi durumundan, yaşamından memnun olmadığını dile getiren ev hanımlarından biridir. Hacer yoğun işgününden sonra eve gelen kocasını azarlar. Komşuların ve tanıdık kadınların düşüncelerini önemseyen, başkalarından etkilenip kocasının huzurunu kaçıran kadınlardandır. Hacer'in iç dünyasının, duygu ve düşüncelerinin anlatımı yoktur. Onun geçmişiyile ilgili kısa bilgiler Kebirlinski'yi azarladığı zaman kendi sözlerinden ortaya çıkar:

“Keşke bacağıma kırılardı sana kaçtığım gün, keşke gözüme kör olaydı seni gördüğüm gün... Vay benim akılsız kafam. Çocuktum, düşüncesizdim. Sen köye tiyatro getirdin, sana tutuldum. İşe bak ben Kamer'den kat kat güzeldim, o İskender Muradalıyev'e kısmet oldu, ben de sana...”¹⁸⁸

Bir zamanlar bey kızı olan Hacer tiyatronun yeni oluştuğu dönem köye tiyatro getiren genç tiyatrocuyla severek her şeyi göze alıp onunla kaçır. Ama seneler sonra yaşlı ve sıradan bir ev hanımı olduğu zaman yaptığı fedakârlıklar ona akılsızca yapılmış davranış olarak görünür. Feyzullah onun sözlerini sessiz ve tepkisiz dinler. Yazar anlatıcı bunu “Sözün ve kinayenin en ağırlığına, en horlayıcısına aralıksız her gün muhatap olursan alışırın” cümlesiyle açıklar. Bununla da anlatılan durumun, Hacer'in

¹⁸⁷ age.33

¹⁸⁸ Anar, *Dante'nin Jübilesi*, Da Yayıncılık, İstanbul 2002, s40

Feyzullah'a yaşattığı huzursuzluğun sıradan, günlük olaya dönüşmesine sadece bir örnek olduğu ortaya çıkar. Hacer kocasına Eldar'ın onun yüzünden utandığını söyleyerek Feyzullah'ın üzülmeye neden olur ama Feyzullah Eldar'a gerçeği söylemeyi teklif ettiğinde Hacer'in kendi üzüntüsü hissedilir. Hacer Feyzullah'a kızar, hayatından şikâyet eder ama komşusu Anahanım'la olan konuşmalarından aile içinde olanları dışarıya yansıtmadığı anlaşılır. O, başkalarının sözünden etkilenir ama bunu onlara belli etmemeye çalışır. Kocasının yaptıklarıyla, mesleğiyle gururlanır, gerektiği zaman onu savunur. Anahanım'ın Feyzullah'ın onu kendi oynadığı tiyatroya bile götüremediğine gönderme yapmasına üzülmür ama kocasını savunur. Ama Feyzullah'ın kendisine karşı yaptığı tavırlar ve bilet bulmasını istemesi Anahanım'ın sözlerinden etkilendiğini gösterir. Hacer gibi kadınlar için küçük şeyler mutlu olmaya veya üzülmeye yeter. Komşusunun bir imasıyla mutsuz olur ve kocasını da üzer ama eserin sonunda Feyzullah'ın yüzünü güldürmek, mutlu etmek ona dertlerini unutturur. Tüm eksik yanlarının yanı sıra Hacer kocasını sever ve en çok ihtiyacı olduğu bir zamanda anlayışlı davranır. Hacer kocasının beklemediği bir davranışta bulunur. Yumuşak ve içten bir sesle konuşur ve metroyu hiç görmediğini söyler ve gezmeyi teklif eder. Kocasının bununla mutlu olduğunu görünce metroyu ilk defa görüyormuş gibi yapar:

“Feyzullah, eşinin heyecanını görünce duygulandı. Bir deneyimli, bir bilen gibi metro üzerine değişik konularda bilgiler vermeye, açıklamalar yapmaya çalıştı. Hacer her duyduğuna şaşırıp, her açıklamayı zevkle dinliyor, daha da duymak istiyordu. Yarın herhalde Hacer yine söylenecek, Feyzullah'ın hayatını cehenneme çevirecek. Ama bugün başka, bugün gönlünü almak istiyor.”¹⁸⁹

Fidane Musayeva “Anar'ın Bedii Nesrinde Karakter problemi” kitabında, bu etkili ve orijinal sonla Hacer'in de eserin ana karakterlerinden birine dönüştüğünü yazmıştır.¹⁹⁰

Firengiz Zaur'un sevmediği halde anne babasının isteği üzerine evlendiği kızıdır. “Ak Liman” romanında sadece ismi geçen Firengiz “Beş Katlı Binanın Altıncı Katı” romanında olayların içinde yer almasına rağmen kişiliğini yansıtan sessizliğiyle

¹⁸⁹ age.73

¹⁹⁰ Musayeva, Fidane, *Anar'ın Bedii Nesrinde Karakter Problemi*, Çaşıoğlu, Baku 2003, s92

sunulur. Firengiz roman içinde nadiren konuşur. Genellikle onun hakkında konuşulur. Herkesin masumluğunu, namusunu, kalbinin temizliğini övdüğü kızın gerçekten bu özelliklere sahip olduğu ve her şeyi abartarak konuşan kişilerin bu kez gerçekleri söyledikleri anlaşılır. Zaur Firengiz'in ailesini sevmey, babasının ve annesinin davranış ve konuşmalarını yapmacık bulur, abisi İspartak'tan nefret eder ama Firengiz'e karşı farklı bir tutum içindedir. Romanın bir yerinde kahramanın Firengiz hakkında düşünceleri anlatılır: "Firengiz alabildiğine iyi bir kız. Uysal ve güzel. Onunla evlenebilirdim, onunla iyi bir aile kurulur. Ama napalım ki bu dünyada bir Tehmine var. Hem Zaur'un talihine de böylesi yoğun ve mutlu bir sevgi düşmüş..."¹⁹¹

Tehmine'den ayrıldıktan sonra Firengiz'le evlenen Zaur'un Afrika'da balayında bir otel odasında eşi hakkında düşünceleri yine aynıdır:

Zaur bazen Firengiz'in dilsiz olduğunu varsayardı. Ve bazen tanıdıklar, Firengiz'in sesini hiç duymadıklarını söylerken, Zaur, "Ben ne zaman duydum ki siz duyacaksınız?!" diye geçirirdi içinden. Neyse, ne zaman duyduğunu anımsamadı. Sadece tek tek heceler; Evet, hayır. Gidelim, evet. Kalalım, hayır. Yatalım evet. Kalkalım, hayır. Ya da tersine, hayır, evet. O kadar.¹⁹²

Firengiz sessiz, uyumlu bir kişiliğe sahiptir ve Zaur'un düşüncesine göre mutlu olması gereken insanlardan biridir. Firengiz'in utangaçlığı, adının söylenildiğini duyunca bile yüzünün kızarması, alnının, yanaklarının terlemesi Zaur'u bazen öfkelenendirir. Zaur Firengize ailesiyle beraber değer verdiğinde onun namusuna düşkünlüğünü, masumluğunu da yapay bir oyun olarak görür. Firengizi bireysel değerlendirdiğinde onun masumluğuna inanır. Zaur'a göre Firengiz'de onun hiçbir zaman sahip olamadığı saflık, sadıklık ve güvenilirlik vardır. Zaur Firengiz'i ve gelecekte doğacak çocuklarını mutlu etmeyi amaç edinir Zaur Firengiz'i kırılması kolay olan kristal vazoya benzetir.

Karısından ses çıkmadı. Ses çıkmayacağını biliyordu zaten. Firengiz'in uyuduğunu, onun ağır ve dizgin soluğundan anlardı. Firengiz hiç horlamaz.

¹⁹¹ Anar, *Beş Katlı Binanın Altıncı Katı*, Everest, İstanbul 2001, s224

¹⁹² age.156

Bu evlendiklerinden beri Zaur'un keşfettiği en önemli bulguydu. Aslında Firengiz'in horlayabileceğini düşünmek olağan değildi. Zaur Firengiz'i hep çok değerli kristal vazoya benzetirdi. Böylesi nadide bir vazoun horlaması ya da bağırması düşünülemez. Bu vazoya dikkatsiz bir dokunuşun, onun yere düşüp parçalanmasına neden olacağından emindi Zaur¹⁹³

Babalar: Anar'ın kahramanlarının kişiliklerinin oluşumunda ve yaşam tarzlarında baba en önemli etkenlerdendir. Yazarın romanlarındaki babalar, oğullarının düşüncelerini iyi veya kötü etkilemeyi başaran kişilerdir. Baba kavramı Azerbaycan ailesinde çok önemlidir. Yazar eserlerinde Azerbaycan ailesinde babanın ağırlığını, önemini, genç kuşakla baba ilişkisini, babaya saygı ve sevgiyi başarıyla yansıtmıştır. Anar'ın romanlarında evladının hayatını planlayan, ona maddi olanaklar temin eden, arka çıkan babalar daha çoktur. Babalar oğullarıyla gurur duyar, kendi doğrularını öğretmeye çalışırlar.

Gurban gibi evladının ruhuna manevi temizliği, dürüstlüğü kazımak isteyen baba da vardır. Kişilerin çoğu anılarında ölen babalarını hatırlar. “Beş Katlı Binanın Altıncı Katı” romanında Zaur'un babası Mecid Zeynallı toplumda sosyal statü kazanmış, oğlunun maddi olarak arkasında duran ama ruhunu, duygularını, hayattan istediklerini anlamayan ve anlamaya çalışmayan baba örneğidir. Mecid'le oğlu arasında hep belirli bir mesafe vardır ama para konusunda oğluna karşı sonsuz cömerttir. Yazar anlatıcı jeoloji- mineraloji bilimleri doktoru olan Mecid Zeynallı'nın kazandıklarının uzun ve çetin hayat mücadelesi sonucunda edindiğinin altını çizer. Geçmişe dönme tekniğiyle 30'lı yıllarda bir dağ köyünden gelen genci fakirlikten profesörlüğe ve zengin bir hayata götüren yaşam yolu anlatılır. Mecid Zeynallı sessiz, evinde fazla konuşmayan biridir. Eşiyle, oğluyla nadiren konuşur. Bu yüzden Zaur'a artık evlenme zamanının geldiğini söyleyip, bu konuda ciddi düşünmesini tavsiye ettiğinde Zaur babasının onunla bu denli açık konuşmasına şaşırır. Mecid Zeynallı kendi hayat çizgisini önceden belirleyip bu çizgiden çıkmadan yaşamayı tercih eden insanlardandır. Mecid kazandıklarını oğlundan esirgemez, ev, araba alır, işini ayarlar ve tüm geleceğini planlar. Zaur babasının belirlediği hayat çizgisinden çıkmaya başladığında baba ve oğul arasında ilk tartışma çıkar, Zaur ilk kez babasına karşı gelir. Mecid Zeynallı

¹⁹³ age.152

oğlunun Tehmine'yle ilişkisine karşıdır. O, sadece Tehmine'nin Zaur için ciddi bir meseleye dönüştüğünü fark ettiğinde oğluya bu konuyu uzun uzun konuşur. Zaur'la beraber olmak isteyen kadının onların parasına konmak istediğini düşünen ve Tehmine'yi oğluna layık görmeyen Mecid Zeynallı bu düşüncesini değişik tümce ve biçimlerle oğluna anlatmaya çalışır. O, oğluna eğer Tehmine'yle evlenirse onu evlatlıktan reddedeceğini ve parasız kalınca zaten bu ilişkinin biteceğini anlatmaya çalışır. Zaur babasının konuşmasının annesinin düşüncelerinden aktarmalar olduğunu fark eder. Mecid Zeynallı için Zaur'un onların düzeyinden olmayan ve başka çevrenin insanı olan Tehmine'yle evlenmesi onun hayat yolundan sapması, belirlediği çizginin sonu demektir. Bu da Mecid Zeynallı'nın düşüncesine göre faciadır. Mecid Zeynallı'nın arzusu oğlunun bilimsel kariyer peşinden gitmesi ve düzeylerine uygun bir ailenin kızıyla evlenmesidir. Mecid Zeynallı oğlunu mutlu görmek isteyen ve bunun için her şeye hazır bir babadır. Onun yanlış mutluluk anlayışını sadece kendi bakış açısından değerlendirmektedir.

Murtuz Murtuzov da “Ak Liman” ve “Beş Katlı Evin Altıncı Katı” romanlarında maddi durumu iyi olan, sosyal konumlu baba tiplerinden biridir. Hakkında ilk olarak “Ak Liman”da bilgi verilen Murtuz İspartak ve Firengiz'in babasıdır. Murtuz “Ak Liman”da Nemet'in bakış açısından bacanağı olarak anlatılır. Süreyya'nın eski kocası Esed'in savaş arkadaşı olduğundan Nemet'i sevmez. “Ak Liman” da Murtuz'un dış görünümünün anlatımı vardır:

“Murtuz, Karmen ve Cilda'nın babası Esed'in savaş arkadaşıydı. Belki de bu yüzden Nemet'le hiçbir zaman kaynaşmazdı. Oysa Nemet ona saygıda kusur etmez. Ne de olsa büyük bacanak. Nemet'ten de Cabbar'dan da birkaç yaş büyük. Hem de kalantor görünümlü. Ağır ol molla desinlerden. Ense kulak yerinde maşallah. Nişan ve madalyaların hepsini taksa, üniformasının göğsünde iğne atacak yer kalmaz müstafi Albay Murtuz Murtuzov'un.”¹⁹⁴

Murtuz oğlunun çapkınlığına ve züppeliğine gizli baba gururuyla göz yumar. O, eski albaylardan olduğundan sert ve ağır mizacı vardır. Nemet'in düşüncelerinden Murtuz'un kişiliği ortaya çıkar. Nemet'in kayınvalidesi Bike Hala damatları arasında

¹⁹⁴ Anar, *Beş Katlı Binanın Altıncı Katı*, Everest, İstanbul 2001, s122

en çok Murtuz'u sever. Bu nedenle Nemet Bike Hala'nın onun hayatını zorlaştırmasını engellemek adına darılgan kişiliği olan Murtuz'un darılmaması için elinden geleni yapar. Murtuz ikinci dünya savaşında gösterdiği kahramanlıklarla övünür ve gittiği ziyafetlerde tüm madalya ve rozetlerini takar.

“Bir Fırsat Bulsam” romanında Fuat'ın babası Kurban huysuz, acı dilli, sert biridir. Kurban dürüst ve namuslu bir babadır. Fuat babasının çocukken kabullenemediği sertliğini zamanla haklı bulur, onu sert yapan hayat koşullarını anlamaya başlar. Kurban acı dilli ve sert oluşundan dolayı müdürü olduğu okulun öğrencileri ve öğretmenleri tarafından sevilmez. Fuat bundan hayat dersi çıkarır. Babasında yanlış bulduğu davranışları yapmamaya dikkat eder. Fuat yaşlandıkça babasıyla sık tartışmaya başlar, gerçek hayat kurallarını babasına öğretmeye, insanlarla ilişkilerin önemli olduğunu anlatmaya çalışır ve Şövgü'yü örnek gösterir. Fuat'ın babasına kızdığı konular iç konuşmalarına da yansır: “Durup dururken işinden neden ayrıldı? Gafur Ahmetli'yle anlaşmazlığından. Ama neden? Gafur kalabalıkta ona ‘sen’ diye hitap etmiş... Etmişse etmiş, canı cehenneme. Köprüyü geçinceye kadar ayıya dayı derler.”¹⁹⁵ Kurban “köprüyü geçinceye kadar ayıya dayı” deyen kişiler gibi değil. Bir toplantıda ona “sen” diye hitap eden Bölge Eğitim Müdürü Gafur Ahmetli'ye tepkisini gösterir. Daha sonra bölge toplantısında eğitim düzeyinin düşük olmasını, torpil gücüyle okullara atanan cahil öğretmenleri eleştirir. Kurban kimseden korkmadan gerçekleri söyler ve sonuç olarak Ahmetli onu “kara çalmak” ve “iftira atmak” gibi savlarla suçlar. Gerçekleri söylemesi yüzünden Kurban okul müdürlüğünden çıkarılır. Babasının savaşta bacağını kaybederek sakat kalması nedeniyle sakatlık korkusu çocukluktan Fuat'ın bilincine yerleşir. Bu korku onun çocukluk anılarında yer alır. Kurban'ın suskun ve sert oluşu baba ve oğul arasında mesafeli bir ilişkiye neden olur. Kurban ve Fuat Çerkez'in aracılığıyla irtibat kurarlar. Fuat evlendikten sonra babasından düşünce itibarıyla de uzaklaşır. Baba ve oğul arasında görüşmeler seyrelir ama Fuat kendi düşüncelerini babasıyla tartışmaya ve babasını eleştirmeye başlar. Fuat'a göre babası sert huylu, geçimsiz ve maksimalisttir. Kurban oğlunun düşünce tarzından dolayı üzülür. Hayatta sadece gerçek bulduğunu savunan yaşlı adam oğlunun onun terbiyesinden, hayat felsefesinden uzaklaşarak farklı birine dönüştüğünü anlar:

¹⁹⁵ Anar, *Bir Fırsat Bulsam*, Da Yayıncılık, İstanbul 2002, s128

“Kurban: “Saçmalıyorsun,” dedi. Güldü, uzun bir susuştan sonra konuştu: “Benim bildiğim tek şey, her zaman bir takım kabuk değiştiren insanlar olmuştur. Ve bunlar uzun bir süre daha olacaklar. Çünkü onlar da ürerler. Ama bunların karşısında kabuk değiştirmeyenlerin varisleri var. Olmalıdır herhalde, “Fuat”ın gözlerinin içine bakarak sürdürdü, “Manevi varislerini diyorum.” Fuat onun bakışlarından ürktü sanki çekti gözlerini ama yeniden düşüncelerini toparladı.”¹⁹⁶

Kurban gerçekleri duyarak duymazlıktan gelemediğini oğluna söyler. Bunun onun kişiliğine aykırı bir davranış olduğunu anlatmaya çalışır. Fuat babasının bu düşüncelere sahip olması nedeniyle yaşam savaşında hep kaybettiğini düşünür. Kurban okul müdürlüğünden çıkarılmasına rağmen yine okulun sorunlarıyla ilgilenir. Kurban “kabuk değiştirmeyen” insanlardan biridir. Oğlunun onun düşüncelerinin ‘manevi varisi’ olmayarak “kabuk değiştirenlerin” yanında yer alması onu üzer. Fuat babasıyla bu konuları hep tartışır, ama romanın sonunda kariyeri için önemli olan bir toplantının yerine babasının yanına gitmesi Kurban’ın deyimiyle “kabuk değiştirenlerden” biri olmaktan vazgeçtiğini gösterir.

Anneler:

Anar’ın incelediğimiz eserlerinde anne karakterleri de önemlidir. “Beş Katlı Evin Altıncı Katı” romanındaki Ziver Hanım dedikoduya meraklı, insanları maddi durumlarına göre değerlendiren geri düşünceli bir ev hamınıdır. Ziver hanım eşiyle uyumlu bir çifttir. Hayata bakışları, görüşleri, zevkleri aynıdır. Zaur annesine babasından daha yakındır. Babasından bir şey istediğinde annesi aracılığıyla belirtir. Ziver eşi Mecid gibi zengin bir aileden değildir. Yazar Ziver Hanım’ı inatçı kişiliği olan, sinirlendiği zaman dilini tutup, düşündüklerini saklamayan bir kadın olarak kurgulamıştır. İnsanlara toplumun gözüyle değer verir ve dedikoduları çok önemser. Bu yüzden Tehmine’yle Zaur’un ilişkisi olduğuna dair ilk söylentiye duyduğu andan itibaren oğluyla bu konuda tartışmalara girer. Zaur’u Tehmine’den soğutmak için duyduğu veya kendisi uydurduğu tüm dedikoduları oğluna aktarır. Zaur ve babası Ziver Hanım’ın geliniyle aynı evde geçinemeyeceklerini tahmin etmeleri onun

¹⁹⁶ age.153

huyunun zor olduğunun göstergesidir. Zaur'un düşünceleri annesinin kişiliğini ortaya koyar:

“Şaşılacak bir şey gerçekten, Zaur biliyordu ki anası eve gelecek olan gelinle kesin geçinmeyecek. Çekemeyecek onu, beğenmeyecek, küçük düşürecek. Yılan gibi sokacak onu. Hele bir de kendini ezdirmeyen bir geline rastlarsa, karşılık görürse kavga dövüş ayyuka çıkacak. Ve bütün bunlar bilinirken, yine Ziver Hanım oğlunu evlendirmeye, kaynana olmaya can atıyor...”¹⁹⁷

Her şeye rağmen Ziver Hanım oğlunu seven ve onu mutlu görmek isteyen annedir. Onun da mutluluk anlayışı eşi Mecid'in anlayışıyla aynıdır. Ziver kendi gençliğinde yaşayamadığı mutluluğu oğlunun yaşamasını ister. Ziver Hanım oğlunu komşu ailenin kızı Firengiz'le evlendirmek ister ve sonunda bunu başarır. Firengiz Ziver Hanım'ın değer ölçütlerine göre onların ailesine gelin olmayı hak eden bir kızıdır. Ziver Hanım “Beş Katlı Binanın Altıncı Katı” romanında her zaman Zaur'u Tehmine'den uzaklaştırmak için bir çaba içinde görülür. Zaur Tehmine'nin evine yerleştikten sonra da Ziver Hanım onları rahat bırakmaz ve her gün Tehmine'yi arayıp küfür ve beddualar eder. Zaur annesinin yanlış yaptığını bilse de her şeye rağmen çok sevdiği annesini savunma gereği hisseder, annesine karşı konuşan Tehmine'ye kızar. Sonunda annenin istediği olur ve Zaur Tehmine'den ayrılır. Böyle bir sonda en önemli neden Ziver Hanım değil, ama o, etkindir. Ziver Hanım, oğlunu her zaman çok iyi anlaştıklarını düşündüğü bir ailenin kızı olan Firengiz'le evlendirir; ama düğünden hemen sonra dünürleriyle çekişmelere, tartışmalara başlar. Balayından dönen Zaur annesini dünürleriyle dargın görür ve buna şaşırır:

Alya İspartak'la Firengiz'in annesidir. Dış görünüm olarak “Ak Lıman”da sadece boylu poslu, güzel bir kadın olduğu belirtilmiştir. Alya da Ziver gibi insanları beğenmeyen, dedikoduyu seven bir ev hanımıdır. O, oğlu İspartak'ın ‘aşk serüvenlerinden’ yakınıyormuş gibi konuşur ama kocası Murtuz gibi aslında oğluyla gururlanır:

¹⁹⁷ age.189

“Alya, İspartak’ın çapkınlıklarından, güya yakınıyormuş gibi davranırdı... İspartak’ı telefonla arayan sayısız ‘Cananlar’a sert yanıtlar verir, telefonu yüzlerine kapatırdı. Oysa Nemet biliyordu ki içten içe o da, Murtuz’un madalyalarıyla, Firengiz’in güzelliği, cömertliği, namusu ve masumluğuyla övündüğü kadar, İspartak’ın erkeklik ünüyle gururlanıyordu.”¹⁹⁸

Alya’yla ilgili fazla bilgi yoktur. O, figüratif tiplerden biridir. Kişiliğinde, davranışlarında, görüşlerinde Ziver Hanım’dan pek farkı yoktur. Kendi çevrelerinden, ortamlarından olmayanları beğenmez. Her zaman konuştuğu konular aynıdır. O, oğlunun çapkınlığı, kızının namusuyla övünen bir annedir. Alya da “Ak Liman”da kişiler kadrosunun büyük bir kısmı gibi Nemet’in bakış açısından, “Beş Katlı Binanın Altıncı Katı”ndaysa Zaur’un bakış açısından anlatılır. Alya Nemet’in eşi Süreyya’nın ablasıdır. Alya’ya Ziver Hanım’ın kişiliğinde ortak çizgiler çoktur. Her iki kadın maddi durumu iyi olan ailede ev hanımıdır ve kocalarının makam, ün ve başarısıyla övünürler. Alya da Ziver gibi dedikodu yapar, gerçek olduğuna emin olmadığı söylentileri bile gerçekmiş gibi anlatır. Her ikisi de Tehmine’ye karşı aynı tutumdadırlar ve aynı bakış açısından değerlendirirler. Alya’yla Ziver Zaur’la Firengiz evlenmeden önce iyi anlaşırılar, ama sonradan çekişmeye başlarlar. İki kadın arasında bu çekişme sonuna kadar böyle sürer. Epilog kısmında Alya’nın oğlu İspartak’ın hapsedilmesine Ziver’in sevinmesi anlatılır.

Bir Fırsat Bulsam” romanında aile yapısına ve hayata bakış açısına göre birbirinden farklı olan Fuat’ın ve eşi Rumiyye’nin annelerinin de çok farklı kişilikleri vardır. Rumiyye’nin annesi “Beş Katlı Binanın Altıncı Katı” romanındaki Ziver ve Alya’yı anımsatır. Bilgeyis Hanım’da tipleşme vardır. Bu yüzden Fuat anılarında babasının okul müdürü olduğu dönemlerde saçını uzattığı için kızdığı çocuğun annesini hatırlarken nedenini anlamadan kadını Bilgeyis Hanım diye adlandırır. Rastlantı sonucu babasının müdür odasına geldiğinde bir kadının ona bağırdığını ve tehdit ettiğini görür ve bu anı uzun zaman geçmesine rağmen bilinçaltının bir köşesinde kalır:

Çıkın dışarı, hemen şimdi!” Fuat bu sözleri duymadı, babasının dudaklarını okudu ve o anda Kurban dönerken, Bilgeyis Hanımın oğlunu da gördü, o

¹⁹⁸ age.126

sekizinci sınıf öğrencisi... Neydi adı? Bilgeyis Hanım, tabii ki kadının da adı Bilgeyis değildi. Bilgeyis, Fuat'ın rahmetlik kaynanasının adı, gözbebeği, tek evladı Rumiyye, Fuat'ın eşi Rumiyye Rima Rimiçka. Rima Rimiçka Rumiyye de başka bir okulda okumuş... Ama neden Fuat'ın tanıdığı, daha sonra akrabası olduğu Bilgeyis Hanımı bunca yıl sonra tekrar hatırlasın? Bilinmiyor. Belki de dış görünüşteki benzerlik neden oluyor buna. Bilgeyis Hanım da dudaklarını öyle al kırmızıya boyarmış, onun da kara tüllü şapkası varmış... Oysa Fuat hiç anımsamıyor bunları, ama gabardin mantosu vardı belki...¹⁹⁹

Fuat kayınvalidesini bu kadına benzetme nedenini dış görünümde arar, ama mantıklı bir neden bulamaz. Kayınvalidesinin hiçbir zaman babasına o kadın gibi kabalık etmediğini düşünür. Fuat bilinçaltında kabullendiği bir gerçeği düşünmemek ister. Bu yüzden farklı nedenler arar:

“Öyleyse bu uyum bozukluğuna, örtüşmeye sebep nedir? Neden bu olayı anımsayınca hep bu yanılgı çıkar ortaya? Bilgeyis Hanımın uzun boylu oluşundan mı? Kurban kısa (oğlu Fuat da ona çekmiş). Ve her iki kadın da Kurban’la konuşurken ona yukarıdan bakarlardı. Tabii ki kaynanasından söz ederken, yukarıdan bakmanın mecazi anlamı değil, gerçek anlamını kastediyor.”²⁰⁰

Romanın birinci bölümünde Bilgeyis Hanım olaylarda iştirak eder. Sonraki bölümler on dokuz sene sonrayı anlattığından Bilgeyis Hanım sadece Fuat'ın anılarında geçer. Bilgeyis Hanım da kocasının makam ve ününden dolayı toplumun üst sınıfına ait olan anneler gibi evladının kendilerine uygun çevreden biriyle evlenmesini istemiş ve bu yüzden ilk başta Rumiyye'nin Fuat'la evlenmesine karşı çıkmıştır. O da dünyaya kocasının bakış açısından bakan kadınlardan biridir ve Şövgü'nün düşüncelerinin etkisindedir.

“Bir Fırsat Bulsam”da Fuat'ın annesi Çerkez, çocukları için her şeyini feda etmeye hazır olan annelerden biridir. Çerkez kocası savaştayken komşuların

¹⁹⁹ Anar, *Bir Fırsat Bulsam*, Da Yayıncılık, İstanbul 2002, s44

²⁰⁰ age.45

çamaşırlarını yıkar ütüler. O, her zaman kocasının arkasında duran anlayışlı bir ev hanımı, iyi bir anne örneğidir. Gelini Rumiyye'nin annesinin ölümünden sonra onu evinde görmek istememesini anlayışla karşılamaya çalışır ve oğlunun mutluluğunu, huzurunu bozmamak için evine gitmez. Fuat'ın bir gün neden onlara hiç uğramadığından yakınması ve nedenini söylemesi için ısrar etmesi üzerine duygulanır ve nedeni açıklar, ama bununla oğlunun canını sıktığından dolayı pişman olur:

Biraz ağlayıp rahatladı, gidip yüzünü yıkayıp döndü. Gülümsüyordu, “beni bağışla ne olursun,” dedi. “Dilim uslu durmadı, senin de canını sıktım. Babana bile anlatmamışım.” Biraz sustu, sonra sürdürdü. “O yüzden size gelmiyorum yavrum. Gelin beni görünce dertleri depreşecek. Kime yararı var bunun.”²⁰¹

Çerkez her ikisi suskun olan, konuşmayı pek sevmeyen ve iletişimi zor kuran baba oğul arasında hep bir aracı ve evlerinin mutluluk kaynağı olur. Çerkez oğluna onlara zaman ayıramadığı, fazla ilgilenmediği için kızmaz, oğlunu hep nevaziş, şefkat ve anlayışla karşılar.

Bike Hala “Ak Liman”da Süreyya, Tahire ve Alya'nın annesidir. Süreyya'nın birinci eşi Esed, Bike Halanın yeğeni olduğundan onu çok sever ve Esed'in ölümünden sonra Süreyya'nın Nemet'le evlenmesine karşı çıkar. Bike Hala Nemet'in onun huzurunu kaçırmaya behane arayan bir kayınvalide olarak anlatılır.

Anar'ın kahramanları babalarını olduğu kadar hep annelerini de düşünür ve anarlar. Nemet Süreyya'ya annesiyle ilgili anılarını anlatır. Tehmine anımsayamadığı annesinin hayalinde canlandırmaya çalışır. Büyüğüne bu hayallerinden sıyrılan ve annesinin ölmüş olduğu gerçeğini kavrayan Tehmine yaşamadığı geçmişi anmaya çalışır. Annesi ve babasının beraber oldukları mutlu günleri düşler.

Sinema ve Tiyatrocular:

“Beş Katlı Binanın Altıncı Katı” ve “Dante'nin Jübilesi” romanlarının kişi kadrosunda sinema, tiyatro ve televizyon dünyasından kişilerin önemli yeri vardır. “Beş Katlı Binanın Altıncı Katı”nda Tehmine basımevindeki işini bırakarak

²⁰¹ Anar, *Bir Fırsat Bulsam*, Da Yayıncılık, İstanbul 2002, s102

televizyonda yönetmen bir arkadaşının teklifiyle Moskova'da Azerbaycan programında sunuculuk yapar. Zaur da Moskova'ya Tehmine'nin yanına gider ve istem dışı da olsa sinemacıların ortamına girer. Zaur burada Tehmine'nin dostum diye anlattığı ve Dadaş'ın da Tehmine'yle ilişkisi olduğuna dair ima ettiği Muhtar Meherremov'la tanışır. Muhtar Zaur'un bakış açısından tasvir edilir ve Anar yine dış görünümünden kişinin psikolojisini çözümleme yöntemini kullanır:

Zaur onu şimdiye dek hiç görmemiş, ama hemen tanıdı, kim olduğunu saptadı. Kuşkusuz bilinen televizyon yönetmeni, adı Tehmine'nin dilinden düşmeyen Muhtar Meherremov. Öyle aman aman yaşlı değil, ama saçlarına ak düşmüş... Yani akların sayısı karalardan fazla. Biraz dolgun, hantal görünümlü. Bu izlenimi, kırışık süet ceket, buruşuk gömleği ve önemsenmeden taktığı boyunbağı da destekliyordu. Anlaşılan bu adam giyimine hiç mi hiç aldırıyor. Zeki ve hüzünlü gözleri var, yüzü yorgun. Hem de bu yorgunluk, gergin bir çalışma gününün, uykusuz uzun bir gecenin bitkinliği değildi, yıllarındı. Bu yorgunlukta yaşamdan bezginlikten değilse de herhalde dünyanın dört bucağını bilmekten doğan bir perişanlık vardı. Sanki yılları kat kat fazlasıyla yaşamış ve insanlar hakkında her şeyi öğrenmiş.²⁰²

Zaur ilk defa gördüğü ve tanımadığı Muhtar'ı çözmeye çalışır ve dış görünümünden yola çıkarak kişiyle bağlı çok garip şeyler düşünür:

Anlaşılan, Muhtar Meherremov'u dünyada olup biten hiçbir şey şaşırtmaz. Böyle insanlar, mutsuzluklarından olacak, hiçbir şeye sevinmezler, mutluluktan da hiçbir şeye derinden üzülmeyizler. İlginçtir, bu adamların saçları da bir başka biçimde ağarır. Kimisinin bembeyaz kar gibi, kimisinin küflenmiş gibi. Muhtar'ın saçları kül rengindeydi, ama yalnız saçları değil, yüzü de kül rengindeydi. Alnında ve dudaklarının çevresinde derin çizgiler vardı, gözlerinin altında kara halkalar: Muhtar içinden boğulmuş gibiydi. Dişleri beyazdı ve gülünce ince siyah bıyıkları altında ağaran dişleri yüzünde hoş bir görünüm yaratıyordu.²⁰³

²⁰² Anar, *Beş Katlı Binanın Altıncı Katı*, Everest, İstanbul 2001, s226

²⁰³ age.227

Tehmine onun ilginç bir insan olduğunu ve tanıyan herkesin onu çok sevdiğini söyler. Zaur Muhtar'ı sevmez, ama onun gibi akıllı ve esprili konuşmak istemesi, onun yanında kendini beceriksiz hissetmesi, özgüvenini kaybetmesi Muhtar'ın Zaur'un sevmediği başka kişilerden farklı oluşunun göstergesidir. Muhtar Moskova Sinema Yönetmenlik Fakültesi'ni bitirmesine rağmen televizyon görüntü yönetmeni olarak çalışır. Onun kendi mesleğiyle ilgili düşüncelerinde kötümserlik, tuhafılık vardır. Muhtar da Anar'ın yalnız ve garip kahramanlarının özelliklerini taşır. Onun garsonların insanları iyi tanıdıklarından ve eksik yanlarını bildiklerinden kederli oldukları, insanların yaşamında görünmez yaş sınırı ve sinemayla ilgili düşünceleri gibi hayata farklı bir bakış açısı vardır:

Sessizliği Muhtar bozdu, “Herhalde şaşırmışsınız, benim böyle (Nadir'i diyordu) bu biçim insanlarla arkadaş olduğuma. Aslında beni her türlü insan ilgilendirir. İyisi, kötüsü, aptalı, akıllısı, ayığı, ayyaşı. Değişik insanlarla görüşmem, ilgilenmem, onları dinlemem, anlamaya çalışmam, onların düşünce ve yaşam biçimini öğrenmem, benim hastalığım.” Zaur, “Neden ama?” diye sordu.

Muhtar, “Ne bileyim,” dedi ve yineledi. “Ne bileyim... Yıllar geçtikçe, ben kendimi ve başkalarını da zor anlıyorum. İnsanları anlamıyorum. Kendimi de. Bildiğim tek şey, dünyada sorular çoğaldıkça cevaplar azalmakta.”²⁰⁴

Zaur Tehmine'yle Muhtar arasındaki ilişkinin uzun yıllara dayanan arkadaşlık ve dostluk olduğunu anlar ve kendinin Tehmine için Muhtar kadar önemli olmadığı düşüncesine kapılır. Zaur Muhtar'a karşı kıskançlık duyar. Bu kıskançlık sadece sevdiği kadınla ilgili değil, Zaur onda olmayan birçok özelliklere Muhtar'ın sahip olduğu düşüncesine kapılır.

Tehmine Muhtar'ın şerefine kadeh kaldırdığında Muhtar'ın kötü gün dostu, yani en ağır durumlarda karşılık beklemeden yardım eden gerçek dost olduğunu söyler. Tehmine'nin Muhtar hakkında yanılmadığını zaman gösterir. Muhtar Tehmine'nin hayatının sonuna kadar onun dostu olarak kalır, hastanedeyken hep ona uğrar,

²⁰⁴ age.312

Tehmine'nin ölümünden sonra mezarını ziyaret eden üç kişiden biri olur. Epilog kısmında Muhtar'ın sonraki hayatıyla ilgili kısa bilgi verilir.

“Dante'nin Jübilesi”nde başkişi Feyzullah Kebirlinski'yle birlikte kişilerin çoğu tiyatrocudur. Tiyatroda yenilikçi ve yetenekli gençler, tiyatro kurucularından yeteneksiz oyuncularını beğenmezler. Romanın ilk bölümünde bir tiyatro provasında yönetmen, dekoratör ve oyuncular anlatılır. Yönetmen Feyzullah'ın üç kelimelik repliğini söyleyememesine öfkelenir ve onu azarlar. Dekoratör onu sakinleştirmeye çalışır ve “babam yaşıdadır” diye sitem eder. Yönetmenin sinirli hali tasvir edilir. O, Kebirlinskiyi sert bir şekilde eleştirir ve “içini boşaltınca rahatlar”. Yazar Feyzullah'ın kendinden çok genç olan yönetmen Siyavuş'tan korkusunu ve onun siniri karşısında heyecanı, duyguları ve sessizliğini anlatır. Daha sonra tiyatro oyunun tartışıldığı bir toplantıda genç eleştirmenin konuşmasından yönetmenin aslında acımasızca davrandığı Feyzullah'a acıdığı ve kovulmasına karşı olduğu ortaya çıkar:

Eleştirmen de hafiften gülümseyerek sürdürdü, “Bu önemsiz ve küçük bir sorun değildir. Demin ben Siyavuş yoldaşla da bu konuyu tartıştım. Zavallıdır diyor, nasıl sokağa atayım? Yoldaş Siyavuş, siz bir kişiye acıyorsunuz ama tiyatroya, sanata, ayrıca seyirciye acııyor musunuz? Bunun anlamı nedir biliyor musunuz: Küçük Hümanizm.”

Siyavuş oturduğu yerden;

“Büyüğü hangisidir?” dedi.

Eleştirmen; “Evet, evet” dedi. “Küçük hümanizm, isterseniz burjuva hümanizmi diyelim.” “Sen müdür olunca kovarsın!”²⁰⁵

Siyavuş'un arkadaşı olan Cevad Cabbarov sahnenin yeni yıldızı olarak sunulur. Cevad'ın dış görünümünün tasviri vardır:

Uzun boylu, genç bir delikanlı içeri girdi. Cevad'ın saçları, çatma kaşları ve ince bıyıkları kapkara, gözleriye elaydı. Bu çelişki yakışıklı yüzünde tuhaf bir ifade yaratıyordu. Yarı kibirli, yarı saf, biraz bilgiç, bir o kadar masum... Şık giyimli. Kırmızımsı sarı kadife ceketin altında kar beyaz ipek gömlek,

²⁰⁵ Anar, *Dante'nin Jübilesi*, Da Yayıncılık, İstanbul 2002, s55

boynunda kırmızıçizgili kravat. Saçlarını her zaman yaptığı gibi yağlayıp özenle arkaya taramış, parmağında iri taşlı yüzük parlıyor.²⁰⁶

Cevad sıcakkanlı ve iyi kalpli bir kişi olarak tasvir edilir. Genç yaşında ün kazanmasına rağmen samimi ve sade olması onu sevdirebilir. Cevad evlidir ve bir çocuğu vardır. Romanda onun özel hayatıyla ilgili de bazı bilgilere yer verilir. Cevad radyoda Feyzullah’la aynı çocuk oyununun seslendirmesini yapar. Feyzullah’ın rolünün senaryo metninden çıkarıldığını duyunca üzülür ve ona yardım etmek için senaryoya eklemeler yapar. Sefure onun bu davranışından duygulanarak Mecid’e “şamatacı falan ama yüreği de yufkadır” der. Cevad da Kebirlinski’nin yeteneksiz ve garip biri olduğunu kabullense de yaşlı adamlarla konuşmalarında onu kırmamaya, üzmemeye dikkat eder ve yardımcı olmaya çalışır.

Radyoda Feyzullah’la aynı oyunun seslendirilmesinde yer alan oyuncularından biri olan Mecid Cevad’dan çok farklı bir tutum içindedir. O, Feyzullah’la her zaman alay eder ve herkesin içinde ona gülmeye fırsat arar. Mecid Feyzullah’ın oğlu Eldar’ın babasından dolayı utandığını bilir ve bunu kullanarak Eldar’ı kızdırmaktan zevk alır. Mecid için Feyzullah Kebirlinski Eldar’ı sinirlendirmek, çileden çıkarmak için araçtan başka bir şey değildir. Mecid acıma ve anlama duygularından uzak bir kişiliğe sahiptir. Onun için hayat başkalarının acısına gülünebilecek kadar basittir. Feyzullah Mecid’in kötü niyetini anlamaz ve onun alay etmesine yol açar. Mecid Eldar’ın yanında babasına Feyzullah hoca diye hitap eder ve bunu bile ince bir alayla söyler. Mecid’in dış görünümü Eldar’ın bakış açısından anlatılır. Feyzullah Mecid’in onunla alay ettiğinin farkında olmadan saflıkla sorularını cevaplar ve bu da Eldar’ın daha da çok sinirlenmesine, Mecid’in de daha fazla zevk almasına neden olur. Romanın sonunda Mecid, derdi zaten çok olan Feyzullah’ı daha çok mutsuz olmasına, üzülmesine neden olan davranışta bulunur. Eşinin isteğiyle kendi oynadığı oyuna bilet arayan Feyzullah bilet bulamadığında Mecid’e hayatının anlamsızlığından, kimseye gerekmediğinden ve insanlara saygı görmediğinden yakınır. Mecid ona içini döken, düşüncelerini, derdini paylaşan meslek arkadaşına acımaz. Aksine bunu kendi için bir eğlence olarak görür ve alay etmek için yeni neden bulur. O, ünlü İtalyan şairi Dante’nin anısına bir hafta önce yapılan jübile için iki kişilik davetiyenin zamanını değiştirip Feyzullah’a verir.

²⁰⁶ age.24

Ağa Mehdi Sinema stüdyosunda yönetmendir ve Kebirlinski'yle alay eden figuratif tiplerden biridir. Moskova'dan gelen Rus aktrisin yanında Kebirlinski'yle alay eder. Ekmek parası için oraya gelen yaşlı adama güler.

Sefure Kebirlinski'ye acıyan, onunla alay etmeyen, saygılı davranan kişilerden biridir. Sefure'de düşük bir ücret karşılığında ailesine ekmek parası götürmek için ihtiyar zamanında bir işten başkasına koşuşturan Feyzullah Kebirlinski'nin durumuna acıma duygusu vardır.

Feyzullah'ın oğlu Eldar radyoda yönetmen yardımcısıdır ve Tiyatro Teknikumu'nda (*meslek lisesi*) öğrencidir. Eldar babasının radyoda çocuk oyunlarında çıkardığı hayvan seslerinden, herkesin onunla alay etmesinden dolayı utanır. Yazar anlatıcı Eldar'ın dış görünümü, yaşam tarzı, hayalleriyle ilgili bilgi verir. On dokuz yaşlı Eldar gündüzler çalışır, geceler okur. Yazar anlatıcı Eldar'ın çalımı değil onurlu olduğunun altını çizer. Eldar'ın en büyük korkusu alay konusu olmaktır. Bu yüzden Feyzullah onun en yaralı tarafıdır. Mecid gibi kişiler bunu anladıklarından bu konuda üstüne giderler ve onun yanında hep babasıyla alay ederler.

Hacer Feyzullah'a Eldar'ın onun yüzünden çok üzüldüğünü ve utandığını söyler. Herkesin saygı gösterdiği babası olmaması, 'altında arabası' ve 'cebinde parası' olmaması genci üzer. Eldar'ın en büyük arzusu bir gün çok büyük bir mevki kazanıp babası ve onunla alay eden herkesten intikam almak, kendi adına tiyatro kurmaktır. O, bununla ilgili çocuksu hayaller kurar ve hayallerini tek arkadaşı olan Aydın'la paylaşır. Hayallerini hayata geçirmek için Moskova Yüksek Yönetmenlik Kursu'nda okuması gerektiğini düşünen Eldar, Aydın'a bu kursu kazanmak için her yolu deneyeceğini söyler.

3.5.3. Figüratif Tipler

“Beş Katlı Binanın Altıncı Katı” romanında iç dünyası, duygu ve düşünceleri birey olarak ele alınmayan ama Zaur ve Tehmine ilişkisinde etkili olan, adı sık geçen kişilerden biri de İspartak'tır. O, 60'lı yılların züppe gençlerindendir. İspartak hakkında “Ak Liman”sa sadece kısa bilgiler vardır:

“Yirmi dört yaşındaki İspartak keyfine düşkün delikanlılardandı. İyi gezer, dolaşır, iyi yer içer... Babasının çabası ve rica minnetleriyle geçen yıl tıp fakültesini bitirdi. Vay o hastanın haline ki şifayı İspartak’ta arasın. Hasta umurunda mı İspartak’ın? O yalnız gününü gün etmekle meşguldür. Kadınları boyunbağı gibi değiştirir.”²⁰⁷

“Beş Katlı Binanın Altıncı Katı” romanında İspartak olayların içinde yer alır. Zaur Tehmine’nin komşularının oğlu olan İspartak’ı tanımaya bozulur ve onun bu konudaki düşünceleri İspartak’ı sevmediğini gösterir: “Zaur, “İspartak’ı mı?” dedi. Fenalaşır gibi oldu. İspartak’ı tanırdı. Ne mal olduğunu iyi bilirdi. Kadınlara, özellikle güzel kadınlara ne gözle baktığını, ayrıca çevirdiği tüm numaraları, sonra çevresine kadınlar üzerine anlattıklarını...”²⁰⁸

Yazar anlatıcı Zaur’un İspartak’ı kışkırdığı anlarda yaşadığı duyguları anlatır. İspartak’ın kişiliği Tehmine’nin onun hakkında konuşmaları ve Zaur’un düşünceleriyle sunulur. Zaur çocukluktan sevmediği İspartak’tan Tehmine’ye ilgisini bildiğinden dolayı nefret etmeye başlar. Zaur’un hain ve güvensiz bulduğu İspartak’ı sevdiği kadınla bir arada düşünmek bile istemez:

“Başka kim olursa olsun, İspartak olmasın. İspartak’ın yüzünü şeytan görsün. Oldum olası sevmezdi İspartak’ı. Ta çocukluktan beri, avluda birlikte oynadıkları, dalaştıkları zamandan beri. Haindi İspartak, güvenilmezdi, hem de korkak. Zaur çocukken çok pataklardı onu. Tehmin’yse dünya güzeli. Tehmine bir tane. İspartak gibi bir hergeleyle ‘dostluk’ mu kurar?”²⁰⁹

Bu nefret Zaur’un İspartak’ın kızkardeşi Firengiz’le evlenmesinden sonra zamanla geçer ve epilog kısmında yıllar sonra Zaur’la İspartak’ın bir kutlama için bir arada oldukları ve tavra oynayıp sohbet ettikleri anlatılır.

²⁰⁷ Anar, *Beş Katlı Binanın Altıncı Katı*, Everest, İstanbul 2001, s126

²⁰⁸ age.162

²⁰⁹ Anar, *Beş Katlı Binanın Altıncı Katı*, Everest, İstanbul 2001, s181

Tehmine'nin İspartak'ın iyi para kazandığını ve kendi kazandığı parayı harcadığını söylemesi Zaur'u üzer. İspartak Sovyet döneminde yasal olmayan yöntemlerle para kazanan, karaborsa gibi işlerle uğraşan tiplerden biridir.

Romanda baştan sona Zaur'un İspartak'la Tehmine'nin ilişkisi olup olmadığına dair kuşkuları anlatılır. Yazar anlatıcı bu konuyla ilgili kesin düşünce belirtmez. Romanda birkaç yerde İspartak anlatıcı yazar tarafından anlatılır. Zaur ve Tehmine ilişkisinin kopma noktasında İspartak yeniden görünür. Güvensiz, züppe, çapkın biri olan İspartak'ın kişiliğinin olumlu tarafları da vardır. Elde edemediği Tehmine'yle ilgili dedikodularının çıkması için uğraşan İspartak Tehmine'ye her zaman yardım etmeye çalışır. Bu yardımlar karşılık bekleyerek yaptığı kuşkusu oluşursa da Tehmine ölüm yatağındaiken, ona yardım etmesi, yakından ilgilenmesi İspartak'ın kişiliğinin olumlu yanındır: “Medine, “Sağ olsun İspartak,” dedi. “Çok yardımcı oldu. Bulunmayan bir ilaç mı gerekir, ne yapar eder, bulur getirir. Başka bir hekim mi söz konusu, atlar arabasına alır hekimi getirir...”²¹⁰

Epilog kısmında İspartak'ın dövizle ilgili olaylara girmesi yüzünden tutuklanması, mahkeme kararıyla beş yıl hüküm giymesi ve hapis sonrası bambaşka bir insan olduğu anlatılır.

“Bir Fırsat Bulsam” romanında figüran tiplerden olan Kasım Fuat'ın şoförüdür. Kasım çok konuşan ve her konuda düşüncesini belirtmeyi seven bir şoför tipidir:

Kasım romanda sadece Fuat'ı arabayla bir yerlere götürdüğü zaman görünür. Yazar anlatıcı Kasım hakkında kısa bilgilere de yer verir. Fuat Kasım'ın komik olmayan esprilerine ve uzun uzun anlattıklarına Şövgü'nün hatırına katlanır ve yeni iş yerine onu götürmeyeceğini düşünür. Kasım'ın Fuat'ın şoförlüğüne başlamasının hikâyesi anlatılır.

“Bir Fırsat Bulsam” romanında Fuat'ın anılarında anlatılan kişilerden biri de Asya'dır. Fuat Asya'yla üniversiteyi kazandıktan kısa bir süre sonra tanışır. Fuat'tan on yaş büyük olan ve evlenip boşanmış Asya fakültede daktilocu olarak çalışır. Romanda Asya'nın dış görünümüyle ilgili kısa anlatım vardır. Her kesin ilgisini çeken ve

²¹⁰ age.370

hayallerini süsleyen Asya Fuat’la yakınlık kurar ve Fuat Asya’nın onu neden tercih ettiğini anlayamaz: “Asya neden sırf Fuat’ın gönlünde yer buldu kendine. Belki de Fuat’ın kişiliğiyle hiç ilgili değildi. Sadece hayatının belirli bir geçiş dönemindeydi.”²¹¹ Yazar anlatıcı Fuat’ın tüm hayatı boyunca Asya’nın onu görünce gözlerinde yanan, ‘kendisinin yanmasına neden olduğu ve bir gün yine kendi eliyle söndürdüğü’ ışığı başka hiçbir kadının gözlerinde görmediğini anlatır. Asya kazandığı parayı yaşlı annesine, küçük kızına ve Fuat’a harcar. O, Fuat’ı tutkuyla, çılgınca sever. Rumiye’ye âşık olduktan sonra Fuat için Asya’yla görüşmek işkence gibi olur. Asya’nın Fuat’a olan sevgisi ve yaşadığı hayal kırıklığı onun yazdığı veda mektubuna yansır. Acemice yazdığı bir şiirle bitirdiği mektubun sonuna “Mutlu ol Fuat. Ama sen bu huyunla zor olursun” notunu ekler. Fuat kimsenin eline geçmesin diye yaktığı mektubu hayatı boyunca unutamaz:

3.5.4. Hayali Kişiler

“Ak Koç, Kara Koç” romanının anti ütopya bölümünde uzun yıllar vatanından ve ailesinden uzak kalan Melik Memmedli’nin eski zamanlarda yanında çalışan meslek arkadaşı Erhan Türkiye’ye gelir. Erhan Melik’in yıllar sonra Azerbaycan’dan Türkiye’ye gelmeyi başaran tek tanıdığı olur. Melik ailesiyle ilgili aldığı haberlerden dolayı yaşadığı mutluluktan Erhan’ın zor bir zamanda Türkiye’ye gelmeyi nasıl başardığıyla ilgilenmez. O, Erhan’ın Bakû’nün bölünmüş olduğu üç Zona’dan birinin gizli servisine çalıştığını tahmin eder. Erhan Melik’e gereken belgeleri, bilgileri ve parayı verir. Melik’in bir zamanlar ona yaptığı iyiliklerin karşılığını verdiğini söyler: “Erhan sanki möcüzeler (*mucizeler*) âleminden gelmiş bir sehirbaz (*sihirbaz*) idi.”²¹²

Romanın ütopya bölümünde Erhan gerçekçi bir kişi olarak anlatılır. Anti ütopyanın sonundaysa hayali kişiye dönüşür. Erhan romanın sonunda Melik’in zor zamanında yine karşısına çıkar. Memleketinde gördüğü manzaralardan ve ailesinin bir birinden kopması nedeniyle kötümserliğe kapılan Melik intihar etmeyi düşündüğü an Erhan’ı aniden yanında görür:

“Erhan? Sen hardan gelip çıktın bura?” dedi.

²¹¹ age.114

²¹² Anar, *Ak Koç, Kara Koç*, Azərneşr, Bakû 2003, s48

Erhan gülümseyip göyü (*gökyüzünü*) gösterdi, “Ordan.”dedi. “Aydındır ki ucakla gelmişen, bes bura nece gelip çıktın.” Erhan yine gülümsedi ve göyü gösterdi. “Gökten?” “...” “Yani kuş zadsan?” Erhan bu sefer daha da müemmal (*gizemli*) gülümsenerek “ belke de” dedi.”²¹³

Erhan gerçek bir kişi olmaktan sıyrılarak hayalî varlığa dönüşür. “Melikmemmed” masalında kahramana ışıklı dünyanın yolunu gösteren Zümrüd kuşu gibi Melik Memmedli’nin yardımına gelir. O, Melik’e kurtuluş yolunu gösterir.” Yahşı, ne bildin men burada, bu gumlu sahildeyem? “ Erhan “Yegin (*galiba*) özünüz de bilmeden tüyümü oda tutmusuz (*ateşe vermek, masalda kahraman Zümriit kuşunun tüyünü ateşe verince uçup yardıma gelir.*) Melik Memmed nağılı (*masalı*) yâdınızdan çıkıp (*unutmuşsunuz*), belke de men de sizin Zümrüd kuşunuzam” güldü. “Boşla sen Allah, ne nağılbazlıktır (*masalcılık*). Hayat nağıl deyil. Çok acı şeymiş hayat.”²¹⁴

Yazar Erhan’ın diliyle romanın toplumsal mesajını verir ve ‘ışıklı dünyaya’ çıkmak için tüm halkın gücünü kullanması, ‘beyaz koç’la ‘siyah koç’u yani iyiyle kötüyü ayırabilmesi gerektiğini, henüz bir şeyleri değiştirmek için geç olmadığını söyler. Daha sonra Erhan geldiği gibi aniden kaybolur: “Erhana teref çevrildi (*taraf döndü*) ve yine donup kaldı: Erhan ilim ilim itmişti (*kaybolmuştu*). Yerin dibine mi batmıştı, uçup göye mi (*gökyüzüne mi*) kalkmıştı? Belke doğrudan da kuş imiş- Zümrüd kuşu.”²¹⁵

“İlgi Bağı” fantastik romanında Üniversiteli kira tuttuğu evde hayal ürünü kişilerle karşılaşır. Aslında birbirine benzeyen ve Üniversitelinin evi kira veren yaşlı kadının oğulları sandığı Psikiyatr ve Astrofizikçi onun bilinçaltındaki ‘ikinci ben’ini simgeler. Üniversitelin ilk rastladığı ve kendini psikiyatr olarak tanıtan genç Üniversiteliyi rahatsız eden tüm soruları mantıklı cevaplarla yanıtlar. Daha sonra Psikiyatr kaybolur ve Üniversiteli evinde onun biraz değişmiş ve yaşlı halini bulur. Bu kez karşılaştığı kişi Astrofizikçi olduğunu söyler. Astrofizikçi üniversitelinin kafasında mantıklı cevabı olmayan sorular oluşturur. Astrofizikçi evrenin mantıkla kavranamayacağı düşüncesini savunur. Bilimsel açıklamalara karşı çıkar

²¹³ age.107

²¹⁴ age.108

²¹⁵ age.109

3.6. Dil ve Üslup

3.6.1. Anar'ın Romanlarının Dili

60'lı, 70'li yıllar Azerbaycan edebiyatında yeniliklerin dönemidir. Bu yenilikler birçok açıdan edebiyatta devrim denilebilecek kadar önemlidir. Yeni kuşak Azerbaycan yazarları eserlerine yeni kahraman, tema, zaman ve mekân kavramı, bakış açısını getirirler. Edebiyat dilini değiştirmeden, üslupları geliştirmeden bu yenilikleri getirmek imkânsız olurdu. 60'lı yılların yazarları daha önceki edebiyat dilini kullanmaktan kaçınarak bireyin psikolojisini, iç dünyasını, duygularını yansıtmak için yeni dil arayışı içindeydiler. Klasik edebiyat dilinin yerine halkın konuşma dilini değiştirmeden kullanırlar ve kişilerin ruhsal durumunu yansıtmak için psikolojik ve felsefi dili kullanırlar. Anar da dili ve üslubuyla dönemin kendine özgü çizgisi olan yazarlarından biridir. Anar'ın nesir, tiyatro ve makale dilini incelediği “Anar'ın Dili” kitabında Sevinç Asgerova, 60'lı yılların edebiyata yenilik getiren önemli yazarlarının dil ve üslup farkını inceleyerek Anar'ın dil farkını “bedii dilde publisistikaya (*yayın dili*) intellektüallığa (*entelektüelliğe*), maarifçi normatifliği, yani muhtelif dil-üslup tendensiyalarının (*eğilimlerinin*) “serleşmesine”, “haddini aşmasına” imkân vermemek” olarak değerlendirir. Sevinç Asgerova'ya göre Anar'ın çağdaşlarından farkı nesir dilini şiire dönüştürmemek ve sağlam sentaksa önem vermemektir. “Anar dile fikirden, düşünceden, emosiyadan (*hissiyat*) gelir.”²¹⁶

60'lı, 70'li yıllarda yazarların Azerbaycan edebiyatında yeni kelime üretimine Anar'ın önemli katkısının olduğunu vurgulayan Sabir Beşirov “Anar” kitabında yazarın genel olarak bu kelimelerin her iki versiyonunu da kullandığını belirtir:

“anım-hatırlama, danılmaz- inkaredilmez, geçeri- muvekketi, yozum- tevsir.

Hiç şüphesiz, yeni kelimelerin, terimlerin üretilmesinde, Anar'ın başyazarlık yaptığı “Gobustan” dergisinin hizmeti önemlidir.”²¹⁷

Anar'ın romanlarını yazılma zamanına göre incelersek 60'lı yıllarda yazdığı “Ak Liman”, “Dante'nin Jübilesi”yle 70'li yıllarda yazdığı “Beş Katlı Binanın Altıncı Katı”, “Bir Fırsat Bulsam”, “İlgi Bağı” romanlarının dil ve üslup özelliklerindeki farkı

²¹⁶ Asgerova, Sevinç, *Anar'ın Dili*, Nurlan, Bakû 2002 s10–35

²¹⁷ Beşirov, Sabir, *Anar*, Bayatı, Bakû 1994, s7

görürüz. “Beş Katlı Binanın Altıncı Katı” romanı “Ak Liman”ın devamı sayılsa da romanda kullanılan dil, üslup ve teknikler daha da geliştirilerek bireyin iç dünyasını, bilincini hayatın gerçekliğiyle iç içe yansıtılmasında daha başarılı olmasına neden olmuştur. Anar hayatın gerçekçiliğini kusursuz yansıtmak için konuşmalardaki halk dilini, argo, sokak ifadeleri, küfürleriyle beraber değiştirmeden verir, sade halkın konuşma diliyle iç içe bireyi düşündüren sorunları, yalnızlığı aksettirmek için psikolojik, felsefi dil kullanır. Tasvirlerde klişe kalıpların yerine kendine özgü benzetmeler yapar. Anar her romanında farklı dil ve üslup denemelerine başvurur. Aynı romanda bile farklı üslupları iç içe kullanmıştır. 2003 yılında yazmış olduğu “Ak Koç, Kara Koç” romanının dili 60’lı 70’li yıllarda yazmış olduğu eserlerin dilinden farklı özelliklere sahiptir. Önceki romanlarında da yazarın yeni kelime arayışları fark edilir ama anlattığı dönemin gerçek dil atmosferini yansıtmak için kişiler ve zaman zaman yansıtıcı bilinç olarak seçtiği kişinin bakış açısından bakan anlatıcı Sovyet döneminde halk arasında yaygın olan Rusça kelimelerle bozulmuş Azerbaycan dilinde konuşur. “Ak Koç, Kara Koç” romanının anlatıcısı ve ana kahramanı düzgün Azericeyi kullanır. Yazar dil sorununu da tema olarak öne sürdüğü “Ak Koç, Kara Koç”ta yabancı dillerden alınma kelimelerin yerine Öztürkçe kelimeleri kullanmayı tercih eder. Romanda dinlenme mekânına “dincerlik”, helikoptere “dikuçar” denilmesi gibi yeni kelime üretimi fark edilir. Yazar Azerbaycan Türkçesine Arapça, Farsça ve Rusçadan geçen bazı kelimelerin yerine Türkiye Türkçesinden kelimeler alarak kullanır. Aşağıdaki örneklerde yazarın Türkiye Türkçesinde kullandığı kelimeleri parantez içinde Azerbaycan’da kullanılan karşılıklarıyla veriyoruz:

Uçak (*teyyare*), para (*pul*), bilgisayar(*kompyuter*), özel (*şahsi*), anıt (*abide*), sinema (*kinoteatr*), kasetçalar (*magnitafon*), uluslar arası (*beynelhalk*), çağdaş (*müasir*)

Anar romanlarında yeni dil arayışlarının sonucu olarak yaygın olmayan kullanımlara, yeni ifadelere, alışılmadık sentaksa da başvurur. Birbirinden kopuk bilinç yansımalarını, çağrışımlardan oluşan duyguları, sevgiyi, korkuyu, endişeleri yansıtmak için noktalama işaretlerini, kısa, tamamlanmamış cümleleri veya tam tersi uzun cümleleri çok kullanmıştır.

3.6.1.1 Anlatıcının Dili

Anar'ın incelediğimiz romanlarında anlatıcının dilinin kişilerin konuşma dilinden pek farkı yoktur. Anlatıcının kullandığı dil zaman zaman değişir, çoğu zaman anlatıcının üslubunda kahramanın diline yakınlaşma vardır. Bunun yanı sıra mahalli dilin dışında olan üst dil de kullanılır. Kişi ve mekân tasvirlerinde, olayların anlatımında aynı roman içinde çok farklı konuşma tarzına, farklı cümle yapılarına rastlamak mümkündür. Anlatıcı bazen halkın içinden gelmiş sıradan bir kişinin diliyle konuşur, bazen bir ressam kadar hassas, bazen bir âşık kadar duygulu anlatır ve kişilerin ruhsal durumunu psikolog kadar ayrıntılarıyla çözümlemeyi başarır. Bu dil hem roman kişilerinin, hem de yazarın kendi dilinin iç içe kullanılmasıdır. Dış mekân tasvirlerinde, özellikle Hazar denizinin farklı mevsim ve zamanlarının anlatımında yazar kendine özgü benzetmelerle ve sanatkârane üslubu kullanarak kendi duygularını yansıtmayı başarmıştır. Anlatıcı kişilerin tasvirinde genellikle ana kahramanının bakış açısından yaklaşımda bulunduğundan kahramanın konuşma dilini kullanır. Ana kahramanın iç konuşmalarını çoğu zaman kendi ağzından değil anlatıcının aktarması kullanılan dilin kişinin diline benzemesine neden olur. Yazı dilinde kullanılmayan kelimelere anlatıcının dilinde sık rastlamak mümkündür. Anar felsefi, psikolojik, konuşma dilini bir arada başarıyla kullanmıştır. Hem bir veya birkaç kelimeli, yüklemsiz cümleleri, hem de gerektiğinden uzun cümleleri yazar yerine göre kullanır. Romanlardan örnekler üzerinde bakarsak bu gibi cümlelerin kullanılma amaçlarını açıklayabiliriz. “Ak Liman” romanında aldığımız örneklerde yazar yüklemsiz kısa cümleleri bir önceki cümleyi tamamlamak ve aydınlatmak için kullanır:

Nemet düşündü ki, doğrudan da bu barede felsefi şer yazmak olardı. Adı da “Giyam etmiş avtobus” (*isyan etmiş otobüs*) ve yahut “giyamçı avtobus” (*asi otobüs*).²¹⁸

Amma Nemet bir müddet yine yazdı. On üç-on dört yaşınacan (*yaşına kadar*).²¹⁹

Minanın gebri (*kabri*) içerilerde idi. Maşın yolundan çok kenar²²⁰

²¹⁸ Anar, *Eserler*, 2.cilt, Nurlan, Bakû 2003, s23

²¹⁹ age.23

²²⁰ age.93

Barmaklarını goydugca garanlıgda Gazakıstandakı yer adlarını yada salırdı.
(Parmaklarını koydukça karanlıkta Kazakistan'daki yer adlarını hatırlıyordu). Garatal, Ağsuat, Ayaguz...²²¹

Bunun yanı sıra yazar romanlarında kullandığı teatral anlatımda veya kahramanının duygularını, anılarının anlatımının başlangıcında yüklemsiz veya tek bir kelimeden ibaret cümleleri sık kullanır. Genellikle kısa cümleden uzun cümlelere geçilerek duyguların yoğunluğunun yansımada akıcı anlatım elde edilir:

Ak Liman

Sehra, çöller, alaçıklar...²²²

Sahil... Güçlü hezri (Bakû'de Hazar'dan esen kuzey rüzgârı).

Moskva. Biz Moskvaya gelende may (mayıs) bayramının arifesi idi.²²³

Bazen yüklemsiz kısa cümleler yan yana dizilir. Aşağıdaki alıntıda yazar 23 yüklemsiz cümleyi Tehmine'nin anısının anlatımında bir arada kullanmıştır:

Altıncı mertebede bir ev. Pencere. Pencerede uzun, ak, kırmızı, çehrayı (pembe) gladiolar (glayöller). Pirsığı. İkinci çağı şehre geden elektrik gatarının (treninin) fit (düdük) sesi uzaklaşır, itir (kaybolur)... Yayın (yazın) son günü, payızın (güzün) ilk günü. Sakit kumlar. Adamsızlaşmış bağlar. Boz boz sahil. Boz telegraf direkleri, arhayın (rahat) bir sükut. Sessizlik. Moskva. İsti (sıcak), yumşag (yumuşak) halı döşenmiş otag (oda). Yarımçık ışık. Çölde(dışarı anlamında kullanılmıştır.) çovgun (fırtına), kar, külek (rüzgâr). İçeride gazla yanan oba. Radioda uzak, kesik melodiylar. Öz aramını, sonunu tapa bilmeyen (bulamayan) sergerden bir melodiyanın yorgun, usanmış kederi... Uzak denizlerin, telatümlü (çalkantılı) okeanların (okyanus) ardından gelen, çovgunlu, boranlı efırde gah iten, gah eşidilen (duyulan) bir ses. Arab kızının yanıklı mahnısı (şarkısı). Ele bil(sanki) okuyan gece özüdür. Uzun güsseli (gamlı) Şerg (Şark) gecesi. İçini dolaşıp

²²¹ age.119

²²² age.119

²²³ age.82

keçen kimi isiden (*ısıtan*) konyak. Ağ yun tohumma köyneklı (*beyaz triko bluzlu*) dünya güzeli.²²⁴

Anar kahramanının duygularını yansıtmak için ve anlatıcının mekân tasvirlerinde uzun cümleler kullanmıştır. “Ak Liman”da 102 kelimedenden oluşmuş çok uzun cümle de vardır. Zaur’un uzun zamandır arzuladığı kadına kavuştuğu an karışık duygularını yansıtmak için yazar kahramanın hayatındaki önemli ve önemsiz her şeyin ayrılığa anlamının kaybolduğunu ve bir bütün halinde sadece tek istekten ve amaçtan ibaret olduğunu anlatır. Bu duyguyu daha etkili ifade etmek için Zaur’un hayatındaki anlamını kaybedip bütünleşen her şeyi sıralamaya çalışarak çok uzun bir cümle kurar:

Bir an onun bütün varlığı, meni, geçmiş, indisi, geleceyi, atasının maşını (arabası), anasının şehirde kalmak, neşriyatda (basımevi) işlemek tekidi, bütün geçen sergüzeştleri, bığlarına (bıyıklarına) hopmuş bütün kadın öpüşlerinin etri (kokusu), yağış altında gözlemeleri, halveti telefon-avtomat sohbetleri, duyduğu bütün kokular, eşittiyi bütün nağmeler, okuduğu bütün kitaplar, ona gülümsenen bütün gözler, içine dik baka bilmediği başka gözler, uşaklık decellikleri (afacanlıklar), yetkinlik çağının hevesleri, idman yarışları, institut (üniversite) hayatı, meşkler, seferler, leksiyalar (üniversitede ders) ve imtahanlar, maşın sürmek ehtirası, yaddaşındaki (belleğindeki) bütün sözler, adlar, telefon nömreleri, damarlarındaki bütün dadlar (tat), çektiyi (burada içtiği anlamında) cürbecür (türülü) sigaretler (sigaralar), kulağındaki sesler, bu gün, dün, bu akşam, bu gece, denizin sesi, ay, burdaki ulduzlar- her şey, her şey yığılıp, bir vahdete çevrilmişti.²²⁵

Anar’ın romanlarında anlatıcı sade bir dille parantez içinde ara cümleler kullanarak konuya açıklamalar getirir ve eklemeler yaparak bilgiyi tamamlar. Romanlarda anlatıcının dilinin en büyük özelliği günlük konuşma dilinin ve psikolojik felsefi dilin iç içe kullanılmasıdır. Bunun yanı sıra dil anlatılan kişiye ve mekâna göre değişir. Anlatıcı ana kahramana mesafesiz olduğundan ve hayata onun bakış açısından baktığından farklı kişilerin anlatım özellikleri de farklıdır. Ana kahramanın

²²⁴ age.82

²²⁵ age.84

duygularının değişmesiyle kişilerin anlatımında değişiklikler gözlenir. Anlatıcı anlatımdaki samimiyeti ve doğallığı korumak amacıyla soru cümlelerini çok kullanır.

“Bir Fırsat Bulsam” romanında da anlatıcı iki dili iç içe kullanır. Olayları, hareketleri çok da uzun olmayan cümlelerle anlatan yazar kahramanın iç dünyasını, duygularını, düşüncelerini onun kendi diline yakın dille yansıtır. “Dante’nin Jübilesi” romanında anlatıcı kişilerin hepsine aynı mesafede görünür ama yine de bazı tasvirlerin ve düşüncelerin anlatımında kullanılan dil kahramanlardan birininkine benzer. Anlatıcı Cavad’ın ve Mecid’in dış görünümünün tasvirinde bir birinden farklı bakış açısını ve dili kullanır. Cavad’ın tasvirinde anlatıcının kendi bakış açısını, Mecid’in tasvirindeyse onu sevmeyen Eldar’ın kişiliğinin etkisiyle daha olumsuz ayrıntıları öne çıkaran bir anlatım vardır. “İlgi Bağı” romanında anlatıcı kahramanın endişe, korku ve heyecanını, duygularını okuyucuya taşıyan bir dil kullanır. Bu psikolojik ve felsefî bir dildir. Romanın başında şehrin sıcak günlerinin tasvirinde bile yazar anlattığı ortamdaki insanların genel psikolojik durumunu yansıtmak için farklı, alışılmışın dışında benzetmelere başvurur. Anlatım korku dolu anlar yaşayan, çevreyi iyice gözlemleyen kahramanın bakış açısından bakan birinin diliyle yapılır. Bu romanda anlatıcının dili diğer romanlarla ortak ve farklı özelliklere sahiptir. Anar’ın, sürrealist unsurların da kullanıldığı yeni tarz bir eseri olarak nitelendirilen “İlgi Bağı”nda edebiyatta yeni bir dil arayışı fark edilir. “Ak Koç Kara Koç” romanında anlatıcının dili Anar’ın incelediğimiz diğer eserlerinden farklıdır. Anar bu eserinde yazı dili kurallarının dışına fazla çıkmayarak düzgün bir edebiyat dili kullanmıştır. Anlatıcı kahramana mesafesizdir ama kahramanın bir gazeteci ve ütöpik kahraman oluşundan dolayı olacaktır ki, halkın konuşma dili diğer romanlardaki gibi belirgin değildir, daha sağlam sentaks kullanılır, yeni ifadelere baş vurulur, öztürkçe kelimeler tercih edilir, yazar yeni kelimeler üretmiş, ve Türkiye Türkçesinden kelimeler kullanmıştır.

3.6.1.2. Kişilerin Dili

Anar’ın kahramanların kurgulanmasında en önemli başarılarından biri kullandığı dildir. Konuşma tarzı, seçtiği, kullandığı cümleler kişilerin iç dünyasını, karakterini çözümlemek için en önemli vasıta. Kişilerin diyaloglarındaki ve iç konuşmalarındaki doğallık, Anar’ın romanlarını başarılı yapan nedenlerden en önemlisidir. Kişinin kullandığı dil yaşadığı ortamın, sınıfın, kültürün, mesleğin, kişisel özelliklerin etkilerinin sentezinden oluşur, bir gazeteciyle tiyatrocunun, şoförle

mimarın, yaşlıyla gencin, öğrenciyle caninin, kadınla erkeğin konuşması aynı olamaz. Anar romanlarında bu farklılıklara önem vermiş ve her kişinin konuşmasında doğallığı korumaya, gerçek hayattaki gibi yansıtmaya çalışmıştır. Anar kişilerin konuşmalarında olan kişisel tercihleri, dil alışkanlıklarını da başarıyla sunar. Anar'ın kahramanları genellikle kent insanları olduklarından konuşmalar Azerbaycan'ın farklı bölgelerinde konuşulan şiveler değil, Bakû'de çoğunluğun konuştuğu şivededir. Konuşmalar kişilerin sosyal sınıfını, eğitim, kültür seviyesini ve psikolojisini yansıtır. Aynı kişi farklı ortamlarda farklı konuşma tarzını kullanır. “Ak Liman” da Nemet iş arkadaşlarıyla ve aile fertleriyle konuşmalarında toplumun sıradan bir üyesi gibi konuşur, ama Tehmine'yle telefon sohbetinde ve felsefi, psikolojik nitelikli iç konuşmalarında farklı kişiliğini ortaya koyar. Örneklerle açıklayalım:

1)Nergiz, sen yine benim ruçkamı (*Ruşça tükenmez kalem*) götürmüşen. Dememişem sene ona el deyme? Bir de men görsem ki...
Balam, özünüz magnitafon (*teyp*) istemiştiniz, -dedi,-Başımı keçel (*kel*) elemiştiñiz (*kel etmek –argo deyim*). Men de alıp getirmişem de.²²⁶

2)Bilirsen, Tehmine, senin dediklerin çok doğru ve güzel fikirlerdir. Ancak mesele ondadır ki, bütün bunlar yine de abstraksiyalardır (abstre, soyut), mücerred mefhumlardır. Mene ise konkret cavablar lazımdır. Başa düşürsen (anlıyor musun), men bilmek isteyirem ki, şahsen men Namazov Nemet ne üçün yaşayıram, hansı amalla (amaçla), hansı meksedle (maksatla)? Meni düzgün başa düş. Men nihilist ve skeptik (kuşkucu) deyilem.²²⁷

Nemet'in darılgan mizaçlı bacanağıyla diyalogunda bir birinden farklı iç ve dış konuşma ortaya çıkar. Murtuz'u kırılmasına bahane vermemek için olabildiğine kibar konuşmaya çalışan Nemet'in iç sesi bu durumdan sıkıldığını gösterir.

Yalnız bir birey olan Nemet'in evinde verdiği ziyafette Murtuz'un şerefine yaptığı konuşma onun topluma ayak uydurmak için umutsuz çabalarını ortaya koyar, kahramanın kendi durumuna ironisi duyulur.

²²⁶Anar, *Eserler*, 2.cilt, Nurlan, Bakû 2003, s108

²²⁷age.138

“Nemet durdu:

İçek tamadanın (*masa beyi*) sağlığına, - dedi. Uzun uzadı ne ise danışdı (*konuştı*). Ne danışdığını özü de bilmirdi. Birce fikrinde onu tutmuşdu ki, mümkün kadar temteraklı (*süslü*) danışsın. “İnsanlık, vüsat, zeka, istikbal, hüner, muzaffer...” lap kafiye çıktı. İstedi “eser” de ilave etsin, ancak korktu.²²⁸

Romanlardaki ziyafetlerin anlatımında kişilerin yaptıkları konuşmalar tüm gerçekliğiyle anlatılmıştır. Kişiler bir birlerine sahte duygularını açıklar, bazı iyi yönlerini abartarak iltifatlar eder, sözleriyle yüceltmeye çalışır, süslü cümleler kurmaya çalışırlar.

Anar’ın kişilerin konuşmalarını çok önem vermesi kişilerin anlatımında da ortaya çıkar. Anlatıcı kişilerin sık kullandıkları, kişiselleştirdikleri kelimeleri veya konuşma tarzını vurgular. Genellikle kişilerin konuşmalarındaki bu özelliklere anlatıcının bakış açısından baktığı ana kahraman dikkat eder. “Beş Katlı Evin Altıncı Katı” romanında yazar ana kahramanlardan olan Tehmine’nin iç dünyasının anlatımına yer vermez. Tehmine kişiliğini daha çok konuşmalarıyla ortaya koyar. Anar, genç kadının konuşmasındaki samimiyet, doğallık, dürüstlük, sevgi, acı ve üzüntü gibi duyguları başarıyla yansıtmıştır. Zaur’un iç konuşmalarına, ruhsal durumunun anlatıcı tarafından anlatılmasına geniş yer verilse de diyalogları da önemlidir. Tehmine’nin felsefi, psikoloji konuşmalarının yanında Zaur’un kurduğu cümleler basit kalmıştır. Zaur’un dili zamanla iç dünyasındaki gelişimini yansıtır. Romanın başlarında züppe, çapkın bir gencin dili sonradan seven, aşk acısı yaşayan, olgunlaşmaya başlayan birinin diline dönüşür.

“Bir Fırsat Bulsam” romanının kadrosunda Fuat, Oktay, Fuat Salahlı, Gurban gibi yüksek eğitilmiş, aydın kişiler ağırlıklı olduğundan konuşmalar daha düzgündür ve kişilerin kültür ve eğitim seviyesini yansıtır. Kasım’ın dili tipik şoför konuşmasıdır. Kendine özgü konuşmasıyla seçilen cahil, eğitimsiz hamalın kullandığı dil Azericede konuşma dilinin kaba kullanımındır.

²²⁸ age.127

“İlgi Bağı” romanında ana kahramanı iletişimsiz bir kişiliğe sahip olan üniversiteli daha çok kendisiyle baş başa anlatılmıştır ve kişilerle diyalog sırasında da çok uzun konuşmalar yapmaz. Romanda anlatılan şehir Bakû’ye bazı özellikleriyle benzese de ülke ve şehir adı geçmediğinden kesin bir şey denilemez. Bu yüzden anlatım ve konuşmalarda şivesiz düzgün dil tercih edilmiştir. Fantastik psikolojik bir eser olan “İlgi Bağı”nda dil kişinin psikolojik durumunu açıklayan en önemli araçtır. Üniversitelinin iç konuşması, söylediği cümleler, sorduğu sorular onun korkusunu, tereddüt ve kuşkularını yansıtır. “İlgi Bağı”nın kısıtlı sayıdaki kişilerinin kullandığı dil gerçek hayatı anlatan romanlardaki kişilerin dilinden farklıdır. Azerbaycan’ın yerel şivelerinde konuşma, Rusça kelimeli cümleler, argo ve küfürler çok azdır. Psikolojik ve bilimsel dil ağırlıklıdır. Üniversitelinin tuhaf bir şekilde karşılaştığı psikiyatr ve astrofizikçi bilimsel, felsefi, psikolojik nitelikli uzun konuşmalar yaparlar. Romanın sonunda Astrofizikçinin felsefi konuşması eserin tüm anlamını ifade eder.

“Ak Koç Kara Koç” romanı milli değerler, kültür, sosyal, toplumsal, dil sorunlarını ele aldığından ana karakter Melik’in konuşmasında yabancı kelimelere rastlanmaz. Melik’in dili bir gazeteci dilidir. Dış anlatıcının dilinden pek farkı yoktur. Melik için Azerbaycan Türkçesi çok önemlidir. Dilini seven kahraman romanın anti ütopya bölümünde Bakû’de duyduğu yabancı kelimelerin ağırlıklı olduğu konuşmalardan üzüldür. Anti ütopya bölümünde kişi kadrosunun konuştuğu dil romanın temasını ortaya koymak, anlatılan dönemin politik atmosferini yansıtmak açısından başarılıdır. Dincilerin yönetiminde olan bölgede yaşayanlar Farsça, komünistlerin yönetiminde olan bölgedekiler Rusça, demokratların bölgesindeyse İngilizce kelimeleri Türkçe kelimelere tercih ederler. Günümüzün Azerbaycan’ında gençler arasında ana dilin yabancı dille kirlendirilmesi gerçek sorunlardan biridir. Farsça, Rusça, İngilizce gibi farklı dillere eğilimler görülmektedir. Anar romandaki farklı bölgelerde yaşayan kişilerin konuşmalarında bazı abartılara yer verse de gerçekliğin fazla dışına çıkmamıştır. Dincilerin bölgesinde yaşayanlar Farsça kelimeler kullanmaya özen gösterirler. Melik eşi Ayperi’yle görüştüğünde onun da aynı şiveyle konuşmasına ve öztürkçe olan isminin Mahruh olarak değiştirilmesine şaşırır. Ayperinin konuşmalarında tezat vardır. Herkesin içinde Farsça kelimeler kullanan Ayperi kimsenin duymadığı zaman temiz ana dilinde konuşur. Onun bir birine uymayan şivesi mecburiyet karşısında dilini değiştirdiğinin kanıtıdır. Komünistlerin bölgesinde yaşayan kişiler Rusçayla Azerbaycan Türkçesini iç içe konuşurlar. Bu Azerbaycan halkı için

yabancı bir durum değildir. Sovyetler zamanında böyle konuşmak yaygındı ve halen bu tarz konuşmayı sürdürenlerin sayısı az değildir. Melik'in oğlu olan Beyrek'in konuşması diğerlerinden farklıdır. Bu babasının da dikkatini çeker. Aydın ve vatanını seven bir genç olan Beyrek dilini değiştirmeyerek yabancı kelimelerden arı bir dil kullanmaktadır. Demokratların yönettiği bölgede kişilerin konuşması günümüzde de Batı kültürüne özenen ve yabancı dilde eğitim gören gençlerin konuşma tarzını hatırlatır.

3.6.1.3. Argo ve Küfürler

Anar'ın gerçek hayatın içinden aldığı kahramanları anlatan romanlarında gerçekliği yansıtmak için argo, küfür ve sokak konuşmalarını da kullanır. Argo kişilerin öfke patlamalarını, başka birilerini aşağılama, onlara hakaret etme, üstünlük taslama amacıyla kullandığı kelimeler şeklinde romanda kendini gösterir. Standart dilden sapılarak sokak dili, kaba deyimler, küfürlerin kullanımı “Ak Liman” ve “Beş Katlı Evin Altıncı Katı” romanlarında daha sıktır.

Aşağıdaki kelimeler insanları aşağılayıcı kelimeler olarak kullanılanlardır: zırrama, kurumsak, küt (*aptal anlamında*), köpekoğlu, lotu veya lotubeçe (*fahişe*), tüfeyli (*züppe anlamında*), aşna (*metres*), fırıldakçı, itin kızı, fahişe, köpeyin kızı, heyasızın kızı; key Balahanım (*salak*), bal kabak, idbar (*çirkin*), kopekoğlu, dazbaş (*kel*), kaftar (*yaşlı birine hakaret edildiğinde kullanılır*), haramzada (*haram yiyen*), şortu (*fahişe*), avara, yelbeyin (*akılsız*), pezi kırık.

Gerçek anlamından saptayarak mecazi anlamda halk arasında yaygın olan argo kelimelere veya sokak ifadelerine de romanlarda rastlamak mümkündür: Pah atonnan, biri hamlamak (*tavlamak*), başını bişirmek (*kandırmak*), fısgırığ (*karmaşa*), fırıldak, ne yuvanın kuşudur, pulları kif atıp (*paraların küflenmesi- cimrilikten paraların kullanılmaması*), sino getmek (*birinde çok hoşlanmak*), mırt vurmak (*sohbet etmek*)

Küfür ve hakaretler daha çok “Beş Katlı Evin Altıncı Katı” romanında Zaur'un annesinin öfkelenildiği zamanlar kullandığı kelimelerdir:

“Sen ele sal, goca anavı, atovu lağa goy (*sen yaşlı anne ve babanla alay et-anlamında*)”.

“Ölmüştü deynen Ziver Hanım ki sen onun neslinin başında turp ekesen. *(birinin başında turp ekmek ona istediğini yapmaktır.)*”²²⁹

“İndi de gayıdıb(*Azericede geri dönmek*) Moskvadan, yapışıp yine Spartakın boğazından. Ne göz verir, ne ışığ(*göz bile açtırmamak*)... He o yandan da deyir, mesele galdırıp erinden boşanır. Yegin benim oğlumun hirtteyine keçmek (*boğazına geçmek, asılmak anlamında*) fikrindedir...”²³⁰

“Ay gehbe (*kahpe*), ay üç manatlık şortu (*üç paralık fahişe- sokak dilinde kadınlara denilen en kaba ifadelerden biri*), sen ele bilirsən uşağımızı elimizden ala bileceksen? Ay senin ölmüşünü görüm, ay mürdeşir(*ölü yıkayan*) yusun(*yıkasın*) senin heyasız (*hayâsız*) sifetini (*suratını*).”²³¹

“Ak Liman”da küfür değil sokak ağzıyla konuşma vardır, kahramanla özdeşleşen anlatıcı da argo kelimeler kullanır. Aşağıdaki örnekler “Ak Liman” romanındandır:

“Ağzını dağıtma, garişmal (*gençlere denilen argo kelime*)! Daşbaşı atan eleyir.”²³²

“Hele oyundan gabag (*Azerbaycan Türkçesinde önce*) stadionda (*stadyum*) dost aşnayla birlikte sırf kişi kampaniyasında subayvari piveleme (*bekârlar gibi bira içme*)”²³³

Kaba sokak diliyle konuşma “Beş Katlı Binanın Altıncı Katı” romanında daha çoktur. Ana karakterlerden biri olan Tehmine’nin ağzından bile zaman zaman kaba ifadeler çıkar:

“Ama menden beşbeter (*benden daha kötü anlamında*) aşnaları(*resmi olmayan ilişkiye girdiyi kadınlar*) bir ifrite bedenceredirler (*çirkin anlamında*) gel göresen.”²³⁴

²²⁹ Anar, *Eserler*, 2.cilt, Nurlan, Bakû 2003, s239

²³⁰ age.244

²³¹ age.263

²³² age.8

²³³ age.25

²³⁴ age.65

Zaur da iç konuşmalarında ve dış konuşmalarında argo kelimelere yer verir:

“Yahşı, ay kaftar(*moruk gibi yaşlılara denilen argo kelime*) haramzada, sen sinli, hem de evli kişi alttan alttan Tehmineye maz gedende (*gizlice Tehmine’ye sulandığında anlamında*)- bu hansı kayda kanuna, adet eneneye göre idi, he?”²³⁵

“Düz deyip anam, senin Medinen ele aradüzelden (*arabulucu, tellal*) yengedir ki, var.”²³⁶

“Dante’nin Jübilesi”nde kaba konuşma Eldar’la Mecid tartışmaları sırasında ortaya çıkar: “Eşi sen de bu düdemenin sözünden niye cırnayırsan?”

“Eşi bir dene engimden goysa, sağ tikem kulağımın dibinde kalar.”²³⁷

“Zehrimar (*yılan zehri*) Kebirlinski, çor Kebirlinski,- deye Eldar ahır partladı.(*Eldar sonunda öfkeleni*)- Men senin azgını dağıdaram onda bilersen...”²³⁸

3.6.1.4. Yabancı Kelimeler

Anar’ın incelediğimiz romanları “Ak Koç, Kara Koç” dışında Sovyet döneminde yazılmış ve o dönemi anlattığından yazar dönemin dil atmosferini yansıtmak için Rusça kelimeleri çok kullanmıştır. Daha önceler Rus İmparatorluğu döneminde başlayan süreç Batı ülkeleriyle ilişkilerin çok az olduğu ve batı kültürünün etken olamadığı Sovyet döneminde de devam eder ve Azerbaycan Türkçesine Rusçadan çok sayıda kelimeler geçer. Bu kelimelerin bir kısmı yazı diline geçerek benimsenir ama büyük bir çoğunluğu da halkın konuşma dilinde sık kullanılır hale gelir. Bazıları Rusçada olduğu gibi, bazılarıysa halkın kendi şivesine uydurularak söylenilir. Azerbaycan Türkçesinde karşılığı olan birçok kelime Rusçasına tercih edilir. Düzgün bir Rusçayla konuşabilmek kültür seviyesinin göstergesine dönüşür, toplumda başarı kazanmak için şart olur, okullarda Rusça eğitim tercih edilir. Anar’ın gerçek hayatı yansıtan romanlarında

²³⁵ age.179

²³⁶ age.303

²³⁷ age.381

²³⁸ age.383

kişilerin konuşmalarında doğal olarak Rusça kelimeler çoktur. Rusça iki türlü; aslında olduğu gibi ve tahrif edilmiş şekliyle kullanılmıştır. 60'lı, 70'li yıllarda yetişen neslin Rusça eğitilmesi “Ak Liman” da Nemet’in kızları ve “Bir Fırsat Bulsam” da Fuat’ın oğullarının konuşmasında kendini gösterir. Her iki romanda çocuklar konuşmak için Azerbaycanca değil Rusçayı tercih ederler. Romanlarda Rusların bulundukları ortamlarda sohbetler genellikle düzgün kullanılan Rusçadır. Yazar çevirmeye gerek duymadığından Rusça cümlelere yer verir. Halk arasında Rusça kelimeler Anar’ın romanlarından aldığımız örneklerde olduğu gibi tahrif edilerek, Türkçe ekler eklenerek çok sık kullanışlı hale getirilmiştir:

“He düz deyir, *interessiz*(meraksız) lezzeti yoktur.”²³⁹

“Yerin malum,-dedi,- bu saat *sporumuz* (iddiamız) düşmüştü.”²⁴⁰

“Daha sözüvü *obratno* götürüp dana bilmezsen (inkâr edemezsin).”²⁴¹

Fantastik eser olan “İlgi Bağı”nda konuşma dilinde Rusçaya rastlanmaz. “Ak Koç Kara Koç” ütopya romanının birinci bölümünde anlatıcı ve kişiler Öztürkçe konuşmaya dikkat ederler, Rusça kullanılmaz, anti ütopya bölümünde Bakû’nün komünistler tarafından yönetilen bölgesinde yaşayan kişilerin konuşmalarında Azerbaycan dili gereksiz yere kullanılan Rusça kelimelerle bozulmuş durumdadır. Bu durum Anar’ın Sovyet dönemini anlatan romanlarındaki bazı kişilerin Rusçaya özentilerini hatırlatır.

Romanın kahramanını Bakû’nün, ailesinin parçalanmış olması kadar halkının konuştuğu bozulmuş dil de üzüntüsüne neden olur. “Ak Koç, Kara Koç” da yazar Şii dincilerin yönettiği bölgedeki durumu yansıtmak için dili kullanır. Farsça ağırlıklı konuşmaya çalışan kişilerin bunu yönetimin korkusuyla yaptıkları hissedilir. Hitap olarak ağa kelimesi kullanılır: “Ağa, siz bergüzide ferheng adamı siz, ehsasatınızı başa düşürem. Amma çi faide? Gezavü-kader beleymiş. Leyk mürur zaman hayli yeni kitab neşr olunub.”²⁴²

²³⁹ Anar, *Eserler*, 1.cilt, Nurlan, Bakû 2003, s23

²⁴⁰ age.24

²⁴¹ age.107

²⁴² Anar, *Ak Koç, Kara Koç*, Azərneşr, Bakû 2003, s57

Kişilerin Öztürkçe kelimelerin yerine Farsça ve Arapça olan Zışan, möüze, bername, vagien, ürfan, bibedel, amade, elbetmekin, elmi-ebdan gibi kelimeleri kullanmaları Melik'i düşündürür.

“Melik haçansa (*bir zamanlar*) klasik edebiyattan bildiyi, amma az kala unuttuğu fars-arap sözlerini İmamgulu'nun dilinden ölçüsüz-biçisiz eşitdikce: -fağır (*gariban*) dilimiz-deye düşünürdü- gör ne güne kalıp ki, bu Azərbaycan balası (*evladı*) iki cümleli temiz ana dilinde deye bilmir.”²⁴³

Demokratların yönetimindeki bölgede gençler batı kültürünün etkisi altındadırlar ve İngilizceyi kullanmaya özen gösterirler. Bu şekil konuşmak mecburi olmasa da kültürel aşınmaya uğramış gençlik arasında modadır: “Darling, onli fayf minits- kenara çekilip Burlayla ne ise pıçıldıstılar, sonra yine bir birine sarıldılar. Melik üzünü yana çevirdi. Ceh Ceh Can Burlaya:- bay, bay, bebi -deyip kapıya taraf getti”²⁴⁴

Azerbaycan dilini bilen ama İngiliz okulunda okumuş şoför bile İngilizce konuşur, kendi dilinde konuşmaya zorluk çeker: “Melik: Azerbaycanlısınız? Deye haber aldı. Of kouz. Elbette. May neym e... e... adım Fizuli.”²⁴⁵

Anar'ın romanlarında yabancı kelimeler dönemin dil sorununu yansıtmak için kullanılır. Bunun yanı sıra romanlarda anlatıma gerçekçilik katar.

3.6.1.5. Terimler

Anar'ın romanlarında kişiler kadrosunun önemli kısmı meslekleriyle bütün olarak anlatılan aydınlardır. Romanlarda kişilerin meslekleriyle ilgili terimlere veya genel olarak anlatılan konuyla ilgili terimlere yer verilir. Bu terimlerin bir kısmı okuyucuyu bilgilendirmek, bir kısmıysa hayatın gerçekçi biçimde yansıtılması için kullanılmıştır. “İlgi Bağı”nda psikoloji ve astrofizik terimleri romanın genel konusuyla ilgilidir:

“Meselen sizde ses gallüsinasiyaları (halüsinasyonları) olur mu heç?”²⁴⁶

“Jamais vu-dedi-ikinci pozumla.

²⁴³ age.59

²⁴⁴ age.94

²⁴⁵ age.87

²⁴⁶ Anar, *Eserler*, 1.cilt, Nurlan, Bakû 2003, s560

Ne dediz?

Bu benim dissertasiamın (tezimin) mövzusudur. Gerçeksizleşmenin ikinci şekli.”

“Beli, halis Kandinski-Klerambo sindrom! –dedi. Psikiyatr- bazen oriyentir, semt hissini itirirsiniz, sağ, solu şaşıtırsınız, elemi? Eledir.

Psikosensor sapıntı. Siz delirioz vaziiyyetine düşmek arifesindesiniz.”²⁴⁷

“İlgi Bağı”nda kullanılan terimlerden örnekler aşağıda verilmiştir:

Kosmik elageler (*kozmiik iletişim*) , rodioteleskop, atom, gallaktik (*galaksi*) elage (*ilgi bağı*), sistemi, universal şifr signallar (*üniversal şifre sinyalleri*), kâinat, mantiki rasyonel sebebler, şuur sistemi, güneş tsikli, zerrecik, kosmodrom.

Yazar “Bir Fırsat Bulsam” da mimarlıkla ilgili terimlere yer verir. Kişiler kadrosunun büyük bir kısmı mimar olduğundan ve ana karakter olan Fuat mimarlıkta yeni ve eski düşüncelerin çekişmesi içinde kaldığından romanda bu meslekle ilgili tartışma ve sohbetler vardır. Terimlerin ağırlıklı olduğu uzun cümlelere de yer verilir:

“Ellinci illerin ortalari idi ve o zaman Fuat Salahlının müasir (*çağdaş*) memarlığın köklü-kömeçli problem meseleleri hakkında cesaretli fikirleri, memarlığın estetik ve funksional (*işlevsel*) vehdeti(*birliğı*) hakkında mülahizeleri (*düşünce*), bezekçilik (*süsleme*), eklektika (*seçmecilik*), yalancı eneneçilik (*gelenekçilik*), sırf bediilik, ifrata çatmış zahiri debdebe ve başka bu kimi nagisliklere (*eksikliklere*) karşı amansızlığı, barışmazlığı, yeni tikinti (*inşaat*) materiallarından (*malzemelerinden*) doğan yeni inşaat imkânları hakkında verdiği malumatlar, konstruktivizmin müsbet (*olumlu*) cehetleri (*yönleri*), müasir dünya arkitekturasındaki (*mimarlık*) bize de faydalı ola bilecek meyiller hakkında söhbetleri talebeler için tamamilen (*tümüyle*) yeni, tasavvuragelmez (*hayal edilemez*) bir âlem açardı.”²⁴⁸

“Ak Koç, Kara Koç” romanında yazar anlattığı ütöpik dönemin atmosferini ve bilimsel gelişimi yansıtmak için çok sayıda farklı alanlara ait terimler kullanmıştır. Anti

²⁴⁷ age.560

²⁴⁸ Anar, *Eserler*, 2.cilt, Nurlan, Bakû 2003, s426

ütopya bölümünden aldığımız alıntıda Melik bildiği bazı terimleri sıralayarak, aslında cahil ve politik bilgiden yetersiz olmasına rağmen ezberlediği birkaç kalıp kelimelerle sosyalizm ve komünizmi savunan Garahanov'u şaşırtır. Melik'in konuşmasında ironi vardır:

“Meliye müracietle (*hitaben*)- papaşa (*Rusça ata*) –dedi- siz de unutmayın- en büyük düşmanımız imperiyalizm (*emperyalizm*) ve Pantürkizmdir. Melik: -Bes (*ya*) sionizm (*Siyonizm*)?-dedi. Elbette i (*Rusça ve*) sionizm. Bes Panislamizm, buddizm, katolisizm, protestantizm, parlamentarizm... Elbette, elbette- Garahanov başıyla tastik edirdi. Meliye ele bil (*sanki*) gıc damarı (*delilik anlamında*) tutmuştu, vaktiyle Sovyet cemiyetinin tarihine dair okuduğu kitablari hatırlayıp: Bes sürrealizm, impressionizm, modernizm...-deyirdi. Garahanovun sifetinde (*suratında*)gergin bir ifade vardı, bu sözleri belki de ilk defe eşidirdi, ne demek olduğunu bilmirdi ve bilmirdi ki, bütün bunlar doğrudan mı proletariatin düşmanlarıdır? Melik devam edirdi:- freydzizm, feminizm, filatelizm, fetişizm... Garahanov ahır ki (*sonunda*), arhayın (*rahat*) nefes aldı, fetişizmi faşizm olarak başa düşüb (*anlayıp*)- koneçno(*Rusça elbette*)-dedi-faşizm de neprimiri (*Ruşçadan alınarak tahrif olunmuş kelime mutlaka anlamında*) düşmanımızdır.”²⁴⁹

Anar romanlarında terimleri anlatımı ağırlaştıracak kadar çok kullanmaz. Terimler romanda anlatılan konuyla ilgili okuru bilgilendirmek amacı taşır.

3.6.2. Anlatım Teknikleri

3.6.2.1. Bilinç Akımı

Anar kahramanlarının bilinçaltının derinliklerinde saklı duygularını, sırlarını ve ukdeleri ortaya koymak için zaman zaman bilinç akımını kullanmıştır. Bilinç akımında mantıksal bir bağlılık olmaz. Kişiler gerçek hayatta olduğu gibi kuralsız ve bir birinden kopuk cümlelerle düşünür. Bilinç akımıyla bireyin iç dünya zenginlikleri veya onu düşündüren günlük olaylar, bazen de önemsemediği ayrıntılar ortaya çıkar. Kişi çok önemli bir olayı düşündüğü zaman aniden çok önemsiz ayrıntılara gider. Farklı bir

²⁴⁹ Anar, *Ak Koç, Kara Koç*, Azərneşr, Bakû 2003, s85

konuyu düşündüğünde aklından geçen bir kelime bile çağrışımlarla kişiyi düşündüğü konuyla ilgisi olmayan başka hayallere götürür. Anar'ın romanlarında kahramanın bilinç akımı çoğu zaman kahramanla özdeşleşen anlatıcı tarafından anlatılır. Anlatan dıştan biri olsa da kişinin kendisi kadar bilincine yakındır, yani şuurunun derinliklerinde dolaşma gücüne sahiptir.

“Bir Fırsat Bulsam” romanında yazar Fuat'ın bilincinden geçen mantıksız ve konuyla ilgisi olmayan kopuk düşüncelerinin anlatımına yer verir:

“Herhalde Ramiz Mirişli değil, Rasim Balayev ve Reşid Behbudov da değil. Belki de adı bunların hiç biri değil. Varsayalım Kasım imiş örneğin... Hayır, Kasım olamaz. İyice anımsadığı şey, adının R harfiyle başladığı... Ya Beşir, Cafer, Arif?... Hayır, iyi anımsıyor; R harfini değişik, biraz tatlıca söylüyordu. Öyle ki, söylerken sınıfın kızları fısıldaşır, gülerdi... Aman Allah'ım, bu lanet BMW, Fuat'a ne çok sıkıntı verdi. Bir defa, bir defacık binmeyi çok istemişti.”²⁵⁰

Fuat sekreteri Nelli'yle ilgili bilinçaltında sakladığı hayallerini kurduktan sonra bilinç akımıyla sevdiği diğer kadınları da hatırlar, her zaman onun içinde ukde kalan kısa boylu olmasıyla ilgili yaşamış olduğu sorunları yeniden yaşar. Bilinç akımıyla zaman kavramı kaybolur ve Fuat ortaokulda âşık olduğu Esmer'le ilgili düşünür:

Bunların hepsi çok güzel, ama acaba Nelli'nin düşünce bile girer mi Fuat'ın onun için böyle şeyler düşündüğü? Ne diye hep uzun boylu kızlara bayılır? Canım, Rumiyye dışında, Rumiyye'yle aynı boydalar; tabii eğer Rumiyye yüksek topuklu ayakkabı giymezse. Kimbilir kaç kez boyunun kısalığı onu hoşlandığı kızlara ulaşmaktan yoksun bırakmıştı. Şimdi bu soruna hafif bir alayla bakıyor. Gençlik günlerinde olsa şaka değil faciaydı, resmen facia. O zamanlar, gözüne kestirdiği güzel bir kıza evlenme kastıyla bile yaklaşırsa, boyunun kısalığı reddedilmesine yeterdi. Düşünebiliyor musunuz, sokakta yan yana, kol kola bir çift yürüyor, adamın boyu kadının ancak omzuna ulaşabiliyor... Bu Fuat'ı kahrediyordu. Gülünçtür ama bir faciadır aslında.

²⁵⁰ Anar, *Bir Fırsat Bulsam*, Da Yayıncılık, İstanbul 2002, s27

Bunu böyle kabul ettiği halde bir gün tuttu Esmer’e âşık oldu. Esmer, Oktay’la aynı sınıfta, Fuat’tan iki sınıf aşağıda. İçerişehir’de anasıyla birlikte oturur, başka kimsesi yok. Sonraları Cemal’la evlendi...²⁵¹

Kahramanların kişiliklerinin daha çok diyaloglarla ortaya koyulduğu “Dante’nin Jübilesi”nde bilinç akımı ve iç konuşma az kullanılmıştır. Sıradan bir kişi olan Feyzullah günlük sorunların içinde onu mutlu eden küçük bir ayrıntıyı; eşinin yapmaya söz verdiği yemeği hatırlar ve bu yemeğin yenilme “kurallarını” bile düşünür:

Saat üçte radyoda olmalıydı. Şimdiyse iki buçuk. Eve gidip dönmeye kalksa çok geç kalacak. Radyodan çıkınca gider yemeğini yerdı. Dn karı ağzından kaçırdı, galiba bugün bozbaş (Azeri yemeği) pişirecek. Umarım pişirir. Bozbaştan daha lezzetli yemek var mı? Sonra bozbaş öyle çabucak ayakta yiyemezsin. Usulüne uygun oturup, özenle ekmek doğrayacaksın suyuna. Ekmek suyunu emecek, sonra kaşıkla nohudu, patatesi, eti iyice ezeceksin.²⁵²

“Ak Liman” da anlatıcı Nemet’in bilincini yansıtır. Mrşd’e kızan Nemet’i bilinç akımı kızgınlıktan şarap lekesini sofradan neyin çıkarabileceği sorusuna götürür. Nemet’in bakış açısından bakan anlatıcı kahramanın içinden geçenleri olduğu gibi aktarır:

“Nemet, “Acaba bu kristal sürahi kaç para eder?” diye düşündü. Acaba bunun aynısını bulup alacağına dair Süreyya’ya kesin söz verdikten sonra, bunu Mrşd’n kafasına indirebilir mi? Yo, yapamaz. Yapamaz çünkü içindeki şarap örtüye dökülür. Bundan da kıyamet kopar. Bembeyaz örtüden şarap lekesi çıkmaz. stne derhal tuz dökmeli, yine iyice temizlenmez. Ya Persol? Acaba Persol şarap lekesini çıkarır mı?”²⁵³

Beş Katlı Evin Altıncı Katı romanının birinci bölümünde gece yarıyı geçtiğinde Afrika’da bir otel odasında yarı uykulu Zaur’un bilincinden geçen bir biriyle bir şekilde bağlı veya birbirinden kopuk düşünceleri anlatıcı tarafından anlatılır. Anlatıcı Zaur’un

²⁵¹ age.49

²⁵² Anar, *Dante’nin Jübilesi*, DA Yayıncılık, İstanbul 2002, s21

²⁵³ Anar, *Beş Katlı Bina’nın Altıncı Katı*, Everest, İstanbul 2001, s130

bilinç akışını sergiler. Zaman ve mekân kavramlarıyla ilgili felsefî düşüncelerden sonra annesinin önerdiği Afrika yolculuğu için içinden ona teşekkür eder. Eşi Firengiz'in uyuyup uyumadığını merak eder ve Firengiz'in uyurken horlamadığını ve Firengiz hakkında vardığı sonuçları, bundan sonra yaşama amacının eşini mutlu etmek olduğunu düşünür. Uyumaya çalışır ve bilinç akımı onu kaçındığı düşüncelere götürür:

Boş ver, illa bir şeyler mi düşünmeli? Tabii ki, değil, ama düşünmezse, ansızın uyandığı gecenin bu saatinde yapacak bir şey olmayınca, bu belirsiz zaman boşluğunu neyle dolduracak? Acaba aşağıda, otelin önündeki plajda kaç tane güneş şemsiyesi var? En az yirmi, ya da otuz... Şemsiyeler ne renk? Kırmızı, sarı, yeşil, lacivert, mavi, pembe... Sarı. Uyku sürükleyerek aldı götürdü onu. Uyurken duydu o kokuyu, hem de uykuda olduğunu sezinledi. Üstelik uykuda tanıdı kokuyu. Bu özgün kokuydu, Afrika'nın özgün kokusu gibi. Ama Afrikanın kokusu değil... Hala uykuda mı Zaur? Uykudayken mi düşünüyor?²⁵⁴

“Beş Katlı Evin Altıncı Katı” romanında Zaur'un Tehmine'yi Spartak'ın arabasında gördükten sonraki duyguları anlatılır. Aynı zamanda seven ve nefret eden, kıskanan, sinirli bir kişinin duygularını yazar bilinç akımıyla yansıtmakta başarılı olmuştur. Zaur kopuk, kısa cümlelerle düşünür ve düşüncelerinde geçmiş zamanda olanlarla şimdiki zamanda olanlar, Tehmine ve İspartak'a karşı kızgınlığı iç içedir:

Böyle bir fahişe yüzünden ıstırap çekiyordum, yüreğim daralıyordu. Ona bulaşmanın ne âlemi var Allah aşkına. Böyle bir kadını sevmek mi? Allah korusun. O tatlı sözler, işveler, nazlar, hepsi düzen, dolap. Bak hele kiminle? İspartak'la!... Aman Allah'ım, İspartak'la ha? Sen şu üçkâğıda bak Allah için, ne yalanlar uydurup söyledin. Arabasını kasten benim evimin önünde park ediyor... Ulan seni... Olsun ziyarı yok. Bunu ona ödetmezsem ben de adam değilim. Görüşürüz öyle bir canına okuyayım ki... Kucaklamıştı İspartak'ı, güya beni onun bıçağından koruyor. Tükürmüşüm İspartak'ın canına da, sustalısına da. Amma da iyi oturttum yumruğu çenesine. Sigarası

²⁵⁴ age.153

göğsüne düştü, zevklendim. O gün Tehmine'ye de yerinde aşk etmişim tokadı. Hak etmişti. Eşşekoğlu eşek.²⁵⁵

“İlgi Bağı”nda anlatıcı korku ve endişe dolu bilincin duygularını okuyucuya yansıtmak için değiştirmeden yansıtır. Aşağıdaki örnekte kahraman korkusunu geçiştirmek için kendine mantıklı nedenler uydurur ama kafasında oluşan yeni sorular karşısında daha çok korkar ve çevresinde olanlar onu dehşete getirir:

“Böyle şeyler çok olur. Bir yerlerde okumuştum, eşyaların garip davranışlarını konu eden bir dal varmış... Evet, bir de bu kapı. Kalaslarla çapraz çivilenen kapı... Ne olacak? Bunun nesi korkunç? Boş ver Allah aşkına... Ne bu?.. Aman Allah'ım ne oluyor böyle? Odanın ışığı değişiyor.”²⁵⁶

Romanları bireyin iç dünyasına dönük olduğundan iç dünyasının dıştan görünmeyen tüm özelliklerini yansıtmak için Anar bilinç akımını tercih etmiştir.

3.6.2.2. İç Konuşma ve İç Diyalog

Azerbaycan edebiyatında 60'lı 70'li yıllarda yenilik olan bireyin iç dünyasını anlatan eserlerin yazarı Anar, modern roman üsluplarını ve tekniklerini dener. Kişinin iç dünyasını en iyi şekilde iç konuşma ve iç diyalogla yansıtmak mümkündür. İç konuşma kişilerin kimseyle paylaşamadıkları sorunları, sıra dışı düşünceleri, saklı duygularını ortaya koyar, iç diyalogla en uyumlu kişi bile tartışmalara girebilir, duygu ve düşüncelerini paylaşır veya ikinci beniyile konuşur. Anar'ın romanlarında genel olarak yansıtıcı bilincin iç konuşma ve iç diyaloglarına yer verilir. “Ak liman”ın iki bölümünde Nemet'in, diğer bölümlerinde Zaur ve Sefder Dayı'nın, “Beş Katlı Evin Altıncı Katı” romanında sadece Zaur'un, “Bir Fırsat Bulsam”da Fuat'ın, “İlgi Bağı”nda Üniversitelinin, “Dante'nin Jübilesi”nde az da olsa Feyzullah'ın, “Ak Koç, Kara Koç” romanında Melik'in anlatıcının sesiyle anlatılan iç konuşmaları vardır. Anar'ın romanlarında anlatıcı sadece bir kişinin bakış açısından baktığından kişilerin karşılıklı iç konuşmaları yoktur. Ana karakter dışında diğer kişilerin düşünceleri sadece diyaloglarında ve davranışlarında ortaya çıkar. İç konuşma Nemet'in, Fuat'ın hem günlük yaşamını, hem de sıra dışı düşüncelerini yansıtır. Sefder Dayı'nın iç

²⁵⁵ age.338

²⁵⁶ Anar, *Dante'nin Jübilesi*, DA Yayıncılık, İstanbul 2002, s104

konuşmaları yalnızlığı her anlamda yaşayan birinin zamanını geçirmek ve yalnızlıktan kurtulmak çabasıyla bilincinden geçenlerden ibarettir. İç konuşma kişinin psikolojisini, ‘gerçek yüzünü’ ortaya koyar. Kişiler iç konuşmalarında bazen gözle görülmeyen birine anlatıyormuş gibi konuşur, düzgün cümleler kurar, bazen sadece aklından geçenleri düşünür, olanları değerlendirir. Nemet’in iç konuşmaları konusuna, anlamına, diline göre değişir. Aşağıdaki örnekte Nemet Gurban’la aralarında geçen konuşmaları sanki birine aktarırmış gibi içinden geçirir:

Bu zehir tulumu Gurban’ın bizi alaya almaktan başka bir sıkıntısı yok galiba. Ona kalırsa, bizim hiç birimiz, içten futbol meraklısı değilmışız. Öyle görünmeye çalışıyormuşuz. Bütün ilgi ve tepkilerimiz sahteymiş. Ona, be dangalak diyorum. Peki, nedir bizi zorlayan neden futbol zıkkımının yoluna baş koyduk? İlgilenmesek, içimiz yanmasa, nedir derdimiz? Nede işimizi, gücümüzü savsaklayıp, peşinden koşarız futbolun? Söylesene! Aman kapışılıp bitmeden bin bir sıkıntıyla Futbol gazetesini arayıp bulalım... Deli miyiz biz? Söylesene, deli miyiz? Başını sallıyor, yanıtlayacak söz bulamıyor. Haksız... Nasıl yanıtlasın?²⁵⁷

Olanları ‘gözle görülmeyen birine veya birilerine’ uzun uzun anlattıktan sonra Nemet içinde bu kez kendisiyle konuşur ve kendi sinirini yatıştırır:

“Ak Liman” romanı boyunca Nemet sürekli iç konuşma ve iç diyalog içindedir. Nemet’in iç çatışması iç diyalog olarak ortaya çıkar. Nemet’in içinde sakladığı kişiliği toplumun kurallarından sıkılır, isyan eder ve benlikleri çatışır. Nemet bu kuralları kırmaya gücü olduğunu kendine kanıtlamak ister; ama mantıklı düşünen yanı bunu önlemeye çalışır. Kahramanın ruhsal durumunu yazar iç diyalogla yansıtır. Bu iç diyalog kişinin ikinci beniyile olan tartışmasıdır:

Neden etmiyorum? Zor edersin! Vallahi, şeytan diyor kalk aç telefonu. Pekâlâ, Nemet, uyu artık. N’oldu yani? Hiç, diyorum ki sen şeytana uyacak kadar deneyimsiz toy değilsin. Sen her zaman akıllısın ve şube müdürünün,

²⁵⁷ Anar, *Beş Katlı Binanın Altıncı Katı*, Everest, İstanbul 2001, s25

ortaya koyduğu kurallara saygılısın. Şaşma yolundan, sonun aydınlıktır. Öyle mi diyorsun? Peki görürüz.²⁵⁸

Nemet sıra dışı, felsefi düşüncelerini iç konuşmasıyla sadece kendisiyle paylaşır. Yazar hem anlatıcının ağzından, hem de kahramanın iç konuşmalarıyla bu düşünceleri sergiler. Nemet sıra dışı düşünceleri olan, yabancılaşmış, yalnız bireydir, ama bunun yanı sıra o toplumun bir ferdidir ve çevresinde dolaşan dedikodulara, günlük sorunlara ilgisiz kalmaz. Nemet her duyduğuna inanmayan biridir ama yine de bazı sıradan konular onu düşündürür:

Acaba dedikoduların ne kadarı gerçek? Yani Dadaş'la Tehmine arasında aşna fişnelik var mı? Hiç de inanılası değil, Dadaş kim, Tehmine kim? Tehmine keman kız. Al işte, bu da senin Keman Kızın. Çeküllü kadın. Yok, canım, inanmam, olamaz, uydurmuşlar. Laf ola, beri gele. Aslında Dadaş da öyle sağlam ayakkabı değil.²⁵⁹

“Beş Katlı Binanın Altıncı Katı” romanında Zaur'un duygu ve düşünceleri anlatıcının mesafesiz aktarması ve kahramanın direk ağzından verilen iç konuşmalarıyla yansıtılmıştır. Zaur'un felsefi, psikolojik nitelikli iç konuşmaları yoktur. Yazar genel olarak kahramanın kızgınlığını, üzüntüsünü, kuşkularını, onu düşündüren sorunları, kıskançlığını uzun anlatımlarla ifade etmiştir, sevinç, aşk, mutluluk duygularının anlatımı daha kısadır. İç konuşmalarında Zaur kişiler hakkında gerçekte söyleyemediklerini dile getirir, karşısındakine tepkisini belirtir veya olup bitenleri yorumlar. Tehmine'yle ilgili dedikodu yapan, arkasından konuşan Dadaş hakkında düşündükleri Dadaş'a olan kızgınlığıyla birlikte, Tehmine'ye verdiği önemi ortaya koymak açısından önemlidir:

“Hain, eşşekoğlu eşek!... Ne konuştu ama, mangalda kül bırakmadı. Yok, bilmem onun için hiç fark etmezmiş. Yok, çevresi stokçu, karaborsacılarla doluymuş... Peki, mademki hiç fark etmiyor, neden gocunuyorsun? Neden

²⁵⁸ age.136

²⁵⁹ age.10

senden uzaklaşınca, tekmelenmiş enik gibi zırlıyorsun? Sonra da utanmadan çamur atıyorsun?...”²⁶⁰

Zaur da kendisiyle çatışma içindedir. İçindeki duygular karşı karşıya gelir, Tehmine’ye olan aşkı onun kendine hayat kuralı olarak kabul ettiği her şeyi yıkar. Zaur iç dünyasındaki değişiklikleri kolay kabullenemez, içinde mantığıyla duyguları çatışır:

“Varsayalım Dadaş ya da İspartak Tehmine’nin erkeği olmuş. Bana ne? Tehmine benim nem oluyor ki? Karım, kızım, bacım? Yabancıнын biri. Güzeldir, albenisi var, beni de çekiyor. Pekâlâ, ben muradıma erdim, yattım onunla. Zevkli dakikalar geçirdik. Şimdi de onun isteği üzere ayrılmalıymışız... Tuhafsın ha... Neyin üzüntüsünü çekiyorsun? Kıskanmak niye? O benim neyim oluyor? Hiçbir şeyim!”²⁶¹

Bu tarz iç tartışmasına “Bir Fırsat Bulsam” romanında daha sık rastlanır. Fuat’ın iç dünyasında mantığıyla inandığı düşüncelerin çatışması vardır ve bu onun iç konuşmalarına yansır. Fuat gençliğinde inandığı düşüncelerinden, aynı düşünceyi paylaştığı hocasından, dostlarından, babasının yaşam kurallarından uzaklaşarak yaşamın acımasız kurallarını benimser ve güçlü gördüğü kişilerin yanında yer alır. Fuat içinde inandığı düşüncelerinden geçemez ama mantıkla yaptıklarının doğru olduğunu düşünür. Kendine haklı olduğunu kanıtlama çabası içindedir. Fuat içinde sürekli Oktay’la tartışır. Oktay onun bir zamanlar aynı düşünceyi paylaştığı arkadaşı olduğundan bu tartışmaları aslında Fuat ‘ikinci ben’iyle yapar. Fuat iç konuşmalarında Oktay’a hayatın gerçek kurallarını öğretmeye çalışır. Romandan aldığımız örneklerde Fuat bu tarz iç tartışmalarının sonunda kendisiyle tartıştığını fark ederek kendine kızar:

“Ben niye kendimle tartışıp duruyorum şimdi? Oktay’a, Oktaygillere neden kızıyorum? Bu konuyu niye düşünüyorum? Neden Oktay ve Oktaygillerin kendilerini benden üstün tuttuklarını sanıyorum? Beni kendi düzeylerinde göremiyorlar? Oysa gerçekte tersi doğrudur.”²⁶²

²⁶⁰ age.188

²⁶¹ age.181

²⁶² Anar, *Bir Fırsat Bulsam*, Da Yayıncılık, İstanbul 2002, s97

Fuat Oktay’la ilgili düşüncelerine sadece iç tartışmalarında değil iç monologunda da yer verir: “Neydi Oktay denilen o haytanın konuştuıkları? Koştura, koştura çıktı ortaya ki ben de konuşacağım. Hadi buyur konuş. Konuşamaz, söz bulamaz. Konuştuğu da bir şeye benzese.”²⁶³

“İlgi Bağı” fantastik psikolojik romanında iç konuşmalar sık kullanılmıştır. Kişi kadrosu az sayıda olan romanda daha çok yalnız başına anlatılan üniversitelinin korku, endişe, dehşet, kuşku gibi duygularını ve düşüncelerini ortaya koymak açısından iç konuşma çok önemlidir. Üniversitelinin duygu ve düşünceleri, anlatıcının aktarmasının yanı sıra kendi ağzından da verilir. Yalnızlığı tercih eden kişi olanlar karşısında delirmemek için kendisiyle konuşmaya başlar ve kendi korkusunu bu şekilde gidermeye çalışır.

3.6.2.3 Mektup

“Ak Liman”da mektuplar anlatım aracı olarak önemlidir. Romanda dört bölümün sonuna konuyla az da olsa ilgisi olan mektup eklenmiştir. Bu mektuplar üslubuna, diline, amacına göre farklıdır. Birinci bölümün sonunda “ Nergiz’in Horoz Baba’ya Mektubu” başlıklı mektup Nemet’in dokuz yaşındaki kızı tarafından radyodaki çocuk programına yazıldığı anlaşılır. Mektup çocuk dili ve anlayışıyla yazılmıştır. Horoz Baba’dan radyoda ismini söylemesini rica eden küçük kız ailesiyle ilgili bilgi de verir. İkinci mektup “Dadaş’ın Prof. Teymur Mahmudov’a yazdığı mektup”tur. Bu mektup Dadaş’ın kişiliğini çözümlemeye yardım eder. İkinci bölümde kişiler arasında Dadaş’ın Teymur Mahmudov’u gammazladığıyla ilgili söylentiler geçer. Teymur Mahmudov’un kendisi olaylarda iştirak etmez. Dadaş’ın mektubundan anlaşıldığı gibi Teymur Mahmudov Moskova’da profesördür. Dadaş mektubunda Teymur Mahmudov’a övgüler yağdırır, mektubunu sanatkarane bir üslupta yazar. Gammazladığı söylenen Teymur Mahmudov’a suçlamalardan ak alınla çıkmasının herkes için ibret olması gerektiği düşüncesinde olduğunu belirtir.

“İnanın eğer bir gün bana, gelmiş geçmiş büyüklerimiz arasında en seçkin kimdi diye sorsalar, hiç kuşkusuz sizi gösteririm. Evet, onurlu bir Sovyet adamı, gerçek bir hümanist, her türlü zorluğu kahramanca yenen ve alçak

²⁶³ age.145

gönüllülükten hiçbir şey yitirmeyen büyük bir dost. Bu sizsiniz. O karanlık yılların ardından, ak alınla düze çıkmanız, haksız suçlamalara karşı, sarsılmaz inançlarınızla savaşımlar vermeniz, yalnız genç kuşaklar için değil, bizim kuşak için de ibret dolu olaydır.”²⁶⁴

Dadaş’ın mektubu Sovyet döneminde “şahsiyete tapınma”nın üslubunu anımsatır. Sovyet toplumunda önemli mevkii olan kişileri süslü ve abartılı benzetmelerle kahraman durumuna yükseltmek, övgüler yağdırmak sık rastlanan durumdu. Son olarak Dadaş’ın önemsemediği gibi anlattığı konu, mektubun gerçek yazılma nedenini ortaya koyar. Dadaş oğlunun liseyi bitirdiğini, yüksek eğitimini Moskova’da sürdürmek istediğini belirtir. Tavsiye adı altında aslında yardım ister.

Zaur’un Tehmine’ye yazmış olduğu ve sonunda göndermeden yırtacağını açıkladığı mektup çok önemlidir. Bu mektup Zaur ve Tehmine’nin deniz kaçırmalarının anlatıldığı bölümün sonuna eklenmiştir. Mektup Zaur’un gece Tehmine’den ayrıldıktan sonra ona âşık olduğunu anlamasıyla yaşadığı yoğun duyguları ortaya koyar. Mektup Zaur hakkında kafasında farklı düşünceler oluşan okuyucunun şaşırmasına neden olur. Mektubun dili ve üslubu Dadaş’ın mektubundan çok farklıdır. Zaur’un samimiyeti inandırıcıdır. Zaur bir yazar olmadığından duygularını güzel sözlerle ifade edemediğini vurgular ama mektup kafası karışık, kendi duygularına şaşırarak, tüm engelleri aşmaya gücü olduğuna inanan bir gencin aşkını en güzel şekilde açıklar: “Biliyor musun eğer ben yazar olsaydım, bütün bu duyguları bu psikolojik incelikleri daha ayrıntılı betimlemeye çalışırdım. Ne gezer bende öyle bir ustalık? Bu yüzden, bu anda, duygularımı doğru dürüst anlatamıyorum bile.”²⁶⁵

Romandaki son mektup “Nermine’nin Babası Sefder’e ve Anası Mina’ya Mektubu”dur. Bu mektup eşinin ölümüyle yalnız kalan ama Afrika’da Sovyet hastanesinde görev yapan kızı Nermine ve damadından bu acı haberi saklayan Sefder’in günlük yaşamını anlatan “Yalnızlık Tılsımı” bölümünün sonuna eklenmiştir. Nermine anne ve babasına torunlarının olduğunu müjdelere ve annesini her gece karışık rüyalarda gördüğünden çok merak ettiğini yazar. Anar’ın eserlerinde kişilerin olanları ve olacakları fevkalade şekilde hissetmesine çok rastlanır. Mektupta Afrika’da Gvineya

²⁶⁴ Anar, *Beş Katlı Binanın Altıncı Katı*, Everest, İstanbul 2001, s50

²⁶⁵ age.90

halkının sosyal durumuyla ilgili bilgi vardır. Bu mektubun dili aile içindeki konuşma kadar sade ve samimidir.

“Bir Fırsat Bulsam” romanında da duygu anlatımının aracı olarak mektup kullanılmıştır. Asya’nın ayrılıklarından sonra yazdığı mektubun uzun yıllar geçmesine rağmen her kelimesi Fuat’ın hafızasına kazınmıştır. Fuat ezbere bildiği mektubu hatırlar. Romanda mektubun içeriği anlatılır ve bir parçası verilir. Asya mektubunu üzüntüsünü ve sevgisini yansıtan kafiyesi bozuk bir şiirle bitirir. Fuat mektubun düzgün ve edebi cümlelerle ve kadının evinde bulunan daktiloyla yazıldığını da hatırlar.

“Ak Koç, Kara Koç” ütopya romanında da mektup kullanılmıştır. “Ak Liman”da Nermine’nin mektubu gibi bu romanda da yurt dışında bulunan bir kızın ailesine yazdığı mektup vardır. Bilimin ve teknolojinin gelişmiş olduğu bir dönemin atmosferini yansıtarak mektubun elektron postasıyla gönderildiği vurgulanır. Melik bilgisayarında elektron postasına bakar ve Kerkük’te bulunan kızı Burla’nın mektubunu okur.

3.6.2.4. Rüya

Rüyanın anlatım aracı olarak Anar’ın romanlarında önemli yeri vardır. Anar’ın yalnız bireyleri için rüyanın anlamı büyüktür. Nemet için rüya onu gerçek hayatın sıkıntısından kurtaran bir kavram, Tehmine için huzur aradığı “mekân”, Sefder Dayı için yalnızlıktan kurtuluştur. Zaur’un rüyaları da duyguları kadar karışıktır. Üniversiteli yaşadığı gariplikleri ve duyduğu korkuyu rüyasına da taşır. “Ak Liman” romanı adını rüyadan almıştır. Roman Nemet’in bir rüyasının anlatımıyla başlar. Bu rüya onun farklı oluşunu, garipliğini ortaya koyar. Nemet duygu ve düşünceleriyle çevresindeki insanlardan farklıdır ve bu onun rüyasına yansır. Rüyasında giydiği pijamanın çevresindeki insanların giydiklerinden farklı olması nedeniyle dışlandığını görür. Farklı giydiği için ona Bakû’ye gitmek için bilet vermezler ve polis onu cezalandırmak ister. Bu rüya iki anlamda yorumlanabilir. Nemet’in bir birey olarak toplumdan farkını ortaya koymasının yanı sıra aynı giyimi giymiş ve numaralanmış insanlar Sovyet toplumunu yansıtır. Farklı davranmak, toplumun dışında olmak cezalandırılır.

Tehmine ve Nemet arasında rüyalarla ilgili ilginç bir sohbet geçer. Düşünde hiç gitmediği Riga’yı gördüğünü söyleyen Nemet de hiç görmediği şehirlere rüyasında

gittiğini anlatır: “Aslında matrak bir şey, odandasın, yatağında yatıyorsun, beleşine tüm dünyayı geziyorsun. Bilet gerekmiyor... Vize de...”²⁶⁶

Nemet Tehmine’ye son zamanlar gördüğü rüyaların fantezisi kalmadığından, yaşamdan parçalar, kesitler gördüğünden şikâyet eder. Bir dostunun rüyadan yoksun insanları denizden yoksun ülkelere benzettiğini söyler.

“Ak Liman”ın sonunda Nemet Tehmine’yle telefonda düşüncelerini paylaştıktan sonra güzel düşler görmek istediğini söyler. Tehmine ona sık gördüğü rüyasını anlatır. Roman bu rüyayı Nemet’in görmesiyle biter.

Anar rüyaları gerçekçi bir anlatımla verir. Rüyalar insanın bilincindeki düşüncelerin karmaşasıdır. Rüya da olanlar gerçek hayattaki gibi berrak ve mantıklı değil. Her şey kopuk ve mantıksızdır. Zaur’un rüyası bu açıdan önemlidir. Yaşadıkları bir birinden kopuk, alakasız bir şekilde görünür. Kişiler bir birine dönüşür, mantıksız şeyler olur, tanıdığı farklı kişiler bir arada bulunur, Dadaş ikileşir, Tehmine onu boğmaya çalışır, çıplak olarak İspartak’ın arabasını kullanır. Bu rüya Zaur’un yaşadığı karışık duyguların ve olayların bilincine yansımasıdır. Zaur’un Dakar’da otel odasında rüyasında Tehmine’nin kokusunu duyması onun özlemini yansıtır. Rüyasından yarım uyanan Zaur bu özleminden, sevgisinden kurtulmak için uyumak istemez. Çünkü uyurken Tehmine’yi göreceğini bilir. Zaur Tehmine hakkında düşünmek istemese de bilinçaltında ona sevgisinin olduğunu farkındadır ve rüyada tüm kurallar, mesafe ve zaman kavramı yıkıldığından kendi isteklerine boyun eğeceğinden korkar. Zaur’a göre rüya mantık ve bilincinin dışındadır:

“Ama düşün de kendi yapısına özgü kuralları var. Belki de düş tüm kuralların dışındadır. Oysa Zaur bu anda özgürlüğün hiç birine hazır değildi. Özgürlük falan gözünde değildi. Tek bir isteği vardı, uykusundan uyanmak.”²⁶⁷

“Ak Liman” da Sefder Dayı sadece geceler gördüğü düşlerde yalnızlıktan kurtulmayı başarır. Gerçek hayatta yalnızlığın acısını yaşayan Sefder Dayı rüyalarında

²⁶⁶ Anar, *Beş Katlı Bina'nın Altıncı Katı*, Everest, İstanbul 2001, s28

²⁶⁷ age.155

kaybettiği eşini ve tüm sevdiklerini görmesinden dolayı geceyi sever ve her gününü sadece gecenin gelmesini beklemekle geçirir.

“İlgi bağı”nda korku ve dehşet dolu bir gün yaşayan Üniversitelinin karanlık ve korkunç rüyasının anlatımı var. Rüyada yüzü sarıklı siyah giyimli bir kişi ay aydınlığında yürüyerek korkunç bir yangında tüm sakinleri ölmüş harabe yapıya girer ve kopuk kablolu telefonun ahizesini kaldırarak numaraları çevirir. Bu korkunç rüyadan zil sesine uyanan üniversiteli düşünmeden kablosu kesik telefonunun ahizesini kaldırıncı ses kesilir. Üniversiteli bunun yorgunluk ve sinir gerginliğinin sonucu olduğunu düşünür. Eserin sonunda Üniversitelinin evinde rastladığı Astrofizikçinin rüya ve zaman hakkında söyledikleri, insanları düşündüren ama bilimsel bir açıklama bulunamayan ilginç düşüncelerden biridir:

“Varsayalım uyuyorsunuz, kapınızın ya da telefonunuzun zili çalıyor. (düşte değil gerçek anlamda.) Zilin çalmasının başlama anında, zil sesiyle sonlanan uzun bir düş göreceksiniz. Oysa zilin sesini duyar duymaz uyanmışsınız. Buradaki olay düşün süresinin, zili duyup hemen uyanmanızdan çok çok daha uzun oluşudur. Aslında her iki süre de aynı olduğu halde. Biraz açayım. Zil çalıyor, sesin duyulduğu ilk an uyanılıyor, buraya kadar bir sorun yok ama o ilk an öyle geniş bir zamanı kapsıyor ki içinde uzun bir düş görülüyor ve yine zil sesinin ilk duyuluşuyla uyanılıyor.”²⁶⁸

Anar’ın romanlarında rüya bireyin karmaşık bilincini yansıtmak, bilinçaltında sakladıklarını ortaya çıkarmak, onu etkileyen sorunlarını ve en gizli arzularını sergilemek için kullanılır. Anar’ın kahramanları rüyaları önemser, rüyalar hakkında düşüncelerini paylaşırlar.

3.6.2.5. Metinler Arasılık

Klasik romanlarda da kullanılan ama modern romanın önemli özelliklerinden biri olan metinler arasılık tekniği Anar’ın tüm romanlarında vardır. Anar metinler arası ilişkileri hem ekleme metinlerle, hem de metin dönüştürülmesi yöntemiyle kurar.

²⁶⁸ Anar, *Dante’nin Jübilesi*, DA Yayıncılık, İstanbul 2002, s133

Romanlarında başka türdeki metinler hazır kalıplar şeklinde eklenmiştir. Başka metinlere, alanlara, gerçek ve tarihi olaylara, gerçekte yaşayan kişilere göndermeler de sık yapılır. Metinler arasılık kendini açık şekilde göstermesinin yanı sıra sadece gönderme, dokundurma olarak da hissedilir. “Ak Koç, Kara Koç” romanının beslenme kaynağı halk masalıdır. “Ak Liman”da dönemin gazeteleri olan “İzvestiya”, “Kominist”, “Gençler”, “Pravda”, “Sport”, “Futbol” gazetesine ve “Futbol” gazetesindeki bilgilere gönderme yapılır. Nemet Simonov’un “Yaşayanlar ve Ölüler” romanını çevirmekle uğraşır. O dönem bu romanın sineması gösterime girer. “Ak Liman”da Sefder Dayı eski bir efsaneyi hatırlar. Efsane romanda anlatılır. “Ak Liman”da ekleme metin olarak bölümlerin sonuna eklenen mektuplar vardır.

“Beş Katlı Binanın Altıncı Katı” romanında konuyla ilgili olan ekleme metinler çok kullanılmıştır. Romanın her bölümünün başına Fuzuli’nin “Leyla ve Mecnun” eserinden ve Divan’ından dizeler eklenmiştir. Dizeler bölümde anlatılan konuyla ilgilidir. Bu yöntemle yazar Tehmine ve Zaur’un duygularıyla Leyla ve Mecnun aşkının arasında ilişki kurar.

Tehmine’nin çoğu zaman klasiklerden Leyla ve Mecnun operasını dinlediği anlatılır. Tehmine ve Zaur’un beraber dinledikleri halk ezgilerini yazar metne eklemiştir. Bu türkülerini çok sevdiğini söyleyen Tehmine ayrılıklarından sonra müziğin onun için son sığınak olacağını söyler. Zaur’un Firengizle nişanlanmasından sonra bir gece onu telefonla arayıp halk türkülerini dinletirler. Zaur bunu yapanın Tehmine olduğunu anlar ve dinlerken ağlar. Yazar bu olayın anlatıldığı bölümde de Azerbaycan halk türkülerinden parçalar eklemiştir. Romanın Moskova’da geçen olayların anlatıldığı bölümde “Tarzan” filmine gönderme vardır.

“Bir Fırsat Bulsam” romanında da ekleme metinler vardır. Romana epigraf olarak Zavadskaya’nın 1970 yılında Moskova’da basılan “Nauka”(Bilim) dergisindeki “Vostok na Zapade”(Batıda Doğu) makalesinden alıntı yapılmıştır. Makale Zen Budizm’inin felsefesiyle ilgilidir. Zen felsefesinde insanın kendisini ve dünyayı anlamaya çalışmasının, kendisini ve dünyayı değiştirmesi anlamına geldiğini ve manevi olgunluğun tek belirtisinin ün ve makam açgözlülüğünün gereksiz olduğunu anlamak olduğunu anlatan makale romanda anlatılan konuya göndermedir. Fuat kendisini anlamaya çalışır ve sonunda ün ve makam açgözlülüğünden vazgeçerek manen

olgunlaşır. Bu metinden sonra yazarın “Ak Liman”dan bir cümlelik ekleme vardır. Bu cümle “Ak Liman” romanında Memmed Nesir’in konuşmasında geçer. Birinci bölümde Fuat sokakta yürürken “Meşhedi İbad Opereti”nden bir dize okur ve yazar bu dizeyi de metne eklemiştir. Bu Fuat’ın moralini yansıtmak amacıyla yapılmıştır.

Romanda Oktay Fuat’a okumak için Zen Budizm’iyle ilgili kitap verir. Burada metin eklemesi yoktur, sadece gönderme yapılmıştır. Şövgü Salahlı’nın konuşmasında mimarlık alanına göndermeler vardır: “Dahi Le Corbusier’nin dediği gibi, “Ev yaşama makinesidir.” Bunu gerçekleştirmek için, içtenlikle çalışmak, her ayrıntıyı ölçüp biçmek gerekir, yoksa bu makine düzgün çalışmaz.”²⁶⁹

“Dante’nin Jübilesi”nde kişi kadrosunun büyük bir kısmının tiyatrocı olması konuşmalarda farklı tiyatro eserlerine göndermeler vardır. “Hamlet”, “Otello”, “Od Gelini” gibi eserlerin adı geçer. Feyzullah dram derneğinde “Oktay Eloğlu” oyununu hazırlar. “İlgi Bağı”nda psikiyatri ve astrofizik alanlarına göndermeler vardır. Astrofizikçinin rüya ve zaman hakkında konuşmasında bilim adamlarının uzun rüyaların çok kısa anlarda görülmesiyle ilgili tespitine değinilir.

“Ak Koç, Kara Koç” romanı dönüştürülmüş metindir. Halk masalı olan “Melikmemmed’in Nağlı”ndan esinlenerek yazılmış ütöpik bir romandır. Romanın adı da masaldan alınmıştır. Romanda masaldan ekleme metinler vardır. Aynı zamanda göndermeler yapılır. Her iki bölümün başına masaldan bir parça eklenmiştir. Romanın sonunda Erhan kendisini masaldaki Zümrüt Kuşuyla özdeşleştirir ve Melik masalda anlatılan beyaz ve siyah koçu görür. Yazar masalın dışında “Dede Korkut” destanına da değinir. Melik’in kızının ve oğlunun adı “Dede Korkut” tan alınmadır. Korkut adında hayali dağ anlatılır. Otobüs markalarının adlarının “Kırat” ve “Dürat” olmasıyla Koroğlu destanına gönderme yapılır. Ütöpik Bakû’deki mekân adları, heykeller ve anıtlarla yazar önemli tarihi olaylara ve şahıslara değinir. Yabancı ve yerli şairlerin, sanatçıların ismi geçer. Azerbaycan’da tarihten günümüze kadar yaşanmış önemli olaylara göndermeler vardır. Ekleme metin olarak Âşık Elesger, Karacaoğlu, Âşık Karabağlı, Kurbanı, Âşık Veysel gibi halk âşıklarının şiirlerinden dizeler vardır. Bu dizeleri Melik Âşıklar Bulvarından geçerken hatırlar.

²⁶⁹ Anar, *Bir Fırsat Bulsam*, Da Yayıncılık, İstanbul 2002, s85

Birinci bölümün sonunda Melik gençlik yıllarında ezberlediği şiiri anımsar. Bu şiirden bir parça da metne eklenmiştir. Romanda başka türdeki uydurma metinler de vardır. Birinci bölümde hayali anayasadan alıntı vardır. İkinci bölümde Bakû'nün demokratların (yani Amerikalıların) yönettiği bölgesinde yaşayan gençler arasında moda olan hayali müzik tarzı“Brik-Brak” yıldızının konserine giden Melik şarkının anlamsız sözlerine hayret eder. Yazar romanda bu uydurma şiirlere de yer verir.

SONUÇ

1938 yılında Azerbaycan'ın başkenti Bakû'de ünlü bir şair ailesinde doğan Anar yazar ve şairlerin ortamında büyüdüğünden edebiyata ilgisi doğal olarak çocukluk yıllarından başlar. Anar'ın yetiştiği dönem Azerbaycan'ın sosyal hayatında önemli değişiklikler yaşanır. Stalin'in ölümünden sonra 60'lı yıllarda Sovyet toplumunda görülen değişiklikler edebiyata da yansır. Edebiyat yeni anlam ve ideoloji yönünde ilerler, "Stalin Şahsına Tapınma" düşüncesinin Sovyet toplumuna verdiği zararlar eleştirilir. Edebi eserlerde toplumdaki haksızlıklar yansıtılmaya başlar. Bu dönem edebiyatının en önemli özelliği insanın iç güzelliğine ve gücüne inancın olmasıdır. Anar'ın babası Resul Rza ve annesi Nigar Refibeyli'nin de Azerbaycan edebiyatındaki bu yeni eğilimin önde giden sanatçılarından olması, gençlik yıllarının ve ilk denemelerini yazdığı yılların Azerbaycan'ın sosyal hayatında bu tarz değişiklikler dönemine denk gelmesi doğal olarak Anar'ın yaratıcılığını etkiler.

Anar Azerbaycan için sadece bir yazar olarak hizmette bulunmakla yetinmez ve sosyal, politik hayatta da önemli yer tutar. Anar'ın Azerbaycan gerçekliklerini yansıtan eserleri Türkiye, Rusya, Almanya, Fransa, Kanada, ABD, Japonya, Kazakistan, İran, Özbekistan, Polonya, Bulgaristan gibi ülkelerde çevrilerek basılmıştır. Anar Azerbaycan'ın yeni dönem yazarlarından biri olarak bireysel temalara önem verir. 60'lı yıllarda Azerbaycan edebiyatında yeni olan bireyin yalnızlaşması ve yabancılaşması Anar'ın eserlerinin en önemli temasıdır. Romanlarındaki aşk, iletişimsizlik, politik ve toplumsal tüm temalar yalnızlık ve yabancılaşmayla iç içe ele alınmıştır. Anar'ın romanlarında anlatılan sorunlar ya kişiyi yalnızlığa götürür, ya da yalnızlık sonucunda ortaya çıkar. Romanlarda kişiler arasında iletişimsizlik de söz konusudur. "İlgi Bağı"nda Üniversiteliyi yalnızlığa götüren neden iletişimsizliktir. Anar'ın romanlarında iletişimsizlik baba ve oğullar arasında gözlenir. Yazar geleneksel aile yapısına göre baba ile oğul arasındaki mesafeli ilişkiyi yansıtmıştır. Aşk "Beş Katlı Bina'nın Altıncı Katı"nda belirleyici temadır. Anar'ın romanlarında aşk kendini iki şekilde; kahramanın duygularının kendisi veya anlatıcı tarafından tasvirinde ve olaylar sırasında kişilerin davranış ve konuşmalarından ortaya çıkan sevgi olarak hissettirir. Azerbaycan geleneklerine açık konuşulmayan konu olan cinsellik Anar'ın romanlarının içeriğinde ele alınmıştır. Evlilik dışı ilişki geleneklere göre yasaktır; ama bu daha fazla kadınlar için geçerlidir. Yazar eserlerinde bu sorunu yansıtır. Anar'ın romanlarında cinsellik

erkek bakış açısından değerlendirilir. Erkek kahramanların kadınlarla ilgili bilinçlerinde saklı hayallerinin anlatımı vardır. Anar'ın romanları yalnız bireyleri anlattığından ölüm de ele alınan temalardan biridir. Yalnızlık ve toplumdan uzaklaşma, içine kapanma kişilerin ölümle ilgili düşüncelerine neden olur. Ölüm kimisi için varmak üzere olduğu son konu, başkaları için kurtuluş yoludur ve insanların gerçek değerini ortaya çıkaran kavramdır.

Azerbaycan'ın sosyal hayatında önemli yeri olan Anar her zaman dil sorunuyla yakından ilgilenmiş ve bu sorunu da romanlarında yansıtmıştır. Anar'ın eserlerinde Sovyet sistemindeki torpil, rüşvet, adam kayırma, manevi özgürlüğün kısıtlanması, Stalin döneminin eleştirisi vardır. “Ak Koç, Kara Koç” romanında Azerbaycan Cumhuriyetinin politik sorunlarını, iç çatışmaları ve Karabağ sorununu yansıtmıştır.

Anar'ın romanları kurgulanma açısından birbirinden farklı özellikler taşır. Romanların olay örgüsünün ortak özellikleri de var. Bireyin içine dönük eserler olduğundan romanları oluşturan olaylar iç çatışmaya dayalı gelişmiştir. Yazar geçmişe dönüş tekniğini sık kullanmıştır. Olay unsuru klasik romanda olduğu kadar önemli değildir. Kurgusal yapı modern roman yapısının özelliklerini taşır. Olayların gerçek hayattaki akış düzeni bozulur. Anar'ın romanlarında genellikle çok sayıda olay ve kişi yoktur. Anar romanlarında neden sonuç bağlantısını başarıyla kurmuştur. Olaylar kişilerin ruhsal değişimine, hayat yollarını seçmeye neden olur.

Anar'ın romanlarında üçüncü tekil kişi olan anlatıcı yansıtıcı bilinç olarak seçtiği kahramanın duygu ve düşüncelerini ayrıntılarına kadar bilmesine rağmen bazen basit şeyleri bilmez veya tahminde bulunur. Romanlarda olimpik anlatıcıyla gözlemci anlatıcı iç içedir. Anlatıcı her zaman, her şeyi bilen değildir, ama ana kahramanların iç dünyasına girme yeteneğine sahiptir. Genel olarak konumu sadece bir kişinin iç dünyasına girmekle kısıtlanmıştır. Anar yardımcı kişilerin iç dünyasına, duygu ve düşüncelerine önem vermez. Bu kişilerin anlatımı ana kahramanın iç dünyasındaki yansımalarla ve kişiler arasındaki diyaloglarla yapılır. “Dante'nin Jübilesi” dışında diğer romanlarında anlatıcı olayları ve kişileri kişilerden birinin bakış açısından değerlendirir. Anlatıcı ile roman kişinin düşünce ve duyguları iç içe aktarılmıştır.

Yazarın incelediğimiz tüm eserlerinde başlıca mekân Azerbaycan'ın başkenti Bakû'dür. "İlgi Bağı" eserinde kahramanların ve şehrin adı geçmez ama anlatılan şehirle Bakû arasında benzerlik vardır. "İlgi Bağı" fantastik bir roman olduğundan burada mekân kavramı da gerçek anlamını kaybetmiştir. Yazar Hazar Denizinin, kıyısının, kumsalın tasvirlerine daha çok ver vermiştir. Bununla da deniz imgesine verdiği önemi ortaya koymuştur. Deniz ve kıyı tasvirlerinde öznel anlatım hâkimdir. Romanlarda mekânlara simgesel anlam da yüklenmiştir. Mekânın insanların psikoloji durumuna, moraline, hayallerine etkisi, mekâna bağlılık, hayali ve düşsel mekân kavramı vardır. Mekânın kişilere eskiyi anımsatma, hayaller kurdurma gibi görevleri vardır. İç mekânlarının anlatımıyla yazar kişilerin hem kişiliklerini, hem de sosyal ve ekonomik durumunu ortaya koyar. Uzun iç mekân tasvirleri yoktur Anar'ın ütopya ve anti ütopya masalları diye nitelendirdiği "Ak Koç, Kara Koç" eserinde mekân hayal ürünüdür. Anar eserlerinde genel olarak kent hayatını anlatır. "Ak Liman", "Beş Katlı Binanın Altıncı Katı", "Dante'nin Jübilesi", "Bir Fırsat Bulsam" da okur 60'lı, 70'li yılların Bakû'sünü yaşar. Yazar dönemin şehir manzaralarını, yaşamını eserlerine getirmiştir. Azerbaycan'ın başkenti olan Bakû her zaman kalabalık, yaşam dolu, farklı sosyal sınıfları barındıran eskinin ve yeninin karşılaştığı bir şehirdir. "İlgi Bağı" romanında şehrin anlatımı, cadde ve yapıların tasvirleri de eserin korku, heyecan, yalnızlık, anlamsızlık dolu havasını yansıtmak amacıyla verilmiştir. Tasvirler eserde yama gibi fazlalık değil. Anlatım genel olarak belirli bir amaç taşır. Hem nesnel, hem de öznel tasvirler vardır. Sosyal durumu yansıtmak için yazar gerçekçi anlatımı, kişinin ruhsal durumunu anlatmak için öznel anlatımı kullanmıştır.

Zaman, Anar'ın romanlarında en önemli öğelerden biridir. Eserlerinde modernist roman özelliği olan zaman karmaşası vardır. Anar zaman hakkında "Roman ve Zaman" yazısında felsefi görüşlerini ortaya koymuştur. Anar alışılmış zaman kavramını bırakarak zamanı farklı açıdan yansıtan eserleri Azerbaycan edebiyatına getirmiştir. Romanların çoğunda anlatı zamanı birkaç günü kapsar, anılarla, geriye sıçramalarla genişler. Bazı eserlerindeki olaylar zaman açısından diğerlerinin devamıdır. Zaman kavramının önemi Anar'ın hemen her eserinde kendini gösterir. Yazarın zaman hakkında felsefi düşüncelerini romanlarının kahramanları da düşünür.

Anar'ın romanlar birey olarak insanın iç dünyasına, ruhuna, bilinçaltına eğilir. Anar sıradan gözüken insanın iç dünya zenginliğini sergiler. 60'lı yıllar Azerbaycan'ın

edebiyat kuşağından olan yazar eserlerinde sosyal yapı yerine ruhsal yapıyı, sosyal sorunlar yerine bireyin iç dünyasını, sorunlarını ele alır. Anar'ın kahramanları toplumsal yapıya, geleneklere karşı çıkar. İnsanın yeni ve farklı bir boyutu vardır. Karmaşık ve derin ruhsal zenginlikler yansıtılır. Kişilerin dış görünüşleriyle ilgili tasvir ve tahliller çok uzun değildir; bunlar kişilikleri ve olayları canlı bir biçimde yansıtmak için kullanılır. Anar kişileri iç konuşma, bilinç akımı, iç diyalog, geriye dönüş, çağrışım gibi modern roman tekniklerini kullanarak sunar. Romanlarda eylemlerden daha çok, kişilerin iç dünyaları, bilinçaltıları, psikolojik sorunları ön plandadır. Genellikle kötü kişi anlayışı yoktur. İnsan tüm iyi ve kötü özellikleriyle yansıtılır. Yazarın herhangi kişiyi okura sevdirmek gibi çabası da gözükmez. Psikolojik romanlara has karamsarlık, melankoli, bunalım, imkânsız aşk, içe dönük yalnız kişiler daha ağırlıklıdır. Anar'ın anlattığı kişilerin çoğu onun kuşağındandır. Kahramanları genel olarak Azerbaycan aydınları, basımevi çalışanları, mimarlar, tiyatrocular, öğrenci ve gazetecilerdir. Birey ve bireyleşme daha çok kent kültürünün ürünü olduğundan yazar kent insanlarının hayatını anlatır.

60'lı yılların yazarları daha önceki edebiyat diline karşı çıkarak bireyin psikolojisini, iç dünyasını, duygularını yansıtmak için yeni dil arayışına başlarlar. Klasik edebiyat dilinin yerine halkın konuşma dilini değiştirmeden kullanmayı tercih ederler ve kişilerin ruhsal durumunu yansıtmak için psikolojik, felsefi dili kullanırlar. Anar da dili ve üslubuyla dönemin yeniliği savunan yazarlarından. Döneminin diğer yazarlarıyla ortak özelliklerinin yanı sıra kendine özgü çizgisi vardır. Anar'ın romanlarını yazılma zamanına göre incelediğimizde 60'lı yıllarda yazdığı "Ak Liman", "Dante'nin Jübilesi"yle 70li yıllarda yazdığı "Beş Katlı Evin Altıncı Katı", "Bir Fırsat Bulsam", "İlgi Bağı" romanlarının dil ve üslup özelliklerindeki farkı görüyoruz. Anar hayatın gerçekçiliğini kusursuz yansıtmak için konuşmalardaki halk dilini, argo, sokak ifadeleri, küfürleriyle beraber değiştirmeden verir, sade halkın konuşma diliyle iç içe bireyi düşündüren sorunları ve yalnızlığını yansıtmak için psikolojik felsefi dil kullanır. Tasvirlerde klasik kalıpların yerine kendine özgü benzetmeler yapar. Anar her romanında farklı dil ve üslup denemelerine başvurur. Aynı romanda bile farklı üslupları iç içe kullanır. Yazarın eserlerinde yeni kelime arayışları fark edilir, ama anlattığı dönemin gerçek dil atmosferini yansıtmak için kişiler ve zaman zaman yansıtıcı bilinç olarak seçtiği kişinin bakış açısından bakan anlatıcı, Sovyet döneminde halk arasında yaygın olan Rusça kelimelerle bozulmuş Azerbaycan dilinde konuşur. "Ak Koç, Kara

Koç” romanının anlatıcısı ve ana karakter düzgün Azericeyi kullanır. Anar’ın incelediğimiz eserlerinde anlatıcının dilinin kişilerin konuşma dilinden pek farkı yoktur. Anlatıcının kullandığı dil zaman zaman değişir, çoğu zaman anlatıcının üslubunda kahramanın diline yakınlaşma vardır. Bunun yanı sıra mahalli dilin dışında olan üst dil de kullanılır. Yazı dilinde kullanılmayan kelimelere anlatıcının dilinde sık rastlamak mümkündür. Anar felsefi, psikolojik, konuşma dilini bir arada başarıyla kullanmıştır. Bir veya birkaç kelimeli, yüklemsiz cümleleri ve gerektiğinden uzun cümleleri yazar yerine göre kullanır. Bunun yanı sıra yazar romanlarında kullandığı teatral anlatımda veya kahramanının duygularının ve anılarının anlatımının başlangıcında yüklemsiz veya tek bir kelimeden ibaret cümleleri sık kullanır.

Anar’ın kahramanların kurgulanmasında en önemli başarılarından biri kullandığı dildir. Kişilerin konuşma tarzı iç dünyalarını, karakterlerini yansıtmak için kullanılmıştır. Kişilerin diyaloglarındaki ve iç konuşmalarındaki doğallık romanları başarılı yapan nedenlerden en önemlisidir. Kişinin kullandığı dil yaşadığı ortamın, sınıfın, kültürün, mesleğin ve kişisel özelliklerin etkilerinin sentezinden oluşur. Gazeteciyle tiyatroçunun, şoförle mimarın, yaşlıyla gencin, öğrenciyle caninin, kadınla erkeğin konuşması aynı değildir. Anar kahramanlarının bilinçaltı derinliklerinde saklı duygularını, sırlarını, ukdeleri ortaya koymak için zaman zaman bilinç akımını kullanmıştır. Romanları bireyin iç dünyasına dönük olduğundan, iç dünyasının dıştan görünmeyen tüm özelliklerini yansıtmak için yazar bilinç akımı tekniğini tercih eder. İç konuşma kişilerin kimseyle paylaşamadıkları sorunları, sıra dışı düşünceleri, saklı duygularını ortaya koyar. Anar’ın romanlarında genel olarak yansıtıcı bilincin iç konuşma ve iç diyaloglarına yer verilir. Kahramanların kişiliklerini daha çok diyaloglarla ortaya koyulduğu “Dante’nin Jübilesi”nde bilinç akımı ve iç konuşma az kullanılmıştır. Klasik romanlarda da kullanılan ama modern romanın önemli özelliklerinden biri olan metinler arasılık Anar’ın incelediğimiz tüm eserlerinde vardır. Anar metinler arası ilişkileri hem ekleme metinlerle, hem de metin dönüştürülmesi yöntemiyle kurar. Romanlarında başka türdeki metinler hazır kalıplar şeklinde eklenmiştir. Başka metinlere, alanlara, gerçek ve tarihi olaylara, gerçekte yaşayan kişilere göndermeler de sık yapılır.

Sonuç olarak Anar’ın yeni Azerbaycan edebiyatında önemli yeri vardır. Daha çok hikâye yazarı olmasına rağmen Anar’ın modern roman özelliklerine sahip romanları

Azerbaycan edebiyatının gelişmesinde etkili olmuştur. Anar'ın Azerbaycan edebiyatının yurt dışında tanınmasında büyük katkısı vardır.

KAYNAKLAR

1.Yazarın İncelenen Kitapları

- Anar (1977), *Adamın Adamı*, Bakû: Azərneşr
- Anar(2003), *Ak Koç, Kara Koç*, Bakû: Azərneşr
- Anar (1970), *Ak Liman*, Bakû: Azərneşr
- Anar (2003), *Azərbaycançılıq Hakkında Düşüncələr*, Bakû: Nurlan
- Anar (1963), *Bayram Hasretinde*, Bakû: Azərneşr
- Anar (2001), *Beş Katlı Binanın Altıncı Katı*, İstanbul: Everest
- Anar(2002), *Bir Fırsat Bulsam*, İstanbul: Da Yayıncılık
- Anar (2002), *Dante'nin Jübilesi*, İstanbul: DA Yayıncılık
- Anar (1999), *Dede Korkud*, İstanbul: Ötüken
- Anar (1986), *Dünya Bir Penceredir*, Bakû: Gençlik
- Anar, (2003), *Eserler*, 1.cilt, Bakû: Nurlan
- Anar, (2003), *Eserler*, 2.cilt, Bakû: Nurlan
- Anar, (2003), *Eserler*, 3.cilt, Bakû: Nurlan
- Anar (1978), *Macal*, Bakû
- Anar (1970), *Molla Nesreddin–66*, Bakû: Gençlik
- Anar (1999), *Min Beş Yüz İlin Oğuz Şiiri*, Bakû: Azərneşr
- Anar 1984, *Nesrin Fezası*, Azərbaycan, No 8
- Anar (1998), *Noçniye Mıslı*, Bakû: Azərneşr
- Anar (1985), *Otel Otağı*, Bakû: Gençlik
- Anar (1998), *Sandık Hekayeleri*, Bakû: Azərbaycan
- Anar (1988), *Sizi Deyib Gelmişem*, Bakû: Gençlik
- Anar (1992), *Sizsiz*, Bakû
- Anar (1992), *Şəherin Yay Günleri*, Bakû: Yazıcı
- Anar (1995), *Şəhidler Dağı*, Bakû: Gençlik
- Anar (1968), *Yağış Kəsdi*, Bakû: Gençlik

2. Yararlanılan Kaynaklar

- Aktaş, Şerif (2003), *Roman Sanatı ve Roman İncelenmesine Giriş*, Ankara: Akçağ
- Aliyeva, Nurlane (1999), *Anar- Şəhsiyat və Sanatkâr*, Bakû: Təhsil
- Apaydın, Mustafa (2003) *Osman Cemal Kaygılı'nın Hikâyeleri Üzerine Bir İnceleme*, Adana: Baki

- Asgerova, S.İ. (2002), *Anar'ın Dili*, Bakû: Nurlan
- Azerbaycan Dergisi, 2001, 9.
- Beşirov, Sabir (1994), *Anar*, Bakû: Bilik
- Bunis, A. (1977), *Roman i Sovremennost, Sovetskiy Pisatel*, Moskova
- Cabbarov, N. 1977, *Düşünen ve Düşündüren Kahramanlar*, Azerbaycan, 10.
- Ceferov, N. (1988), *Anar... Asrın Sonu... Otel Otağı*, Günay Gazetesi 27 Şubat 1996
- Çetin, Nurullah (2004), *Roman Çözümleme Yöntemi*, Ankara: Öncü
- Elişanoğlu, T. (1999), *Azerbaycan 'Yeni Nesri'*, Bakû: Elm
- Heyal, Sona (2003), *Anlanılmamak Derdi*, Bakû: Nurlan
- Hüseynoğlu, Servaz (2001), *Pencereden Taş Gelir*, Bakû: Tefekkür
- İmanov, M. (1991), *Muasir Azerbaycan Nesrinde Psikologizim*, Bakû: Elm
- Karayev, Y. Ak *Limandan Başlayan Yol: Anar, Seçilmiş Eserleri*, Bakû: Azərneşr
- Kuliyev, hasan (1977), *Yaradıcılık Aktarışları*, Bakû: Gençlik
- Mir Celal; Hüseynov, Firudun (1982), *Yirminci Asır Azerbaycan Edebiyatı* Bakû: Maarif
- Moran, Berna (1994), *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış I*, İstanbul: İletişim Yay.
- Musayeva, F.V. (2003), *Anar'ın Bedii Nesrinde Karakter Problemi*, Bakû: Elm
- Nebiyev, Bekir; Salmanov, Şamil (2003) *Edebiyat*, Bakû: Maarif
- Özön, Mustafa Nihat (1985), *Türkçede Roman*, İstanbul: İletişim Yayınları
- Salmanov 1997, "Kamillik", Azerbaycan Dergisi
- Tekin, Mehmet (1989), *Roman Sanatı ve Romanın Unsurları*, Konya: Selçuk Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Yayınları
- Yazıcı Dergisi, 2003 Şubat 1.(80)
- Yazıcı Dergisi, *Anar Özel Sayısı* 1998 Mart 2.(59)

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler:

Adı ve Soyadı: Nigar Nağıyeva

Doğum Tarihi: 25.02.1981

Doğum Yeri: Azerbaycan

Medeni Durumu: Bekâr

E.mail: nigarb28@hotmail.com

Öğrenim Durumu:

Yüksek Lisans: Çukurova Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
(2006)

Lisans: Azerbaycan, Bakû Devle Üniversitesi Şarkşünaslık Bölümü (2002)

Orta Öğrenim: Azerbaycan, Sumgayıt 31sayılı ortaokul (1998)

Yabancı Dil: İngilizce, Rusça